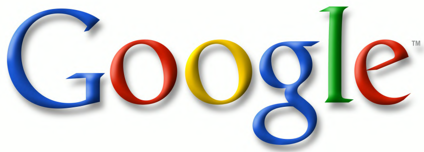

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

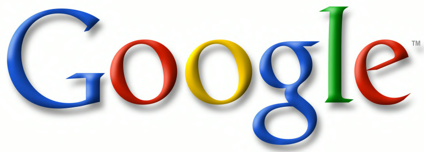
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

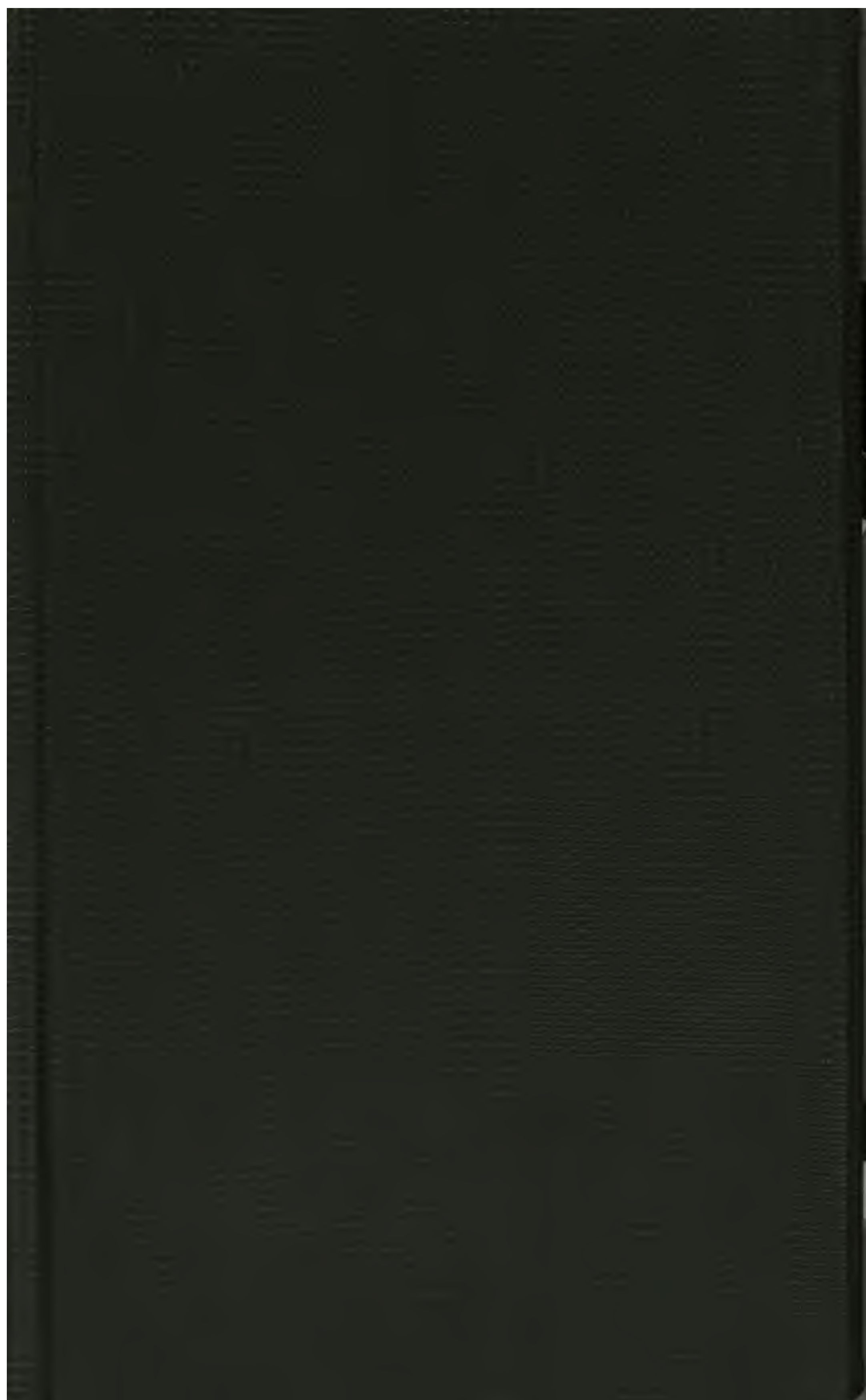
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

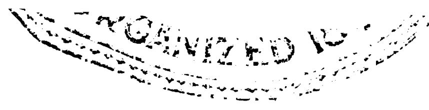
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het "watermerk" van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

HULDRICH ZWINGLI,

DE KERKHERVORMER,

DOOR

J. TICHLER,
THEOL. DOCT. PREDIKANT TE LEIJDEN.

Met twee Platen.

Komt herwaarts tot mij allen, die vermoeid en belast zijt, en ik zal u rust geven.

MATTH. XI : 28.

EERSTE DEEL.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1857.

BR345
T5
v.1

VOORBERIGT.

Het is bijna dertig jaren geleden, dat ik mijne Dissertatio historico-theologica de indole sacrorum emendationis, a Zwinglio institutae, rite dijudicanda, *geschreven heb. Sedert werd mijne aandacht door de menigvuldige werkzaamheden, aan de Evangelie-bediening verbonden, afgeleid, en scheen ik alle eigenlijk wetenschappelijk onderzoek aan anderen, die daarvoor tijd en rust hadden, te moeten overlaten.*

Doch vóór vijf jaren, aan mijne verpligting jegens het Christelijk Album, dat te Haarlem door den Heer KRUSEMAN *wordt uitgegeven, willende voldoen, schreef ik een stukje, getiteld* Zwingli's krankheid. *Dit leidde er mij natuurlijk toe, om de schriften van den Hervormer weder ter hand te nemen en mijne vroegere aanteekeningen over hem te doorbladeren. Zóó werd bij mij de lust weder aangewakkerd, om de uren, die ik van mijne ambtsbezigheden zou kunnen afzonderen, aan deze studie te wijden. De* Opera *van* ZWINGLI, *door* SCHULER *en* SCHULTHESS *uitgegeven, de brieven van en aan hem geschreven, zijne exegetische, dogmatische en menigvuldige strijdschriften werden van nu af weder mijne dagelijksche lectuur. Ik verzamelde daaruit, teekende aan, rangschikte en verkreeg allengs, wat stof voor eene levensbeschrijving zou kunnen opleveren. En was, sedert het in het licht verschijnen van mijne Dissertatie, niet alleen in Zwitserland,*

den en gebreken.

De oudste levensbeschrijving van ZWINGLI *is*
WALD MYCONIUS; *eigenlijk is zij meer eene le*
noemen, maar toch altijd, als door eenen oog-
geschreven, zeer belangrijk. Daarop volgde, zoo
het eerst H. R. ZIEGLER, *M. Ulr. Zw. u. M. H*
ger's Lebensb. 1719, 4°, *die mij evenwel nie*
gekomen is. Dan F. NÜSEHELER, *Zw. Lebensb.*
in het Nederd. overgezet), waaraan eene oordeel
handeling ten grondslag ligt; jammer dat zij aa
kortheid lijdt. Verder J. C. HESZ, *vie d'Ulr. Zw.*
in het Hoogd. vertaald), waarin ons de Hervorm
leven, werken en karakter met levendigheid wor
steld, maar waaraan nog te zeer de studie der br
breekt. Dit werk heeft in belangrijkheid gewo
den literarisch historischen Anhang van L. USTE
Hoogd. uitgave gevoegd. Vervolgens H. W. ROT
Leben Zw. mit Abrisz der schw. Ref. 1818,
volksboek niet geheel van waarde ontbloot is.
verscheen het voortreffelijk werk van J. M. SCHU
Zw. Gesch. s. Bildung zum Reform. des Vater

vooral ook in de aanteekeningen, een' rijken schat van bijzonderheden bevat, maar uit zijnen aanleg op ZWINGLI'S *reformatorischen arbeid niet meer dan eenige vlugtige blikken werpen kon. Tegelijker tijd kwam in het licht de Jahrtafel für die Lebensb. H. Zw. mit Beziehung auf seine Schriften, von* L. USTERI *en* S. VÖGELIN, *geplaatst vóór hunne Auszüge von M. Huldr. Zw. sämmtl. Schriften: welke jaartafel de verdienste heeft van groote naauwkeurigheid. Dan: Lebensb. des Schweiz. Reform. H. Zw.* 1819, 4°, *een geschrift voor de Zurichsche jeugd, dat met vele platen, alsmede met een facsimile van* ZWINGLI'S *handschrift en met eene afbeelding van zijn wapen versierd is. Vervolgens* SAL. HESZ, *Urspr. Gang u. Folgen der durch Zwingli in Zurich bewirkte Reform. in* 1820, *mede een volksboek en alzoo van betrekkelijke waarde. Van grooter verdienste als zoodanig is het in* 1842 *verschenen werk van* J. J. HOTTINGER, *H. Zw. und seine Zeit dem Volke dargestellt* 1)*; het gaat echter soms te zeer in de voorstelling van nevenomstandigheden, waardoor de aandacht van den hoofdpersoon afgeleid wordt. De laatst uitgekomene levensbeschrijving van Zwingli is van* G. W. ROEDER, *der schw. Reformator M. Huldr. Zw., waaraan ontegenzeggelijk veel zorg en studie is ten koste gelegd, en die daarin boven de vroegeren uitmunt, dat des Hervormers schriften en de geest, die van hem uitgegaan is, gekenschetst worden.*

Ik ga hier verder met stilzwijgen de eigenlijke bronnen voorbij, waaruit de kennis van het leven en werken van ZWINGLI *geput moet worden. Ik heb ze in mijne genoemde Dissertatie aangewezen, en ze daarom in dit werk niet aan den voet der bladzijden aangehaald (met uitzondering van de* Opera *van* ZWINGLI), *ook ten einde dit werk niet met te veelvuldige aanhalingen te bezwaren.*

---

1) *Van dit werk is bij wijze van uittreksel eene Nederl. vertaling uitgekomen, te Amsterdam bij G. Portielje*, 1844.

Maar vermelden moet ik den hoogst verdienstelijken arbeid van SCHWEIZER, SCHENKEL, EBRARD, ZELLER, SIGWARD, *en onder onze landgenooten Prof.* SCHOLTEN, *door welke allen de leer van den Hervormer en de geest, die haar kenmerkt, op eene waardige wijze in het licht gesteld en gehuldigd is. De soms uiteenloopende opvattingen dezer geleerden heb ik zorgvuldig aan Zwingli's schriften getoetst, en mij voorts beviijtigd de ontwikkeling zijner begrippen biographisch na te sporen.*

Het werk, dat ik thans aanbied, moest naar mijn plan, hoezeer op wetenschappelijken grondslag rustende, echter geen eigenlijk gezegd wetenschappelijk werk zijn, maar zoodanigen vorm bezitten, dat het in handen van beschaafde en eenigzins ontwikkelde lezers zou kunnen gegeven worden.

Van het zedelijk doel, dat ik met de uitgaaf beoogde, spreek ik niet: het moet van zelf blijken.

Er bestaan eene menigte afbeeldsels van den Hervormer. Hetgeen ik vóór dit werk heb doen plaatsen, is naar het oudste exemplaar, dat in groot formaat in mijn bezit is.

In dit eerste *deel heb ik* ZWINGLI *in zijne opleiding en ontwikkeling, alsmede in zijn hervormingswerk naar het leven trachten voor te stellen. Het* tweede *zal hem, hoop ik, doen kennen in zijnen laatsten tijd, inzonderheid ook in zijne leer, zoo op zichzelve als in vergelijking met die van* LUTHER *en* CALVIJN, *opdat de lezers, zoover ik dit vermag, van mij een getrouw beeld van hem als Kerkhervormer ontvangen mogen.*

Eindelijk kwijt ik mij nog van eenen duren pligt, dezen namelijk: van zoo velen mijner vrienden, die mij met hunne boekwerken hebben ten dienste gestaan, voor hunne bereidwilligheid hartelijk dank te zeggen. Zij zullen niet verlangen, dat ik hier hunne namen in het bijzonder vermelde.

LEYDEN, 12 Januarij 1857.

INHOUD.

DERDE AFDEELING.

ZWINGLI TE EINSIEDELN. HERVORMINGSGEDACHTEN.
1516—1519.

VIERDE AFDEELING.

ZWINGLI TE ZURICH. ZIJN WERK ALS HERVORMER.

VIJFDE AFDEELING.

STRIJD MET ROME.

ZESDE AFDEELING.

DE HERVORMING TOT STAND GEBRAGT.

ZWINGLI zocht zijn volk terug te brengen tot de dienst van den eenen waren God, de voorvaderlijke eenvoudigheid van zeden en de sinds eeuwen onder hetzelve geroemde vroomheid en deugden. — Tot aan zijnen dood toe heeft hij de eer van God bevorderd, en niet geschroomd daarvoor zijn bloed te storten. — Nog leeft hij, de groote en heldhaftige strijder: want hij leeft onsterfelijk, en heeft een onvergankelijk gedenkteeken van zijnen roem nagelaten. Lezers! Leert van hem, hoe gij voor waarheid en deugd uw leven ten offer moet brengen."

Ad Christianos lectores Exhortatio LEONIS JUDAE.
Zwingl. Opp. V. v. p. 297.

Terwijl te midden der diep verbasterde Christelijke Kerk der XVI. eeuw de groote LUTHER zijne magtige stem verhief en eene doortastende Hervorming te voorschijn riep, plaatste zich *nevens* en toch geheel onafhankelijk *van* hem de niet minder groote HULDRICH ZWINGLI, en bragt ter zelfde tijde in Zwitserland te weeg, wat door genen in Duitschland bewerkt werd. Het doet niet ter zake, aan wien van beiden de voorrang moet toegekend worden. Dezelfde oorzaak gaf aan beider werkzaamheid het leven, en van daar is uitgegaan een nieuw tijdperk in het Christendom en de wereldgeschiedenis, 't welk met zijne zegenrijke vruchten tot onze dagen voortloopt en zeker zijne bestemming nog niet vervuld heeft. Willen wij een helder inzien verkrijgen in den geest van het Protestantisme; het is noodzakelijk de groote persoonlijkheden van nabij te leeren kennen, door wier toedoen het Protestantisme in het leven getreden is. Inzonderheid is het voor ons, Hervormden, van groot belang een naauwkeurig onderzoek in het werk te stellen aangaande de denkwijze en den arbeid van den man, die als de eerste grondlegger onzer Kerk moet aangemerkt worden. Want buiten twijfel hebben zijne

beginselen, begrippen en inzigten, hoezeer ook later in menig opzigt door CALVIJN gewijzigd, altijd nog hunnen invloed zoowel op den inwendigen als op den uitwendigen toestand onzer Kerk uitgeoefend, en staan zij ook nog heden ten dage met de denkwijze van velen in een naauw verband. Het is dus niet alleen, om te weten te komen, wat de leer en inrigting der Hervormde Kerk oorspronkelijk geweest is, dat wij tot de geschiedenis van ZWINGLI's leven en werken de toevlugt moeten nemen; maar zonder de kennis daarvan laat zich ook de tegenwoordige tijd niet begrijpen.

Hetgeen ZWINGLI als Hervormer geweest is, zullen de volgende bladen in het licht stellen. Hij was daarvoor geboren en door de Voorzienigheid zelve bestemd. "Noch de geleerde man der wetenschap op zich zelven, nog minder de warme vriend des vaderlands alleen, noch ook de godvruchtige alleen is voor een Hervormer geschikt; maar de vereeniging van al deze onderscheidene voorregten en eigenschappen wordt gevorderd, om eenen Hervormer voort te brengen." In ZWINGLI ziet men inderdaad eene politisch-nationale, eene wetenschappelijk-theologische, en eene christelijk-godsdienstige zijde; maar het te zamen wonen dezer verscheidenheden in hetzelfde karakter heeft hem tot den man gemaakt, dien de geschiedenis ons in hem vertoont, en verklaart ons de kracht, die er van hem in de wereld uitgegaan is. Zonder eenen diep godsdienstigen zin, de vrucht van eigene innerlijke levenservaring, zou hij het eerste vereischte gemist hebben, om eene godsdienstige omwenteling te weeg te brengen. Innerlijk be-

droefd over de godsdienstige en zedelijke verwaarloozing zijnes volks en bekommerd over deszelfs eeuwig heil, gevoelde hij zich in zijn geweten gedrongen de hand aan het werk te slaan, om zijn volk van den last der menschelijke inzettingen te bevrijden en het tot de vrijheid in CHRISTUS te brengen. Sprak en handelde hij als een vurig Patriot, het was bovenal, omdat hij een ijverig Christen was, die geen volksgeluk, afgescheiden van de godsdienst naar het Evangelie, kende, en daarom het Evangelie op al de betrekkingen des levens invloed wenschte te verschaffen. Bezat hij eene wetenschappelijk-theologische vorming, daardoor was hij bekwaam aan zijn werk de noodige vastigheid te geven, en zijne klassieke beschaving verleende hem de geweldige wapenen, waarmede hij de vijanden der waarheid aantastte en versloeg. Hoe magtiger zijne persoonlijkheid was, hoe veelzijdiger zij naar buiten werkte, en hoe vrijer de geest zijnes volks in hem leefde, des te meer weêrklank moest hij bij hetzelve vinden. Zich helder bewust, wat hij wilde en beoogde, schreed hij moedig op den eenmaal ingeslagen weg voorwaarts. Daar hij zelf onwrikbaar stond op den bodem van het waar evangelisch zaligmakend geloof, dat hij rondom zich geheel verloren zag, wilde hij van daaruit de Kerk hervormen, eene Gemeente van geloovigen stichten, die, door den Heiligen Geest bestuurd, voor God naar het Evangelie van CHRISTUS leefde in waarheid, geregtigheid en broederlijke liefde. En kenmerkt zich zijne hervorming, gelijk wij later zien zullen, door het beginsel van het *idealistisch-determinisme*, 't welk zich vervolgens tot een

dualisme van het goddelijke en menschelijke ontwikkelde dit beginsel had zijn grond in zijn geheele wezen e in zijne aanschouwing van de verbasterde Christelijk Kerk. Die verbastering was naar zijne meening ontstaa uit de vervreemding des harten van God en CHRISTU door de vereering van het schepsel en van de bloot-ui wendige dingen. Alleen van eene wederkeering tot Go door het geloof in CHRISTUS, waarbij God alleen en ui sluitend van alles de eer ontving, was voor de Christer heid heil te verwachten.

EERSTE AFDEELING.

Zwingli's jeugd. Opleiding tot de dienst der Kerk.

HOOFDSTUK I.

WILDHAUS.

Aan de Oostelijke grenzen van Zwitserland ligt het voormalige Graafschap Toggenburg, dat door trotsche Alpen, de Sentis genoemd, is ingesloten en één der schoonste valleijen vormt. Het oog rust met welgevallen op de heuvels en dalen, met wijngaarden en vruchtdragend geboomte beplant, of bedekt met rijpende koren-airen. Dit landschap wordt doorsneden door schaduwrijke bosschen, ruischende beken en vlietende wateren, allen zich vereenigende in de Thur, die wild en schuimend van het gebergte, den Alt St. Johann, nederwaarts stroomt. Men vindt hier eene menigte dorpen, verspreide landhoeven, hooger en lager gelegen woningen, waardoor aan de gansche streek eene bekoorlijke levendigheid bijgezet wordt. De zachte schoonheid en tegelijk de wilde en hooge pracht der natuur geven den wandelaar de verhevenste indrukken van de grootheid van den Schepper.

Ook het volk, dat deze landstreek bewoont, verdient gekend te worden. Het is niet groot van ligchaamsgestalte; nogtans is het een schoon, gezond en krachtvol volk, van een vlug begrip en eenen helderen geest. Zij zijn weetgierig van aard, beminnen boven alles de vrijheid, zijn zeer gezellig, en de zucht voor de muzijk is onder hen zoo algemeen, dat zij voor deze edele kunst schijnen geboren te zijn. Hun adel bestaat in regtschapenheid van hart en eenvoudigheid van zeden. Groote rijkdom en groote armoede zijn evenzeer bij hen onbekend. Hunne bezittingen bestaan vooral in hunne kudden, waarmede zij des zomers de Alpen bestijgen.

In dit oord nu, aan den zuid-oostelijken kant, hoog tegen den Sommerigkoff, één der Tyrolsche Alpen, waar het koorn niet meer groeit en geen vruchtboom meer gezien wordt, en tusschen groene velden, waarover zich woeste rotsen verheffen, is het dorp Wildhaus, 2010 voeten boven de Zuricher-zee gelegen. Niet ver van dáár is de oorsprong van de Thur, die in eene Noord-westelijke rigting haren loop vervolgt. Het dorp Wildhaus bestaat uit verscheidene buurten, waarvan de kerkbuurt slechts weinige woningen van eenig aanzien telt. Één dezer buurten, een half kwartier van de Kerk verwijderd, met eene eigene school, heet Lisighaus (Elisabeths-huis). Aldaar — een steenworp van den weg af, — digt nevens een voetpad, 't welk naar het gebergte leidt, staat nog heden eene kleine woning, van de overige afgezonderd, en voor welke eene klare beek vliet. Deze woning is van eene ruwe bouworde. De wanden zijn vermolmd; de zolder van het eenige vertrek rust op halfronde balken, met eenig snijwerk voorzien; de vensters van hetzelve hebben kleine ronde glazen; het dak der woning is plat en met eenige steenen bedekt, opdat het niet door de hevige windvlagen, die van het gebergte nederstorten, zou worden weggevoerd.

Hier woonde tegen het einde der 15 eeuw HULDRICH ZWINGLI, Ambtman der plaats, met zijne huisvrouw MARGARETHA MEILI [1]). Zij waren geene onbemiddelde lieden. Hun vermogen bestond voornamelijk in weiden en vee. Goed en vroom als zij waren, genoten zij bij de ingezetenen van het dorp groote achting, die nog vermeerderd werd door de loffelijke wijze, waarop de Ambtman zijne waardigheid onder hen bekleedde [2]).

MARGARETHA had een broeder, JOHANNES MEILI, Abt van het klooster Fischingen, op de grenzen van het landschap Thurgau, een' man, die van wege zijne vroomheid, opregtheid en hartelijke liefde jegens zijne bloedverwanten zeer geroemd wordt. Ook de broeder van den Ambtman, BARTHOLOMEUS ZWINGLI, was een geestelijke. Hij was de eerste Herder bij de nieuwgestichte Gemeente van Wildhaus, en werd in 1487 verplaatst naar de stad Wesen aan de Wallenstadterzee in het Kanton Zurich, waar hij de waardigheid van Deken van het Kapittel verkreeg.

Het huisgezin van den Ambtman was zeer talrijk. Niet minder dan tien kinderen waren hem ten deel gevallen, waarvan acht zonen en twee dochters. De namen der zonen waren HEINRICH, KLAUS [3]), HULDRICH, HANS,

---

1) Bij Bullinger wordt de moeder van Zwingli Bruggman genoemd. In een brief van Blasius Farerus aan Zwingli lees ik almede: "Quod Georgius Bruckmannus, tuae matris frater," etc. Zwingl. Opp. V. VI. p. 371. Waarschijnlijk is deze Bruggman of Bruckman eene tweede vrouw van den Ambtman geweest.

2) Dit loffelijk getuigenis aangaande de ouders van Zwingli wordt door Myconius gegeven (Vita H. Zwingli § 2). In 1519 waren beiden reeds overleden; want Andreas schrijft aan zijnen broeder uit de ouderlijke woning alleen de groete van zijne broeders.

3) Van deze oudste zonen stammen de nog levendige Zwinglis af. Huldrich was de derde zoon, niet de vijfde of zesde, zoo als sommigen gemeend hebben.

WOLFGANG, BARTHOLOMEUS, JACOB, ANDREAS, de naam der ééne dochter was ANNA, die der andere is onbekend. De ouders gaven hunnen kinderen eene eenvoudige en godvruchtige opvoeding. Liefde en eensgezindheid verbond de harten. Sommigen der zonen wijdden zich op voorvaderlijke wijze aan het landelijk bedrijf; anderen begaven zich later in vreemde krijgsdiensten; bij de twee jongsten openbaarde zich vroegtijdig eene overheerschende zucht voor de wetenschappen [1]).

Uit deze ouders dan werd het kind geboren, door welks verdiensten eenmaal de naam van zijn geslacht vereeuwigd zou worden. Dit was HULDRICH, de zoon der vrijheid, die der in slavernij gekluisterde Christenheid de edelste vrijheid, de vrijheid des geestes, eens weder zou aanbrengen.

HOOFDSTUK II.

HULDRICH.

Op den eersten dag van het jaar 1484, zeven maanden na de geboorte van LUTHER, aanschouwde onze HULDRICH het eerste levenslicht [2]). Als kind vertoonde hij reeds den gelukkigsten aanleg. Hij bezat eene groote mate van natuurlijke schranderheid, en in zijne kinderlijke vragen en antwoorden schitterden dikwijls vonken van vernuft, die de verbazing van allen tot zich trokken. Opgroeijende in de vrije Alpenlucht en bij het eenvoudig herdersleven, had hij tevens een open hart voor de schoonheden der

---

1) Jacob is als Monnik gestorven te Weenen in 1517; Andreas 19 Nov. 1520 in het vaderland aan de pest.

2) Myconius plaatst zijn geboorte-jaar in 1487, maar heeft zich daarin vergist. Zie Zwingl. Opp. V. VIII. p. 614.

natuur, en de indrukken, die hij toen ontving, werden nimmer uitgewischt. Is het waar, dat, naarmate de natuur, die ons omringt, haren invloed op ons uitoefent, naar die mate zich ook onze aanleg ontwikkelt: hoe moest dan de reeds op zich zelven zoo gelukkige aanleg van den knaap voorspoedig ontwikkeld worden te midden van al die verhevene natuur-tooneelen, waaronder hij zijne kindschheid doorbragt. "Ik heb dikwijls gedacht," zegt één van ZWINGLI's vrienden, "dat de meerdere nabijheid aan den hemel op het hooge gebergte, waar hij opgegroeid is, hem iets hemelsch en goddelijks medegedeeld heeft" [1]). Hem was even als zijnen landgenooten de liefde voor de muzijk aangeboren. Dagelijks zag men hem het voetpad aan de zijde van de ouderlijke woning beklimmen, en wijd en zijd door het gebergte klonken dan de toonen van zijne herdersfluit. Van eene onwederstaanbare weetgierigheid gedreven, had hij zich het eerste onderrigt, dat hem op de naburige school gegeven werd, weldra eigen gemaakt. Hoe gaarne luisterde hij aan zijns vaders knie naar de verhalen van de daden van het voorgeslacht. Vol verbazing ving hij van de lippen van zijne grootmoeder de legenden der heiligen op, zoodat hij ze zich nog op later leeftijd duidelijk herinnerde. "Mijne grootmoeder," zeide hij eens, "heeft mij dikwijls de fabel verteld, dat PETRUS en onze Heer eens te zamen reisden, dat PETRUS dan altijd des nachts in het bed vooraan lag en de Heer achteraan sliep, en dat de waardin, als zij 's morgens kwam om de slapenden te wekken, die vooraan lag wakker maakte door hem bij de hairen te trekken [2])."

Het huisgezin van den Ambtman werd dikwijls door den Abt MEILI van Fischingen bezocht. De waardige man gevoelde zich met zekere voorliefde tot den jongen

1) Myconius in vita.
2) Opp. V. I. p. 535.

HULDRICH aangetrokken. Dan rustte zijn oog met welbehagen op den knaap, bij wien zich hoe langer zoo meer buitengewone geestvermogens begonnen te ontwikkelen. Gaarne onderhield hij zich met hem, gaf hem zijne vaderlijke vermaningen, en spoorde hem vooral tot zedigheid aan. Want het scheen hem toe, dat eene te groote eergierigheid zijn karakter zou bederven. De knaap van zijne zijde was niet minder aan zijnen Oom verbonden, en diens beeld prentte zich onuitwischbaar in zijn jeugdig gemoed. Eenige jaren later (1522) schreef hij: "ik heb den herhaalden raad van onzen besten Oom, den Abt van Fischingen, om toch met gematigdheid te werk te gaan, ten einde ik mij zelven niet het één of ander groot onheil berokkene, geenzins vergeten of veronachtzaamd. Ik ben hem voor zijne vriendelijke en heilzame vermaning zeer dankbaar. Hij heeft mij ook altijd met vaderlijke liefde bejegend" [1]).

De bezoeken van den eerwaardigen Abt gaven aanleiding, dat de Ouders zich met hem onderhielden over de toekomstige bestemming van den opwassenden knaap. Het scheen hun toe, dat men hem der Kerke moest toewijden: welk plan ook HULDRICH met zijne gansche ziel omhelsde. Spoedig was hier de weg gewezen. Men kwam overeen hem aan de zorg van zijnen Oom BARTHOLOMEUS, te Wesen, ter opleiding over te geven.

Jammer, dat wij te weinig van dezen man weten, om te kunnen bepalen, welk een invloed hij op de vorming van den knaap hebbe uitgeoefend. Dat hij een waardig geestelijke geweest zij, mogen wij besluiten uit de eer, die hem door zijne bevordering van Wildhaus naar Wesen te beurt viel. Ook kunnen wij denken, dat hij met liefde zich de opvoeding van zijnen neef zal aangetrokken hebben. Maar het schijnt, dat deze niet lang onder zijn op-

1) Opp. V, I. p. 102,

zigt verkeerd heeft. De vlugheid zijner geestvermogens, zijne snelle vorderingen, de vrolijkheid van zijn gemoed, en misschien ook wel zijn kinderlijke moedwil waren van dien aard, dat de Oom het geraden achtte, den knaap, nu den ouderdom van tien jaren bereikt hebbende, aan anderer zorg over te geven.

Intusschen zien wij, dat de tot hiertoe verkregene opvoeding voor HULDRICH niet zonder zegen geweest is; en het was wel uit eigene ondervinding, dat hij later schreef: "De opvoeding heeft grooten invloed op de vorming van een deugdzaam en regtschapen karakter. Wanneer ons van onze kindschheid af goede voorschriften en grondbeginselen zijn ingeprent, die ten wapen strekken kunnen tegen onregt en boosheid, zij zullen ons bij iedere gelegenheid als wachters ter zijde staan, hetzij om ons tot het goede aan te sporen hetzij om ons van het kwade terug te houden. En wanneer echte vroomheid ons behoedt, wij zullen niets zondigs en strafwaardigs willen ondernemen" 1). Inzonderheid werd hem van jongs af een onbepaalde eerbied en liefde voor de waarheid in het hart geplant. "Het menschelijk gemoed," zeide hij daarom later, "gelijkt eenen aangelegden hof, in welken, indien men daarin niet zorgvuldig wiedt, het onkruid welig opwast. Wij moeten bovenal de waarheid in de harten der kinderen trachten in te planten. Geschiedt dit niet, zoo zal oog noch hand zijn' schuldigen pligt doen, en van een verwilderd gemoed laat zich geene goede vrucht verwachten" 2).

Aldus ging zijne vroegste jeugd rustig en stil voorbij. Hij kende geenzins de ontberingen noch ondervond die strenge tucht, waaraan LUTHER in zijne kindschheid onderworpen was, en evenzoo zou ook zijne verdere ontwikkeling zijn.

---

1) Annot. in Genes. c. 39 : 8. Opp. V. v. p. 166.

2) Annot. in Matth. c. 16 : 26. Opp. V. VI. T. I. p. 326.

Op effene paden en onder gunstige omstandigheden zou hij tot zijne groote levensbestemming worden henen geleid.

In dien tijd had de St. Theodoor-school te Bazel zich zekeren naam beginnen te verwerven. Dáár onderwees thans GREGOOR BINZLI, een geleerd, godvruchtig en vooral om zijne buitengewone zachtmoedigheid zeer geroemd man. Deze was een vriend van BARTHOLOMEUS ZWINGLI, en werd naderhand diens opvolger te Wesen. Met overleg der Ouders en onder dringende aanbeveling werd HULDRICH ten jare 1494 door zijnen Oom naar Bazel gebragt. Het school-onderwijs stond toenmaals op eenen zeer lagen trap. Het bepaalde zich tot het gebrekkig leeren der Latijnsche Grammatica, der Dialectiek, der Muzijk en der zangkunst, waarbij alles uitsluitend afhing van de bekwaamheid en den persoonlijken invloed van den Leeraar. Maar de eergierige knaap legde zich terstond met de borst op de beginselen der kennis toe, zoo ver die hem konden gegeven worden. Hij verkreeg zelfs eenige voor dien tijd ongewone oefening in het verstand van goddelijke en menschelijke zaken [1]). Welhaast overtrof hij al zijne medeleerlingen, en droeg in de dispuut-oefeningen, die van oudsher in de scholen in gebruik waren, altijd de zege weg. Dit was zeker geene reden, waarom velen, vooral van de oudere leerlingen, hem gaarne mogten lijden; maar het prikkelde te meer zijn jeugdig eergevoel. Gelukkig echter voor hem, dat de leermeester het verstond den geest des discipels te vatten en te besturen; hij toonde hem, dat men niets wist, van wat men niet grondig wist. Daarom vatte HULDRICH voor hem ook de grootste achting op, en in lateren tijd werd hij zijn vriend, met wien hij gedurig briefwisseling onderhield.

---

1) Nog in volgende tijden dacht Zwingli daaraan met welgevallen, en erkende er dankbaar de goddelijke genade in. Praef. in Apolog. Contempl. Jesaiae. Opp. V. v. p. 547.

BINZLI zelf hield zijn onderwijs voor den schranderen knaap niet langer voldoende, en raadde zijnen vader, hem naar Bern te zenden. Dáár namelijk was sedert korten tijd HENDRIK WÖLFLEIN (LUPULUS) met groote toejuiching begonnen te leeren, een man, in de latijnsche klassieke schrijvers bij uitnemendheid ervaren, zelf een dichter; voorts van eenen echt vaderlandschen geest, en van een tot bijgeloovigheid toe godsdienstig gemoed.

Maar eer de dertienjarige HULDRICH naar Bern vertrok, bezocht hij de ouderlijke woning weder [1]).

Met welk eene blijdschap hij dáár zal ontvangen zijn! Hoe wel te moede hij weder ieder plekje, dat hem aan zijne kinderlijke spelen herinnerde, zal betreden hebben! Wat hij aan zijne ouders, wat ook zijnen Oom MEILI van de school te Bazel zal verhaald hebben! Onder welke zegenbeden dezen hem weder zullen hebben heengezonden!

Ook zijn verblijf te Bern droeg aanmerkelijk tot zijne verdere vorming bij. Aldaar in 1497 aangekomen, werd hij door WÖLFLEIN, op aanbeveling van BINZLI, terstond op eene hoogere klasse en onder zijn onmiddellijk opzigt geplaatst. Deze voortreffelijke Leeraar onderscheidde spoedig de uitmuntende begaafdheden van den jongeling. Hij zag, hoe hij bezield was door geestdrift voor het ware, schoone en goede en stelde het daarom zich ten pligt al zijne krachten aan zijne verdere opleiding te wijden. In hoever 's mans godsdienstige gemoedsstemming zich in zijn onderwijs mengde, laat zich uit gebrek aan berigten niet aanwijzen. Maar zeker is het, dat hij zich beijverde, om zijne leerlingen bekend te maken met den inhoud der meesterstukken van Rome en daarnaar hunnen smaak te vormen. Zóó opende zich voor den weetgierigen HULDRICH eene nieuwe wereld. Met welk een genoegen beoefende hij de geschiedenissen van een volk, dat in vrijheidszucht

1) "Binzli(eum) domum remittens." Myc. in vita p. 4.

en groote daden zooveel gelijkheid had met zijn eigen volk! Hoe hielden hem de voortreffelijke voortbrengselen der Romeinsche welsprekendheid en dichtkunst opgetogen! Is het wonder, dat dit onderwijs eenen beslissenden invloed gehad heeft op zijnen geest? Daaruit wordt dan die liefde tot de klassieke oudheid verklaard, waardoor hij zich boven al de Hervormers onderscheiden heeft en eenen ERASMUS op zijde streefde.

Was derhalve zijn verblijf in het aloude Bern [1]) tot hiertoe voor hem zeer gezegend, het scheen in het einde hem noodlottig te zullen worden. Er waren aldaar twee kloosters; het eene van de orde der Franciscanen, het andere van die der Dominicanen, welke uit ijverzucht allerlei wegen insloegen, om elkander afbreuk te doen. In domheid, onbeschaamdheid en zedebederf staken de Dominicanen uit, zoodat zij tot elke misdaad schenen in staat te zijn [2]). Inzonderheid voerden beide Ordes met elkander strijd over het leerstuk van de onbevlekte ontvangenis van MARIA, 't welk de Franciscanen staande hielden, maar dat door de Dominicanen ontkend werd. De haat der laatsten nam zooveel te meer toe, naarmate de eersten meer in de gunst van het volk deelden. Zij beproefden dus, als eene gewone praktijk, hun invloed te herwinnen door jongelieden van uitstekenden aanleg aan hunne Orde te verbinden. De jeugdige ZWINGLI scheen hun van wege zijne groote bekwaamheden en niet het minst van wege zijne muzikale talenten eene zeer begeerlijke prooi toe. Want verbazend waren de vorderingen, die hij ook in de beoefening der toonkunst gemaakt had. Er was onder al de toenmaals bekende instrumenten geen

---

1) De stad rekent haar begin van 1191.

2) Alzoo deden zij zich niet alleen te Bern kennen, maar ook elders, onder anderen te Keulen, gelijk wij vernemen uit een brief van Nesenus aan Zwingli van April 1518. Opp. V. VII. p, 37.

enkel, dat hij niet behandelde. Vleijend derhalve en met schitterende beloften naderden zij den onervaren jongeling, en bragten het ook zoo ver, dat hij zich overreden liet, om in hun klooster tot aan den tijd van het Novitiaat in te wonen. Ware hun doel gelukt, waarschijnlijk zou hij voor zijne grootsche bestemming in de wereld verloren geweest zijn. De verbindtenis toch met eene klasse van menschen, die zich alles veroorloofd rekenden, wat hunne zelfzuchtige belangen scheen te bevorderen, en bij ieder, die met hen in aanraking kwam, de zaden van deugd en zedelijkheid poogden te verstikken: wie moet niet vreezen, dat zij zelfs den edelsten jongeling doodelijk zou hebben kunnen worden? Doch de Voorzienigheid waakte over zijne schreden. Nog ter goeder ure kwam het gebeurde ter kennis van zijnen vader. Zonder vertoeven ging hij met den Abt van Fischingen te rade. Huiverend voor den afgrond, waarin de geliefde jongeling gereed was, zich te storten, ijlden beiden naar Bern, om hem aan het gevaar te onttrekken. Hij had nu aldaar twee jaren vertoefd; men vond goed hem van daar weg te nemen, en oordeelde hem bekwaam genoeg, om ter voortzetting zijner letteroefeningen, de Hoogeschool te bezoeken.

HOOFDSTUK III.

DE HOOGESCHOOL TE WEENEN.

Onder de Hoogescholen van dien tijd was die van Weenen eene der vermaardste. Zij was reeds ten jare 1365 gesticht. Inzonderheid gaven vele Zwitsersche jongelingen aan haar de voorkeur, omdat er veel werk gemaakt werd van de beoefening der Wijsbegeerte. Men zegt, dat het getal van studenten toen tot 7000 geklom-

men was. Het was in 1499, dat ZWINGLI, die toen nog niet den vollen ouderdom van zestien jaren bereikt had, zich onder hen liet opnemen. Zóó ging hij dan een gevaarvol tijdperk zijnes levens tegen, 't welk vooral in die eeuw van losbandigheid en ruwe zeden grootelijks te duchten was. Maar ook nu begaf hem de goddelijke hoede en zorg niet. Hij maakte hier kennis met twee landslieden, beide talentvolle jongelingen. De eerste was HEINRICH LORITI, de zoon van een landman uit Mollis, aan den Steinacker in Glaris, daarom GLAREANUS genoemd [1]), een jongeling van zeer bewegelijken aard, van een vlug begrip en van eenen fijnen smaak, dichter geboren, en een hartstogtelijk beminnaar der Ouden. De andere was JOACHIM VON WADT (VADIANUS), uit St. Gallen, die zich onderscheidde door zijnen wijsgeerigen aanleg, door eene grondige studie en door eenen boven zijne jaren ernstigen geest [2]). Deze jongelingen waardeerden elkander, en sloten een verbond van vriendschap dat niet alleen op gemeenschap van letteroefeningen, maar ook op innerlijke genegenheid gegrond was [3]). Zij legden zich gezamelijk op de Wijsbegeerte, de Natuurkunde en de Starrekunde toe, welke laatste wetenschap thans in grooten naam ge-

---

1) Zoo werd ook aan Zwingli de in het Latijn vertolkte naam van Cogentius gegeven, van welken hij zich echter niet heeft willen bedienen.

2) Vadianus kwam echter eerst in 1502 te Weenen, weshalve zijn omgang met Zwingli naauwelijks een jaar geduurd heeft.

3) Toen er in later tijd eenig verschil tusschen Vadianus en Glareanus ontstond, 't welk met eene geheele verwijdering dreigde te eindigen, beijverde zich Zwingli zeer dit verschil bij te leggen — hetgeen hem ook gelukt is. Lang bleef de vriendschap tusschen deze drie bestaan: die tusschen Zwingli en Vadianus heeft nimmer opgehouden; "zij is te heilig," schreef de eerste in 1517, "dan dat wij elkander kunnen vergeten;" maar Glareanus kon later Zwingli niet vergeven, dat hij zich geheel van Rome afscheidde.

komen was, sedert de beroemde GEORG VAN PEURBACH daarin zijne lessen begonnen had te geven. De Wijsbegeerte echter, die, indien zij is, wat zij behoort te zijn, aan hare beoefenaars den toegang tot den tempel der waarheid opent, stond toenmaals op een' lagen trap, en hield zich met niets dan met spitsvindige en nutteloze geschilstukken bezig. De hoofdzaak was, het voor en tegen eener Stelling door allerlei drogredenen te kunnen staande houden; en wie in geslepenheid daarin anderen overtrof, werd voor een voornamen meester gehouden. Deze studie had dus eigenlijk de strekking, den zin voor de waarheid te verwoesten en de heiligste zaken van allen ernst te berooven. ZWINGLI en zijne vrienden echter bleven voor dit gevaar bewaard, deels omdat zij van dergelijke spitsvindigheden een' natuurlijken afkeer hadden, deels omdat hun smaak door de beoefening der Romeinsche schrijvers reeds te zeer gevormd was, om niet van de toenmaals dus genaamde wetenschap te walgen. Intusschen was hunne bekendheid daarmede hun niet geheel en al zonder nuttigheid. Ingeleid in de doolhoven, waarin zich de geleerden van dien tijd begaven, leerden zij nu reeds de wapenen op hunne regte waarde te schatten, waarvan zich hunne vijanden later tegen hen zouden bedienen. Tegelijk dienden deze oefeningen, om hunne aandacht tot onderzoekingen van gewigtiger aard te leiden, maar waaruit zij dan elkander beleden, geen uitgang te kunnen vinden. Als proeve van ZWINGLI's nadenkenden geest in dezen tijd, strekke het volgende, ons door hem zelven medegedeeld.

"Daar ik zag, dat alle Regtsgeleerden eenstemmig van gevoelen waren, dat alle wetten uit het *Natuurregt* moeten afgeleid worden, begon ik, terwijl ik nog een jongeling was, bij mij zelven op de volgende wijze te redeneren. Liegen en bedriegen is een veel verderfelijker kwaad dan geld te stelen. Want welke treurige gevolgen kunnen er uit den geringsten leugen ontstaan! Indien eenen onzer

vrienden, vooral als hij onbemiddeld is, geld ontstolen wordt, gevoelen wij allen medelijden met hem; maar het treft ons evenwel niet zoo zeer, als wanneer wij door misleiding in dwaling gebragt worden. Maar daar nu *en* de leugen *en* de diefstal door het Natuurregt verboden wordt, meende ik, dat welligt de diefstal daarom voor eene grootere zonde moest gehouden worden, omdat daardoor wantrouwen jegens de menschen in de ziel gestrooid wordt. Immers als mijn vriend bestolen is, kan ik niet nalaten velen te verdenken, deze misdaad gepleegd te hebben. Daarentegen zocht ik de strafbaarheid van den leugen te verminderen door de gedachte, dat niemand genoodzaakt is, om anderen ligtzinnig zijn vertrouwen te schenken. Maar hoe ik de zaak ook beschouwde, altijd moest ik erkennen, dat de leugen verderfelijker is dan de diefstal, hoe slecht, schandelijk en hatelijk het laatste kwaad ook zijn mogt. Derhalve verwonderde ik mij, waarom de Wetgevers op den leugen niet eene even zware straf stelden als op den diefstal, daar toch beiden evenzeer door het Natuurregt verboden zijn? Op deze bedenking antwoordde ik mij zelven in dezer voege: dewijl waarheid en zuiverheid als het licht is, bij welks glans men het wezen van het hoogste goed zoo veel te beter en naauwkeuriger kennen kan: zóó volgt, dat *de mensch door niets der Godheid gelijkvormiger wordt dan door waarheid.* Niet alsof ik daarom der *bedachtzaamheid*, *regtvaardigheid* en *wijsheid* de laatste plaats wilde aanwijzen [1]) (want zij zijn de eersten van alle deugden), maar de waarheid echter gaat haar voor, even als de moeder de dochters. Zij geeft haar het aanzijn, voedt en onderhoudt ze. Evenzoo volgt omgekeerd, dat, *hoe verder de mensch van God ver-*

---

1) Hij toont hier bekend te zijn met hetgeen de Ouden *Cardinaal-deugden* noemden, maar hij volgt Plato, bij wien *de waarheid* als beginsel van het geheele zedelijk leven geldt.

wijderd leeft, hij des te minder zich om de waarheid bekommert. Er volgt nog uit, dat, wanneer het iemand geringer smart veroorzaakt, dat de waarheid schade lijdt, dan wanneer hij eenig tijdelijk vermogen verliest, hij daarmede het bewijs geeft, dat hij meer aan have en goed verkleefd is dan aan God. Dit is alzoo de oorzaak, dat het stelen door vele wetten verboden is, daarentegen de leugen alleen door de wet der natuur, omdat wij ons zoo ver van God verwijderd hebben. Indien wij'er derhalve niet uit al ons vermogen naar trachten, om den leugen bij ons uit te roeijen, al is het, dat wij regtvaardigheid, bedachtzaamheid, wijsheid en andere deugden huichelen: wij bewijzen, dat wij het Hoogste Wezen niet van harten vereeren. Want *hoe nader wij der waarheid komen en ook den naaste daartoe opwekken, des te welgevalliger zijn wij in de oogen van God*" [1]).

Men zal inzien, dat deze redenering niet alleen een blijk is van den nadenkenden geest, die zich bij den jongeling ontwikkelde, maar ook dat zij duidelijk de zedelijke rigting kenmerkt, die zijn gemoed genomen had.

Intusschen zetteden onze vrienden hunne letteroefeningen met onverdroten ijver voort, wisselden met elkander van denkbeelden en scherpten elkander op. Er werden echter tusschen hen nog geene vragen behandeld, die LUTHER reeds als jongeling bezig hielden; vragen naar de regtvaardiging voor God en bevrediging van het geweten. Maar wat hun belang inboezemde was de wijsheid der Ouden, hunne denkbeelden van deugd en pligt. Daarom legden zij zich ook toe op de kennis der Grieken, voor zoo ver zij er door overzettingen en uittreksels den toegang toe hadden. Want de beoefening der Grieksche taal was in die dagen nog zeer zeldzaam. Inzonderheid waren waarheid en vrijheid de twee grootsche denkbeelden, waar-

1) Apol. Contempl. Jesaiae Opp. V. v. p. 679. 680.

mede zich hun geest voortdurend bezig hield. Waarheid en vrijheid bleven ook de beginselen van ZWINGLI's volgend leven en de grondslag van al zijn werken [1]).

De Weener Hoogeschool werd door eene menigte Duitschers bezocht. Deze plegen gaarne laag op de Zwitsers te vallen, en dit gaf dan niet zelden tot ernstige tooneelen aanleiding. ZWINGLI's vurige geest vooral kon niet dulden, dat zijn volk en vaderland bespot werd: dan trad hij als verdediger in het strijdperk; hij werd heftig in zijne uitvallen, en soms hadden er ontmoetingen plaats, die met lijfsgevaar eindigden.

Vele Studenten dachten geheel niet aan letteroefeningen, maar zaten dag en nacht in wijnhuizen, of liepen rond en berokkenden aan de burgers vele onaangenaamheden. Het zou schier een wonder geweest zijn, indien ZWINGLI, levendig van aard en een vriend der gezelligheid, als hij was, van alle berispelijkheid ware vrij gebleven. Zelfs op lateren leeftijd moest hij nog tot zijne smart bekennen, dat, hoewel hij in zijne dagelijksche gesprekken nooit iets onbetamelijks of misdadigs over zijne lippen liet komen, zijn woord echter dikwijls eene te groote vrolijkheid ademde en niet zelden van onbedachtzaamheid en ligtvaardigheid niet was vrij te pleiten [2]). Maar hij en zijne vrienden bewaarden nogtans elkander voor het gevaar, om in den stroom van zedeloosheid verzwolgen te worden. Hunne liefde voor de wetenschap deed hun de uren te kostbaar achten, om ze in vermaken te besteden. Niet minder werd hij door

1) Sommigen hebben gemeend, dat Zwingli te Weenen ook betrekking zou aangeknoopt hebben met Jan Eck en Johannes Faber, die zich later als twee voorname kampvechters voor het Pausdom bekend gemaakt hebben. Er is echter hiervoor geen enkel bewijs te vinden. Faber was daarenboven zes jaren ouder dan Zwingli, en heeft zijne vorming aan de Hoogeschool te Keulen verkregen.

2) Uiber den ungesandten Sandbrief Joh. Fabers. Opp. V. II. T. II. p. 447.

zijne zucht voor de muzijk van het lage en gemeene teruggehouden. Zoo mogt hij het voorregt genieten, bij zijn vertrek uit Weenen, de bewustheid met zich te nemen, dat hij zuiver gebleven was van vele ondeugden, die men anders in de jeugd ligt verschoont [1]).

Na een tweejarig verblijf te Weenen, keerde hij, gezond naar ziel en ligchaam, tot de vaderlandsche bergen weder.

HOOFDSTUK IV.

DE HOOGESCHOOL TE BAZEL.

Tot hiertoe schijnt de beoefening der Godgeleerdheid ZWINGLI weinig aangetrokken te hebben. Zijne liefde was alleen op de klassieke Oudheid gerigt. Maar aan de dienst der Kerk gewijd, moest hij thans zijne bestemming volgen. Na een kortstondig verblijf in het geliefd Wildhaus vertrok hij derhalve naar Bazel, welks Hoogeschool, in 1459 door Paus PIUS II gesticht, thans in eenigen naam begon te komen.

Juist om dezen tijd, in het laatst van het jaar 1502, kwam er aan de St. Martinschool eene leeraarsplaats in de taalkunde open. Deze school was verbonden aan de Parochie van St. Martin, even als de Parochien St. Alban en St. Theodoor ook hare eigene scholen hadden. Bij deze Parochie-scholen ging de benoeming van een Leeraar niet, gelijk bij de Kapittelscholen, van de Kanunniken, maar van de Regering uit. Ter vervulling van de openstaande

---

1) "Ich begif mich für einen grossen sünder, aber schandlich hab ich nit gelebt, diewijl ich noch jünger was, also dasz man mich einigerleij schand ie hab müssen strafen." Antw. an Valent. Compar. Opp. V. II. p. 2.

plaats liet de Raad het oog op den achttienjarigen ZWINGLI vallen. En deze nam gaarne die benoeming aan, ook ten einde van nu af zijnen vader in de kosten van zijn onderhoud te verligten. Tegelijk gevoelde hij bij zich eene sterke neiging ontwaakt, om zijne verkregene kundigheden aan anderen mede te deelen. Hij vervulde dan ook met getrouwheid en ernst de pligten, hem door deze betrekking opgelegd, maar tevens behield hij genoegzaam tijd over, om zijne eigene studiën voort te zetten.

De beoefening der Godgeleerdheid was toenmaals geheel in de doolhoven der Scholastiek verward. De H. S. werd ten eenemaal verwaarloosd; vele geestelijken hadden haar nooit gelezen, velen haar nooit gezien. Men verdiepte zich in de behandeling van onverstaanbare onderwerpen, b. v. over de onderlinge betrekking van de personen in de H. Drievuldigheid, of van nuttelooze vragen, b. v. in welk eene gestalte de Engel GABRIEL tot MARIA gekomen was? Of MARIA niet even zoo wel in wetenschap als in deugden andere vrouwen overtroffen had? In al deze geleerdheid hoorde ZWINGLI de lessen van den Hoogleeraar JOHANNES SATTLER (ook GEBWEILER genoemd), een ijverig voorvechter van de Scholastiek, die, hoewel hij met den jongeling niet hoog ingenomen was, hem echter daarna het getuigenis gaf, dat hij zich als een vlijtig discipel had gedragen. ZWINGLI namelijk had het zich ten pligt gesteld, het doornbosch der Godgeleerdheid te doorworstelen. Maar in het einde begon toch deze arbeid hem zeer te verdrieten. Want hij zag in, dat de tijd, daaraan besteed, schier een verloren tijd gerekend moest worden. Vanhier is de afkeer te verklaren, dien hij later zoo menigmalen aan den dag gelegd heeft, van de schriften der Scholastieken, onder welke THOMAS AQUINAS één der eersten was. Maar dien afkeer had hij ook met alle Humanisten gemeen.

Dan zocht hij weder zijn troost in de muzijk. Haar

prees hij gaarne iedereen aan als het geschikte middel, om alle nevelen van den geest te verdrijven, het gemoed te vervrolijken en edele gewaarwordingen in de ziel te verlevendigen. "Het is verwonderlijk," pleegde hij te zeggen, "hoe diep de regels der muzijk elken mensch zijn ingeschapen. Want er is niemand zoo stomp, dat hij daarvan niet eenig besef heeft, al is het, dat hij ze nooit geleerd heeft; niemand, wiens gehoor niet min of meer door wanklanken en valsche toonen beleedigd wordt, al kan men van die wanklanken en dissonanten geene rekenschap geven" 1).

Het kon niet anders, of hij moest zich te Bazel, gelijk te Weenen, vrienden verwerven. Zijn ongedwongen, levendige en opgeruimde omgang trok ieder aan. Door zijne uitstekende gave, om anderen te onderhouden, door zijne vlugheid van geest, door zijn vernuft en vrolijke gemoedsgesteldheid, was hij de ziel der gezelschappen. Te dier tijde studeerde te Bazel een jongeling, drie en twintig jaren oud, klein van gestalte, maar vurig van geest, vriendelijk en zachtzinnig. Hij was ervaren in de talen, niet onbedreven in de geneeskunde, en een beminnaar der toonkunst. Deze jongeling heette LEO JUDAE (LEO JUD) zóó genoemd, omdat hij van Joodsche afkomst was 2), geboortig uit Rappersweil in den Elsas. Hoe zouden hij en ZWINGLI elkander hebben kunnen ontmoeten, zonder voor altijd vrienden te worden? Overeenkomst van zin en neiging maakte hen weldra voor elkander onmisbaar. Maar nog twee andere jongelingen werden in hun verbond opgenomen. De één was WOLFGANG FABRICIUS KÖPFLI (CAPITO), mede uit den Elsas, die in weerwil van zijnen vader, welke meende, dat een geestelijke noodwendig òf

---

1) Apolog. Contempl. Jesaiae. Opp. V. p. 604.

2) "Leo Jud heiszt Jud vom geschlecht." Ueber den ungesandten Sandbrief Joh. Fabers. Opp. V. II. T. II. p. 449.

een domoor òf een huichelaar zijn moest, zich met vurigen ijver tot den geestelijken stand voorbereidde. De andere was JOHANNES DINGNAUER, van Zurich, die zich door geleerdheid, schranderheid en opregte vroomheid onderscheidde [1]).

Aldus gingen er bijkans drie jaren voorbij. Het scheen, dat ZWINGLI zijne letteroefeningen zou voleindigen, zonder bekend te worden met die ware Godgeleerdheid, die in het vrij en onbevangen onderzoek der H. S. haren grondslag heeft. Doch ter goeder ure — zóó beschikte het de wijze Voorzienigheid — werd er aan de Bazelsche Hoogeschool een man geroepen, die aan grondige geleerdheid een helder oordeel paarde, en van wien men niet wist, of men meer zijne veelomvattende kennis dan den adel zijner ziel bewonderen moest. Deze man was THOMAS WYTTENBACH, van Biel.

THOMAS WYTTENBACH was één der eersten, die de Godgeleerdheid op het gebied van grondige Bijbelstudie zocht terug te voeren. Zonder eenigen voorgang en niet dan met de gebrekkigste hulpmiddelen toegerust, had hij door eigen nadenken en onderzoek der H. S. zich in de wetenschap tot eene hoogte weten te verheffen, waarop hij te zijner tijd niemand zijns gelijken vond. Op den 26 Nov. 1505 aanvaardde hij het Hoogleeraarambt in de Godgeleerdheid te Bazel. Van stonden aan werden zijne lessen met groote toejuiching gehoord. En niet alleen in dit bepaalde vak, maar ook in anderen, waarin hij onderwees, verwierf hij zich zulk een naam, dat zelfs Hoogleeraren zijne lessen kwamen bijwonen, en hem voor hunnen meester erkenden.

Onder zijne ijverigste discipelen behoorden van stonden aan ZWINGLI en LEO JUDAE, voor wie thans een nieuw licht opging, waardoor eerst regt hun ijver en geestdrift voor de edelste aller wetenschappen ontgloeide. Van hem

---

1) Opp. V. VII. p. 30.

namelijk leerden zij, wat echte en grondige geleerdheid is, niet gelegen in het behandelen van ijdele twistpunten, maar in het ernstig en onpartijdig onderzoek der waarheid, welke God in zijn Woord den menschen had bekend gemaakt. Hij spoorde hen aan, om vlijtig de H. S. te lezen en naar haren zin te vorschen. Hij beval hun daartoe de beoefening der Grieksche taal aan, zonder welke, zeide hij, geen Godgeleerde tot regt verstand van het N. T. kan doordringen [1]). Hoe zou zulk een onderwijs voor ZWINGLI hebben kunnen verloren gaan! Van dien tijd af dagteekent zich indedaad zijne liefde voor de H. S. en zijn aanhoudend streven, om al zijne denkbeelden uit hare onvervalschte bron te putten. Deze liefde sloot zich aan de hem eigene zucht voor waarheid aan, en heeft hem eigenlijk tot Hervormer gemaakt.

Het is waar, ook WYTTENBACH had zich aan het juk der Scholastiek nog niet geheel kunnen ontworstelen, waarover hij zich in lateren tijd zeer beklaagde. Hierop antwoordde hem ZWINGLI in 1523 met deze merkwaardige woorden: "Niet zonder reden beklaagt gij u, dat gij uwen tijd en den onzen met de kinderachtige nietigheden der Sophistiek hebt verbeuzeld. Maar mij betreffende, moet gij u deswege niet verontrusten. Ik heb dat reeds sedert lang aan de ongunst der tijden geweten, en met ons beklag vorderen wij niets, tenzij alleen dat wij daardoor anderen, die een' minder gelukkigen aanleg bezitten, ten waarschuwenden voorbeelde strekken, dat zij niet langer, dan volstrekt vereischt wordt, aan datgene hangen, waarvan wij ons eindelijk tot onze blijdschap hebben vrijgemaakt. Hoewel het ons beter geweest ware, indien wij vroeger het juk van ons hadden kunnen afschudden" [2]).

---

1) Leo Judae in praefat ad Adnott. Zwinglii in N. T.; ook aangehaald door Gieseler, Lehrb. der Kircheng. B. III. Abth. 1. S. 131.

2) Opp. V. VII. p. 297.

De verdienste van WYTTENBACH bestond hierin, dat hij vele zaken aanduidde, die naderhand door anderen in het volle daglicht gesteld zouden worden. In vertrouwelijke gesprekken met zijne beste leerlingen openbaarde hij gaarne zijne vrije inzigten omtrent vele leerbegrippen, die toenmaals nog algemeen als ontwijfelbare waarheden werden vastgehouden. Zoo sprak hij hun b. v. van den Pauselijken aflaat en andere dingen, met welke, zeide hij, de Roomsche Paus de dwaze wereld vele eeuwen lang misleid heeft. Later aarzelde hij niet voor zijne gevoelens meer openlijk uit te komen. Bij gelegenheid van een openbaar Dispuut onder zijne Studenten, bestreed hij den aflaat, en stelde daartegenover de leer van 's menschen verlossing door CHRISTUS JEZUS als volkomen voldoende ter zaligheid. ZWINGLI was bij dit Dispuut niet tegenwoordig; maar het daarvan door anderen opgeteekende las hij met zulk een vlijt, dat hij zich den geest van het gesprokene geheel eigen maakte. Vele jaren daarna (1523) herdacht hij dit met levendig genoegen. "Ik heb," schreef hij, "reeds sedert lang ingezien, dat de aflaat niets anders dan bedrog en misleiding is. Ik heb dit geleerd uit een zeker Dispuut, hetwelk de geleerde Doctor THOMAS WYTTENBACH, mijn vereerde Leermeester, vòór eenige jaren in het openbaar gehouden heeft, ofschoon ik persoonlijk daarbij niet tegenwoordig was" [1]). Kwam hij aldus het eerst tot het regte begrip van de verzoeningsleer naar het Evangelie: wij zien niet voorbij, dat het in den weg der verstandelijke overtuiging een eigendom zijnes geestes geworden is. Daarom gold het bij hem niet als antwoord op de vraag: *hoe word ik geregtvaardigd? Door mijn geloof of mijne werken?* Maar als antwoord op de vraag: *wie betaalt voor mijne schuld?* CHRISTUS *of*

1) Explan. Artic. XVIII. Opp. V. I. p. 274.

de Kerk? In het wezen der zaak moge dit hetzelfde zijn; de vorm echter is verschillend [1]).

Drie vierendeel jaar genoot ZWINGLI het onderwijs van den voortreffelijken WYTTENBACH. Door dezen het eerst op den koninklijken weg der waarheid geleid, behoefde hij nu daarop slechts voort te gaan, om haar hoe langer zoo meer in bezit te krijgen.

Hij kon thans zijne letteroefeningen aan de Hoogeschool als voleindigd beschouwen. Hij verliet haar, na onder het Decanaat van JOHANNES MORNACH, Dr. in de beide Regten, den titel van Magister in de Wijsbegeerte verkregen te hebben. Dit geschiedde echter meer om aan de gewoonte, dan om aan eigene eerzucht te voldoen. Weshalve hij zich van dezen titel ook nooit bediend heeft. "Want," zeide hij, "ik neem geen titel aan. Men noemt mij Magister, ofschoon ik geen hooger titel begeer dan die van HULDRICH ZWINGLI, dien mijn waardige vader mij nagelaten heeft." — "Waarom zou men mij *Meester* (Magister) noemen? Wij hebben slechts éénen Meester, namelijk CHRISTUS" [2]).

Aldus eindigde langs effen baan de tijd zijner vorming en opleiding, die hem tot zijne bestemming brengen zou. Met eenen gelukkigen aanleg geboren, onder gewenschte omstandigheden opgevoed, en door humanistische studiën gevormd, kende hij den inwendigen kamp niet, welken LUTHER als jongeling te worstelen had. Hij ontwikkelde zich gelijkmatiger, rustiger, zekerder dan de Saxische Hervormer. Zijne rigting was van den beginne af meer de verstandelijke, terwijl die van gene meer de gemoedelijke was. Maar tot op dit tijdstip was het zijn eenig streven waarheid te vinden, en, al moge hij het reeds gevoeld hebben, dat bij CHRISTUS de waarheid gevonden

---

1) Ebrard, Vom h. Abendm. B. II. S. 12.

2) Uiber des Strussen büchlin. Opp. V. II. T. I. p. 471.

TWEEDE AFDEELING.

Zwingli te Glaris. Voorbereiding tot Hervormer.

HOOFDSTUK I.

GLARIS.

Niet ver van Wildhaus en Wezen ligt het vlek Glaris, de hoofdplaats van het Kanton van dien naam. De Gemeente had haren geestelijke JOHANNES STUCKI door den dood verloren. Het behoorde tot hare regten zich in zijne plaats een' opvolger te kiezen. Maar het was zekeren aanzienlijken inwoner van Zurich, met name HENDRIK GÖLDLI, gelukt, van den Paus de aanstelling tot geestelijke te Glaris te verkrijgen. Deze GÖLDLI was tenzelfden tijde reeds in het bezit van meer andere Prebenden. Zóó weinig werden toenmaals de belangen der Kerk behartigd! Zijne benoeming vond echter te Glaris onverwachten tegenstand, en de vrije Zwitsersche geest zegepraalde thans over de aanmatiging van Rome. De Paus zag zich gedwongen toe te geven, en schonk aan zijnen gunsteling, om hem te bevredigen, een vast jaargeld.

Die van Glaris lieten nu hun oog op ZWINGLI vallen,

van wiens bekwaamheid een groote roep was uitgegaan. Deze had thans den ouderdom van 22 jaren bereikt, en blaakte van verlangen, om het volk het Evangelie te prediken. Om de priesterlijke wijding te ontvangen, reisde hij naar Constans, den zetel van den Bisschop, tot wiens dioecese Glaris behoorde. Hij werd Priester, en hij werd het met eenen heiligen zin. Vervolgens deed hij een' uitstap naar Rappersweil tot zijnen vriend LEO JUDAE, hield aldaar zijne eerste leerrede, en kwam toen te Wildhaus, waar hij, tot groote vreugde der zijnen, zijne eerste Mis bediende. Hier werd besloten, dat ééne zijner zusters hem naar zijne pastory zou vergezellen, om het huisbestuur op zich te nemen [1]).

Het was het jaar 1506, dat hij zijne bediening te Glaris aanvaardde. Maar een heilige schroom, ja vreeze beving hem bij de gedachte aan het gewigt van het Opzienersambt, "omdat," zeide hij, "indien ook maar één der hem toevertrouwde schapen door zijne zorgeloosheid verloren gaan mogt, diens bloed eens van zijne hand zou geëischt worden [2]). Ook van LUTHER is het bekend, dat hij de priesterlijke waardigheid van den beginne af met zekeren schrik beschouwde. Maar bij hem had dit voornamelijk in de bewustheid zijner eigene onwaardigheid zijnen oorsprong [3]).

1) Er leefde nog in 1579 eene zuster van Zwingli te Glaris, waar zij ook nakomelingen heeft nagelaten. Schuler et Schulthess ad Zwinglii Opp. V. VII. p. 8. Indien deze met haren broeder is medegegaan, en men aannemen kan, dat zij toen 17 jaren telde, moet zij den ouderdom van 90 jaren bereikt hebben. Maar die zuster kan Anna Zwingli niet geweest zijn; want deze vinden wij met Leonard Tremp te Bern gehuwd.

2) Explan. Artic. XXXVII. Opp. V. I. p. 364.

3) Van daar dat hem bij zijne eerste Mis eene inwendige huivering en ontroering overviel, denkende bij zich zelven: "hoe zal ik de hooge Majesteit Gods toespreken, terwijl men anders reeds ontroert, als men met een Koning spreken zal!"

dit kwaad te b
weg dan dien
ieid-prediking.
:egt, hoeveel he
en ontbrak. Wij
gd van landelij
n stond, om aa
rder en Leeraar
" riep hij bij zi
S. verstaan wor
. zijnen leermees
ook kosten moge
e verschaffen. I
dat hij hem uitg
ieken, en voors
OLOR AS zou ove

) ad Zwingl. 1:
1516. Ibid. p. 15

LIVIUS, PLUTARCHUS; van de dichters HESIOD[...] RUS, HORATIUS; van de wijsgeeren PLATO, ARI[...] SENECA [3]). Van alle ongewijde schrijvers echter w[...] namelijk twee hem zeer lief, de één, VALERIUS [...] om den rijkdom van menschenkennis, dien hi[...] en welken hij zelfs geheel in zijn geheugen p[...] andere de satyricus LUCIANUS, op wien hij [...] mentarius vervaardigde. Maar voor zijne oefeni[...] welsprekendheid ging hij tot de twee beroemde[...] naars der oudheid, DEMOSTHENES en CICERO[...] verdroot hem niet van de werken van dezen laat[...] voerige inhouds-opgaven te maken. Hij nam ook[...] T. zelf ter hand, en legde waarschijnlijk nu r[...] exemplaar aan, dat in lateren tijd BULLINGER [...] zijne tafel vond liggen, waarin hij kortelijk de ve[...]

1) Opp. V. VII. p. 9.

2) Zijne briefwisseling uit dezen tijd gaat meest over lette[...] onderwerpen. Joh. Dingnauer ad Zwingl. 5 Dec. 151[...] reanus ad Zwingl. 19 Oct. 1516 etc. Opp. V. VII. p. 9.

3) Dat de Stoische wijsbegeerte geen geringen invloed geh[...] op Zwingli's denkwijze, is aangewezen door Zeller, Das the[...] Zwinglis, S. 41

gen der onderscheidene kerkvaders aanteekende [1]). "Ik had," zeide hij eens, "vele leermeesters noodig, om tot regt verstand van de h. oorkonden te komen. Van ieder hunner trok ik mijn voordeel. Ik hield al de geleerden met elkander voor een gezelschap, waarin ieder zijne meening uitspreekt. Wat elk van hen geschreven heeft, beschouwde ik als een algemeen eigendom, zooals SOCRATES zeide: *de Wijze is een algemeen goed.*" — Wat zijne beoefening van de H. S. betreft, hierbij was het hem te doen, om eene overtuiging, een geloof, te verkrijgen. Zijn gemoed had behoefte aan godsdienstige waarheid, en rigtte zich hoe langer zoo meer op het praktische. Hij leerde voor zich, ten einde anderen te kunnen leeren, en door verbreiding der waarheid Gods tot een Christelijk leven op te wekken.

In dezen tijd kwamen hem de schriften van PICUS, Vorst van Mirandula, in handen [2]) "een man" — dus zegt hij ergens — "van een' uitstekenden geest, en die een verhevene hoogte zou beklommen hebben, wanneer God hem tot volle rijpheid had laten worden" [3]). Deze, als 24jarig jongeling reeds beroemd geworden door zijne 900 thesen uit ieder gebied van het menschelijk weten, had als stelregel aangenomen: *de wijsbegeerte vorscht naar waarheid, de godgeleerdheid vindt haar, de godsdienst bezit haar.* Zijne denkbeelden waren geheel vrij en onafhankelijk. Volgens hem is de godsdienst de weg, waarop de wereld tot haren oorsprong moet wederkeeren. Hij gaat uit van de meening, dat God en de wereld, het oneindige en eindige in wederkeerige betrekking tot elkander staan. Alle din-

---

1) "Ich hab bij Im ein gross Buch gesehen, *Locorum communium*, als ich bij Im was, a°. 1521, dorinnen er *Sententias* und *Dogmata Patrum* flyssig leder an seinem Ort verzeichnet."

2) Henr. Lorit. ad Zuingl. 13 Jul. 1510. Opp. V. VII. p. 2.

3) Opp. V. v. p. 556.

Hij was getuige geweest van de heldendeugden en zegepralen zijner landgenooten. Want de Franschen waren teruggedrongen, Pavia was ingenomen en het Hertogdom Milaan heroverd. De Zwitsers, onder aanvoering van HULDREICH VON SAX, waren allerwege met den naam van Bevrijders der Kerk begroet, en in alle steden, die zij doortrokken, onder klokgelui en trompetgeschal ontvangen geworden. ZWINGLI zelf had van den Nuntius den vereerenden last ontvangen, om de geschenken van den Paus onder zijne landgenooten uit te reiken. Toen hij nu te Glaris teruggekomen was, beschreef hij, ten dienste van VADIANUS, de geschiedenis van dezen veldtogt in de Latijnsche taal. Dit verhaal, 't welk wij nog bezitten [1]), kenmerkt zich in trant en wijze als eene navolging van de Romeinen. Men treft daarin goed gekozene uitdrukkingen der krijgskunst, ingevlochtene korte redenen en eene aanschouwlijke beschrijving der gebeurtenissen aan. Het eenige, dat men er op kan aanmerken, is het gebrek aan naauwkeurige geographische beschrijving; maar hoe kon dit anders, daar het in dien tijd nog ten eenenmaal aan goede kaarten mangelde? Maar merkwaardig is het te zien, dat de Paus in de schatting van den schrijver altijd een heilig persoon is, het gezegend Hoofd der Christenen, en hoe de luister der Roomsche Kerk, welke hij het schip van PETRUS noemde, hem met diepen eerbied vervult [2]). Ten blijke, hoe ver hij er nog af was, de heerschende godsdienstige denkwijze omtrent de Hierarchie als in strijd met het Evangelie te beschouwen. — Intusschen toont hij duidelijke inzigten te hebben in de gevaarlijke zijde, die deze veldtogten met betrekking tot de eensgezindheid en

1) De gestis inter Gallos et Helvetios ad Ravennam, Paviam aliisque locis et conventu apud Thermas Helveticas a. 1512. relatio U. Zuinglii. Opp. V. IV. p. 167 sqq.

2) De gestis cæt. ll. p. 168.

de goede zeden zijner volksgenooten zouden hebben en ten deele reeds werkelijk hadden.

Inderdaad was het een zeer onrustige tijd. De woorden, boven uit het schrijven van ZWINGLI aan VADIANUS aangehaald, bewijzen, hoe in het begin van 1513 gansch Zwitserland in eene groote spanning verkeerde. De Franschen rukten weder in Italie, om het geleden verlies te wreken, en ook de Zwitsers kwamen op nieuw den Hertog van Milaan te hulp. Toen viel de vermaarde slag bij Navarre voor, waarvan de uitkomst was, dat de Franschen, schoon dapper strijdende, weder het veld ruimen moesten [1]).

Maar het jaar 1515 brak aan. FRANS I sloeg, even als zijn voorganger LODEWIJK XII, zijn oog op Milaan, en om te spoediger tot zijn doel te geraken, beproefde hij met de Zwitsers in onderhandeling te treden, ten einde hen te bewegen hunne legerbenden uit Italie terug teroepen. Werkelijk gaven de meeste kantons aan zijne aanzoeken gehoor. Alleen die van Uri, Schwytz, Unterwalden en Glaris bleven aan hun woord getrouw. Maar van hunne landgenooten verlaten, zagen zij zich genoodzaakt op Monza terug te trekken. ZWINGLI bevond zich onder hen. Te Monza, voor het Raadhuis der stad, op de openbare straat, predikte hij, staande te midden der legerscharen. Volgens het verhaal van een oog- en oorgetuige, prees hij bij deze gelegenheid den moed en de trouw der benden, maar vermaande ze tegelijk ernstig tot eendragt, orde en gehoorzaamheid. Hij wees hen op de gevaarlijke omstandigheden, waarin zij zich bevonden, en raadde nadrukkelijk aan, niets roekeloos te ondernemen. "Hier moet ons," zeide hij, "de voorzigtigheid, niet minder

1) Volgens Bullinger zal Zwingli ook dezen veldtogt bijgewoond hebben; maar dit berigt wordt van elders niet bevestigd, en mag dus ten minsten voor twijfelachtig gehouden worden. Verg. Schuller, Ulr. Zwingli, Gesch. s. Bild. S. 327. n. 87.

dan de dapperheid te hulp komen!" De berigtgever voegt er met eene uitdrukking van diepe smart bij: "Och of men toenmaals en later zijn raad gevolgd had! Dan zou er minder bloed zijn gestort geworden, en wij waren voor veel schande bewaard gebleven!" 1). — De Zwitsersche benden, tot welker bijstand nu ook nog de Zurichers onder aanvoering van hunnen Burgemeester MARX RÖIST kwamen opdagen, werden met de Franschen handgemeen. Er werd bij Marignan slag geleverd. Twee dagen duurde de strijd. Ten laatsten werden de Zwitsers geslagen, en van die van Glaris alleen bleven er vier honderd op het slagveld, zijnde een vierde deel, van wie ten strijde waren uitgetrokken. Deze schrikkelijke nederlaag, zegt een geschiedschrijver, verwekte door geheel Zwitserland een groot jammergeschrei; men beschuldigde elkander wederzijds van verraad, trouwloosheid en omkooping; er ontstond onderlinge verbittering en haat.

ZWINGLI stond, zoo veel in hem was, de moedelooze benden met raad en daad bij, waardoor hij hoe langer zoo meer in de algemeene achting en liefde steeg. Maar meer dan ooit gruwde hij van nu af van deze oorlogen, en hij beklaagde een volk, dat, door geldzucht gedreven, zich aan de Vorsten als slagtvee liet verkoopen.

Inderdaad, deze oorlogen waren zeer betreurenswaardig. Door het verkeer onder vreemde volken, waarvan de Italianen de zedeloosten waren, werd het oorspronkelijk Zwitsersch karakter zeer verbasterd. Gewoon aan het ruwe krijgsleven, gaven na hunne terugkomst in het vaderland mannen en jongelingen zich aan ledigloopen, ligtzinnigheid en brooddronkenheid over. De akkers werden woest gelaten; de huisgezinnen gingen te gronde. Terwijl de buitenlandsche Vorsten onder de Zwitsers groote geld-

1) Werner Steiner bij J. H. Hottinger, Hist. Eccl. T. VI. p. 709.

sommen verspilden, en aan lieden van invloed jaarlijksche bezoldigingen (pensioenen) betaalden, om hunne belangen te bevorderen, werd er lage geldzucht gekweekt en klom de weelde en het zedebederf tot eene schrikbarende hoogte.

Welken diepen indruk ZWINGLI daarvan ontvangen had, en welk een' juisten blik hij op den toestand van zijn volk en vaderland wierp, daarvan kunnen twee uitvoerige zingedichten getuigen, die hij in dit tijdperk vervaardigd heeft.

Het eerste heeft den titel: *het Labyrinth* [1]). Onder treffende beelden wordt de verdorvenheid des volks geschilderd, en aanschouwelijk aangetoond, dat het monster der ondeugd alleen door godvruchtigen heldenmoed kan overwonnen worden. MINOS, de Koning van Kreta, had door den Atheenschen kunstenaar DAEDALUS een labyrinth laten maken, waarin hij den Minotaurus, een monster, dat half mensch half dier was, opgesloten hield, en 't welk hij met het vleesch der Atheners voedde. THESEUS, de zoon van den Koning van Athene, een dapper held, besloot dat monster te dooden. Door ARIADNE, de eigen dochter van MINOS geraden, dringt hij met behulp van een draad in het labyrinth door, maar ontmoet dáár allerwegen schrikgestalten. Eindelijk, na onnoemelijke zwarigheden overwonnen te hebben, bereikt hij het monster, velt het onder zijne slagen en komt zegepralend tot ARIADNE terug. — De labyrinth beteekent de wereld met hare moeite en zorgen; de schrikgestalten zijn de Vorsten van Europa, die zich in Zwitserland hebben weten in te dringen; de Minotaurus is de ongodsdienstigheid en het zedebederf, waardoor de zonen des lands bedorven worden; THESEUS is de vriend des vaderlands; de draad is

---

1) Opp. V. II. T. II. p. 243 sqq. Het werd waarschijnlijk reeds in het jaar 1510 en dus vóór zijnen eersten veldtogt gedicht.

de wijsheid, en ARIADNE is het loon der dapperheid. Terwijl de dichter aan het slot de toepassing maakt, zegt hij: "Alzoo dwalen de menschen in een labyrinth rond, maar zij gaan niet aan de hand der wijsheid: daarom kunnen zij geen goed einde bereiken. Het is, alsof zij zich voorgenomen hebben, eeuwig hier te wonen, terwijl wij toch slechts gasten en vreemdelingen zijn; en wanneer zij meenen, het nu eindelijk gevonden te hebben, dan is het leven daar henen. Er is onder ons geene liefde Gods. En toch wil God niet anders dan ons voor onheil bewaren, en toont ons gedurig de nietigheid der aardsche dingen, opdat wij leeren zouden naar Hem als het blijvend goed te trachten. Maar de menschen zijn vervuld met trouweloosheid en bedrog. Er is nergens eenige gelijkvormigheid aan CHRISTUS; maar men is den Heidenen gelijk, ja erger dan dezen. Want de Heidenen handelen nog met zekere voorzigtigheid en overleg, ten einde zich van een te laat berouw vrij te waren. Wij daarentegen laten ons door hoogmoedige lieden tot alle verkeerdheid verleiden. Daarom treft ons ook allerlei onheil en ellende. Wie wanorde sticht en moord pleegt, dien houdt men voor een held. Heeft CHRISTUS ons dat geleerd? CHRISTUS heeft gezegd: niemand heeft grooter liefde, dan die zijn leven stelt voor zijne vrienden. Ziet daarentegen, hoe wij voor een' ellendigen roem ons leven prijs geven, den naaste kwellen, door krijg te voeren het natuurlijk regt krenken, allerlei twist en strijd onder elkander hebben, zoodat het schijnt, alsof alle Furiën uit de hel onder ons losgebroken zijn. Zegt mij dan, wat hebben wij van het Christendom meer dan den naam? Wij, die zonder goede werken zijn, en ontbloot zijn van geduld en liefde!"

Het tweede zingedicht draagt den naam van *den Os en eenige dieren*. Het werd in het begin van 1511 oorspronkelijk in het Latijn opgesteld, maar ten zelfden tijde in

het Duitsch overgebragt [1]). De os, door wilde katten gekweld, maar van een getrouwen hond gewaarschuwd, wordt eerst van een Luipaard, vervolgens van een Leeuw tot bondgenoot aangezocht en in allerlei strijd met andere dieren ingewikkeld, zoodat hij eindelijk zelf het slagtoffer wordt. Aan dien dwazen Os zijn de Zwitsers gelijk; de Luipaard is de Koning van Frankrijk; de Leeuw is de Keizer; de getrouwe hond stelt de Priesters voor. En wie de katten zijn?... "worde er toornig om, wie wil" zegt ZWINGLI. "De katten zijn zij, die om des gelds wil hunne eigene landgenooten in de handen der buitenlandsche Vorsten spelen."

Uit de korte opgaaf van den inhoud dezer dichtstukken kan ons blijken, dat zij van eenen oorspronkelijken geest getuigen. Zij zijn rijk aan gedachten. De beelden zijn natuurlijk en juist gekozen. Alleen ontbreekt er behoorlijk licht en schaduw aan, en op de groepering is van de zijde der kunst veel aan te merken. Hoewel de taal daarin nog niet genoeg gevormd is, strekken echter beiden ten bewijze van ijverige spraakoefening zoowel in de moedertaal als in de Latijnsche. Beiden ook openbaren eene duidelijke kennis van de geschiedenis, van het karakter des Zwitserschen volks, en van de gebeurtenissen des tijds. Beiden doen ons ZWINGLI's innige deelneming aan het Staats-leven opmerken, en wijzen ons aan, welk een hel-

---

1) Zie een brief van Glareanus aan Zwingli, 18 April 1511. Opp. V. VII. T. I. p. 4. "Quod ad me dedisti carmen, Uldrice jucundissime! acute perspexi, et, dum singula discuterem, dubius eram, an elegantia et latinitas sapida sententias graves, an doctrina et philosophicum pondus eloquentiam vinceret. — In eo tamen plus ingenii vires et subtilem inventionis industriam ostendisti quam verborum concinnitatem." Men vindt dit gedicht in het Latijn. Opp. V. IV. p. 145. sqq. en in het Duitsch. Opp. V. II. T. II. p. 257 sqq. Beide bearbeidingen hebben echter elk afzonderlijk iets eigenaardigs; de Latijnsche heeft slechts 100, de Duitsche 175 verzen.

van zeden. Het ideaal, dat hem daarbij voor d
zweefde, was terugkeering tot de eenvoudigh
edele deugden, waardoor het voorgeslacht had
ken. Nog was het niet, wat het eerst later bij
de herstelling der apostolische Kerk [1]).

HOOFDSTUK III.

WERKZAAMHEDEN TE GLARIS.

Hoe meer ZWINGLI de H. S. onderzocht, des
omhelsde hij het denkbeeld, dat de ware Godge
uit den Bijbel *alleen*, en niet uit menschelijke le
moet geput worden. "Toen ik," dus schreef hij
1522, "nog een jongeling was, had ik in men
wetenschappen zoo groote vorderingen gemaakt, als

1) Dit wordt ook teregt opgemerkt door Sigwart a. b.

van mijnen leeftijd; en, als ik nu zeven of acht jaren geleden (dus in 1514 of 1515,) mij voornam, om mij geheel op de beoefening der H. S. toe te leggen, bevond ik mij door hetgeen ik van de Wijsgeeren, en die zich voor Godgeleerden uitgaven, ingezogen had, daarin zoo zeer belemmerd, dat ik, door het gezag der H. S. hiertoe gedrongen, bij mij zelven dacht: "gij moet alles laten liggen, en de meening Gods uit zijn eigen eenvoudig Woord leeren verstaan." Toen ving ik aan, God te bidden, dat Hij mij met zijn licht mogt verwaardigen. Van nu af begon mij het lezen der H. S. een genot te worden, en zij werd mij veel duidelijker, dan wanneer ik daarbij vele uitleggers gelezen had. Hierin heb ik het zekerste bewijs, dat ik van God zelven onderwezen ben. Want ik ken de zwakheid van mijn eigen verstand, dat uit zich zelf nooit de dingen Gods zou begrepen hebben" [1]).

Het eerst vestigde hij zijne aandacht op de plaatsen der H. S., die de Miscanon bevat. Gedurende zijn verblijf te Milaan, waar nog het rituaal van AMBROSIUS gevolgd werd, kreeg hij daardoor aanleiding, hiermede het overal elders ingevoerde rituaal van GREGORIUS te vergelijken. Hij verhaalde dit eens in een gezelschap van vrienden, bestaande uit GREGOOR BINZLI, Prediker in Wezen, JOHANNES VERSCHOR, Pastoor te Kirchennetse (thans Kerenzen, in het kanton Glaris) en ADAM, Prediker te Mollis, ten wiens huize men zich bevond. Toen werd er een formulierboek (Obsequiaal) uit de XIV. eeuw tot gebruik bij het doopen en bij stervenden vertoond. Het boek, hoe oud ook, was nog geheel gaaf en zelfs in geen enkele letter geschonden. Toevallig viel zijn oog op de volgende woorden: "Terstond als het kind gedoopt is, moet men hetzelve het sacrament der Eucharistie geven, en desgelijks *ook den drinkbeker des bloeds.*" Dit

1) De clarit. & certid. verbi div. Opp. V. I. p. 96.

verlicht oordeel moesten *op zijne* leerreden
hebben. Maar in hetgeen hij den volke voor
hij echter met voorzigtigheid te werk, en da
hij God, dat Hij *en* hem zelven besturen *en*
tijde de oogen des volks openen mogt. Zorg
hield hij er zich van, om in eenig punt teg
der kerk vijandig te velde te trekken [3]). Wa
van oordeel, dat de waarheid eenvoudig voo
niet zou nalaten zelve hare kracht op zijne h
te oefenen. Hij wilde niet, zeide hij, ontijdig
deelen; en al had hij dit ook zonder gevaar kun
toch wilde hij het niet, omdat immers nieman
begrepen hebben [4]). Maar des te meer beijverde
om van den kansel de heerschende ondeugden t
fen. Daartoe trad hij in zijne leerredenen *in*
lijksch leven in, noemde de zonden, waaraan d
en lagere standen zich schuldig maakten, *zonder*

---

1) Expl. Art. xviii. Opp. V. i. p. 265. 266.
2) Opp. V. iii. p. 269.
3) Mycon. in vita § 13.
4) Opp. V. iii. p. 240—269.

en met name, en toonde met krachtige woorden aan, hoe volk en vaderland langs dien weg ten verderve ijlden. Hij zeide, dat het den vrijen Zwitser voegde, zijne akkers te bebouwen, en niet den onzaligen oorlog na te jagen, en dat, indien men dit deed, men daarmede eer bij de vreemden en voordeelen behalen zou [1]). Bovenal prees hij de godsvrucht, aangekweekt door eene betere kennis van Gods Woord, als het eenig middel van behoud met ernst en liefde aan. Zijn geheele streven bij zijne Gemeente was op het praktische gerigt, en de vraag, hoe de mensch uit den staat der zonde geraken en voor God leven kan, gaf aan zijne werkzaamheid geest en leven.

Deze rigting vervolgde hij ook in zijn onderwijs van eenige jongelieden van goeden huize, die hij, van zijne komst te Glaris aan, in zijne woning opnam en voor de Hoogeschool opleidde. Onder deze jongelieden was zijn broeder JACOB, een gehoorzame knaap, maar een weinig hoog van zich zelven gevoelende, weshalve hij wel eens van ZWINGLI streng behandeld werd. Later heeft hij ook diens verdere opvoeding aan de Hoogeschool te Weenen uit zijne eigene middelen bekostigd [2]). Verder worden als zijne leerlingen genoemd ARGOBAST STRUB, een jongeling van de uitstekendste verwachting, en wiens vroegtijdige dood door al zijne leermeesters hartelijk betreurd werd [3]); — de broeders LODEWIJK, PETER en AEGIDIUS TSCUDI, welke laatste als voortreffelijk geschiedschrijver tot op onzen tijd bekend geworden is; — VALENTIN TSCUDI, een neef der voorgaande, daarna ZWINGLI's ambtsopvolger te Glaris; JACOB HEER, FRIDOLIN en FILIP BRUNNER, FRANS

1) Gulielm. Nesenus ad Zwingl. 27 Apr. 1517. Opp. V. VII. p. 22.

2) Opp. V. VII. p. 7.

3) Joach. Vadian. ad Zwingl. 9 April 1511. Opp. V. VII. p. 3.

CERVINUS, NICOLAUS BALING en anderen. Wat hij hun leerde, was: in God te gelooven, niet alleen als Opperheer, maar ook als Vader, van wien zij boven alles begeeren moesten, om beter, edeler en gelukkiger te worden; de begeerlijkheden, die de bronnen van alle zonden zijn, wederstand te bieden, en zich altijd vrienden der waarheid te betoonen; — en van CHRISTUS te leeren, hoe zij leven, spreken en handelen moesten, om in de ware vroomheid niet te wankelen, en naar volmaking te streven zonder den ootmoed te verliezen [1]). Voorts ontsloot hij voor hen de schatten der wetenschap, die hij zelf zoo lief had. Hij daalde daarbij met zachtmoedigheid tot ieders vatbaarheid neder, deelde den vlijtigen zijnen wijzen raad mede, moedigde den welwillenden, maar zwakken aan, en toonde den tragen met gestrengheid zijn ongenoegen, terwijl hij hem aanhoudend aansprak en aanspoorde, totdat er zich eenige ijver bij hem openbaarde [2]).

Zóó prentte hij zijn beeld met onuitwischbare trekken in hun gemoed. Altijd bleven zij de betrekking met hem onderhouden, en hem als hunnen besten vriend beschouwen. Zij vroegen hem in hunne brieven gedurig om raad voor hunne verdere wetenschappelijke oefeningen, ja aarzelden niet in hunne ongelegenheden zijne hulp of voorspraak in te roepen. Altijd waren zij uitbundig in hunne loftuitingen over de weldaden, die hij hun bewezen had. Zij noemden hem een' Priester van CHRISTUS en der Musen, hun goeden geleigeest, die afwezend hen nog tot het goede vermaande. "Hoe zou ik ooit ondankbaar jegens u kunnen zijn," schreef hem VALENTIN TSCUDI, 31 Sept. 1515, "daar ik u de grootste weldaden verschuldigd ben!

---

1) Opp. V. IV. p. 150. 157. V. VI. T. I. p. 326.

2) Al deze bijzonderheden zijn ontleend uit de eigen brieven dezer leerlingen, na hun vertrek aan hunnen geliefden Leermeester toegezonden. Opp. V. VII p. 6. 13. 18. 21. 25.

werpen kan[1])." En
uit Weenen: "Moge
nijne vlijt uwe broeder
welk ik dan ook hoo

it ZWINGLI's naam m
iem groote achting t
hij zeer in de gu
Kardinaal SCHINN
araan te danken,
n boeken eene ja
en werd. Immers
n der Roomsche
leefde. Hij eerbie
was het al niet
TUS. En hoewel
heid te maken tu

7.

HOOFDSTUK IV.

ZWINGLI EN ERASMUS.

Terwijl ZWINGLI aldus zijn' tijd verdeelde tus
bijzondere studiën, de bewerking zijner leerre
herderlijke zorg in zijne gemeente, en de vorm
leiding van jonge lieden, — bevreemdt het on
hij eens aan zijnen Vadianus schreef: "Ik be
met bezigheden overladen, dat ik aan mijne
naauwelijks en niet dan het noodzakelijke schrijv
Intusschen was hij te gezellig van aard en van
opgeruimden geest, om niet, waar zich de g
aanbood, in de genoegens van het vriendschap
keer te deelen. Hij stond in de naauwste b
met de aanzienlijke en waarlijk edele gezinnen
DIS en AEBLIS en vele anderen. Somwijlen we
van zijnen Glareanus bezocht. "Hoe ongaarne,

1) Explan. Art. XXXVII. Opp. V. I. p. 365.
2) 4 Oct. 1512. Opp. V. VII. p. 7.

deze hem eens, "heb ik u verlaten, dierbaarste HULDRICH! Nooit, geloof ik, is mijn hart (bij eene scheiding) zoo aangedaan geweest. Aan de vertrouwdste gesprekken en den vrolijksten omgang ontrukt, moest ik in de ellende terug. Het heeft mij geschokt; maar thans ben ik weder kalmer geworden" [1]). Ook ontving ZWINGLI een groot blijk van genegenheid van een aanzienlijk inwoner van Freiburg, PETER FALK, met wien hij vriendschapsbetrekking aangeknoopt had. FALK had eene bezitting te Pavia, eene aangename woning, ingerigt naar de wijze des lands, alsmede een landgoed te Caselli, een vlek, nagenoeg 12 Italiaansche mijlen van Pavia gelegen. "Dit alles," schreef hij hem, "wil ik u, wanneer de tijden rustig blijven, van wege onze wederkeerige vriendschap voor twee jaren overlaten, en gij zult (uit de inkomsten) daarvan voldoende leven kunnen" [2]). Dit vriendelijk aanbod is echter buiten gevolg gebleven. ZWINGLI werd niet tot rust, maar tot werken geroepen.

Bijzonder merkwaardig was de betrekking, waarin hij tot den grooten ERASMUS kwam. Wat er van de geschriften van dien uitstekenden geleerde in het licht verscheen, las hij met groote vlijt. Kon het anders? Hij gevoelde zijne geestverwantschap met den man van *klassieke* beschaving, die de waarheid met zijnen onbevangen blik beschouwde en door wiens onvermoeiden arbeid de H. S. weder tot hare waarde kwam, en met name ook haar zedeleer in hare regten hersteld werd. Hoe meer hij zijne schriften las, des te meer bevond hij tot zijne vreugde zijne eigene denkbeelden daardoor deels meer

---

1) Opp. V. VII. p. 5.

2) 23 Jan. 1515. Opp. V. VII. Uit dezen brief blijkt, dat Zwingli hem eene van zijne hand gemaakte verhandeling, ten onderwerp hebbende: *dat men den dood niet vreezen moet*, ter beoordeeling had toegezonden. Deze verhandeling schijnt verloren gegaan te zijn.

is voortgekomen, dat *onze zaligheid niet door* (
maar door een waarachtig vertrouwen op CHRISTU
wordt. Toch moet men dien invloed niet weder
breiden. ZWINGLI ging zijnen eigen weg. En
hij zich aan iemand overgaf, kan daaruit blijk(
ten zelfden tijde, toen hij zijne verpligting aar
dankbaar erkende, niet kon nalaten zich te ver
hoe een man, die CHRISTUS als den eenigen tro(
roemde, tegelijk gedichten ter eere van St.
MICHAEL en anderen had kunnen vervaardig
Heiligen als zijne voorsprekers aanroepen. "Di
hij, "heeft mij niet kunnen afbrengen van m
tuiging, dat CHRISTUS de eenige schat voor
zielen is; maar ik hield mij vast aan hetge
H. S. en de Kerkvaders leerden" [3]).

Toen ERASMUS ten jare 1514 te Bazel kwar
dra aldaar het middelpunt werd, om welk zicl

1) Opp. V. VII. p. 263.
2) Expl. Artt. XX. Opp. V. I. p. 314.
3) Ibid.

leerden schaarden, gevoelde ZWINGLI zich gedrongen, hem door eenen brief zijnen dank te betuigen voor het vele goede, dat hij uit zijne schriften geleerd had. Hierop ontving hij het volgende antwoord:

ERASMUS van Rotterdam aan HULDRICH ZWINGLI.

Den geleerden wijsgeer en grooten geleerden en broederlijk van mij geliefden vriend!

Uwe genegenheid jegens mij en uw schrijven, waarin gij veel geest, geleerdheid en scherpzinnigheid aan den dag gelegd hebben, heeft mij met ongemeene blijdschap vervuld. Reken het mij niet als schuld toe, dat ik u slechts met weinige woorden antwoord. Mijn eindelooze arbeid dwingt mij dikwijls anders met mijne vrienden te handelen, dan zij wel regt hadden van mij te vorderen. Doch laat het tot mijne verontschuldiging strekken, dat ik het hardste met mij zelven handel. Ik put door aanhoudende inspanning mijn' geest derwijze uit, dat hij door geen wonderdrank te herstellen is. Maar dat de vruchten van mijn nachtbraken een' kenner, als gij zijt, zoo zeer behagen, dat is mij tot ware blijdschap, en ik aarzel niet te zeggen, dat zij ook mijzelven uit dien hoofde te beter behagen. Heil het Zwitsersche volk (welks karakter mij zeer bevalt), dat het mannen als u en die aan u gelijk zijn, onder den voorgang van eenen GLAREANUS, bezit, die aan deszelfs geestbeschaving en aan de veredeling van deszelfs zeden met zoo groot een' ijver arbeiden. GLAREANUS, die u van ganscher harte genegen is, is ook mij om zijne uitstekende geleerdheid, maar niet minder om de reinheid zijnes gemoeds bijzonder lief. — Na Pinksteren reis ik naar Braband terug: bezigheden noodzaken mij daartoe; maar ongaarne verlaat ik deze luchtstreek. — Mijn HULDRICH! Oefen de pen somwijlen. Deze is de beste leermeesteres in de redekunst. Vereenig oefening met uwe talenten!"

Bazel 1514 [1]).

---

1) Opp. V. VII. p. 10.

zag daaronder zijnen ouden vriend GLAREANUS
de broederhand drukte; voorts BEATUS RHE
Schlettstadt, GULIELMUS NESENUS uit Hessen, l
leeraar te Leuven, den geleerden Boekhandela
NIUS, en den regtsgeleerde GERBEL, beiden uit
anderen, sommigen bekenden en anderen on
Maar onder deze allen, die hij daar zag, gevoe
het bijzonder zich aangetrokken door een' jonge
ongeveer 27 jaren, van een beminnelijk uitzig
veel wetenschap de grootste zedigheid en besch
voegde. Deze was OSWALD GEISSHÜSLER, wi
ERASMUS in dien van MYCONIUS veranderd had
tig uit Lucern, en thans Leeraar in de oude
de St. Theodoor-school te Bazel. Van dien dag
hunne vriendschap, die tot hunnen dood heeft voor
Intusschen had ZWINGLI de overvloedigste gelege
de geleerdheid en het vernuft van ERASMUS te bew
inzonderheid toen hij het zich zelven veroorloofde
en ander moeijelijk vraagstuk voor te leggen.
stond hij verbaasd over de gemakkelijke, allezin
en voldoende antwoorden van den beroemden
Glaris teruggekeerd, schreef hij hem den volgen

ZWINGLI aan ERASMUS.

Terwijl ik aan u schrijven wil, maakt de roem uwer geleerdheid mij schroomvallig: en toch gevoel ik mij daartoe aangemoedigd door de vriendelijkheid, waarmede gij mij bij mijn bezoek te Bazel na uwe terugkomst aldaar ontvangen, en door de nederbuigende goedheid, die gij mij, den eerstbeginnenden vriend der wetenschappen, betoond hebt. Dit geluk heb ik zonder twijfel deels daaraan te danken, dat ik het voorregt heb een Zwitser te zijn, welk volk gij bijzonder genegen zijt, deels aan uwe liefde voor HENDRIK GLAREANUS, dien ik als den vriend uwes huizes ten uwent heb aangetroffen. Gij zoudt u echter over mijn bezoek billijk hebben kunnen verwonderen, indien ik u niet had willen spreken over het een of ander onderwerp van geleerdheid, hoedanigen allen, die u dagelijks omringen, met groote scherpzinnigheid gewoon zijn u voor te leggen. Maar bedenkt gij, welk een krachtige redeneertrant u eigen is, en hoe gemakkelijk het u valt, op alle vraagstukken voldoende antwoorden te geven, dan verwondert gij er u niet langer over, dat er zoo velen tot u komen, en gij ook van mij bezocht werdt. Ik ben getuige geweest van den magtigen invloed, dien uw groote geest op allen, die u omringden, uitoefende. Ik heb uwe bevallige zeden en aangename levensmanieren gezien, en mijn opzien tegen u werd daardoor veel verminderd. Mijn bezoek bij u heeft een' onuitwischbaren indruk op mij gemaakt, zoodat het mij thans, terwijl ik uwe brieven lees, is, alsof ik u hoor spreken, en uwe kleine, zwakkelijke en toch zoo aangename en door de fijnste beschaving veredelde gestalte voor mij zie. Want, zonder vleijerij gesproken, — wanneer ik inslaap, zijt gij nog mijne laatste gedachte. Doch wat vermoei ik u met mijn geschrijf. Dit alleen wil ik er nog bijvoegen, dat ik tot u gekomen ben met hetzelfde verlangen als eenmaal, volgens het verhaal van den H. HIERONYMUS,

valle. Opdat ik mijn schrijven eindig, ik be
baar voor alles, wat gij voor de menschheid
geef u, wat ik heb, namelijk mij zelven, even a
NES aan SOCRATES deed, schoon ik mij zelve
niet gelijk stel. Maar neemt gij dit geschenk,
onwaardig, niet aan; ik doe er een ander b
ik nooit iemand gaf of geven zal. Neemt g
zóó niet aan, dan zij het mij genoeg van *u*
te zijn. Want door niets wordt de mensch m
terd, dan daardoor dat beroemde mannen mi
hem hebben. Gij moogt mij dan willen aannem
werpen: in allen gevalle zult gij mij beter m
het kort, ik ben geheel de uwe. Gebruik mi
gij wilt. Vaarwel [1]).

Glaris, April 1515.

---

1) Opp. V. VII. p. 12.

; met Frankrijk :
groote geldversj
ıatsten Italiaans
ıd zoo velen tot
ers bewogen had
len veldslag bij
taal noemde me
:h juist thans g
ınd te sluiten.
. in verdenking.
ne drijfveeren zi
Gezant in ver
ieven en gesche
ɔit hij zich met d
'e dingen bezig l
rzeker haren o
ı het verbond :
lieden zouden

waardoor men toch den hemel moest verdienen
dien nam men het hem kwalijk, dat hij in zo
zigten uitmuntte, en er zulk een roep van
Men strooide uit, dat hij gevaarlijk was voor de een

Bij de genoemden voegden zich al die lieden
lui, losbandig en ondeugend leven leidden. Z
de ernstige taal van den prediker der waarheid
dragen, die zonder aanzien des persoons de zo
hare gestalten bestrafte, en altijd op bekeering
en wandel aandrong.

Men greep ZWINGLI wel niet openlijk aan; w
voor stond hij in te groote achting zóó van het
van de aanzienlijken, en men vreesde de kra
redenen [1]). Maar men belaagde hem in het geh
verspreidde allerlei kwade geruchten van hem;
in het breede uit, wat er in hem berispelijks
was en men voegde er valsche betichtingen bij.

De onpartijdige geschiedenis stelt den Hervor

---

1) Pallavicini Hist. Conc. Trid. L. 1. c. 19. § 1. p. 26.

deugden, waari
len. 't Is bovend
n later uitgestr
van Glaris zou
van dezen last
hem door zijne
g voortduurden,
was.
d de overhand
t verbond met I
er, en zijne vijan
n hem boven ma

als waarheid verkond
k van Salat S. 11
, onder anderen ook
geworden.

gen, GREGOOR BINZLI, Prediker te Wes
Prediker te Frienbach en M. FRANS ZINC
verpligtte zich onder den titel van Vicaris tot
heid aan zijne Oversten, tot bevordering van
van het klooster, en tot getrouwe waarnen
Predikers- en Herders-ambt. Daarvoor zou
diging genieten een jaarlijksch inkomen van
den kost, een deel van het biechtgeld en van
der offergelden en zielmissen: en eindelijk on
belofte van in de eerst openvallende prebend
zullen worden [2]).

Naauwelijks was het gerucht van het gebeur
aangekomen, of er onstond eene groote treur
gemeente bad haren geliefden Prediker haar

---

1) Opp. V. VII. p. 24.

2) Men vindt dit verdrag ex autographo bij Hotting
T. VIII. p. 24. sqq. De woorden: singulis annis, quatuor
schijnen verstaan te moeten worden van *f* 20 jaarlijks, in
nen te betalen.

laten en beloofde hem herstelling en verbetering aan zijne woning. Men bragt het zoo ver, dat hij niet voor goed afscheid van haar nemen, maar den weg zich openhouden zou, om altijd tot haar te kunnen wederkeeren. Men wilde ook, dat hij het inkomen zijner prebende nog te Einsiedeln zou blijven genieten, en men schonk hem twintig guldens tot vergoeding van de honderd guldens, die hij vroeger aan HENDRIK GÖLDLI had moeten betalen. Zijne plaats zou middelerwijl door eenen Vicaris vervuld worden [1]). ZWINGLI bleef zich dan ook, zoolang hij te Einsiedeln was, als Prediker van Glaris beschouwen. Toen in 1517 hem de plaats van Pastoor te Winterthur werd aangeboden, schreef hij aan den Raad dier stad, dat hij deze aanbieding niet kon aannemen zonder de goedkeuring van de Heeren van Glaris, en hij onderteekende zich: *Kerkheer van Glaris en Dienaar te Einsiedeln.* Die van Glaris baden hem toen werkelijk, dat hij deze roeping zou afslaan, opdat zij de hoop niet verliezen zouden, hem nog eens weder in hun midden te zien.

Hartelijk zeide ZWINGLI eene gemeente vaarwel, waarin hij gedurende tien jaren onder veel zegen gearbeid had. "Ik betreur uw verlies voor mijn vaderland," schreef hem GLAREANUS. "Het zal eenen ZWINLGI wel nimmer wedervinden" [2])! PETER TSCUDI verzekerde hem de algemeene droefenis: "Niets treurigers had Glaris kunnen overkomen, dan van zulk een' man beroofd te worden" [3]).

ZWINGLI zelf zag altijd met dankbaarheid op zijn verblijf te Glaris terug. Nog in 1522 schreef hij aan een' zijner vrienden. "Ik heb met mijne Heeren te Glaris altijd in grooten vrede verkeerd, en met zoo veel genoegen was ik bij hen, dat er nooit eenige twist is voorgekomen. Ook

1) Myc. in vita.
2) Opp. V. VII. p. 63.
3) Opp. V. VII. p. 16.

heb ik bij mijn vertrek de gunst genoten, dat zij mij l bezit van de prebende nog voor twee jaren hebben toe; staan in de hoop, dat ik tot hen zou wederkeeren, 't wi ook gebeurd zou zijn, wanneer ik niet naar Zurich ; komen was" [1]).

---

1) Zwingl. ad Balth. Stapfer. 1522. Opp. V. VIII. 48.

DERDE AFDEELING.

Zwingli te Einsiedeln. Hervormingsgedachten.
1516—1519.

HOOFDSTUK I.

LETTEROEFENINGEN.

In een onvruchtbaar dal van het kanton Schwijz, tusschen het meer van Zurich en dat van Waldestette, door bosschen van pijnboomen omsloten, staat nog heden ten dage de Abtdij Einsiedeln. Zij behoorde van ouds aan de Benedictijner-orde, en bezat groote rijkdommen. Haar roem was zij vooral verschuldigd aan den toenemenden eerbied, waarmede MARIA, de moeder des Heeren, in die streken begon vereerd te worden. Bekend is het verhaal van hare stichting. In de IX eeuw was dit oord nog een ontoegankelijke woestijn, die men het *duistere woud* plag te noemen. Hier bouwde toen (in het jaar 838) MEINHARD, zoon van eenen Duitschen Graaf en Monnik van Reichenau, eene heremitage. Maar woeste roovers vielen op den heiligen man aan en vermoorden hem. Langen tijd bleef weder het oord onbewoond; maar in de X eeuw besloot een rijke Domheer van Straatsburg, met name EBERHARD, op deze plaats

riep: "houd op! God zelf heeft reeds gewi
gedachtenis aan dit gebeurde werd door ee
LEO VIII het feest der Engelen-wijding inges
de zeven jaren moest gevierd worden, en
allen, die dan ter bedevaart komen zouden
van zonden verzekerd werd. Weshalve er b
der Abtdij dit opschrift gelezen werd: *hier*
volkomene vergeving van zonden, beide van sc
De Abtdij kwam in grooten naam. Van all
den de zonen der edelen derwaarts gezon
wereld af te sterven. Rijke giften van de
Paus, de Vorsten en den Adel vloeiden der
Zij verkreeg wereldlijke en geestelijke vo
Abt droeg den titel van Bisschop en Vors
steeg ten top, toen in de XIV eeuw een
MARIA-beeld, dat in de klooster-kapel prij
genezing begon te geven zoowel voor ligcha
voor zielewonden [1]). Te gelijk was daarme
goudmijn geopend.

---

1) Men vindt het verhaal hiervan bij Hartman,

Tot deze plaats van heilige afzondering, waar grootsche gedachten opgewekt en verhevene zaken voorbereid konden worden, kwam ZWINGLI in den zomer van het jaar 1516 over. Wat tot nu toe nog als kiem in zijnen geest besloten was, bragt hij hier tot ontwikkeling en rijpheid. Van hier rekent hij zelf het ware tijdstip, dat hij het Evangelie begon te prediken" 1).

De toenmalige Abt heette CONRAD VAN RECHBERG, een man reeds van hooge jaren en van een regtschapen en zelfstandig karakter. Meer ten gevolge van dwang dan uit eigene keuze in den Monnikstand getreden, had hij zich altijd moeijelijk naar de ordes-regelen kunnen voegen, en, nadat hij eindelijk tot Abt verkozen was, wilde hij zich niet langer onder iemands willekeur buigen. Daar hij een liefhebber van de jagt was, hield hij zich bij voorkeur in de Proostdij St. Gerold op. Ofschoon hij zelf van eigenlijke geleerdheid ontbloot was, moedigde hij echter gaarne de zucht daarvoor bij zijne kloosterlingen aan. Maar van twistredenen over zaken des geloofs had hij een afkeer. Toen er eens in zijne tegenwoordigheid gedurende den maaltijd belangrijke gesprekken gevoerd werden,

---

Volgens sommigen (ook Hagenbach, het Wezen der Hervorm. bl. 350, en Ter Haar, Geschied. der Kerkherv. nemen dit aan) zou dit Maria-beeld door de H. Hildegardis, Abtdis van het vrouwenklooster te Zurich, aan den vromen Meinhard ten geschenke gegeven zijn. Maar de H. Hildegardis heeft twee eeuwen na Meinhard geleefd, en was Abtdis van een klooster bij Bingen, in Monte S. Roberti de Pinguia of in Pingis. Hamelsveld Kerk. Gesch. D. XVIII. bl. 248.

1) Zwingl. ad Haller. 29 Dec. 1521. Opp. V. VII. p. 186. Door velen (ook Ter Haar, Gesch. der Kerkherv. D. 1. bl. 306) wordt gezegd, dat Zwingli in 1517 te Einsiedeln kwam. Maar dat dit in 1516 gebeurd is, blijkt onder anderen uit een' brief van Glareanus aan Zwingli 24 Oct. 1516, Opp. V. VII. p. 18, behalve ook uit Zwingli's eigen getuigenis, dat hij in 1516 te Einsiedeln begonnen is het Evangelie te prediken.

al zijne behoeften [1]). Hij volgde ook dien
keuze der Schrijvers, die hij te beoefenen h
beval hem ten ernstigsten den Kerkvader
aan; "maar," zeide hij, "ik koester de h
ROLDSECK! dat door de genade van God e
schriften van HIERONYMUS noch ook die v
Kerkvaders eenig gezag meer hebben zullen
Christenen zich alleen aan de H. S. zullen

Onder zulk een Bestuurder had het k
Einsiedeln niets van dat zieldoodende, maa
dat ongebondene, 't welk anders toenmaals
wezen eigen was. De kloosterlingen ald
het meest van aanzienlijke geslachten, en
schaving en letteroefeningen grooten prijs.
voelde zich dus onder hen van stonden aa
plaats. Hij gewon spoedig ieders hart. M
zich JOHANNES OECHSLEIN, MICHAEL SA
MUS SCHMID aan hem aan, gelijk zij ook

---

1) Zwingl. ad Theob. Geroldseck, in zijne o
de Can. Missae. Opp. V. III. p. 86.

2) Explan. Art. XVIII. V. I. p. 273.

: zich met alle
l uit te roeijen,
r was uitgestroo
en vriend aan
; aarde draagt. I
n die zich op het
de gunst van h
kundig. — Hij
THOMAS (AQUI
j het Grieksch be
teringen uit. —
renden duivel. —
een' volgeling van
al SCHINNER, van
oten te hebben, h

ck. Opp. V. III. p. 8
, die Glareanus in
Glarean. ad Zwin

hij met den naam van een' nietswaardig mensch, een schelm. — Om alles met één woord te zeggen, hetgeen gij gedurende tien jaren u beijverd hebt, om goeds te stichten en het volk in het waarachtig geloof te sterken, dat roeit deze booze mensch, in wien de geest der dwaasheid gevaren is, tot den wortel toe uit" [1]).

ZWINGLI liet ten behoeve van het klooster-convent voornamelijk door GLAREANUS te Bazel vele kostbare boeken koopen. Met grooten ernst zette hij zich verder aan het lezen der H. S. en van de Kerkvaders. Later heeft hij meermalen betuigd, dat hij uit de Kerkvaders de groote dingen geleerd had, die hij predikte. Behalve met HIERONYMUS en CHRYSOSTOMUS was hij ook bijzonder met AUGUSTINUS ingenomen, aan wiens denkbeelden over de verlossing der menschen en over de natuur en de werking des geloofs hij zijn' bijval schonk [2]). Ook raadpleegde hij gaarne de Schriften van zijne beroemde tijdgenooten ERASMUS en REUCHLIN. Grooten indruk maakte op hem het lezen van zekere pas uitgekomene brieven (*Epistolae obscurorum virorum*) door GLAREANUS hem toegezonden [3]), waarin de dwaasheden der Bedelmonniken en der Schoolsche geleerden op fijne wijze gehekeld werden: een werk, dat groot gerucht maakte, en waarin de satyre zoo kunstig verborgen is, dat de Monniken zelve het in den beginne hoog verhieven.

In dezen tijd ving hij aan, al de brieven van PAULUS in de oorspronkelijke taal met eigene hand af te schrijven [4]). Hij deed dit met oogmerk, om ze altijd met zich te kunnen dragen. Want er werden toenmaals geene andere dan groote uitgaven van de Schriften des N. T.

1) Opp. V. VII. p. 161. sqq.
2) Amica Exeg. Opp. V. III. p. 543.
3) Glarean. ad Zwingl. 24 Oct. 1516. Opp. V. VII. p. 17.
4) Amica Exeg. Opp. V. III. p. 543.

gevonden [1]). Al deze Paulinische brieven leerde hij van buiten, en in het vervolg van tijd ook nog de overige boeken des N. T., en zelfs een gedeelte van het O. T.

Niets, van wien het ook kwam, wat eenig licht over den zin der H. S. verspreiden kon, was hem onverschillig. "Er is geene heide", plag hij te zeggen, "zóó onvruchtbaar, of men vindt er wel eene goede plant. Bij de regtzinnigen zie ik op het onkruid, bij de dwalenden op de zaden van het goede, en overal vind ik het één en ander. Wat waar is, komt van God, onverschillig wie het zegt." Hij vond geen minder behagen in de scherpzinnigheid van ARISTOTELES dan in de welsprekendheid en den rijkdom van PLATO. Want hij bedacht, dat de waarheid overal verspreid is, en, daar niemand de *geheele* waarheid heeft, nam hij het ééne van dezen en het andere van genen [2]). Zóó bleef dan zijne zucht voor de Ouden nog altijd levendig, maar hij begon thans hunne beoefening meer van eene andere zijde te beschouwen. Het was hem te doen om daardoor tot beter verstand der H. S. te geraken. Men kan dus zeggen, dat van nu af de H. S. zijne *eenige* leermeesteres geworden is. En waren het in

1) Dit M. S. bevindt zich nog in de Stadsbibliotheek te Zurich, 43 Bl. in klein 8°. Aan de randen zijn bijgevoegd aanteekeningen uit Erasmus, Origenes, Ambrosius, Hieronymus enz. Aan het slot staat: *Ταυται αι Επιστολαι, γραφεισαι Ερημου της μακαριας Θεοτοκου, παρα τῳ Υλδερυχῳ Ζιγγλιῳ Δογγιῳ Ελβετιῳ, χιλιοςῳ πεντακοσιοςῳ, ἑπτα και δεκατῳ απο της Θεογονιας, μηνος Σκιρρο Φοριωνος* (Mei 1517). Voor aan de zijde van het schutblad staat: Anna Zwinglia, Magni illius Zwinglii abneptis et beatissimae illius stirpis surculus eheu postremus, in perpetuam avitae pietatis et virtutis memoriam, anno 1634. Zie Schuler H. Z. Gesch. S. Bild. S. 393, N°. 43.

2) Praefat. in Apolog. Complan. Jesaiae. Opp. V. v. p. 584. — Glareanus hem een werk toezendende, getiteld: *de Aristotelis servatione*, noemt hem bij die gelegenheid een' *Aristotelicus.* Opp. V. VIII. p. 649. Men moet dit echter niet in eenen bepaalden zin verstaan.

het bijzonder de *Paulinische brieven*, waarmede hij zich vertrouwd maakte, zóó kwam het dat hij het geloof in CHRISTUS, waarin den zondaar alles tot zaligheid gegeven is, tot middelpunt van zijne gansche Godgeleerdheid maakte. Wat niet op CHRISTUS betrekking heeft en tot CHRISTUS leidt, verwierp hij als niet waardig, dat men er zijne aandacht op vestigt. CHRISTUS *alleen*, zeide hij, *is de waarheid*.

Op deze wijze ontwikkelde hij zich rustig en gelijkmatig in de rigting voort, waarin hij reeds sedert vele jaren gekomen was. Zijn weg was een andere, dan waarop LUTHER voortging. LUTHER kwam niet tot de waarheid dan door eene geweldige omkeering in zijn binnenste, niet dan door groote schokken. Op ZWINGLI daarentegen oefende het Evangelie zijnen onmerkbaren, maar niet minder krachtigen invloed uit, om hem tot eenen Hervormer te maken. Wij verbeelden ons hem in de klooster-cel neergezeten, of wandelende in de woeste omstreken en donkere wouden, in welker midden Einsiedeln ligt. Nu eens is hij in gedachten verdiept en zijn geestdrift ontwaakt, om iets groots voor de menschheid te stichten, en moedig zet hij zich boven alle hinderpalen heen. Dan eens denkt hij zijne zwakheid in, en ingewikkeld in eenen hevigen kamp met zijne neigingen en driften en ten diepsten haar geweld betreurende, geeft hij schier den moed op, om den strijd met de wereld, dien hij däär voor zich ziet, te beproeven. Maar dan weder buigt hij zijn hoofd voor God in ootmoedige gebeden, zoekt rust bij CHRISTUS voor zijne ziele en sterkt zich door de gedachte aan de liefde Gods, die zijnen eigenen Zoon niet voor ons gespaard heeft [1]).

1) Dat Zwingli aldus me[illegible] en inwendigen strijd bekend [illegible]
blijkt uit hetgeen hij aan [illegible]
Opp. V. III. p. 208. [illegible]

Aldus kwam hij tot heldere bewustheid van zich zelven en zijne bedoelingen. En het was nu niet meer, gelijk vroeger, hoofdzakelijk werkzaamheid van zijnen denkenden geest, maar krachtiger en dringender had zich ook de behoefte zijns harten aan eigene zaliging doen gevoelen. Het was hem voor zich zelven om de gemeenschap met CHRISTUS te doen. Hij begon zich uit zijn inwendig leven te ontwikkelen. In Einsiedeln kwam hij een' grooten stap tot zijne bestemming nader.

HOOFDSTUK II.

HERVORMINGS-POGINGEN.

ZWINGLI genoot niet alleen onder de kloosterlingen eene groote achting, maar oefende ook zulk een' invloed op hen uit, dat zij nimmer dan met geestdrift van hem spraken. Ten bewijze strekke, wat ERASMUS SCHMID (FABRICIUS), Prediker te Stein aan den Rhijn, hem schreef. "Voor eenige maanden te Stein, zoo als ik dikwijls doe, op de markt zonder bepaald doel wandelende, ging ik toevallig bij een' boekhandelaar aan en vroeg hem, of er ook nieuwe werken waren uitgekomen. Hij gaf mij: GLAREANUS, *Aanleiding tot de dichtkunst.* — Ik opende het boek, en vond daarin een aanhangsel van Elegiën. Dáár las ik, dat dezelve aan zekeren ZWINGLI zijn opgedragen, een naam, die mij geheel onbekend was. Ik ging van daar naar mijnen besten vriend JOHANNES TAUREUS [1]) en vroeg hem, of hij dien man kende? Deze, naauwelijks van vreugde kunnende spreken, riep uit: "*Die, die* is het, van wien ik u zoo veel

---

1) Johannes Oechslein, van wien boven is melding gemaakt als van *één* der kloosterlingen te Einsiedeln.

verhaal, de eerste van alle Zwitsers, de man die zijns gelijken niet heeft! *Hij* is het, die de beoefening der wetenschappen onder zijn volk brengt, en die zelf niet minder door voortreffelijke deugden dan door buitengewone geleerdheid uitmunt" [1]). Deze mededeeling maakt het ons begrijpelijk, hoe ZWINGLI uit zijne vrienden mannen heeft kunnen vormen, die later krachtige medearbeiders aan zijn groot werk geworden zijn.

Onder de redenen, die hem voornamelijk bewogen hadden naar Einsiedeln te komen, was ook de gelegenheid, die deze plaats hem aanbood, om het Evangelie in een' uitgebreideren kring bekend te doen worden. Uit alle oorden des lands vloeiden aldaar duizenden te zamen ter vereering van de H. Maagd, bijzonder ook om hare gunst en bescherming in te roepen. Aan deze duizenden wilde hij CHRISTUS verkondigen, opdat zij zijne waarheid tot in de verste streken zouden verbreiden [2]). Daaruit laat het zich verklaren, dat hij hier openlijker voor zijne gevoelens uitkwam, dan hij te Glaris had durven ondernemen. Daarenboven had hij, onder de bescherming van den Administrator, hier minder voor tegenspraak en vijandelijken aanval te vreezen. In de uren, aan de gemeenschappelijke aandacht der kloosterlingen gewijd, beijverde hij zich om den zin der H. S. duidelijk open te leggen. Wanneer hij voor het volk optrad, sprak hij van berouw en levensverbetering als Gode welgevalliger dan alle offers. Het middelpunt van zijn onderwijs was de vergeving van zonden alleen door CHRISTUS, en dat wij Gods kinderen zijn, wanneer CHRISTUS in ons leeft. Werkelijk stelde hij nu reeds zich niet anders ten doel, dan CHRISTUS in de zielen zijner hoorders in te prenten [3]).

1) 12 Jun. 1518. Opp. V. VII. p. 43.

2) Myc. in vita § V.

3) Naar het getuigenis van Gulielmus Nesenus. — Nesen. ad Zwingl. 1518. Opp. V. VII. p. 41.

daartoe door God op aarde
s met den wil des Vaders
Hij ons leeren zou, hoe wi
om, eer, heerschappij en
begeerlijk is, moeten verach
vaderland met een volk
ons vrede, eendragt en
dzaak des Christendoms is
Hij ons vrijmaken zou v
aardsche banden en o
dat de rampen en wede
oordigen tijd geen we
ot de eeuwige vreugde

heden waren, door Zwi
uigt Beatus Rhenanu
. V. VII. p. 57. 58. — I
est der Engelenwijding (w
gedurende zijn verblijf te
voorgang van Bulling

In zijne prediking volgde hij de gewone Evangeliën, die hem genoegzame stof tot veelzijdig gebruik aan de hand gaven. "Ik heb", — zoo verhaalt hij zelf — "vóór en aleer nog iemand in onze streken iets van LUTHERS naam geweten had, reeds in het jaar 1516, begonnen het Evangelie van CHRISTUS te prediken, alzoo dat ik geen kansel beklommen heb, of ik nam de woorden, die dien morgen bij de Mis als Evangelie gelezen werden, voor mij en legde ze uit, niet naar menschelijke vonden, maar naar de H. S. zelve. Dit beken ik echter, dat ik mij in den beginne nog zeer gehouden heb aan de verklaringen der Kerkvaders, — ofschoon mij dit toen reeds een weinig begon te verdrieten [1])."

Van zijne prediking te Einsiedeln verhaalt ook CASPER HEDIO, Prediker te Bazel, die zich eens onder zijn gehoor bevond. Het was op het Pinkster-feest, toen naar kerkenorde Luk. V, de genezing van den geraakte, behandeld werd. Naar aanleiding van deze geschiedenis stelde ZWINGLI de leer der zonden-vergeving volgens de H. S. in het helderste licht en deed dit op zulk eene treffende wijze, dat HEDIO opgetogen werd door zijne welsprekendheid en de waarheid zijner woorden, ten gevolge waarvan hij van dat oogenblik af aan met eene onbepaalde hoogachting en liefde voor hem vervuld werd. Nog lang daarna

---

Chronik Th. III) J. L. Hesz en anderen, en nog onlangs G. W. Roeder, Der Schweiz. Reform. Huldr. Zwingli; maar deze meening is teregt wedersproken geworden door Gieseler en Schüler, die ook door Ter Haar gevolgd zijn. Want vooreerst is het feest der Engelenwijding, dat om de zeven jaren gevierd werd, niet ingevallen tijdens Zwingli's verblijf te Einsideln; en ten anderen wordt de inhoud der rede, door Bullinger opgegeven en in dezen tijd geplaatst bijna woordelijk gevonden in de leerrede over de maagd Maria, die eerst in 1522 door Zwingli, toen reeds Prediker te Zurich, gehouden is.

1) Explan. Artic. XVIII. Opp. V. I. p. 273.

getuigde HEDIO van deze leerrede, "dat zij eene sierlijke, grondige, ernstige, welsprekende, het gemoed indringende en echt evangelische rede was, in het algemeen eene zoodanige, dat zij met de krachtige redenen der Kerkvaders kon vergeleken worden [1])."

Intusschen begon er hier en daar eenig gemor tegen den nieuwigheids-prediker gehoord te worden: en toch waagde het niemand hem tot verantwoording te roepen.

Dit laatste zal ons minder verwonderen, wanneer wij het volgende in aanmerking nemen. Vooreerst ZWINGLI dacht er niet aan, een' enkelen stap tegen het gezag van den Paus en de Kerk te ondernemen. Daarentegen gaf hij steeds zijn vurig verlangen te kennen, dat de verbetering van den H. Vader en van de Kerk zelve mogt uitgaan. Vervolgens, hij koos in staatkundige aangelegenheden altijd de partij van den Paus en den Keizer tegen Frankrijk, 't welk om den invloed, dien hij had, voor het Roomsche Hof geene onverschillige zaak was. Ten derde vreesde men zijne geleerdheid en talenten en ontzag hem wegens zijne vermogende vrienden en beschermers in den lande. Daarenboven waren de misbruiken, waartegen hij zich aankantte, inderdaad voor het meerendeel zóó in het oog loopend, dat zelfs de Bisschop van Constans in een Herderlijk schrijven aan de Geestelijkheid over het algemeen bederf hevige klagten aanhief. Eindelijk was hij een vrije Zwitser; — men kon niet zóó met hem handelen als met den Duitschen Monnik, dien men verachtte.

Eens, toen de Kardinaal SCHINNER, die op dien tijd bij het Roomsche Hof in ongenade gevallen was, Einsiedeln bezocht, had ZWINGLI met hem een gesprek over den toestand der Kerk in de tegenwoordigheid van GEROLDSECK, ZINCK en SANDER. Hij wees hem op de dwa-

---

1) Casp. Hedio 6 Nov. 1519. Opp. V. VII. p. 89.

de Kardinaal verzekerde dan altijd, dat hij de c der Roomsche Kerk zeer goed kende en afkeurd

Ook met den Pauselijken Legaat ANTONIU kwam ZWINGLI in aanraking. Hij betuigde hem te zijn met het jaarlijksch inkomen, dat hij van d trok; maar, op aandringen van den Legaat, bel het te zullen behouden: "doch onder geene voorv voegde hij er bij.. — ""Indien gij der Kerk blijft,"" antwoordde PUCCI listig, ""zal u een jaargeld toegelegd worden. Welligt zelfs, dat u schoppelijke stoel van Bazel en Chur zal worden ruimd."" Daarop hernam ZWINGLI: "meen toch dat ik mij voor geld aan den Paus verkoopen zal. ik zal voortgaan, zooveel in mijn vermogen is, he in de waarheid te onderwijzen en laat u vrij, he mij te geven of terug te houden" 2). — Werkelij

1) Zwingli verhaalt zelf deze gesprekken, Resp. ad V Compar. Opp. V. II. T. I. p. 7.

2) Franc. Zinck ad Senat. Tigur. Opp. V. I. p. 365.

proefde het Roomsche Hof alles, om den man voor zich te behouden, die zoo gevaarlijk scheen. Op den 24 Aug. 1518 ontving hij van den Legaat een zeer vleijend schrijven, waarbij zijne deugden en verdiensten hoog verheven werden en hij namens Z. H. Leo X tot Acolythus-Kapelaan (misdienaar) van den H. Stoel met al de aan die waardigheid verbondene voorregten en privilegien benoemd werd, met de belofte van tot hoogere eereposten te zullen opklimmen, "indien hij van zijne zijde voortdurend naar deugd streefde," hetwelk in den Roomschen stijl beteekent: onderwerping aan het Pauselijk gezag betoonde [1]). 't Is duidelijk, ZWINGLI stelde zich geenszins ten doel, om zich van de bestaande Kerk te scheiden. Hij wilde de Kerk in de Kerk hervormd hebben en verlangde niets vuriger, dan dat die hervorming van de Kerkelijke Overheid zelve zou uitgaan.

Doch weldra zag hij zich genoodzaakt luider zijne stem te verheffen. In den zomer van 1518 kwam, even als TETZEL te Wittenberg, over den Gothard de Franciscaner Monnik, BERNHARD SAMSON. Hij vertoonde zich eerst in Uri en ging van daar voort tot Schwijz, het Kanton, waarin Einsiedeln lag. Hij verkondigde, dat in zijne hand al de schatten van Christus bloed en van al de Heiligen waren, dat hij magt had, alle zonden, die gepleegd waren en die nog gepleegd stonden te worden, te vergeven, en alle zielen uit het vagevuur te verlossen. Over dezen goddeloozen handel werd ZWINGLI in gloeijende verontwaardiging ontstoken. Hij trad voor het volk op, om met al de kracht, die hij bezat, daartegen te prediken. Hij beschreef SAMSON als een' schandelijken bedrieger, en bewees uit de H. S., dat er geene regtvaardiging voor den zondaar is dan alleen door het geloof in CHRISTUS. "JEZUS CHRISTUS," riep hij uit, heeft gezegd: *komt tot*

---

1) Zie dezen brief Opp. V. VII. p. 48. 49.

De Administrator ging nog een' gewigtigen
ZWINGLI werd met FRANS ZINCK, en later n
ERASMUS SCHMID en JOHANNES OECHSLEIN n
nen-klooster Fahr, dat onder het gebied der
hoorde, gezonden met last, om de Nonnen in
de vroegmette het lezen van den Bijbel in d
taal aan te bevelen en, wie het verlangen mog
te verleenen, zich in het huwelijk te begeven
zeker, een koene stap, die niet kon nalaten
maken, maar tevens ten bewijze strekt van de
de Abt van Einsiedeln uitoefende.

---

1) Explan. Artic. Opp. V. I. p. 222.

2) Zwinglii testim. pro domina genere sculteta, *caet.* VII. p. 458. — Overigens, dat ook het *wonderdoend Mari* *Einsiedeln* begraven zou zijn geworden, zoo als Ebrard, D vom h. Abendm. B. II. S. 23 vermeldt, is mij nergens uit g

HOOFDSTUK III.

ROEP NAAR ZURICH.

Reeds had de Regering van Winterthur, in het najaar van 1517, ZWINGLI begeerd tot opvolger van den overledenen Prediker aldaar, JOHANNES LEEUW [1]). En hij was ook niet ongenegen deze begeerte op te volgen, maar veranderde van besluit op verlangen van de Regering van Glaris, die hem nog altijd als eigen' Geestelijke beschouwde. In een vriendelijk schrijven gaf hij van dit zijn besluit aan die van Winterthur kennis en beval in zijne plaats zijnen vriend JOHANNES DINGNAUER aan: "deze," schreef hij, "zal u nuttiger zijn dan ik" [2])

Het jaar 1518 liep ten einde. Den 25 Oct. was de Proost van het Kapittel aan het Groot-Munster te Zurich gestorven, en werd door den Kanunnik FELIX FREI opgevolgd. In diens plaats wederom werd ERHARD BATTMAN, tot nu toe Prediker bij het Groot-Munster, tot Kanunnik verkoren, en ten gevolge daarvan kwam diens betrekking open [3]).

---

1) Aan deze plaats was een goed jaarlijksch inkomen verbonden, te weten: 60 mudden tarw, 10 mudden haver en 45 gulden, zonder de offergaven en giften te rekenen, alsmede eene goede woning met een wijngaard. Epist. Sculteti et Senat. Vitodurani 1517. Opp. V. VII. p. 32.

2) Opp. V. VII. p. 29. 30.

3) Het Kapittel van Kanunniken (of Koorheeren) van het Grootmunster was door Karel den Grooten gesticht, ten einde gezamenlijk in de dienst der kerk te voorzien, en eene kweekschool van wetenschappelijke vorming uit te maken. "De Bisschop Chrodegang van Metz verzamelde uit een goed oogmerk de Geestelijken van zijn Kerspel in een genootschap van mannen, die onder één dak bij elkander leven, gemeenschappelijk eten, zich volgens één fatsoen kleeden, gemeenschappelijk bidden, zich oefenen en over het algemeen naar eenen zekeren huisregel leven moesten. Deze Geestelijken noemde men

Terstond stelden zich de vrienden van ZWINGLI voor hem in beweging. Door de nabijheid van Einsiedeln plag hij meermalen Zurich te bezoeken. Want Einsiedeln was slechts zes uren van daar gelegen. Onder zijne vrienden aldaar telde hij den Burgemeester ROIST, die met hem den veldslag bij Marignan bijgewoond had; voorts den Raadsheer JACOB GREBEL, wiens zoon COENRAAD vroeger zijn leerling geweest was. Ook was hij om zijne talenten en geleerdheid geëerd bij de Kanunniken UTINGER, ERASMUS SCHMIëD en ENGELHARD. Maar het vurigst van allen werd zijne komst verlangd door zijnen vriend OSWALD MYCONIUS, die reeds sedert eenigen tijd Bazel verlaten had en thans aan de Stifts-school (of die van het Groot-Munster) te Zurich als Leeraar geplaatst was. Deze schreef hem den 25 Oct. 1518: — "Velen sporen mij ten sterksten aan, dat ik u schrijven zal over de Predikers-plaats, die opengevallen is. Neem eens in bedenking, wat u te doen staat. Gij weet buiten twijfel, wat aan die betrekking vast is. Daarom raad ik u het noch aan noch af. Maar indien het mij gebeuren mogt, ZWINGLI te Zurich

---

reguliere Geestelijken, *Canonici* (*Kanunniken*,) *Capitularen* (*Kapittelheeren*,) later ook *Koorheeren*, omdat zij alle dagen in het koor der kerk zingen moesten. Deze vergaderstichten hadden eenen *Proost* (*Propositus*) tot bestuurder, en, zoo al geen gelijken, toch een aan dien der kloosters nabijkomenden vorm van bestuur. De Stiften in de nabijheid van de Bisschoppelijke kerken heetten *Domkapittels* en derzelver bestuurder *Domproost*." [Hagenbach, het Wezen en de Geschied. der Hervorming, Dl. I. bl. 79. 80.) — In 1176 had de gemeente van het Groot-Munster te Zurich van den Hertog Berchtold von Züringen een' eigen' vasten Priester verzocht. Deze werd haar ook toegestaan onder bepaling, dat hij gekozen zou worden uit de Stifts-heeren, terwijl het hem vergund zou zijn, zich twee kapelanen te verkiezen. Later besloot het Kapittel een' Prediker van elders te beroepen, die dan, na eenige jaren gediend te hebben, tot Stiftsheer of Kanunnik zou verheven worden.

e zien, welk eene vreugde zou mij dit verschaffen! Niets
s er, geloof mij, dat ik meer verlang, dan dat gij ver-
even wordt tot eene plaats, die uwer waardig is" [1]).

Hierop antwoordde ZWINGLI: — "Ik hoop aanstaande
Voensdag te Zurich te komen maaltijden. — Doe inmid-
els naauwkeurig onderzoek naar de verpligtingen van
en Geestelijke, of hij de biecht moet hooren en de kran-
en bezoeken; voorts wie zijne Overheid is, en welke
oordeelen hij geniet; en wanneer gij dit alles vernomen
ebt, zal ik zonder uwen raad geen besluit nemen" — [2]).

Toen hij op den bestemden tijd zich te Zurich bevond,
roeg hem één der Kanunniken, of hij niet tot de Zuri-
ers wilde overkomen, om hen in de regte kennis van
ods Woord in te leiden? "Ja," was zijn antwoord, "en
it daarom, omdat ik hoop voed, dat, wanneer in zulk
ene aanzienlijke stad het Evangelie van CHRISTUS gepre-
ikt en omhelsd wordt, ook welligt het overige Zwitser-
che volk dit voorbeeld volgen zal. Ofschoon ik weet,
at ik niet zooveel bezoldiging genieten zal, als ik daar-
oor zal moeten opgeven, ben ik echter bereid uw wensch
vervullen, wanneer men mij het ambt aanbiedt. Want
et betaamt mij niet, dat ik er om verzoeke."

Maar nog niet lang was ZWINGLI te Einsiedeln terug
ekeerd, of het gerucht kwam tot hem, dat een zekere
AURENZ FABULA, een Zwaab, de aanstelling verkre-
en had. Hierover schreef hij terstond, 2 Dec., aan
YCONIUS:

"Het gerucht had onder ons de fabel verspreid, dat
AURENS FABULA (de Zwaab, die uit Graubunderland
vergekomen was om bij u voor het volk te prediken) bij
e verstandige Zurichers de voorkeur gekregen had; maar
et is door een' brief van MICHAËL SANDER, den geheim-

1) Opp. V. VII. p. 51.
2) Opp. V. VII. p. 52.

schrijver van den Kardinaal, gelogenstraft geworden. Ik zeide reeds bij mij zelven: helaas! het is wel waar, dat een Profeet in zijn vaderland niet geëerd wordt. En zóó wordt dan een Zwaab aan eenen Zwitser voorgetrokken! een mensch, voor wien ik zelfs niet in het geringste behoef te wijken. O! Ik ken de volksgunst en hoe ligtvaardig het in zijne toejuiching is. Maar ik weet ook, dat dit juist zóó besteed is aan zulk een' hoogmoedig mensch, zulk een' *Hans Rook*, zoo als GLAREANUS dat slag van lieden pleeg te noemen. Aldus heb ik, mijn trouwe vriend! mijne ergernis voor u ontboezemd. Overigens handel voor mij. Want ik beken het openhartig: de begeerte om te Zurich te komen, is bij mij levendiger geworden, sedert ik gehoord heb, dat deze mensch naar die betrekking staat; en, wat ik anders met geduld zou verdragen hebben, dat merk ik thans als beleedigend voor mij aan. Gewis! tegen de les van PAULUS, die de nijdigaards en twistgierigen vleeschelijke menschen noemt [1]).”

Reeds den volgenden dag antwoordde hem MYCONIUS: “Zooveel ik verneem, zal FABULA wel fabel blijven. Want onze Heeren zijn te weten gekomen, dat hij vader van zes zonen is, en ik weet niet hoe vele prebenden reeds bezit. — Gij hebt vrienden hier, maar ook bittere vijanden. — Ik wil alles vrijmoedig zeggen. Er zijn er, bij wie uwe zucht voor de muzijk zeer nadeelig werkt, en zij zeggen, dat gij een wereldsgezind mensch zijt. Anderen voegen er bij, dat gij in vroegeren tijd omgang plagt te houden met lieden van een vrolijk leven. Ik spreek dit alles met al mijn vermogen tegen, zoodat deze gesprekken u niet langer kwaad berokkenen. Ik heb den Burgemeester ROIST met uwe begrippen bekend gemaakt, en hij heeft behagen in u. De Heer KOENRAAD (HOFMANN), die te voren hier Prediker geweest is, en van wien gij

1) 2 Dec. 1518. Opp. V. VII. p. 52.

gewee...,
ezen tijd met zekeren Amb
ochter door hem onteerd wa
k ik u, het mij te zeggen
at nieuws was, dat de zaa
waarschijnlijk een verdichts
asteraar uitgestrooid. Daar
riend JACOBUS AMMAN,
geweest was. Niemand v
n weder aan KOENRAAD
daarmede. Hij is nu, g
n, voor u. Wat gij van
rwachten kunt, weet gij
m u hoop te geven, nie
daar thans alle tegen
lrukt zijn, welk eene ee
et van de Zurichers be
at, ik verzoek u daar
van de onwaarheid d

niet overtuigd ben, maar opdat ik te beter de lasteraars den mond moge stoppen."

Op een' brief van zoodanigen inhoud kon ZWINGLI het stilzwijgen niet bewaren. Hij vatte terstond de pen op, en schreef aan UTINGER: "Een onzer beste vrienden heeft mij berigt, dat er te Zurich een gerucht van mij rondgaat, dat eene maagd, de dochter van een' aanzienlijk man bij ons, door mij zou onteerd zijn, en dat, gelijk natuurlijk is, velen van mijne vrienden over deze daad verontwaardigd waren. Ik gevoel mij verpligt, dezen laster te beantwoorden, opdat gij, mijn bijzondere vriend! en anderen, door valsche geruchten misleid, geen afschuw van mijn levensgedrag mogen verkrijgen. Ik zal vrij en vertrouwelijk tot u spreken. Gij zelf weet, welk een heilig voornemen ik drie jaren geleden had, met geene vrouw betrekking te onderhouden, gedachtig wat PAULUS zegt, dat het goed is geene vrouw te hebben. Maar dit voornemen heb ik niet langer dan een half jaar kunnen volbrengen. Want ik zag niemand, die met mij dezen weg wilde gaan, daarentegen niet weinigen, die geheel gewetenloos het ergerlijkste leven leidden. Zóó kwam het, dat ik, helaas! weder gevallen ben, en, gelijk PETRUS schrijft, even als de hond tot het uitbraaksel ben wedergekeerd. Ziedaar, wat ik met groote schaamte, God weet het! uit het binnenste mijner ziel openleg voor dengenen, voor wien ik minder dan voor eenig mensch schroom belijdenis te doen. Nooit echter heb ik eens anders bed beklommen, nooit eene maagd onteerd, nooit eene aan God gewijde verontreinigd, zoo als vele anderen doen. Ik roep allen tot getuigen, die met mij geleefd hebben. Wat de zaak aangaat, waarvan men mij beschuldigt: ik erken de waarheid, dat ik gezondigd heb: maar *ik* was niet de verleider, alleen de verleide, en de vrouw, die mij verstrikt heeft, was geene onbesprokene maagd. Voor den hoogen God heb ik mijn schuld beleden, en zijne

genade afgebeden: en de menschen moesten bedenken, dat het ook hun pligt is te vergeven. Ik beken een te zwak mensch te zijn, om op eigene krachten te kunnen steunen. Maar ik tracht echter met inspanning van al mijn vermogen mijne zinnelijke lusten te bedwingen, en leg mij daartoe dag en nacht onvermoeid op de studie der Grieken en Latijnen en der Wijsbegeerte en Godgeleerdheid toe. Want slechts een aanhoudende arbeid is in staat onze driften, zoo niet uit te roeijen, altans te beteugelen. Ten aanzien nu der geestelijke bediening te Zurich, ik zal, God is mijn getuige! dadelijk daarvan afzien, indien het blijkt, dat echte Godgeleerden en niet ellendige zwetsers, Regtskundigen en niet regtverdraaijers naar haar staan. Mijn toestand is buitendien gelukkig. De Heer VAN GEROLDSECK tracht mij door groote beloften terug te houden: ik heb mij ook tegen hem daarover nog niet verklaard. Daarom moet gij niemand mijnentwege met verzoeken lastig vallen. Want indien (te Zurich) CHRISTUS om mij gesmaad zou worden, zet ik geen' voet van hier. Ik wil aan Zijne zaak geene schade toebrengen. Ziet! Ik spreek openhartig: indien mijne vijanden voortgaan dezen laster van mij te verbreiden, zoo zal het gebeuren, dat de Zurichers mijne leerredenen met ergernis hooren zullen, en de zaak van CHRISTUS zal daaronder lijden. Ik acht het dus raadzaam, dat gij het wel overweegt, of mogelijk dit gevaar bestaat, en wil, dat gij in dat geval Gode meer gehoorzaam zijt dan den menschen" [1]).

Openhartiger heeft voorzeker niemand van zijne zonden en verkeerdheden kunnen schrijven, dan ZWINGLI in dezen brief gedaan heeft. Maar wie zal den man, die aldus zijn schuld voor God betreurd en voor de menschen beleden heeft, niet gaarne vergeven? Wie hem niet weder

1) Opp. V. VII. p. 54.

zijne achting schenken, die zich liever de opoffering van een' vurigen wensch getroosten wil, dan dat de eer van CHRISTUS om zijnent wil schade zou lijden? En eigenlijk komt toch de schuld zijner afwijking voornamelijk op rekening van den gedwongen ongehuwden staat der Geestelijken, welke daarenboven door zoo vele anderen op ergerlijker wijze geschonden werd dan door hem geschied is.

Intusschen naderde de tijd der verkiezing. "De laster — zoo schreef de Geheimschrijver van den Kardinaal, MICHAEL SANDER, aan ZWINGLI — "de laster, die zoo als ik denk van uwe mededingers uitgestrooid is, is niet bij magte geweest, in weerwil van den ongunstigen indruk, dien hij in den beginne gemaakt heeft, om de welgezinden van u afkeerig te maken. Ik hoop, dat het door Gods zegen naar wensch zal gaan. — Gij zijt Z. Hoogw. zeer aanbevolen" [1]).

De wensch der waardheidvrienden werd vervuld. Op den 11 Dec. 1518 werd ZWINGLI in eene vergadering van de Kanunniken, met 17 van de 24 stemmen, dus met eene groote meerderheid, tot Prediker aan het Groot-Munster te Zurich verkozen [2]).

Hij ontving van de Regering van het Kanton Schwijtz een eervol ontslag, betuigende, dat, hoezeer zijn vertrek van Einsiedeln haar tot droefheid was, zij zich aan den anderen kant verheugde over al, wat hem tot nut en eere strekte [3]). — "Geef mij voor het minst," zeide GEROLDS-

---

1) Opp. V. VII. p. 58.

2) "Ik ben over deze gebeurtenis zoo verblijd" — schreef Glareanus uit Parijs — "alsof zij mij zelven ware overgekomen. Alle Zwitsersche jongelingen, zoo velen er zich hier bevinden, juichen van blijdschap. Ik voorzie echter, hoeveel vijandschap gij u door uwe geleerdheid te Zurich berokkenen zult. Maar wapen u, gelijk tot hiertoe, met moed. Door geduld en gematigdheid zult gij de zegepraal behalen." Glarean. ad Zwingl. 13 Jan. 1519. Opp. V. VII. p. 62.

3) 21 Dec. 1518. Opp. V. VII. p. 60.

ᴄᴋ tot hem, "een' opvolger, die uwer waardig is." Toen dacht hij aan zijnen ʟᴇᴏ ᴊᴜᴅᴀᴇ, thans Prediker te St. Pilt in den Elzas, en schreef hem terstond: "U wordt de gelegenheid aangeboden te midden der Zwitsers te verkeeren in de meest eervolle betrekking. — Het volk, dat gij zult voorgaan, is eenvoudig, en wil, nadat ik den weg gebaand heb, ᴄʜʀɪsᴛᴜs gaarne hooren verkondigen. — Wij zullen niet verder dan zes uren van elkander verwijderd zijn, en dus elkanders omgang niet behoeven te missen" 1).

Eer hij naar Zurich vertrok moest hij zich nog van zijne betrekking te Glaris losmaken. Hij reisde derhalve daarheen, en leidde 20 Dec. zijne bediening neder voor den gezamelijken Raad, terwijl hij voor de goedwilligheid, hem zoo langen tijd bewezen, hartelijk dank zeide. Tegelijk beval hij zijnen kweekeling, ᴠᴀʟᴇɴᴛɪɴ ᴛsᴄᴜᴅɪ, die toen nog onder de leiding van ɢʟᴀʀᴇᴀɴᴜs te Parijs zijne letteroefeningen voortzette, tot zijnen opvolger aan. Deze werd dan ook eenstemming verkozen, maar daar hij den leeftijd nog niet had, om tot Priester gewijd te worden, aanvaardde hij zijn ambt niet vóór het jaar 1521 of 1522 2).

Het zal hier de plaats zijn een blik op den gang van ᴢᴡɪɴɢʟɪ's ontwikkeling terug te werpen.

Met den gelukkigsten aanleg, eene gemakkelijke bevatting, een vaardig geheugen, een juist oordeel en een schrander vernuft toegerust; — levendig van gevoel, van een waarheidlievend gemoed en van een' brandenden dorst

---

1) Zwingl. ad Leonem Judae, 15 Dec. 1518. Opp. V. vii. p. 59.

2) Uit een brief van Cervinus aan Zwingli van 23 Jan. 1521 blijkt, dat toen nog de Vicaris te Glaris diende. Opp. V. vii. p. 161. Vergelijk voorts over Valentin Tscudi: Val. Tscudi ad Zwingl. 17 Apr. 1518. Glarean. ad Zwingl. 13 Jan. 1519. Nesenus ad Zwingl. 30 Jan. 1519. Opp. V. vii. p. 41, 63—65.

standige afwisseling van arbeid en uitspannin
zaamheid en gezelligheid behield zijn karak
geruimde, dat vriendelijke, dat minzame, h
gezelschap zoo zeer deed beminnen. De vrie
jeugd werkten daartoe weldadig op hem, *gelijk*
keerig op dezen. Worstelende met de *magt* zi
lijke driften, en meermalen haar onderliggen
hij zich ook weder daarboven door de krach
heilig voornemen en door het ootmoedig *gebe*
— Als Prediker en Zielzorger geplaatst *onder*
welks eenigste adel, welks voornaamste *rijkd*
hoogste geluk de vrijheid was, — in eenen *we*
onder omstandigheden, waardoor hij met de *verk*
en ondeugden van zijnen tijd naauwkeurig bek
aangevuurd door den tegenstand zelven, dien h
vijanden der waarheid ondervond, woekerde hij
talenten en stelde zich van lieverlede voor zij
het beeld van ware volksverlichting en volksdeu

Was het bij LUTHER de bestendige vraag,
al zijn werken en streven uitging: hoe vind ik

schepsel, verzoening met mijnen Schepper en Regter? — ZWINGLI zocht vooral naar de regte kennis van God en den waren weg, om Hem te dienen. Zijne vraag was het: wat is God voor den mensch, en wat behoort de mensch voor God te zijn?

Nadat hij zich den toegang gebaand had tot de eenige bron der goddelijke waarheid in de H. S., werd ook zijn geloof vast en sterk. Hij ging niet uit van een bepaald leerbegrip, maar het N. T. in zijn geheel leidde zijne denkbeelden. De tijd, dien hij te Glaris doorbragt, was beslissend voor zijne vorming. Onder voortgezette letteroefeningen en bij eene naauwlettende opmerking op de inzettingen der R. C. Kerk verkreeg hij eene vaste overtuiging, waarvan hij later nimmer is afgeweken, en met verwonderlijke vaardigheid drong hij tot den waren geest van het Evangelie door. Zijn vrije blik doorzag spoedig de leemten der bestaande Kerk, eerder dan LUTHER, die zich slechts van lieverlede van zijne geestelijke boeijen heeft kunnen losmaken. Met deze denkbeelden vervuld, schiep hij zich allengs in zijne gedachten eene voorstelling van een' beteren toestand der Kerk overeenkomstig het Evangelie, welk ideaal hij niet anders dan vurig wenschen kon eenmaal verwezenlijkt te zien. Daar hij een' levendigen geest bezat, vreemd zoowel van de natuurlijke bedeesdheid van LUTHER als van de natuurlijke zwaarmoedigheid van CALVIJN, moest hij de waarheid, zoodra hij haar gevonden had uitspreken, hoewel zijne voorzigtigheid hem tijd en wijze aan de hand gaf. Het stille Einsiedeln schonk hem de noodige rust, om zijne krachten te verzamelen, en de gelegenheid te beproeven, of het mogelijk ware, het Christenvolk tot de regte erkentenis van CHRISTUS en de ware aanbidding van God op te leiden. Verbonden eindelijk door hartelijke vriendschap aan de edelste mannen, sieraden van hunne eeuw, als VADIANUS, GLAREANUS, CAPITO, ERASMUS en anderen, die hem door

hunne brieven opwekten en bemoedigden, begon hij ten laatsten het groote werk te aanvaarden, waartoe hij door de Voorzienigheid uitverkoren was.

Tot regte beoordeeling van den gang, dien zijne ontwikkeling genomen heeft, kan allezins strekken, wat hij zelf ons mededeelt. "Wij verzoeken," zegt hij [1]), "dat men eens bedenke, met welke overwegingen wij ons langen tijd hebben bezig gehouden, totdat door den invloed van Gods Geest onze overtuiging hare vastigheid heeft verkregen. Ik zie, dacht ik bij mij zelven, dat de menschen onophoudelijk streven naar het verkrijgen der eeuwige zaligheid, niet zoo zeer krachtens den aard dezer zaligheid, als voornamelijk ten gevolge van eene ingeschapene zucht naar voortduring: en toch is het niet ieder duidelijk, welke de regte weg is, om daartoe te geraken. Want vragen wij de Wijsgeeren, er is onder hen een zoo groot verschil over den weg der gelukzaligheid, dat men door hunne beschouwingen wordt afgemat. Keeren wij ons tot de Christenen, men treft bij hen nog grooter verwarring en nog meer dwalingen aan, dan bij de Heidenen zelve. Sommigen zoeken de zaligheid op den weg der menschelijke overleveringen en der leeringen, door menschelijke wijsheid, die dezer wereld is, ingegeven. Anderen verlaten zich alleen op Gods barmhartigheid en beloften: en beiden dringen er met den grootsten ijver op aan, dat men hunne meening zal omhelzen. Daar ik mij nu op een' tweesprong geplaatst vind, waar zal ik mij wenden? Antwoordt gij mij: "tot de menschen!" — dan vraag ik weder: tot welke? Tot hen, die in de eerste eeuwen der Christelijke Kerk voor Wijzen gehouden werden? Of tot hen, die kort vóór onze eeuw geleefd hebben, en die meer dwaasheid, dan wijsheid, aan het licht gebragt hebben? Men zal moeten erkennen,

---

1) Archet. Opp. V. III. p. 30, 31.

dat men tot de Kerkvaders moet gaan, aan wie, zoo wegens den ouderdom als uit hoofde van de reinheid van hun leven, de voorrang toekomt. Maar nu kan men antwoorden, dat ook bij dezen niet weinig wordt aangetroffen, wat ten eenemaal vreemd is aan de schriften der Evangelisten en Apostelen, ja ze zelfs wederspreekt. Met wie zullen wij het dan houden? Ieder verstandig mensch zal antwoorden: "met datgene, wat door den Geest Gods geleerd en onder zijnen invloed voortgekomen is; want hetgeen van menschelijke wijsheid voortgebragt wordt, hoe schoon het schijne, kan bedriegen, maar hetgeen uit God is, bedriegt niet. Dit is het, wat het geloof tot zijne kracht behoeft; maar waar dit ontbreekt, zal het verkwijnen en bezwijken. — Terwijl ik dan dit alles bij mij zelven overwoog en God bad, dat Hij mij den weg zou aanwijzen, om uit deze onzekerheid te geraken, sprak Hij tot mij: Gij dwaas! waarom bedenkt gij niet dat het Woord des Heeren in der eeuwigheid blijft. Houd u daaraan. Hemel en aarde zullen voorbijgaan, maar mijne woorden zullen niet voorbijgaan. Al wat menschelijk is, vergaat; al wat goddelijk is, is onvergankelijk. Te vergeefs eeren zij mij, leerende leeringen, die geboden van menschen zijn. Alsof God zich dan naar onze meeningen rigten moest, en, wat *ons* bij de eerste beschouwing schoon, edel en heilig schijnt, ook alzoo *Hem* moest voorkomen, en alsof het dan niet veel meer onze pligt ware, ons van Hem afhankelijk te gevoelen, en Hem met ons gansche hart aan te hangen, en niet onze eigene meeningen. Daarom liet ik van nu af alles varen, en kwam eindelijk zoo ver, dat ik mij op geen woord verliet, dan op hetgeen uit 's Heeren mond is voortgekomen. Eindelijk kwam mij de plaats voor den geest, waar geschreven staat: *alles wordt in het licht openbaar*, namelijk in dat licht, dat van zich zelf zegt: *Ik ben het licht der wereld, — dat ieder mensch, die in de wereld komt, verlicht;* en die andere plaats:

gelooft niet een' iegelijken geest, maar beproeft de geesten, of zij uit God zijn. Terwijl ik dan den proefsteen zocht, vond ik geen' anderen, dan die genoemd wordt *de steen des aanstoots en de rots der ergernis* voor diegenen, die, naar de wijze der Farizeërs, Gods gebod door hunne inzettingen te niet doen. Ik begon dus van nu af elke leer aan *dezen* proefsteen te toetsen, en, wanneer ik zag, dat de steen dezelfde kleur wedergaf, of liever dat het leerstuk de kracht van den proefsteen verdragen kon, nam ik het aan, zoo niet, dan verwierp ik het. Ik bragt het ten laatsten zoo ver, dat ik op het eerste gezigt kon bemerken, of iets valsch en bijgevoegd was; en nu liet ik mij ook door geen geweld of dreiging bewegen, om aan het menschelijke hetzelfde geloof te schenken als aan het goddelijke.'"

Op deze wijze derhalve werd het zijn vast besluit, zich alleen aan CHRISTUS, zoo als Hij in de H. S. voorgesteld wordt, te onderwerpen als alleen de waarachtige en die niet kan misleiden. Zóó werd zijn naar waarheid smachtende geest bevredigd, maar zóó ook vond hij rust voor zijn hart en geweten. Want de waarheid, naar welker bezit hij trachtte, was niet de bloot-verstandelijke, maar die op den geheelen mensch betrekking heeft. Het was hem ernstig om de vraag te doen, op wat wijze hij aan zijne behoefte aan zaligheid voldoen en tot zekerheid van zijne zaligheid komen kon. "Terwijl ik," zegt hij, "met mij zelven kampte en worstelde, zag ik, dat niemand mij redden kon dan CHRISTUS. Dat ik Hem heb leeren kennen, daaraan alleen heb ik het te danken, dat ik den ondergang, dien ik reeds nabij was, nog ontkomen ben" 1).

Zulke zelfbekentenissen doen ons niet alleen den inwendigen mensch beoordeelen, maar zij bewijzen ons ook, dat, wie den strijd met de wereld voeren wil, eerst den strijd met zich zelven moet volstreden hebben.

1) Comment. de vera et falsa relig. Opp. V. III. p. 208.

VIERDE AFDEELING.

Zwingli te Zurich. Zijn werk als Hervormer.

HOOFDSTUK I.

AANVAARDING VAN ZIJN AMBT.

Op 27 Dec. 1518, een dag van strenge koude [1]) stapte aan het Einsiedelner-Hof op het Munster-hof te Zurich een man af van een edel voorkomen. Zijn gelaat was mannelijk schoon; de opslag zijns oogs was helder en fier; hij had een verheven voorhoofd en gebogene wenkbraauwen; zijne gelaatstrekken waren scherp geteekend; het geheel verkondigde een' vasten geest en een' man van groote werkzaamheid. De blik, dien hij rondom zich wierp, getuigde, dat hij geen vreemdeling in de stad was; maar er was echter voor den opmerkzamen beschouwer iets onrustigs in te lezen als van iemand, die met de verwachting van iets buitengewoons te zullen zien vervuld is. Dit was HULDRICH ZWINGLI, de nieuw benoemde Prediker aan het Groot-Munster te Zurich.

1) Dat de winter toen zeer koud was, blijkt uit het schrijven van Glareanus. Zwinglii Opp. V. VII. p. 64.

De stad Zurich is gelegen in het zuidelijk gedeelte van het Kanton van dien naam, benoorden het Zurichsche meer, gebouwd op de zachte helling van twee heuvelen. Zij is eene van de oudste steden van geheel Zwitserland. Tot op den tijd van KAREL DEN GROOTEN (883) nog zeer begrensd, begon zij van toen af meerdere uitbreiding te verkrijgen en met muren, torens en grachten omringd te worden. De rivier Limmat stroomt door haar heen. Een breede brug verdeelt haar in de groote-stad en de kleine-stad. Hare verrukkelijk schoone omstreken zijn heuvelachtig, bedekt met wijngaarden, weiden en bosschen, boven welke zich de hoogste toppen van den Albis vertoonen. De stad was altijd het middenpunt van alle staatkundige bewegingen geweest en meer dan eens was van haar tegenstand tegen den Pauselijken Stoel uitgegaan, maar uit dien hoofde was zij ook tweemaal (ten jare 1240 en 1331) door den Paus in den ban gedaan. — Binnen hare muren pleegden de invloedrijkste personen des lands te zamen te komen. Ook de Pauselijke Nuntius had er zijn vast verblijf. — De regeringsvorm was er gematigd democratisch. — Sedert het jaar 1336 waren de burgers naar hunne kunsten en ambachten in twaal gilden (zunfften) verdeeld geworden; de dertiende klasse bestond uit den adel, de geestelijkheid en de renteniers. Ieder dezer klassen gaf een bepaald getal burgers, deels om den kleinen Raad der vijftigen, deels om den grooten Raad der tweehonderd uit te maken. Bij den eersten was het uitvoerend bewind, de tweede handelde als wetgever, en vergaderde alleen, buitengewone gevallen uitgezonderd, om den eed der nieuw benoemde Raadsleden te ontvangen [1]).

Bij dezen regeringsvorm genoten de burgers eene betamelijke vrijheid en namen deel aan de algemeene aange-

---

1) Zie over het een en ander J. C. Füsslin, Epit. hist. Helv. ant. l. II. p. 115. Bluntschli, Memorab. Tigur. S. 344.

unster en St. Petri, benevens

ren aldaar zeer onwetend en st
ngen en ondeugden zoowel al
den kansel velen tot ergernis.
was, hunne kloosters rijk
het Groot-Munster, door KARE
ering van godsdienst en weter
eeuwen van zijn bestaan wein
oord. De Priesters, tevens Pre
neestal menschen zonder lust en
inkomsten van het kapittel
waren twee Kapelanen toege
den last hunner bediening, bi
oegen. Doch gunstig had
ker, KOENRAAD HOFMANN (
eiden, niet alleen door zijn
pensioenen en buitenlandsch
lijke misbruiken, maar ook
zijn karakter en den ernst z

pittel. Een later bijvoegsel verpligtte den P gedurende tijden van pest, de stad niet te Toen ZWINGLI dit aangehoord had, hernam leven van JEZUS CHRISTUS, den Zaligmaker, lang tot oneere van God en tot nadeel van h volk onbekend gebleven. 't Is daarom mijn voorı geschiedenis te behandelen, zoo als zij beschre MATTHEUS, die niet langer voor ons te vergeef van *Evangelist* moet dragen. Ik zal dit Evang ren niet naar menschelijke uitleggingen (wan bij geenen uitlegger), maar naar de meenin Geest, dien ik door vergelijking van Schrift zal uitvorschen, en welken ik niet twijfel door gebeden te zullen verkrijgen: alles Gode en Zij geboren Zoon tot eer en tot waarachtig heil door onderwijzing in het waar geloof." Op ontstond er eene groote beweging in de vergade gaf luide teekenen òf van blijdschap òf van on

1) J. J. Hottinger, Huldr. Zwingli und seine Ze

naarmate ieder der leden gezind was [1]). Velen spraken van ongehoorde nieuwigheden. Het één, zeiden zij, zou tot het andere voeren: en waar zou het einde zijn? Inzonderheid was het HOFMANN, die het van zijn' pligt achtte tegen het voornemen van den nieuwen Prediker op te komen. Hij, gelijk wij gezegd hebben, één der voorgangers van ZWINGLI, had in het kapittel diens benoeming voorgestaan, omdat hij in hem den man meende gevonden te hebben, die krachtig tot verbetering der zeden in Zurich arbeiden zou; maar, gehecht aan het geloof der Kerk als hij was, duchtte hij, dat dit geloof door hetgeen ZWINGLI aangekondigd had te zullen doen, schade zou lijden. "Ik verzoek," zeide hij, "dat het hem niet toegestaan worde, zijn voornemen te volvoeren. Want die nieuwigheid, dat uitleggen der H. S. zal het volk meer tot nadeel dan tot voordeel zijn. — "Neen!" hervatte ZWINGLI, "dit is geene nieuwigheid. Alzoo deden de ouden. Of zijn de Homiliën van CHRYSOSTOMUS geene schriftverklaringen? Heeft AUGUSTINUS niet op deze wijze het Evangelie van JOHANNES bearbeid? En hebben de grootste Leeraars der kerk alzoo gedaan; het is eene nieuwigheid, dat men later alleen de voorgeschrevene Evangeliën heeft beginnen te prediken. Dit gebruik is eerst door KAREL DEN GROOTE in de Kerk ingevoerd. Wij moeten tot het voetspoor der ouden terugkeeren. Dat wil ik doen. Voor het overige verzeker ik, dat ik met bescheidenheid spreken en niemand oorzaak tot klagen geven zal." Hiermede verliet hij de vergadering.

HOFMANN echter had geene rust. Hij rigtte afzonderlijk een verzoek tot den Proost FREY, dat hij ZWINGLI verbieden zou, het volk in zijn geloof aan het wankelen te brengen. De Proost deelde zelf in zijne bekommering. Hij ging den nieuwen Prediker aan zijne woning bezoe-

---

1) Quibus auditis, moeror simul et laetitia. Myc. in vita.

ken, stelde hem nog eens het gevaar voor, dat ontstaan zou, indien hij aan zijn voornemen gevolg gaf, en bad hem daarvan af te zien. Maar ZWINGLI was te vast besloten en te zeer overtuigd, dat hij den regten weg verkoren had, dan dat hij de volvoering van zijn plan kon opgeven. Hij was van oordeel, dat, "wie den sleutel der wijsheid Gods ontvangen had, ook geroepen was om daarmede voor de onwetenden den toegang tot haar te ontsluiten. Het was dure pligt, het aanminnige aangezigt van CHRISTUS van de vlekken te reinigen, waarmede de menschen het verontreinigd hadden, opdat men Hem weder lief krijgen en zijn zacht juk op zich nemen mogt. Hij grondde zich op de natuur van den menschelijken geest, die zoo gesteld is, dat, zoodra zich de waarheid aan hem vertoont, hij ze omhelzen moet." "Want", zeide hij, "de waarheid is eene zóó beminnelijke, nuttige en noodzakelijke zaak, dat de menschelijke geest niet anders kan, of hij moet verlangen tot haar bezit te geraken [1])."

Op Zaturdag 1 Januarij 1519, juist op zijnen 36. geboortedag, aan den avond, aanvaardde hij in de Collegiaatkerk bij het Groot-Munster zijne bediening onder een' ontzagchelijken toevloed van menschen. Ieder brandde van nieuwsgierigheid den nieuwen Prediker, van wien zóó groot gerucht uitging, te hooren; ieders verwachting was hoog gespannen. Hij maakte de Gemeente met zijn voornemen bekend, om haar tot CHRISTUS als de eenige oorzaak van zaligheid heen te leiden, en daartoe uit het Evangelie Zijne geschiedenis te behandelen. "Ik zal u," zeide hij, "het Woord van God verkondigen. Want dit alleen is de ware spijze voor uw hart en leven." — Reeds den volgenden dag, den eersten Zondag des jaars, trad hij, zoo mogelijk, voor eene nog talrijker verzamelde menigte op. Hij opende het Evangelie van Mattheus en

1) Annotat. in N. T. ad Luc. 13:17. Opp. V. VI. T. I. p. 664.

zullen wij trac
en in opregtheid
ın ook met alle z
enadigen Vader
n een kalm gem
ulk een' lieven V
en smart wordt to
s geloofs, die God
bestaan kunnen."
der Aartsvaders e
EZUS, uit de maa
s en tevens de Zo
nds voorbeeld. "C
en, al is het, dat w
eldt. Het betaamt o
en, in Zijne gehoo
geduld, Zijne zachtm
n weldadigheid, hoew

der ziel te lezen. Inzonderheid waren er tv
die met ingespannen aandacht en onafgewe
den Prediker gevolgd hadden. Toen de dien
was, zochten zij elkander op, om voor elkan
gemoed uit te storten. Terwijl zij arm in a
naar hunne woning insloegen, zeide de één
geloofd! ziedaar eindelijk eens een opregt I
waarheid! Ik heb nog nooit eenig nut gehad
dikaties onzer Priesters. Die lieden verkond
dingen der zaligheid niet. Hoe zouden zij h
nen, daar zij zelve ze niet verstaan? Maar

---

1) Zie de Annotat. in Evang. Matthæi c. 1. Deze An
door Leo Judae uit zijne eigene aanteekeningen va
woorden, vergeleken met de aanteekeningen van Caspa
der en Werner Steiner, opgemaakt en in het Latijn v
er is ook nog een ander uittreksel van eenen onzekeren
hoezeer blijkbaar van geleerdheid ontbloot, echter *met gr*
heid Zwingli's eigene woorden teruggeeft. Het laatste i
ler en Schulthess uitgegeven onder den titel van: *Ac*
Zwinglii commentarium in Evangelium Matthaei a Leone
Opp. V. vi. T. i. p. 203, 395.

e geschiedenis van
Christendom in de
hij de twee brieven
en bediende zich d
christelijke leven.
le Galatiers, ten ei
ngrijkste waarheden
en inteprenten en
gte denkbeelden te
ETRUS, onder ande
lie PAULUS als Ap
e wijzen, en met
n denzelfden gee
g toekwam. Verd
ldaden, der zon
CHRISTUS aa
us
kwam hij wed
ging hij voort v

hij haar terugvoeren. Het was hem te doen, spronkelijke Christendom te herstellen, gebo fundament der Apostelen en Profeten, waarva de uiterste hoeksteen is. Hij trad op als de b menschelijke inzettingen, waaraan toenmaals godsdienst gebonden was, en als de verteg eener geestelijke rigting, maar die zich te g leven werkzaam betoont. Het stond bij hem het Evangelie eene zedelijk omscheppende k dat het geloof het leven heiligt en aan de ste doeleinden dienstbaar maakt; en hij m men slechts CHRISTUS, zoo als Hij uit het Ev kend wordt, behoeft te prediken, om de verdo met een nieuw leven te bezielen. Daarom was te zeggen: "Ik bid u, lieve Broeders in CHR gij op mijn' naam geen gewigt legt, maar al w weegt op de weegschaal van Gods woord. W mijn heilig voornemen in de Kerk Gods een v rigten, dat zich in het vuur staande houdt. Ee

1) Act. Disput. Sec. Opp. V. I. p. 503. Archet. Opp.

werk kan alleen dat zijn, 't welk op het eenige fundament, CHRISTUS, gebouwd wordt, en dit is het fundament, waarop ook de Apostelen en Profeten gebouwd hebben" [1]).

HOOFDSTUK II.

ZEDEBEDERF TE ZURICH. ZWINGLI'S WELSPREKENDHEID.

Toen ZWINGLI te Zurich kwam, trof hij aldaar eene groote mate van zedebederf onder alle standen aan. Er was geene achting voor het heilige, en velen dreven openlijk den spot met de godsdienst en hare plegtigheden. Men gaf zich over aan uithuizigheid, kleederpracht en allerlei ongebondenheid. Onder de geringe standen heerschten nijd, ruwheid, stijfzinnigheid, gewetenloosheid; onder de rijken hoogmoed, hebzucht en verkwisting. Het goud, dat door buitenlandsche Vorsten met milde handen uitgedeeld werd, om de aanzienlijken om te koopen, doofde bij dezen ook het laatste vonkje van eergevoel uit. De weelde was zoo hoog gestegen, dat zelfs de knechten en dienstmaagden en de boeren zijden kleederen droegen. Om zijn' rijkdom te toonen, zocht men elkander voorbij te streven in het dragen van doeken van de fijnste stof, van kostbare pelswerken, van gewaden met goud en zilver gestikt, en van allerlei edelgesteenten. De mannen droegen aan hunne heupen prachtig gewerkte dolken en degens; de voorspits hunner schoenen waren van gouden en zilveren snavels voorzien; soms hadden zij de schoenen afgesneden, ten einde hunne toonen, even als hunne vingers, met ringen te versieren. De rokken en mantels hingen hun met breede vouwen van de schouders, en hunne broe-

---

1) De Canone Missae libelli apol. Opp. V. III. p. 117.

ters overgaven. Maar de toon zijner bestraf naarmate hij meer met de heerschende zond werd en zag, hoe diep zij in het leven waren gen. Door het diepst gevoel van de behoefte tijd gedrongen, zeide hij: "Dit is de wil, d Gods, dat deze bedorvene wereld en de sle dezer eeuw door de openlijke verkondiging Zij verbeterd worden" [2]). Maar terwijl hij aldus c den met scherpe woorden hekelde, zorgde hij c zinden niet te ergeren, maar zonderde hen van zijner bestraffing uit. Dan hield hij midden in op, en zeide: *Brave man! trek gij u dit niet aan. u niet.* Soms matigde hij ook den toon der b dien hij aangeslagen had, opdat het blijken mog zijn oogmerk niet was om te verbitteren, ma behouden. "Lieve Broeders!" zeide hij dan, zeker, dat, wat ik u voorgehouden heb, niet m

---

1) Glutz-Blozheim, Gesch. der Eidsgenossen, S. 5 haald door S. Hesz, Anna Reinhard, S. 153.

2) Ad Fratres, de semper casta Virg. Maria. Opp. V. 1.

keerd worden. En dat om twee redenen. De eerste is, dat ik u niets zegge, dan hetgeen met Gods woord overeenkomt, de andere dat ik alleen Gods eer zoek en niet de mijne, slechts het heil uwer zielen, en niet de verbreiding van mijn' naam" [1]).

Het kon niet anders, of er werden over den nieuwen Prediker en zijne wijze van prediken, zoo geheel van de gewone afwijkende, allerlei oordeelvellingen vernomen. Sommigen lachten en dreven den spot. Velen, die aan het oude gehecht waren, schuddeden het hoofd, opperden hunne bedenkingen en hadden bange vermoedens. Ook vele welenkenden wilden, dat hij zijn' toon matigen zou. Maar ij, in wier hart en geweten zijn woord inging, droegen em de grootste achting toe en konden van zijnen lof iet zwijgen. [2]) De beroemde THOMAS PLATTER verhaalt: Ik heb eens Mr. ULRICH hooren prediken over het X. hoofdst. an het Evangelie van JOHANNES: *ik ben de goede Herder*. ij gaf van deze woorden zulk eene ernstige verklaring, at ik mij verbeeldde, dat iemand mij bij het hair naar oven trok. Hij wees aan, dat God het bloed van elk erloren schaap eenmaal van de handen des herders, die an deszelfs verderf schuldig was, eischen zou. Toen dacht k: is het er zóó medegelegen, dan word ik nooit een riester. En toch ging ik weder in mijne letteroefeningen oort." Maar niet alle hoorders ontvingen dien regten ndruk, en sommigen gaven den Prediker van hunne verbittering duidelijke blijken. Dan betrad hij weder den predikstoel en sprak: "Ik zoek niet door listige woorden, maar op eene eenvoudige wijze en met woorden, die elk Zwitser verstaat, de menschen tot regte kennis van zich zelven te brengen. Want dit heb ik van CHRISTUS

---

1) Ad Valent. Compar. Opp. V. II. T. I. p. 3.

2) Beat. Rhenan. ad Zwingl. 7 Maii 1519. Opp. V. VII. p. 74.

"Zoudt gij," schreef hij aan zijne broeders in Togg
die zich over zijne veiligheid bekommerd begonnen
ken en hem den raad gegeven hadden den too
strafredenen in te binden, "zoudt gij dan van mij
verlangen, dat ik zou mede werken, om de heer
zonden, welke God wil, dat uitgeroeid zullen
tot nog hooger toppunt te doen stijgen? Zoudt
mij verlangen kunnen, dat ik voor een kortstondi
en voor het vlugtige leven van dezen tijd een
verderf over mijne ziele brengen zou? Neen, m
ven! ik geloof niet, dat gij dat van mij verlangt
zegt gij, dat ik dan ten minste de algemeene
op wat zachtere wijze bestraffe. Hoe! Is dan de
loosheid van onze dagen zoo weinig beteekenend,
de woorden, waarmede ik haar bestraf, strenger
het gewigt der zake vordert? Indien dit uw
is, dan dwaalt gij jammerlijk. Want zóó groo

1) Archet. Opp. V. III. p. 48.

2) De vera et falsa Relig. Opp. V. III. p. 226.

bederf, zóó schandelijk zijn de zeden, zóó schrikkelijk is het kwaad gestegen, dat het zelfs door de strengste boetredenen der oude Profeten en door de treffendste aankondiging van Gods regtvaardige oordeelen naauwelijks ernstig genoeg kan worden tegengegaan. Ik vrees zelfs, dat ik nog te groote zachtheid en matiging gebruik in evenredigheid van het heerschend kwaad, meer dan dat ik mij aan te groote gestrengheid zou schuldig kennen" [1]).

De leerredenen van ZWINGLI kenmerkten zich door eene mannelijke bondigheid, die bij alle verheffing van het vrome gevoel zich nooit in het nevelachtige en onzekere verliest. Met die van LUTHER vergeleken, schijnen zij minder mystische diepzinnigheid te hebben. Doch men vergete niet, dat het christelijk leven niet aan éénen vorm gebonden is. Indien LUTHER met PAULUS, en MELANCHTON met JOHANNES zou kunnen vergeleken worden, dan kan ons de werkzaamheid van ZWINGLI het eerst aan die van den getrouwen JACOBUS, of ook somwijlen aan die van den ernstigen, vurigen PETRUS herinneren. Maar ook de helderheid van PAULUS en het liefdevuur van JOHANNES ontbraken hem niet. [2])

De strekking zijner prediking was bij uitnemendheid practisch. Hij bragt zijn onderwerp, zoo spoedig mogelijk, op de omstandigheden des tijds, het dagelijksch leven, de behoeften van het oogenblik te huis. In een' schat van bijbelsche voorbeelden en lessen wees hij gedurig zijne hoorders aan, hoe zij als christenen bestaan en wandelen moesten, om Gode te behagen. Dit alleen beoogde hij, daarheen streefde hij, dat God in Zijne geregtigheid en liefde bij zijne hoorders regt gekend mogt worden, de hardnekkigen daardoor met vreeze vervuld en de treurenden en bekommerden vertroost mogten worden. Wat men

---

1) Ad Fratres, de semper casta Virg. Maria. Opp. V. v. p. 140.

2) Aldus oordeelt Hagenbach, het Wezen der Herv. D. I. bl. 356.

plag zijn spreekwoord te zijn.

Des niet te min drong hij bij al zijne ho
onderscheid ernstig op de kennis van zonde
kende over Matth. 12:36, *Maar ik zeg u,*
ijdel woord, 't welk de menschen zullen gespr
zij van hetzelve rekenschap zullen geven in
oordeels, zeide hij: "Dit woord veroordeelt al
Want alle menschen zijn leugenaars. Wie st
beschaamd? Wij hebben van elders geene
regters noodig. Ons eigen geweten beschuldi
tuigt ons van zonde. Allen staan wij schul
oordeeld. En indien dit in woorden is, wat
gedachten en gedragingen zijn? O hoe onrei
verdoemelijk zijn wij! Maar indien de onsch
God niet onschuldig is, welke zou onze verd
waarmede wij voor anderen ten *goede* zoud
komen?"

Daar hij de H. S. in doorloopende orde b
verkregen zijne leerredenen hierdoor een bijbelsc
daarenboven gewon hij het voordeel, dat het
dat hij geene nieuwigheden leerde. Dit nam
weg, dat hij ook dikwijls of ter opheldering

vestiging plaatsen uit heidensche schrijvers aanhaalde. Want hij bleef daarbij: "al wat waar en heilig is, is uit God. Want er is niemand waarachtig dan God alleen. Die derhalve de waarheid spreekt, spreekt uit God" [1]). Maar bijzonder bediende hij zich van de woorden der H. S., waar het hem te doen was, om sommige leerstellingen der Kerk als menschelijke leerstellingen te bestrijden. Evenwel volgde hij niet altijd en bij voorkeur de polemische rigting; maar hij vergenoegde zich dikwijls met eenvoudig de waarheid open te leggen, die in de plaatsen der Schrift vervat was, ten einde daardoor de kennis en de inzigten zijner hoorders in het Evangelie te verhelderen. Nooit ontnam hij hun iets, zonder daarvoor iets beters in de plaats te geven: en niet op wankelende stutten, maar op de rots van het woord Gods bouwde hij het geloof der herlevende Kerk. Waar hij opzettelijk tegen Rome streed, bad hij zijne hoorders, dat zij niet aan de inblazingen van haat en vijandschap gehoor zouden geven. "Want," zeide hij, "waar haat en nijd is, dáár is de oude Adam; dáár houdt men zich wel bezig met de verkeerdheden van het Pausdom aan te tasten, maar men vergeet daarbij zijne eigene zonden geweld aan te doen. Ik verlang, dat men uit de liefde tot God en den naaste de kracht ontleene, om den Antichrist te wederstaan. Ik bezweer u bij CHRISTUS JEZUS en bij ons gemeenschappelijk geloof, dat gij niets roekeloos verandert, maar door lankmoedigheid en geduld toont, dat gij christenen zijt, en dat gij om der zwakken wil verdraagt, hetgeen anders naar de wet van CHRISTUS niet te verdragen zou zijn" [2]).

ZWINGLI was gewoon zijnen tekst voor zich te nemen, uit te leggen, en naar de gesteldheid des tijds en de behoeften zijner hoorders toepasselijk aan te wenden. Hij

1) De Prov. Opp. V. IV. p. 95.
2) Archet. Opp. V. III. p. 57 alibi.

de man, die in zijn vroom ...
God en zijne vurige liefde tot den naaste de ...
jende bron eener krachtige welsprekendheid hee
Niet, dat hij de regels der Rhetorica wilde verw
hebben; maar deze moeten den Redenaar zóó e
worden zijn, dat hij bij zijnen arbeid er niet do
houden wordt. Waar het verstand geoefend en
rein is, en waar er dan een edele geestdrift in
nenste gloeit: dáár zal de geest wel van zelf ee
orde scheppen, even als de krijgsknecht in zijn
waar hij op den vijand aanvalt, de orde bewaart.
uit het hart voortkomt, zal altijd meer behagen
indringen, dan eene rede, die met groote moei
mengesteld. "Dat wij ons toch niet", voegde h
"aan gindsche Redenaars gelijk maken, die, zoo
zij voor het volk optreden, door hunne gezochte
en opsmuk van woorden zich terstond verraden
geenszins de eer van God en de zaligheid van ons
zielen bedoelen, maar opdat zij geleerd mogen
Wij verlangen met PAULUS in den prediker van het
lie het geloof. Waar het geloof gevonden wordt teg
de vereischte wetenschap, dáár trede men (indien

r hoorders, ontvouwde hi
oals het voorkwam en ga
is eene uitvoerige verklar
de tegenbedenkingen. Ni
zaken uit, hetzij omdat d
lijk onderwerp noodig sche
legenheid des tijds gebod
en kende hij niet, maar
en geweten der hoorders
enen was kalm en duidel
onderwees, levendig en
en bestrafte, en bewees
nste van zijn gemoed vo
bezorgd over hetgeen hi
e, waarop hij het zeggen

. Opp. V. v. p. 566.
. VII. p. 187.
einfaltigerer Schryber im tütsch

als voor de oogen afgemaald, maar er was nooit i
of slepends in. Alles leefde; zijne taal was nad
en nogtans drong zij liefelijk in de ziel in. Hij ve
kunst, de harten nu eens te verheugen, dan eer
vlammen. Wanneer hij prees, of wilde overtuige
maande: het was altijd natuurlijk en krachtig. Hi
geene personen, noch den Paus, noch den Kei
de Koningen, noch de Hertogen, noch de Prins
de Grooten, noch zelfs den Bondsraad. De st
vreugde zijner ziel was in God, en hij verma
al het volk van Zurich, om zich met een vast
wen aan Hem over te geven". — "Nooit",
MYCONIUS, die de leerredenen van zijnen vr
opgetogenheid en geestdrift volgde, "nooit h

---

ich." Zwingli uiber Doctor Balthasars taufbüchlin.
p. 344.

1) Ad Valent. Compar. V. I. T. II. p. 20.

2) Dit was onder anderen het getuigenis van Petrus E
te Lucern. Myc. ad Zwingl. 23 Sept. 1522. Opp. V.

genade en den zegen
eer en de dankzeggi

UK III.

. ZWINGLI WORDT

gedeelte van Zwitserla
gevolg bekroond gezi
bezoeken. Reeds be
kleine stad, op vier
k weet," zeide hij, "
ik zal hem den mond

gli. S. 247, 248.
1. p. 2.

Het was omstreeks de helft van ...
dat SAMSON te Zurich aankwam en in de herb
voorstad afsteeg. Hij meldde zich bij de Reg
als een afgezant van Z. Heiligh., gekomen om
van Zurich volle aflaat van zonden aan te bre
het berigt hiervan liet de Regering hem, naar de
gewoonte, den eerewijn aanbieden, maar gaf h
met duidelijke woorden te kennen, dat zij hem
stad begeerde te zien. SAMSON, daarover verb
proefde al wat hem mogelijk was, om toegelat
den. Te vergeefs. Toen hij nog niet afliet,
men hem, dat men ten zijnen aanzien eene a
den Paus zou indienen. Dit hielp, en SAMS
het gebied van Zurich.

De ijver van ZWINGLI, om den aflaat-krame
werd den Bisschop van Constans aangebragt en
zijne goedkeuring. Hij liet hem daarvan door
caris-generaal, JOHANNES FABER, verzekerin

---

1) Eigenlijk heette hij Johannes Heigerlin. Hij
van een' smid (van waar hij den naam van *Faber* aann
geboren te Leutkirchen, in Zwaben, en is als Bisscho

weder in het begin
lerwaarts en droeg in
g en bepaaldelijk over
ne letteroefeningen om
wie zijn broeder ANDRE
op. Te Pfeffers ontmoe

tegenwoordige waardigheid
II. eeuw de Bisschoppen h
fficialen begonnen op te dr
De Vicarissen-generaal
emd. Verg. H. J. Roy
rende de Middeleeuwen

had in dien tijd groote
man van uitstekende
verkondigde. Urb.
Opp. V. VII. p. 69.
p. 7.

hij den geleerden dichter FILIPPUS EUGENTINUS, in wiens gezelschap hij vele aangename en nuttige uren sleet[1]). Doch niet lang kon hij zich ongestoord alhier ophouden.

In den zomer namelijk dezes jaars 1519 woedde in Europa de pest, die, doortrekkende door landen, steden en dorpen, alom hare onnoemelijke slagtoffers velde. In Parijs alleen werden er binnen den tijd van zes maanden 30,000 menschen ten grave gesleept. Ook tot de Zwitsersche gebergten, en wel van de oostelijke zijde, drong de verderfengel door. Maar zoo groot was de algemeene schrik en rouw, dat men er naauwelijks acht op sloeg, hoe ook de grootste en verdienstelijkste mannen werden weggerukt, wier dood men anders met bittere tranen zou beweend hebben. "Och of het God in Zijne barmhartigheid behagen mogt," dus schreef één der toen levende personen, "dit voortsluipend verderf van onze grenzen te verwijderen en Zwitserland te redden, dat, sedert vele jaren van alle dwingelandij ontheven, thans aan den vreeselijksten aller dwingelanden is prijs gegeven, die noch door gebeden en bedreigingen, noch door geleerdheid en welsprekendheid, noch door godvrucht en goede zeden, noch ook door het geschrei van onnoozele kinderen en het gejammer van de eerwaardige grijsheid te bezweren is, maar ieder, op wien hij aanvalt, zonder onderscheid doodt" [2]).

Reeds had ZWINGLI niet zonder bekommering Zurich verlaten en henengaande had hij het bevel achtergelaten, om, indien de ziekte mogt doordringen, de jongelieden naar hunne ouders terug te zenden.

Middelerwijl had zich de ziekte te Bazel geopenbaard, en rukte nu ook op Zurich aan. Weldra ontving ZWINGLI

---

1) Philipp. Eugentinus ad Zwingl., 5 Martii 1520. Opp. V. VII. p. 119.

2) Valent. Tscudi ad Zwingl., 2 Jan. 1520. Opp. V. VII. p. 105.

van eenen zijner leerlingen een' brief van den volgenden inhoud: "Ik heb, mijn dierbare leermeester! in uwe afwezigheid uwe woning verlaten, naar den last, dien gij uwen medehelpers opgedragen hadt, om, zoodra iemand hier door de ziekte mogt aangetast worden, ons naar het ouderlijk huis te zenden. Maar weet, dat ik zeer ongaarne uit die woning gescheiden ben, in welke alle deugden en goede zeden en alle wetenschappen beoefend worden. Met regt beklaag ik mij dus over de pest, die mij genoodzaakt heeft u te verlaten, aan wien ik al mijne wetenschappelijke opleiding verschuldigd ben. Maar ik hoop, dat gij, wanneer alles tot zijnen vorigen toestand zal teruggekeerd zijn, mij weder dezelfde weldaden bewijzen zult, die ik tot hiertoe van u genoten heb" [1]).

Aldus van het gevaar verwittigd, waarin zijn geliefd Zurich verkeerde, ijlde ZWINGLI zonder te aarzelen van Pfeffers weder derwaarts. Dit was in den aanvang van de maand Julij 1519, toen te Bazel van lieverlede het geweld der ziekte begon af te nemen, maar te Zurich des te meer slagtoffers maakte. Men spreekt van een aantal van 2500 menschen, die aldaar werden weggerukt; waaruit men kan opmaken, met welk een schrik en angst aller harten vervuld waren. Doch ZWINGLI dacht aan geen gevaar. Hij gevoelde levendig al het gewigt zijner priesterlijke roeping, hem van den Heer in dien bangen tijd opgelegd; en van het oogenblik zijner aankomst in de stad was het zijn vast besluit, om, met het ter zijde stellen van alle bedenkingen, zijne pligten jegens de gemeente te betrachten.

Onvermoeid zag men hem dagelijks bezig in het bezoeken der lijders, die door de schrikkelijke kwaal aangetast waren. Hij ging van woning tot woning, van krankbed tot krankbed, om op CHRISTUS te wijzen en met zijne

---

1) Herus ad Zwingl. Opp. V. VII. p. 84.

kranken telkens daaraan op nieuw zijt blootg
wijl gij nu hierin uw pligt betracht, wensc
dat gij er aan denkt, om u zelven te sparen

Het is geen wonder, dat ZWINGLI, naar
chaam afgemat, noch lust noch tijd had, om
vrienden, hoeveel belang zij in hem stelden,
gaande zijnen welstand te schrijven. Maar
zwijgen werd bij sommigen hunner groote
verwekt. Inzonderheid maakten zich zijne bl
te Wildhaus, zijne geboorteplaats, ten zijnen
beangstigd. "Ik ben, lieve broeder!" dus
van daar zijn broeder ANDREAS, "ten uiterst
te weten, hoe gij u tegenwoordig bevindt.
ten niet, of gij wèl vaart, daar gij ons in he
schrijft. Want toen ik u verliet, hadt gij
de Abt [2]) ten spoedigste een' brief van u zo

1) Conr. Fonteius (Brunner) ad Zwingl.
thaei, 1519. Opp. V. VII. p. 97.

2) Johannes Meilin, Abt van het klooster Fisschin
Zwingli's oom van moeders zijde.

en tot heden toe is dit niet geschied. Wat u verhindert, begrijp ik niet. Maar de Abt is, althans zoo het mij voorkomt, zeer ontevreden op u, dat gij hem zoo weinig schrijft, alsook dat gij hem gedurende uw verblijf te Pfeffers niet bezocht hebt. Weet, dat de pest thans ook onder ons heerscht. Er zijn reeds zeven of acht personen aan gestorven. Wij allen echter zijn welvarend, zoolang als God wil. Maar er is ook een knecht van onzen broeder NICOLAAS aan gestorven; evenwel niet in zijn huis" [1]).

Toen deze brief te Zurich aankwam, was werkelijk ZWINGLI door de ziekte op zijn leger geworpen. Dit gebeurde tegen het einde van September. Welhaast verspreidde zich het gerucht daarvan allerwege, tot zelfs buiten Zwitserland, en men verhaalde reeds elkander van zijn overlijden" [2]).

Treden wij de besmette woning binnen. Wij vinden ZWINGLI op het krankbed uitgestrekt, door groote smarten gefolterd. Hij is zich ten volle bewust van het levensgevaar, waarin hij verkeert; maar hoe ook door het geweld der ziekte neêrgedrukt, hij is niet moedeloos noch beangst. Veeleer vertoont hij eene kalme en onderworpen zielsgesteldheid. Door het geloof in zijnen Verlosser in zijnen bangen strijd gesterkt, verheft hij zijn hart in een

---

1) Andr. Zwingl. ad Zwingl. Die Jov. ante fest. S. Galli, 1519. Opp. V. VII. p. 88.

2) Er is nog een brief van Oecolampadius aan Zwingli aanwezig, uit Bazel geschreven, van eene onzekere dagteekening. (Opp. V. VIII. Append. I. p. 659) waarin deze hem verzocht, spoedig te melden, of hij, gelijk men verhaalde, door de ziekte was aangetast. Schüler en Schulth. brengen dien brief tot *dezen tijd* terug. Te onregt. Oecolampadius bevond zich toen niet te Bazel. Daarenboven de eerste brief, dien hij aan Zwingli geschreven heeft, is van 11 Dec. 1522. De bedoelde brief, die ook reeds eene vertrouwde vriendschap aanwijst, moet dus betrekking hebben op een veel later gerucht aangaande eene krankheid van Zwingli.

Help! mijn God! help
In dezen nood.
Ik zie, de dood
Klopt aan mijn deur.
Sta, Heiland! bij!
Want Gij hebt hem overwonnen.
Ik schrei tot U.
Is het uw wil,
Ruk uit de pijl,

---

1) Opp. V. II. T. II. p. 269. Omtrent de drie vol teekenen Schüler en Schulthess aan: "Gedurende vervaardigde hij drie kleine gedichten of gebeden; of lie strofen van één lied, waarin hij zijne godsdienstige ste aanvang, in het midden en aan het einde der krankheid baart. Het werd eerst alleen gedrukt; later werd he Zürichsche gezangboeken opgenomen. Wij hebben vie dit gezangboek gevonden en met elkander vergeleken, wordt aangetroffen, de eerste zonder titelblad, maar wa Froschauer gedrukt 1588; de tweede bij denzelfde eene vermeerderde uitgave van de eerste; de derde Wolfen 1598 en de vierde bij denzelfden 1605, z meerderde uitgave van de derde. Naar Bullingers g melodie door Zwingli zelven gecomponeerd. Dit lied

Die diep mij wondt.
Hij laat geen uur
Mij hebben eenge duur noch rust.
Maar wilt Gij nu
Reeds mijnen dood
In den bloei mijns levens:
Laat het dan geschieden!
Doe als Gij wilt.
Niets ontbreekt mij.
'k Ben uw maaksel.
Maak, of breek mij.
Want wanneer Gij
Mijn geest wegneemt
Van deze aarde,
Doet Gij 't, dat hij niet boozer word'
En zulken niet
Bevlekk', die goed leven en vroom.

De hevigheid der krankheid neemt toe. De smarten klimmen. Smachtend ziet de lijder naar uitkomst uit; hij bezwijkt schier in hoogen nood. Maar zijn geloof houdt

---

ieder opzigt een waar meesterstuk van geestelijke poëzij uit het toenmalig tijdvak te zijn, daar het zoowel door de volheid van zuivere godsdienstige denkbeelden, van diep gevoel en eene schoone en waardige uitdrukking daarvan, als door zijn kunstigen, met groote zorgvuldigheid en naauwkeurigheid bearbeiden uiterlijken vorm uitmunt. De versmaat is doorgaande de jambische. Slechts vers 6 van de tweede strofe en vers 24 van de derde strofe wijken daarvan een weinig af. Iedere strofe heeft 26 verzen, van welke de 1—5, 7—11, 13 en 14, 17—23 en de 25 tweevoetig, de 6, 12, 24 en 26 viervoetig, en de 15 en 16 drievoetig zijn. Even kunstig is de rijm gemaakt. In iedere strofe namelijk, rijmen de verzen 1 en 7, 2 en 3, 4 en 5, 6 en 12, 8 en 9, 10 en 11, op elkander en vervolgens de overigen van 13 aan paarsgewijze." — De Superintentent Fulda heeft dit lied in de tegenwoordige Hoogduitsche spreekmanier overgebragt. Zie J. C. Vaters, Jahrbuch der häuslichen Andacht des Herzens für das Jahr 1826. Wij hebben echter gemeend het oorspronkclijke, zoo getrouw mogelijk, te moeten volgen.

stand. In zijn uiterste blijft zijn Heiland nog zijn troost en hoop. Het is hem genoeg, wanneer hij maar Zijn eigendom zij, hetzij in het leven hetzij in den dood. Ziet! hij heeft een oogenblik van verademing. Hij hervat zich, en stort zijn navolgend lied uit:

Troost, God! Troost mij!
De krankheid stijgt.
Wee en angst grijpt
Ziel en lijf aan.
Wend U tot mij.
Schenk mij genâ, mijn eenge Troost!
Gij redt zeker
Een ieder, die
Zijn hoop op U
Standvastig zet,
Om haar bezit
Veracht alle aardsche winst en scha.
Nu is 't voorbij!
Mijn tong is stom.
Ik kan geen woord spreken.
Mijn' zinnen zijn verdord.
Het is dan tijd,
Dat Gij voor mij
Den strijd thans voert.
Indien ik niet
Zoo sterk ben, dat
Ik wederstand
Zal kunnen doen
Aan 's Duivels list en magtig' hand,
Toch zal mijn ziel
Steeds d'uwe blijven, hoe hij woed'.

Maar het was Gods wil, dat ZWINGLI nog leven zou. Zijne sterke natuur overwon ten laatste het geweld der kwaal. Tegen den herfst vertoonden zich de teekenen der genezing, en langzamerhand keerde hij tot het leven weder, zoodat zijne vrienden reeds met den aanvang van

›r het verblijdend berigt ontvingen, dat alle doodsgeweken was. Hoe is nu zijn hart van innige rheid voor zijnen God vervuld! Hoe gloeit hij igen ijver, om leven en krachten geheel aan zijne oe te wijden! Hoort, hoe hij zijne gevoelens in ›nde treffende woorden uitboezemt:

Gezond, mijn God!
Gezond! Ik keer
Tot leven weêr.
Als 't U behaagt,
Het zonde-kwaad
Zal nu in mij
Niet meer heerschen.
Zoo moet mijn mond
Uw lof en eer,
Hoe 't mij ook ga,
Uitspreken meer
Dan ooit weleer,
In eenvoud en alle opregtheid.
Ofschoon ik voor
't Geweld des doods
Toch eenmaal bukken moet,
Misschien met grooter smart,
Dan heden zou
Geschied zijn, Heer!
Daar 'k bijna was
Weggenomen:
Zoo wil ik nu
De moeite en ramp
Der gansche aard'
Vrolijk dragen om 't hemelloon,
Met uwe hulp,
Zonder welk' ik niets zal kunnen.

ijne gezondheid kwam inderdaad zijn moed, zijne zielskracht terug; maar het is echter opmerkelijk, zoo als wij uit zijn laatste gedicht zien, een don-

hunne brieven van hunne deelneming te ver
geleerde vriend HEDIO, uit Bazel, schreef
1519: "Wij waren in diepen rouw gedomp
doodelijke ziekte u overvallen had. Want wi
treuren, dat de weldoener des vaderlands, de
van het waarachtig Evangelie, het voorbeeld
deugden, verkwijnde? Wij waren geruimen
vreeze en twijfelden aan uw behoud, totdat
eenige hoop ontvingen. Er is hier geen enk
de stad, die niet vurig wenscht, dat gij in
stand moogt verkeeren. Ik spreek van den
ligchaams; want wij wisten, dat gij naar de zie
Maar zorg ook voor uw ligchaam, opdat gi
nuttig moogt zijn voor de uwen, voor elke
der wetenschappen en voor de eer van CHR
gij op de voortreffelijkste wijze verkondigt,
hoop op een groot loon in den hemel" [2].
liefde en gehechtheid getuigt ook onder ande
van VALENTIJN TSCUDI (van 2 Jan. 1520), d

---

1) Andr. Zwingl. ad Zwingl. 1519. Opp. V. vi
2) Casp. Hedio ad Zwingl. Opp. V. vii. p. 89.

slechts eenigermate zijne kr
jn werkzame geest drong
ij zette zich dadelijk aan
wel om te voldoen aan de
n de belangstellende aanvra
; berigt aangaande zijnen v
ge lieden deelde hij goeden ra
uring en bevordering van hun
veldra de pen op, om over
rijven, wier behandeling hij
in de Kerk voor hoog nood
ak gevoelende, beklom hij ec
predikstoel. Het was met heil
an zijne zijde, en onder blijc
rs. Te dienzelfden tijde kwa
chrift *over de Pest* uit, zoo al
ASPARUS HEDIO aan ZWINGLI

1. Opp. V. vii. p. 105.

en uit een' brief van ZWINGLI zelven aan MYCONIUS; maar het is tot nu toe tot onzen spijt nog niet gevonden [1]). Hoe het intusschen met zijne herstelling en gezondheid gelegen was, vernemen wij uit dien brief aan MYCONIUS, van den 30sten November 1519. ZWINGLI schreef aan dezen, zijn besten vriend, die zich toen te Lucern bevond: "Ik verlang niets vuriger dan u te doen weten, dat de pest, zoo ik hoop, Zurich welhaast geheel zal verlaten hebben. Aftrekkende heeft zij mij echter eenige treurige overblijfselen nagelaten. Zij heeft mijn geheugen gekrenkt en mijn hoofd zóó verzwakt, dat ik onder het preken soms den zamenhang verlies. Ik zie er uit als een doode, en voel eene matheid door al mijne leden." Eindelijk echter mogt het hem gebeuren, 31 Dec., aan denzelfden vriend te schrijven: "Thans ben ik weder geheel welvarend; maar gisteren eerst heb ik de laatste pleister van de pestbuil weggedaan" [2]).

Aldus was het dan in Gods raad besloten den man te sparen, aan wiens godvruchtige werkzaamheid de Christenheid zooveel te danken heeft, die toenmaals eigenlijk nog maar in den aanvang zijner voortreffelijke loopbaan stond, en die, na zijne oprigting, daarop zoo mogelijk met nog grooter vaart voorwaarts snelde. Waarom moest de pestkwaal, die hem had aangetast, hem wel met den dood bedreigen, maar niet met zoovele duizenden ten grave slepen? Het was, omdat zijne taak op de wereld niet was afgedaan; omdat hij nog voor de hervorming der Kerk, voor de zaak van waarheid en deugd Gods oogmerken volvoeren moest. Wat onherstelbaar verlies zou zijn dood hebben aangebragt! Wel is waar, de almagtige

---

1) Casp. Hedio ad Zwingl. 8 Dec. 1519. Zwingl. ad Mycon. 31 Dec. 1519. Opp. V. [illegible] 100, 10[illegible]

2) Zwingl. ad M[illegible]
31 Dec. 1519[illegible]

estuurder aller dingen zou, als 't Hem behaagd had, op
ne andere wijze in dit verlies hebben kunnen voorzien;
aar wij weten, dat Hij ter bereiking van zijne bedoe-
gen altijd zich van de beste middelen bedient; en dan
wonderen wij van achteren zijne wijsheid, die zich *dezen*
n verkoos en spaarde, van wiens verlichten geest zoo-
el zegen voor het Christendom door woord en pen, door
en en werken is uitgegaan. ZWINGLI was in waarheid
uitstekend mensch. Het krankbed, waarop wij hem
n gebonden liggen, heeft ons zijne Christelijke gemoeds-
teldheid getoond, hoedanige slechts diegenen bezitten,
er gansche leven door den geest van CHRISTUS bezield
geheiligd is. Ofschoon zijne smarten niet verbergende,
droeg hij echter zijn lijden met geduld en onderwerping.
den Almagtige stelde hij zijn vertrouwen. Hij bad
nder om verzachting van ligchaamsnood, dan om ver-
osting voor zijne ziele. Hare behoudenis gold bij hem
er dan het behoud van zijn tijdelijk leven. Wijsheid
liefde wilde hij vereeren en prijzen, ook wanneer naar
ds wil het uur van zijn verscheiden mogt geslagen zijn.
n dood vreesde hij niet, omdat zijn Heer hem over-
nnen had. Hij had slechts ééne begeerte: in leven en
rven des Heeren te zijn. Maar toen het geweld der
ankheid gebroken was en de genezing zich openbaarde,
t welk een dankbaar gevoel ontving hij toen ook het
en weder, als een dierbaar geschenk van de hand zijnes
ds! Welke heilige voornemens vervulde van toen af
n binnenste! Hoe vast stond zijne keuze, om zijnen
dder op aarde te verheerlijken! En bij al deze ge-
arwordingen, die vóór en na zijne krankheid zijn hart
rvulden, welk een ootmoed, die hem [illegible] zonden voor
n Alwetende deed bekennen en [illegible] voor zich
[illegible] Maar [illegible] welk eene liefde [illegible] eiland, in
[illegible] hij al zijn [illegible] s gemeen-
[illegible] st en [illegible] door wiens

des geloofs in CHRISTUS gesmaakt hebbende
van te vuriger tot anderen spreken. En
zien wij hem dan ook eerst regt te voorsch
den moedigen strijder voor waarheid en go
voor hare belangen al zijne krachten ten be
hij voor haar viel als een offer des doods.

HOOFDSTUK III.

ZWINGLI SPREEKT VOOR EENE HERVORMIN

In Zurich werden er thans reeds meer
zend geteld, die zich met de melk des Eva
voeden en naar vaster spijze hongerden. Doc
den de leer, door ZWINGLI gepredikt, eene
vels, kwalijkgezinden, met wier tegenstan
dend te worstelen had. Dit ontmoedigde her
maar hij troostte zich met de gedachte,
hetzelfde lot van de Farizeeën ondergaan h

scholden, dat Hij van den duivel bezeten was. "Want deze ongeregtige wereld," zeide hij, "kan zich met het Evangelie niet verdragen" [1]).

Bij zijne komst had hij twee Kapelaans aangetroffen, beiden Zwaben, maar geheel ongeschikte personen. Daarom zocht hij hunne plaatsen door twee anderen te vervullen, op wier hulp hij zou kunnen rekenen. Den eenen vond hij in HENDRIK LÜTHI, van Wädenschweil, dien hij nog van de Hoogeschool te Weenen kende. De andere was GEORG STÄHELIN, laatst Kapelaan in Baden, en een groot vriend van het Evangelie. Beiden, wakkere mannen, die met hem onder hetzelfde dak woonden en aan dezelfde tafel aten, gevoelden zich spoedig aan hem gehecht en deelden met hun gansche hart in al wat hem betrof.

Maar die mannen konden hem het verlies niet vergoeden, dat hij door het vertrek van zijnen getrouwen MYCONIUS uit Zurich geleden had. Deze had eene roeping als Rector van de geleerde school te Lucern, zijne geboorteplaats, niet kunnen afslaan, en ZWINGLI zelf had zijne redenen moeten billijken. Maar hoe grootelijks hem zijn gemis ter harte ging, zien wij uit zijn schrijven aan hem van 26 Nov. 1519: "Gij wilt," schrijft hij, "dat ik in mijne droefheid over onze scheiding bedenken zal, dat het Gods wil is, dat wij beiden *dáár* zullen arbeiden, waar onze arbeid het meest noodig is. Maar ik kan des niet te min uw verlies niet vergeten, maar gevoel het elken dag dieper. Ach! Door uw vertrek van hier is het mij gegaan als een leger, welks ééne vleugel in het gezigt van den vijand is afgesneden. Thans meer dan ooit zie ik het in, welk een' invloed mijn MYCONIUS uitoefende zoowel op de Geestelijken als op het volk, en

---

1) Zwingl. ad Mycon. 31 Dec. 1519. Opp. V. VII. p. 104.

zijne ... CAPITO ga
nen, voornemens te zijn op zijn voetspoor
van MATTHEUS voor het volk te behandele
al de overigen werd door deze zamenkomst
de zaak der Hervorming krachtig opgewekt.

Met welgevallen vernam ZWINGLI, wat
Duitschland werkte, hoewel hij nog wein
schriften gelezen had. [3]) Dit had hij met op
Want hij wilde, dat het Zwitsersche volk w
hij zijne inzigten in het Evangelie in geen
LUTHER te danken had. Bleek nogtans de
van leer en prediking, men zou kunnen o
er tusschen hem en den Saksischen Hervorme
heid des geestes bestond, die in de H. S.

---

1) Opp. V. VII. p. 97.

2) Casp. Hedio ad Zwingl. 17 Martii 1520. I
Apr. 1520. Opp. V. VII. p. 120. 132.

3) Zwingl. ad Mycon. Aug. 1520. Opp. V. VI
Glaris zijnde, terwijl hij zich op de beoefening der
had hij zelfs den naam van Luther nog niet gehoord.

had. Daarom beval hij ook het lezen van zijne schriften openlijk van den kansel aan, en vermaande zijne hoorders, om der waarheid gehoorzaam te zijn, hoe ook de gewone kerkleer met haar in strijd mogt blijken te zijn [1]).

Toen eindelijk hem het gerucht ter ooren kwam, dat de leer van LUTHER door de Universiteiten Keulen en Leuven veroordeeld was, en dat te Rome de ban over hem zou uitgesproken worden, kon hij daaronder niet onverschillig zijn. Terstond ging hij bij den Pauselijken Commissaris, WILLEM A FALCONIBUS, een bezoek afleggen. Hij bad hem, om zijnen invloed bij den Paus te gebruiken, dat de ban niet wierd uitgesproken. "Want," zeide hij, — en hiermede toonde hij een' juisten blik op de wereld en de menschen geslagen te hebben, — "indien men LUTHER met den ban treft, voorspel ik, dat de Duitschers niet alleen den banbul, maar ook den Paus zelven verachten en verwerpen zullen" [2]).

Het blijkt dus, dat hij ook nu nog niet geheel de gedachte opgegeven had, dat er van de Kerk zelve eene

---

1) Beat. Rhenan. ad Zwingl. 24 Maii 1519. Opp. V. VII. p. 77. Mycon. in vita § VII. Toen het geschrift van Luther over het *Onze Vader* te Zurich bekend werd, meenden velen, dat het van Zwingli's hand was, en dat hij het onder Luther's naam had uitgegeven. Hij had namelijk kort te voren voor de Gemeente het *Onze Vader* naar Mattheus uitgelegd. Explan. art. XVIII. Opp. V. I. p. 274.

2) Zwingl. ad Mycon. Aug. 1520. Opp. V. VII. p. 142. Wilhelm a Falconibus was persoonlijk Zwingli niet ongenegen. Gul. a Falcon. ad Zwingl. 12 Jan. 1520. Opp. V. VII. p. 109. Omtrent dezen zelfden tijd verschenen er, in deze zaak van Luther, twee geschriften in het licht, die door sommigen aan Zwingli toegeschreven worden. Het eerste daarvan heeft ten titel: Consilium cujusdam ex animo cupientis esse consultum et R. Pontificis dignitati et Chr. religionis tranquillitati. Het kwam in het Latijn uit, en werd daarna in het Duitsch vertaald. Het oorspronkelijk Handschrift wordt, volgens het berigt van Wirz, nog in de Stads-bibliotheek te Zurich bewaard, waarop Vadianus aangeteekend heeft, dat Zwingli

Bisdom de vrije verkondiging van het Evange
had [1]). Doch de Bisschop was een kind,
karakter. Hij liet zich geheel door zijnen Vi
FABER beheerschen. Bovendien stond hij (
vloed eener vrouw, die alles in het werk s
verbreiding der christelijke waarheid te belette
zelf begon nu ook zijne ware gezindheid aa

daarvan de schrijver was. Het andere is genoemd: *Ap Domini nostri pro Martino Luthero ad urbem Ron* en Schulthess hebben beiden in Zwingli's werl Opp. V. III. p. 1 sqq. Toch schijnt het mij toe, d verschil bestaat tusschen de stijl en schrijfwijze van met die van Zwingli vergeleken: weshalve ik hem niet ver durfde houden. Ik heb dit oordeel bevestigd gevonden Lehrb. B. III. Abth. I. S. 87, die daarvan zegt: Die ga Erasmisch: es stimmt mit seinen anderweitigen Vorscl nach dem Schlusse desselben hatte der Vf. geschrieben: cipibus et profanis et ecclesiasticis invitatus, was allein paszt.

1) Ad Valer. Compar. Opp. V. II. T. I. p. 7.

leggen. Na de herstelling van ZWINGLI uit zijne krankheid had hij hem nog zijne hartelijke vriendschap betuigd, "zoodat," schreef hij hem, "mij niets smartelijker is, dan wanneer ik verneem, dat u eenig onheil overkomt, daarentegen niets verblijdender, dan wanneer ik hoor, dat het u voorspoedig gaat. Want gij arbeidt zoo ijverig in den wijngaard des Heeren, dat uw verlies eene groote schade aan de Kerk van CHRISTUS zou aanbrengen" [1]). Maar niet lang daarna, toen hij zich te Zurich bevond en ZWINGLI bezocht, toonde hij, hoe deze vriendschapsbetuiging was op te vatten, en wat men van hem te wachten had." "FABER," schreef ZWINGLI aan MYCONIUS, "heeft bij mij een bezoek afgelegd, en vroeg mijn oordeel over een stukje, dat hij tegen LUTHER en CARLSTADT geschreven had, en dat hij beloofde mij te zullen zenden. Maar ik weigerde hem dit op zulk eene wijze, dat ik hopen durf, dat hij niet verder bij mij aandringen zal [2]). FABER gaf het genoemde geschrift uit, en reisde zelfs naar Rome, om het den Paus op te dragen [3]). Hij bleef echter, naar het scheen, nog ZWINGLI genegen, en zond hem met een vleijend schrijven een exemplaar zijner Homiliën toe" [4]).

1) Joh. Faber ad Zwingl. 17 Dec. 1519. Opp. V. VII. p. 101.

2) 16 Febr. 1520. Opp. V. VII. p. 116.

3) "Faber begint mij verdacht te worden. — Hij is naar Rome gegaan, om, zoo men zegt, een boek tegen Luther aan den Paus op te dragen. Want hij heeft zoo iets gehoord van de groote giften, door den Paus aan Eck geschonken. Wel bekome het hem! Hij was anders een liberaal man. Toen ik laatst bij het overlijden van mijn' broeder te Constans was, heeft men mij wonderlijke dingen (van hem) verhaald. Komt hij van Rome, den zetel van al wat onheilig is, terug, dan zullen wij ons zeker voor de gouden beelden bukken moeten." Phil. Eugentius, Prof. te Freiburg in Bresgau aan Thom. Blarer, Stud. te Wittenberg, 17 Dec. 1521, aangehaald door Wirz.

4) 18 Oct. 1520. Opp. V. VII. p. 148.

mogt trachten te verhinderen. HEDIO antw
dat de Kardinaal hem om zijne vrijmoedige w
hoogachtte, en "wat dien mensch aangaat,
zegd, "deze man is toornig, omdat onze
Scholastieken duistere koppen genoemd hee
dat alarm, dat hij maakt." [1]).

Maar men naderde hem van eene andere z
welijks was het jaar 1520 ingegaan, of er w
geschrift overhandigd, dat eene bepaalde aa
zijne leer inhield. Dit geschrift was van nien
dan van eenige leden van het kapittel zelf,
waar, van den beginne af hem geen goed
toegedragen, maar nu openlijk eene vijand
tegen hem aannamen. Het bevatte in 21 art
zoo vele beschuldigingen tegen zijne prediking
aldus aan: "Opdat het niet schijnen moge, d
richers, het eerst en vóór andere naburige o
groote en gevaarlijke verandering in kerkelijke
nemens zijn te maken tegen den H. Vader en
schop, zien wij ons verpligt den Heer Prieste

1) 21 Nov. 1519. Opp. V. VII. p. 96.

ker, die duidelijk toont over te hellen tot de Boheemsche (kettersche) artikelen, wegens zijne onbezonne redenen te regt te wijzen." Daarop wordt hem ten laste gelegd, dat hij de Kerkgebruiken, die tot eer van God en de Heiligen ingesteld waren, in minachting bragt; — dat hij den leeken meerder regten toekende dan der Geestelijkheid, en dat ieder zijner predikaties het doel scheen te hebben, om zich hunne gunst te verwerven; — dat hij tweedragt onder de Priesters en onrust onder het volk zaaide; — dat hij de Monniken verdoemde; — dat hij meende alleen in het bezit der ware leer te zijn; — dat hij in alles op eigendunkelijk gezag te werk ging; — dat hij de eer der Heiligen aanrandde; — dat hij vele kerkelijke feesten voor uitvindingen van priesterlist en hebzucht schold; — dat hij zelfs den Paus niet voor den Opperherder erkende [1]).

Dit was niet alles. Ook de Proost van het kapittel zelf toonde zich zeer ontevreden op hem, vooral ter oorzake van de tienden. Wij hebben te voren gezegd, dat het bepaaldelijk tot de pligten van den Geestelijke bij het kapittel behoorde, het volk het betalen der tienden als het wettig inkomen der Kerk in te scherpen. In eene zekere leerrede, waarin ZWINGLI noodzakelijk dit onderwerp moest aanroeren, had hij daaromtrent zijne overtuiging uitgesproken, maar voorzigtigheidshalve niet in het Duitsch, maar in het Latijn. Doch dit werd hem als eene krenking van zijn' pligt toegerekend. Nog in diezelfde week gaf de Proost aan zijne verontwaardiging lucht, en wel, "opdat ZWINGLI het te minder vergeten mogt," schriftelijk. Hij beweerde, dat de tienden van God bevolen zijn, en voorts zeide hij, dat het niet betaamde kwaad van de Priesters te spreken, en dat men niet altijd de waarheid behoorde te zeggen. Terwijl hij besloot met eene waar-

---

1) Men vindt dit stuk breeder bij Wirz, Helv. Kirch. Gesch. Th. IV. S. 176—178.

schuwing, om den leeken geene wapenen tegen de Geestelijken in de hand te geven.

Intusschen, indien men gemeend had, den Hervormer op deze wijze het stilzwijgen op te leggen: men toonde daarmede alleen, dat men hem niet kende. Zoodra hij al deze beschuldigingen gelezen had, begaf hij zich tot UTINGER, die onder de Kanunniken zijn vriend was. Hij deelde hem alles mede, en bad hem, dat hij den Proost tot rust zou vermanen. Hiermede niet voldaan, ging hij in persoon hem bezoeken, en legde hem de gronden zijner overtuiging open. Hij zeide, dat hij zelf veeleer redenen had, om op hem ontevreden te zijn, en verzocht hem, om wat hij hem mondeling zeggen kon, dit voortaan niet meer schriftelijk te doen, en inzonderheid niet, wanneer hij voor zijne zaak geene betere gronden wist aan te voeren. [1]) Hiermede liep het voor het tegenwoordige af.

Maar niet lang hierna brak een nieuwe storm tegen hem los. Sedert de troonsbeklimming van Keizer KAREL V was de krijg uitgebroken tusschen hem en den Koning van Frankrijk. Door magt van goud gelukte het Frankrijk de meesten der Zwitsersche Kantons tot zijne zijde over te halen. Zurich alleen weigerde toe te treden. Terwijl deze zaken aanhangig waren, betrad ZWINGLI, vol van de gebeurtenissen des daags, den kansel, en sprak met al de kracht, die hem eigen was, niet alleen tegen een verbond met Frankrijk, maar in het algemeen tegen eenige inmenging in de belangen der buitenlandsche Vorsten, en rigtte in het bijzonder zijn woord tegen het trekken van jaargelden (pensioenen), van wie zij ook gegeven

---

1) Zwingli zelf verhaalt het gebeurde met den Proost in een' brief aan Myconius, 16 Febr. 1520. "De gronden," zegt hij, "door den Proost aangevoerd, waren uit het Pauselijk regt ontleend, en uit enkele plaatsen der H. S., die hij echter zoo verdraaid had, dat derzelver schrijvers ze niet meer zouden herkend hebben." Opp. V. VII. p. 116.

werden. "Heeft men," sprak hij, "zich eenmaal verbonden; men is schuldig zijne verbindtenis te houden. Maar daarom moet men in geene verbindtenissen treden: en wanneer God aan een volk een uitweg toont, om uit dezelve te komen, dan heeft het wel toe te zien, daarvan gebruik te maken, en het zorge, dat het zich nimmer weder daarin begeve."

Grooten indruk maakte deze zijne rede op den Raad en het volk van Zurich. Toch kon hij slechts gedeeltelijk zijnen wensch verkrijgen. De Raad liet, wel is waar, in gematigden toon aan den Koning van Frankrijk in antwoord weten, dat hij besloten had, voortaan alle jaargelden te weigeren en zich aan alle verbindtenissen met buitenlandsche Mogendheden te onttrekken: maar niet lang daarna willigde hij het verzoek van LEO X in, om hem 3000 man hulptroepen, zoo als het heette, tot verdediging van den Kerkelijken Staat toe te schikken. Door dit laatste nu geraakte Zurich tegenover de andere Kantons in eene oogenschijnlijk vijandige houding. En werkelijk moet men hier den eersten oorsprong zoeken van al die verwikkelingen, die in het vervolg hebben plaats gegrepen. Doch voor ZWINGLI in het bijzonder had deze zaak de onaangenaamste gevolgen. Hem weet men van de zijde der overige Kantons alles. Men vergat, dat hij zich standvastig tegen elke afzending van troepen, al ware het ook ten dienste van den Paus, verzet had. "Ik wilde," had hij gezegd, "dat men in de contracten, die men met den Paus gesloten heeft, een gat gestoken en ze aldus zijnen Gezant terug gegeven had, om ze op zijnen rug naar Rome te dragen. Men valt op den wolf aan, die het vee verslindt; maar niemand wil de wolven, die de menschen verslinden, moedig tegentreden. De Kardinalen dragen met regt roode hoeden en mantels. Want als men ze schudt, dan vallen er, wel is waar, ducaten en kroonen uit; maar als men ze regt uitklopt, dan vloeit

er het bloed uit van uwe zonen, vaders, broeders en vrienden." — Maar men achtte zijne woorden niet. Hem, zegt BULLINGER, gaf men de schuld, dat hij door zijne predikaties de eendragt gestoord en eene scheiding in het Bondgenootschap veroorzaakt had. De aanzienlijken, die jaargelden trokken, de krijgslieden, en zelfs anderen, die tot hiertoe zijne leerredenen pleegden te roemen, scholden hem thans voor een' ketter. Velen, die zich vroeger aan het geloof der Kerk niets lieten gelegen liggen, meenden thans het oude, ware geloof tegen hem in hunne bescherming te moeten nemen. En allen, die van den beginne af vijandig tegen hem gezind geweest waren, waaronder bijzonder de Monniken behoorden, juichten er heimelijk in, dat hij zich bij het volk stinkende begon te maken.

Om zijne gemoedsstemming onder deze gesteldheid van zaken te doen kennen, laten wij hier een brief volgen, in Augustus dezes jaars (1520), door hem aan zijnen MYCONIUS geschreven. "Uwe ziel, dierbaarste MYCONIUS! is bekommerd over deze tijden, waarin alles het onderste boven gaat, en alles onder elkander gemengd wordt, zoodat men van geen ding de oorspronkelijke gedaante herkennen kan; waarin alles zoo verward is, dat niets het hoofd opheffen kan, of er verzet zich iets anders tegen. Vandaar dat wie eenig doorzigt heeft, — heeft hij aan den éénen kant eenige hoop opgevat, terstond van eene andere zijde weder met vrees vervuld wordt. — Indien ik op zoo vele voortreffelijke en geleerde mannen zie, die het zaad van Gods woord uitstrooijen en tot rijpheid trachten te brengen: dan heb ik goede hoop op de zaak van CHRISTUS en het Evangelie. Maar hoe wordt mijne hoop weder verzwakt, zoodra ik het onkruid beschouw, dat een vijandig mensch, terwijl de dienstknechten sliepen, tusschen de tarwe gezaaid heeft. En denk ik er aan, welke diepe wortels dat onkruid reeds geschoten heeft, ik vrees zeer, dat het niet zonder schade voor de

goede tarwe zal uitgeroeid kunnen worden. Wat derhalve te doen? Hoor, wat CHRISTUS zegt: *laat het te zamen opwassen tot den dag des oogstes.* Laat ons berusten, dierbaarste MYCONIUS! in hetgeen niet anders kan. Het goud moet door het vuur beproefd, het zilver van onzuivere bestanddeelen gereinigd worden. CHRISTUS heeft tot zijne Apostelen gezegd: *in de wereld zult gij verdrukking hebben:* en wederom: *gij zult van allen gehaat worden om mijnes naams wil:* en wederom: *de ure komt, dat ieder, die u dooden zal, zal meenen Gode eene dienst te doen.* Hoewel de kinderen Israëls het beloofde land bewoonden, zij hadden echter altijd de Filistijnen tot hunne beproeving aan hunne zijde, opdat het blijken mogt, dat zij de verzoeking tot afgoderij en het verlaten van Gods wet konden verdragen. Zóó zullen er altijd, indien wij namelijk Christenen willen zijn, ons op zijde komen, die CHRISTUS in ons vervolgen, ofschoon zij het naar hunnen hoogmoedigen waan doen zullen in den naam van CHRISTUS. Want hij alleen is een Christen, die het kenmerk draagt, dat CHRISTUS van de zijnen gesteld heeft, toen hij zeide: *hieraan zullen zij allen bekennen, dat gij mijne discipelen zijt, indien gij doet, wat ik u gebiede.* — De mensch heeft een' strijd op aarde. Wie derhalve eenmaal de kroon der eere wenscht te ontvangen: hij sta kloekmoedig in het strijdperk, gewapend met de wapenen, welke PAULUS ons heeft aangewezen. Maar misschien zegt gij: waartoe zullen wij nog langer diegenen, die aan onze zorg toevertrouwd zijn, in de waarheid onderwijzen, wanneer wij toch zien, dat wij vergeefschen arbeid doen, en dat zeer weinigen het Evangelie en de leer der Apostelen gehoorzaam zijn? Ik antwoord: wij moeten nog meer onze krachten inspannen, nog ijveriger arbeiden, opdat die kostbare parel, die zoo zeer veracht of veronachtzaamd wordt, zoo velen mogelijk in de oogen schittere, ten einde zij verlangen mogen haar in bezit te krijgen en

daarvoor alles verkoopen. Heeft CHRISTUS niet gezegd, dat het zaad in vier verschillende gronden valt, waarvan slechts één deel goede aarde heeft? Heeft Hij niet getuigd, dat Hij gekomen was, om vuur op aarde te brengen? en is het zijn wil niet, dat het branden zal? En dat vuur, bestaat het niet hierin, dat wij in de verdrukking standvastig zijn, zoodat wij vader en moeder en broeder, indien zij ons tot ontrouw zouden willen verleiden, om zijnent wil haten? Is dit niet dat vuur, dat ieders werk beproeft, opdat het blijke, of wij in het strijdperk staan voor de eer van CHRISTUS of voor de eer der wereld? Want indien wij voor de eer dezer wereld strijden, dan vergaderen wij ons stoppelen, die, als straks het louterings-vuur aangebragt wordt, in rook zullen vergaan. Maar indien wij voor de eer van CHRISTUS strijden, dan zijn wij gelijk aan den voorzigtigen huisvader, die zijn huis op een rots gebouwd heeft; en die rots (welke CHRISTUS is) kan de hitte des vuurs weerstaan. Alzoo zullen allen, die op Hem gebouwd zijn, die voor *zijne* eer, en niet voor hunne *eigene* strijden, in eeuwigheid veilig zijn. Want dood noch leven, noch zwaard, noch wat verder door den Apostel genoemd wordt, zal hen van zijne liefde kunnen scheiden. CHRISTUS zelf moedigt hen aan, om naar de eerekroon te trachten, zeggende: *gelooft in Mij. Ik heb de wereld overwonnen.* Wat geeft dat woord te kennen: *Ik heb de wereld overwonnen?* Omdat Hij overwonnen heeft, zal *ik* daarom ook overwinnen? Voorzeker! Want in Hem hebben wij overwonnen, daarom omdat Hij overwonnen heeft. — Zie, Broeder! langs welk eenen weg gij hopen kunt, tot de schapen van CHRISTUS te behooren. Deze is de weg, dat gij, arbeidende voor de eer van CHRISTUS, u getroost door de wolven met den dood bedreigd, ja verscheurd te worden. Over LUTHERS *leven* ben ik weinig bezorgd: over het *welzijn zijner ziele* niets, ook al wordt hij door den banbliksem van Rome

getroffen. Niet, dat ik den ban gering acht; maar omdat de banvloek, wanneer hij te onregt wordt uitgesproken, alleen het ligchaam, maar niet de ziel kan schaden. — Gij dan, mijn Broeder! laat ook den moed niet zinken. Er zullen er in onze dagen niet ontbreken, die CHRISTUS op de regte wijze prediken en met vreugde hun leven voor Hem veil hebben, zelfs al is het, dat hunne namen na hunnen dood, gelijk nog onlangs geschied is, als van ketters geschandvlekt worden. — Wat mij zelven aangaat, ik verwacht, *als een ter dood gewijd slagtoffer*, van allen, Geestelijken zoowel als leeken alles kwaads. Maar ik bid deze ééne gunst van CHRISTUS, mijnen Zaligmaker, dat Hij mij geve alles, wat het ook zij, kloekmoedig te verdragen. Voor het overige behoude of verbreke Hij mij, als een vat, dat Hem toebehoort, naar dat Hem behaagt. Indien mij de banvloek treffen mogt, ik zal aan den H. HILARIUS gedachtig zijn, die uit Galilea naar Afrika verbannen werd, en aan den Paus LUCIUS, die, van zijnen zetel verdreven, daarna in grooter eer hersteld werd. Niet, dat ik mij met zulke mannen gelijk stel; maar ik vertroost mij met hun voorbeeld. Want indien zij, die zoo veel uitmuntender zijn dan ik, zulk een onwaardig lot hebben moeten ondergaan, wat behoor ik dan niet te verdragen? Ja, indien het geoorloofd ware, mij zelven te roemen, ik zou het voor eene vreugde achten, om den naam van CHRISTUS smaadheid te lijden. Maar ik ben gedachtig wat geschreven is: *die meent te staan, zie toe, dat hij niet valle.*" — [1])

---

1) Opp. V. VII. p. 142 sqq.

HOOFDSTUK V.

EEN OOGENBLIK VAN MOEDELOOSHEID. — WERKZAAMHEID.

De brief aan MYCONIUS, in het vorige Hoofdstuk vermeld, getuigt van eenen edelen moed en van een vast beraden voornemen, om alles, zelfs het leven, voor de zaak van CHRISTUS ten offer te brengen. Doch de mensch is niet altijd gelijk aan zich zelven, en er kunnen in het leven der grootste mannen oogenblikken komen, waarin zij, van alle zijden geprangd, niet weten, waar zij zich te wenden hebben en schier moedeloos in de toekomst staren. Zulk een oogenblik had ook ZWINGLI. Hij gevoelde zich nedergedrukt door het gewigt van zoo vele pligten, als hij te vervullen had, en het scheen hem toe, dat hij zich aan eene onderneming gewaagd had, die zijne krachten te boven ging. Hier grimde hem het monster van staatkundige verdeeldheid aan, van 't welk hij niet wist, hoe het met voordeel te bestrijden ware; daar stuitte hij op den tegenstand, dien de waarheid ondervond, ook onder diegenen, van wie hij medewerking had mogen verwachten. Er kwamen duizende onaangenaamheden bij, waaraan hij voor zijn' persoon blootgesteld was, en de lasteringen, die er overal aangaande hem uitgestrooid werden. Hij vernam, dat er geheime vergaderingen van geestelijke en wereldlijke personen gehouden werden, waarin men met allen ernst beraadslaagde, hoe men hem uit den weg zou kunnen ruimen. Daar hij het jaargeld, 't welk hij tot nu toe van den Paus getrokken had, niet langer met een vrij geweten had kunnen behouden, had hij het met een eigenhandig schrijven onder dankbetuiging opgezegd, maar daarmede ook den Pauselijken Legaat zich tot eenen openbaren vijand gemaakt; en hij wist, dat er van die zijde krachtig bij den Raad gewerkt werd, om hem uit Zurich

te verdrijven.[1]) In dezen toestand dacht hij er werkelijk aan, om van zijn ambt afstand te doen. "Ik zal," sprak hij bij zich zelven, "op eene andere wijze wel mijn onderhoud vinden. Want Hij, die mij het leven gegeven heeft, zal mij ook geven, wat tot het leven noodig is." Hij nam het voornemen, om Zurich te verlaten en zich weder in Einsiedeln terug te trekken: welk voornemen hij aan zijnen vriend FRANS ZINCK, die nog altijd dáár was, openbaarde[2]). Bij dit alles had zich nog gevoegd eene diepe smart over het overlijden van zijnen geliefden broeder ANDREAS, wien hij als tot een' tweeden vader geweest was, — een jongeling, die te midden van de schoonste verwachtingen door de pest werd weggerukt[3]).

Niet lang echter duurde deze nedergedrukte gesteldheid van geest. Zijn fier gemoed verhief zich weder door het geloof in God. Hij bedacht, dat het God was, die hem op zijnen moeijelijken weg leidde, en dat hij zich tegen Hem bezondigen zou, indien hij aan de ingevingen van moedeloosheid toegaf, en den arbeid, waartoe hij geroepen was, eigenwillig staakte. In vertrouwen op God vatte hij weder het besluit op om standvastig voort te gaan en alle gevaren te trotseren, hoewel hij duidelijk zag, dat zij hand over hand zouden toenemen[4]).

Om zijne gedachten af te leiden, nam hij zijn' toevlugt tot de wetenschappen. Hij las thans den Griekschen treurspeldichter EURIPIDES, den blijspeldichter ARISTOPHANES, den satyricus LUCIANUS, en de wijsgeerige schriften van ARISTOTELES. Inzonderheid beminde hij, gelijk reeds vroeger, SENECA, welken hij noemde de *leidsman der zielen*

---

1) Explan. Artic. XXXVII. Opp. V. I. p. 365.

2) Franz. Zinkius ad Cons. ac Senat. Tigur. Opp. V. VII. p. 179.

3) Zwingli schreef aan Myconius: "ik ben over den onverwachten slag bitter en tot weenens toe bedroefd geweest." Lezenswaardig is ook de troostbrief van Myconius. Opp. V. VII. p. 155. 156.

4) Von dem Predigambt. Opp. V. II. T. I. p. 325.

(agricola animarum). Voorts studeerde hij bij voortduring vlijtig in de Kerkvaders HIERONYMUS en CYPRIANUS, en las ook de schriften van WESSEL en van HUSS over *de Kerk* en over *de zaak der Bohemers* [1]). Uitspanning gaf hem al wat van VAN HUTTEN in het licht kwam. Ook maakte hij in dezen tijd zijne *Scholia* op HOMERUS — [2]). Om zich de benoodigde boeken te verschaffen hield hij briefwisseling met twee jeugdige geleerden, JACOB AMMAN, toenmaals te Milaan, en JACOB NEPOS te Bazel, en met twee geleerde Boekdrukkers, HIERONYMUS FROBENIUS en VALENTINUS CURIO, beide te Bazel [3]). Vooral had hij den Boekdrukker FROBENIUS lief, die wederkeerig hem met de hartelijkste genegenheid aanhing [4]). Eens zeide hij, dat FROBENIUS hem al te veel *crediet* gaf, want hij moest bedenken, hoe bekrompen zijne inkomsten waren. "Inderdaad", voegde hij er bij, "ik weet niet goed huis te houden" [5]).

Maar hij begon meer en meer in te zien, dat het volstrekt noodzakelijk was zich eene grondige kennis der Hebreeuwsche taal te verschaffen. "'t Is wel", zeide hij, "eene vervelende en treurige studie; maar ik wil er toch zoolang in volharden, tot dat ik er eenige vrucht van pluk" [6]). Hij werd er te meer toe aangespoord, omdat het zijn voornemen was in den winter van 1520—1521

1) Uiber den ungesandten sandbrief Joh. Fabers. Opp. V. II. T. II. p. 445.

2) Melchior Macrinus (Dürr) schrijft hem, dat hij bij Rudolph Collin geweest was, *apud quem tua in Homeri Scholia reperi.* 30 Sept. 1522. Opp. V. VII. p. 227. Deze *Scholia* zijn nog niet gevonden.

3) Opp. V. VII. p. 128. 131. 132. 134.

4) Zwingl. ad Bilibald. Birkaimer, Cons. 24 Oct. 1524. Opp. V. VII. p. 653.

5) Zwingl. ad Fonteium (Brunner). Opp. V. VII. p. 82.

6) Zwingl. ad Beat. Rhenan. 25 Martii 1522. Opp. V. VII. p. 194.

elken vrijdag, wanneer het marktdag was en de buitenlieden de stad bezochten, eenvoudige verklaring der Psalmen te geven [1]). Het trof gelukkig, dat juist toen ANDREAS BOSCHENSTEIN, een leerling van den beroemden REUCHLIN, te Zurich kwam, van wiens onderwijs hij met grooten ijver gebruik maakte. Bij al deze wetenschappelijke oefeningen was het hem echter niet alleen om de kennis op zich zelve te doen. "Het betaamt den Christen niet", schreef hij aan VADIANUS, "om zijn' roem te stellen, even als de Heidenen, in veel te weten en over veel te kunnen spreken, maar daarin bovenal, dat hij zich toelegt op reinheid des levens. En dat ware christelijk leven is gelegen vooreerst in de betrachting van liefde tot God, en vervolgens in de betrachting van de liefde tot den naaste. Het wordt niet beter bevorderd dan door zoodanige boeken, die den geest van PAULUS en der H. Kerkvaders ademen. Want daardoor gevoelt men het vuur der liefde in zich aangeblazen, zoodat men niet alleen zelf er door ontgloeit, maar ook anderen in liefde ontvlamt" [2]).

Onbegrijpelijk zuinig was hij in het besteden van zijnen tijd, en met groote naauwgezetheid onderhield hij den regel, dien hij zich daarbij voorgeschreven had. Van den vroegen morgen tot tien ure hield hij zich bezig met lezen, onderwijzen en schrijven, naar dat het gevorderd werd. Dat deed hij altijd staande. Vervolgens gebruikte hij zijn' maaltijd, en was daarna voor ieder te spreken, onderhield zich met zijne vrienden, en deed eene wandeling tot twee ure. Van twee ure tot aan het avondeten was de tijd aan studie gewijd. Daarna schreef hij zijne brieven, 't welk hem dikwijls tot lang na middernacht onledig hield. Tot afwisseling en verheldering van zijnen geest beoefende hij de muzijk: inzonderheid be-

---

1) Zwingl. ad Myconium. 1520. Opp. V. VII. p. 145.
2) 19 Jun. 1520. Opp. V. VII. p. 138.

speelde hij op voortreffelijke wijze de luit. Dagelijks zocht hij gelegenheid, om de aanzienlijken en geringen aan hunne woning te bezoeken, en onderhield zich dan gaarne met hen over staatszaken en over de aangelegenheden van de godsdienst. Hij was een getrouw Herder, die de vervulling der pligten van zijn ambt met zorg behartigde [1]). Zelfs de landlieden noodigde hij dikwijls aan zijnen tafel, of wandelde met hen, en sprak hun dan van God en hoe men Hem op eene waardige wijze dienen moet [2]).

Intusschen beijverden zijne vrienden zich, om zoo veel zij konden, hem het leven te veraangenamen. De Raad van Zurich had hem de redenen gevraagd, waarom hij jaarlijks geld van den Paus trok. Hij antwoordde daarop, dat hij dit jaargeld genoot, geenzins om hiermede den Paus te believen, maar omdat hij zonder hetzelve te Zurich niet bestaan kon; dat de Pauselijke Legaat hem een dubbel jaargeld en de prebenden van de Cathedraal-kerk te Bazel en te Chur aangeboden, maar dat hij dit geweigerd en er bijgevoegd had, het volk naar zijne overtuiging de waarheid te zullen verkondigen, zelfs indien men hem zijn tegenwoordig jaargeld wilde ontnemen; eindelijk dat hem dat jaargeld tot een last was, en daarom er over dacht, naar Einsiedeln terug te keeren." Weldra overleide men nu, wat te doen, om zijne regtmatige bezwaren weg te nemen. Zeer bemoeide zich daarmede FRANS ZINCK, die uit Einsiedeln een' uitvoerigen brief aan den Raad schreef. Maar vooral moet de edelmoedigheid van zijnen vriend, Dr. HENDRIK ENGELHARDT, Kanunnik bij het Frau-Munster te Zurich hier geroemd worden. Deze bezat ook eene prebende aan het Groot-Munster, maar deed daarvan nu geheel vrijwillig afstand ter gunste van

---

1) Erasm. Fabritius ad Zwingl. Opp. V. VII. p. 168.

2) Dit getuigt Salat uit hatelijkheid in zijne *Chroniek*.

ZWINGLI, ten gevolge waarvan hij, hoewel tevens blijvende belast met het predik-ambt, tot Kanunnik verheven werd met alle privilegiën en emolumenten, daarbij behoorende [1]).

Aldus naderde het jaar 1522, waarin de worstelstrijd met Rome, die reeds een aanvang had beginnen te nemen, in volle kracht uitbrak. ZWINGLI was het zich helder bewust, dat die strijd niet meer te ontwijken was. Hij rustte zich met moed toe, om of daarin te overwinnen, of als een slagtoffer van zijn pligt te vallen. Hooren wij, wat hij aan BERCHTOLD HALLER, Prediker bij St. Vincentius te Bern, schreef: "Het werk der Evangelieprediking, dat ik sedert vijf jaren heb aangevangen, zal ik met Gods hulp voortzetten, totdat Hij zelf mij daarvan zal aflossen. Ik zal het gewillig en met vreugde doen. God geve mij slechts het willen en het volbrengen! Want hoewel ik niet loochenen kan, dat ik somtijds uit zwakheid moedeloos word, wanneer ik zie hoe onverdiend ik gesmaad en vervolgd word, en dat zelfs terwijl ik mij nuttig zoek te maken, schaam ik mij echter weldra over deze moedeloosheid weder, en ondervind een prikkel in mijn geweten, zoo dikwijls ik mij de beloften en bedreigingen te binnen breng, waarmede CHRISTUS den wankelmoedigen geest uitdrijft. Want Hij zegt: *die zich mijns zal geschaamd hebben voor de menschen, diens zal ik mij ook schamen voor mijnen Vader.* En: *die zijn leven lief heeft in deze wereld, zal hetzelve verliezen.* En: *uit uwen mond zal ik u oordeelen, gij luije dienstknecht! omdat gij met uw talent geen winst gedaan hebt.* En: *het zout, dat zijne kracht verliest, is verder tot niets nut, dan dat het op den weg geworpen en door de menschen vertreden worde.* Daarentegen geeft Hij beloften van onuitsprekelijke en eeuwige zaligheid als Hij zegt: *die mij belijden zal voor*

1) Explan. artt. XXXVII. — Frans Zinkius ad Senat. Tig. 1521. — Glarean. ad Zwingl. 20 Sept. 1521. Opp. V. I. p. 365. V. VII. p. 179. 182.

weet, wat te denken, en ik krijg de rust nie
ik tot mij zelven kom door het geloof, da
bestuurd wordt, en dan neem ik tot Hem m

Met deze gevoelens kan men zeggen v
ming, door ZWINGLI beoogd, reeds tot s
Nog was er geene enkele verandering in
alles was op eene groote omwenteling v
waarheid verhief hare stem tegen de dwalin
werd gepredikt als de eenige Meester en de
Zaligmaker: en met deze prediking moest
Rome op hare grondslagen schudden. Vo
van onzen Hervormer stond levendig en kracht
't welk hij nastreefde, *eene Kerk, die uitsluit*
TUS *gebouwd en van zijnen Geest bezield w*
den strijd met zich zelven doorgestreden. *Al*
gen, alle aanvallen had hij afgeslagen. *Het*
genomen: "indien God helpt, zal ik voortgaan.
zal zegepralen."

1) 29 Dec. 1521. Opp. V. VII. p. 485.

VIJFDE AFDEELING.

Strijd met Rome.

HOOFDSTUK I.

DE GEZANTEN VAN DEN BISSCHOP TE ZURICH.

Dat de strijd met Rome welhaast openlijk zou uitbar-n, kon ZWINGLI met grond vermoeden. Want de schop van Constans had een bevel uitgevaardigd, dat naam van LUTHER in het openbaar niet genoemd mogt rden, en dat niemand het Evangelie anders zou ver-ren, dan overeenkomstig de uitleggingen der Kerkva-s [1]). Doch het bleef niet bij dit bevel. De Bisschop ende nog andere maatregelen te moeten nemen, om de ringende nieuwigheden te weren.

Op den 7. April, tegen den avond, kwamen binnen de rt van Zurich drie personen, die door hunne deftige eding en eerwaardig uitzigt de algemeene aandacht tot h trokken. Geen wonder, het was een gezantschap den Bisschop met een' bepaalden last aan den Raad. ze personen waren Dr. MELCHIOR VATTLI, Suffragaan

) Glareanus ad Zwingl. (Martii) 1522. Opp. V. VII. p. 197.

van den Bisschop [1]), Dr. JOHANNES WANNER (VANNIUS), Dompprediker te Constans, en Dr. BRENDLIN. In het oog zóó van den eersten als van den laatsten las men duidelijk de kwade bedoelingen, die zij in hun schild voerden; het gelaat van den anderen drukte ernst en goedwilligheid uit [2]). Maar wat was er gebeurd dat tot dit gezantschap aanleiding had gegeven? In het begin van 1522, — het was de tijd der veertigdaagsche Vaste (Quadragesima) — had ZWINGLI in zijne leerredenen opzettelijk aangetoond, dat het angstig onderhouden van uitwendigheden niet tot de ware godzaligheid behoorde, en dat die een christen was, die zich uitsluitend aan Gods gebod hield, al bond hij zich niet aan menschelijke inzettingen. "Is het er zóó mede gelegen," zeiden sommigen, "dan behoeven wij ons ook niet aan het vasten te houden, 't welk ons door den Bisschop wordt voorgeschreven." Onder dezen behoorde CHRISTOPHEL FROSCHAUER, de Boekdrukker, een verlicht man, die ook met LUTHERS schriften bekend was. Hij liet noch in zijne eigene woning noch ook aan de maaltijden zijner vrienden het gebruik van vleesch en zoodanige spijze na, welke ook maar aan te raken anders voor zonde gehouden werd. Maar onstuimiger gingen zekere WILHELM RÖUBLI, een uit Bazel verbannen Geestelijke, en een hoofdman, genaamd HANS GAUTHELM, te werk. Want niet alleen dat zij met het vasten openlijk den spot dreven, maar zij wilden ook iedereen dwingen het na te laten. Dit gedrag verwekte onrust in de stad. De Raad liet de overtreders gevangen nemen, en verlangde van het kapittel benevens van de drie Pre-

1) Aan de Suffraganen was de kerkelijke en geestelijke zorg door den Bisschop opgedragen, terwijl hij de bisschoppelijke jurisdictie door den Vicaris-generaal liet uitoefenen.

2) "Sic in medio consistebat virtus, nam extrema valde erant vitiosa" schrijft Zwingli aan Myconius (Mai) 1522. Opp. V. VII. p. 202.

dikers aan de Hoofdkerken inlichting omtrent deze zaak. Zwingli sprak in het kapittel zijn gevoelen uit; maar het besluit der vergadering was, den Raad te verzoeken, de regten van den Paus en den Bisschop te handhaven. De Raad liet de gevangenen met eene berisping vrij. Doch weldra kreeg de Bisschop van het gebeurde kennis, en vaardigde nu het bovengenoemde gezantschap naar Zurich af, om het kwaad in zijnen loop te stuiten.

Den volgenden morgen werden alle Predikers in de zaal van het kapittel bescheiden en de Suffragaan-Bisschop hield eene driftige en scherpe rede, waarin hij echter zorgvuldig alle persoonlijke zinspelingen op zwingli vermeed en zijn' naam zelfs niet eenmaal noemde. "Toen," aldus verhaalt deze zelf, "toen stond ik op, daar ik het voor onvoegzaam en kleinmoedig hield, eene rede, die zóó nadeelig zou kunnen werken, niet te ontzenuwen, voornamelijk toen ik uit de bleeke aangezigten en het zuchten van eenige Priesters, die onlangs voor het Evangelie gewonnen waren, bemerkte, welk een' diepen indruk zij verwekt had. Door den nood gedrongen, beantwoordde ik dus den Suffragaan-Bisschop, en in welk een' geest en toon ik dit gedaan heb, mogen de weldenkenden, die er bij tegenwoordig zijn geweest, beoordeelen." De afgezanten spoedden zich daarop naar de Raadzaal, en herhaalden aldaar dezelfde aanklagt, zonder echter ook nu zwingli te noemen. Men sprak over en weder, en kwam eindelijk tot het besluit, tegen den volgenden dag den geheelen grooten Raad, zóó voltallig mogelijk, bijeen te roepen met bepaling, dat de Predikers der Hoofdkerken daarbij niet zouden tegenwoordig zijn, deels (zoo als men zeide), omdat het niet hunne personen gold, deels om allen woordstrijd te voorkomen. "Te vergeefs," zóó verhaalt zwingli verder, "deed ik den ganschen dag al het mogelijke, om ons toegang te verschaffen. De Burgemeester wees mij af door zich op het Raadsbesluit te beroepen. Ik moest dus aflaten, maar

zeg dit niet, om den kleinen Raad te besc
maar om aan te toonen, hoe magteloos l
praktijken zijn. Nadat nu de gezanten
waren, liet men ook ons Zurichsche Predi
namelijk Dr. HEINRICH ENGELHART, Predik
Munster, RUDOLPH RÖSCHLI bij St. Pieter
den Suffragaan-Bisschop de gelegenheid tot
ven was, ving hij in eenen zachten toon
ORPHEUS en APOLLO in liefelijkheid en DEM
de Grieken in welsprekendheid daarvoor sche
wijken. Maar te vergeefs zou ik beproeven, zijn
te deelen. Zij was verward en veel te lan
hoogst te betreuren, zeide hij, dat sommigen t
eene oproerige leer verkondigden, namelijk, da
menschelijke voorschriften noch ceremonien te
had. Op deze wijze zouden niet alleen de burg
ten, maar moest ook het christelijk geloof te g
Ook leerde men, dat het vasten een onnoodi
Maar aldus handelde men tegen de meening der
en Conciliën en tegen de eerwaardigste gebrui
toch zonder den invloed des H. Geests niet zoo

zouden gehouden hebben. Want reeds GAMALIËL heeft gezegd: *indien dit werk uit God is, zóó zal het niet verbroken worden.* Vervolgens herinnerde hij den Raad, dat men buiten de Kerk niet zalig kan worden; en, alsof hij er nog niet genoeg van gezegd had, kwam hij nog eens op de ceremoniën terug. Eindelijk besloot hij met eene sierlijke toespraak, en stond op, om zich met degenen die bij hem waren, te verwijderen. "Heer Suffragaan-Bisschop!" sprak ik (ik onvoorzigtig en onbeschaafd mensch! ik had: genadige Heer! moeten gezegd hebben!) "en gij, die hem vergezelt! blijft, bid ik u, totdat ik mij en mijne Ambtgenooten zal geregtvaardigd hebben". ""Wij hebben niet in last""; hernam hij, ""om met iemand in een twistgesprek te treden."" Ik antwoordde: "Het is ook geenszins mijn oogmerk om te twisten, maar ik wil alleen, wat ik tot hiertoe deze edele mannen geleerd heb, vrij en openlijk voor u, mijne geleerde en aanzienlijke afgezanten van den Bisschop! uitspreken, opdat zij, wanneer ook gijl. het als waar erkennen mogt, het te eerder mogen aannemen, of wanneer gij het verwerpen mogt, het ook verwerpen mogen." ""Wij hebben niet tegen u gesproken," zeide de Suffragaan-Bisschop, "Uwe regtvaardiging is dus niet noodig."" "Ofschoon gij", hervatte ik, "mijn' naam verzwegen hebt, des te meer hebt gij echter in uwe rede op mij gedoeld. Gij handelt met mij, als verhaald wordt van het kampgevecht van MIRMILLO en GALLUS, toen de eerste zeide: *ik sla u niet,* GALLUS! *maar het geldt de visschen.* Om die reden hebt gij mijnen naam niet genoemd, opdat gij mij, die ZWINGLI heet, de zwaarste misdaden, als het God behaagt, zoudt kunnen aanwrijven." Terwijl wij op deze wijze met elkander streden, beproefde de Burgemeester ROIST de afgezanten van Constans te bewegen, om mij aan te hooren. De Suffragaan-Bisschop hernam, dat hij wel wist waartoe dat leiden zou: HULDREICH ZWINGLI *was te heftig, dan dat men op den weg*

had? Wanneer ik uwe beoordeeling naa
daar ik dit niet in den zin heb, maar
tegenwoordigheid rekenschap van mijn gelo
diking te geven: hoe kunt gij mij dat wei
ik toeliet, dat gij heengingt, zou ik reed
kwaad vermoeden op mij gelegd hebben: n
oordeel en uwe billijkheid met aandrang i
heengaan?" Hierop hernamen de gezanten:
de Bisschop, wil niet, dat wij een twistg
voeren: wij kunnen u daarom niet hooren.
omtrent uwe leer aan den Bisschop wilt me
kunt hem schrijven; indien gij iets behoeft,
hem verzoeken."" "Nu dan", zeide ik, "k
gronden u bewegen, mij deze gunst te bewij
ik u bij ons gemeenschappelijk geloof, bij on
schappelijken doop, en bij CHRISTUS, onzen
ligmaker, indien het u als gezanten niet geo
hooren, doet het dan als christenen."

Op dit gezegde ontstond er eene *groote b*
de vergadering. De gezanten zagen zelve het
van de houding in, die zij hadden aangenome

gen niet zonder verlegenheid weder zitten. ZWINGLI begon nu met te wijzen op den rustigen toestand, waarin Zurich verkeerde. "Dat Zurich" zeide hij, "rustiger en vreedzamer is dan eenige stad in Zwitserland, wordt door alle weldenkende burgers aan de prediking van het Evangelie toegeschreven." Hij toonde aan, op welk eene wijze dit door die prediking werd te weeg gebragt. Het Christendom wijst ieder zijne pligten aan; het gebiedt den Keizer te geven wat des Keizers is, schatting, dien men schatting, tol, dien men tol, eere, dien men eere schuldig is; maar het duldt niet, dat men door de menigte van ceremoniën van het geestelijke tot het zinnelijke afgetrokken wordt. Het volk moet, naar het voorbeeld van CHRISTUS en zijne Apostelen, niet door ceremoniën, maar door de prediking des Woords tot het geloof gebragt worden. Wat het vasten betrof, hij had nooit iemand aangespoord, om er zich aan te onttrekken, maar het ieder vrijgelaten, begrijpende, dat in zake van godsdienst niemand gedwongen moet worden. — CHRISTUS had, Marc. VII, gezegd: *de mensch wordt niet verontreinigd door hetgeen ten monde ingaat.* De uitspraken der Kerkvaders en Concilien, en de heilige gebruiken konden voor geen bewijs gelden. Wat niet uit Gods Geest was, moest van zelf eenmaal vervallen. — Dus ver had de Suffragaan-Bisschop ZWINGLI laten uitspreken. Maar op deze laatste woorden keerde hij zich met eene groote gemoedsbeweging tot den Raad, uitroepende, dat zij de Kerk niet moesten verlaten; want dat er buiten de Kerk geene zaligheid was. — "Laat u niet ontroeren, lieve medeburgers!" antwoordde ZWINGLI, "alsof gij de Kerk van CHRISTUS hadt verlaten. Want de grond der Kerk is die rots, waarvan PETRUS op zijne belijdenis den naam ontving, en buiten dit eenig fundament kan niemand een ander fundament leggen. Wie in allen volke den Heer JEZUS met zijn mond belijdt, en met het harte gelooft, dat God

zal ik vlijtig doen." Hij eindigde met
den de Evangelische waarheid, van w
ooit kan verloren gaan, in eere te ho
eenige redewisselingen, waarbij de gemoe
zoo meer ontstoken werden, begreep d
dat het tijd was te scheiden, en liet de verg
In den loop zijner rede had ZWINGLI ge
gansche Christenheid er eene algemeene
dat de Priesters, Monniken en Nonnen zich
het algemeen lieten voeden en zich aan luih
zonder aan het gemeene welzijn eenig nu
gen. Bij het afgaan van de trappen van
beklaagden zich de gezanten over niets n
deze woorden, want, zeiden zij met bitterhei
heel zonder aanleiding gesproken [2]). Dit wa

1) Men vindt het uitvoerig verhaal van dit verhande
van Zwingli aan Erasmus Fabritius (Schmidt).
p. 7—16.

2) Aan dit verwijt nam echter Joh. Wanner gee
redelijke man had van hetgeen door Zwingli gezegd wa
indruk ontvangen. Een maand later schreef hij hem
van zijne vriendschap, dat zijne kerkelijke Overheid ee

niet. Want de gezanten hadden met ophef van de zorg van den Bisschop, om ergernissen te verhoeden, gewaagd. Waarop ZWINGLI gemeend had niets beter te kunnen antwoorden, dan hij gedaan had. Den volgenden dag nam de Groote Raad het besluit, den Bisschop te verzoeken, dat hij na een behoorlijk onderzoek in het werk gesteld te hebben, aangaande de bestredene punten eene verklaring zou uitvaardigen, en dat de Predikers zouden vermaand worden, inmiddels het volk het onderhouden der vasten aan te bevelen.

HOOFDSTUK II.

ZWINGLI'S EERSTE GESCHRIFT, EN GEVOLGEN VAN DIEN.

Toen bovengenoemd Raadsbesluit aan ZWINGLI bekend werd, vreesde hij, dat het volk in het denkbeeld zou komen, dat daarin eene afkeuring lag opgesloten van zijne tot hiertoe gehoudene leerredenen. Hij begreep dus het stilzwijgen niet te mogen bewaren. Den volgenden Zondag bragt hij de zaak op den predikstoel, en wat hij gesproken had, gaf hij daarna met eenige uitbreiding als een opzettelijk stuk over dat onderwerp onder den titel van: *over het vrije gebruik der spijzen*, in het licht, zijnde dit het eerste geschrift, dat met zijnen naam is uitgekomen [1]). In dit merkwaardig stuk, dat met regt als een

---

op hem begon te vestigen. "Episcopus malum de me suspicatur, suffraganeus inimico inimicior mihi est. At me haec non conturbant: malo enim esse Christianus cum multorum invidia, quam relinquere Christum propter mundanorum amicitiam?" 22 Mai 1522. Opp. V. VII. p. 199.

1) De delectu et libero ciborum esu. Opp. V. I. p. 1 sqq.

ıt d
pen
· de
itge
vin
che
vat
s v
jde
zóó
leel
et]
rdo
ıde
sl

di
ik (
[aar
in :

ANFORD LIBRARIES

niet te laten medesleepen, of, indien h
aan schuldig gemaakt had, daarvan ha
doen. Allen Predikers werd gelast dit he
na de predikatie den volke voor te lezen
gebeden voor den vrede der Kerk te doe
liet hij het niet. Hij rigtte zich onmiddelij
van Zurich, en vermaande dien, om voo
den der oude Kerkgebruiken te waken, e
daarvan te verbieden. Hiermede nog niet v
hij aan het kapittel zelf, waarbij hij meldi
zekere nieuwigheids-zoekers, die in hunnen
moed de Kerk poogden te hervormen. "Ho
hij, "verwerpelijk vergift voor een genees
den; hoedt u, om, in plaats van te blijve
u ter zaligheid noodig is, aan hetgeen u
brengen zou de voorkeur te geven. Verw
gevaarlijke leeringen, welke ook reeds door
Christenheid veroordeeld zijn. Duldt niet, da

1) "Quem in Deo ita ventilavimus, ut cornu *vehemens*
1522. Opp. V. VII. p. 203.

2) Ad Myc. a. b.

begeer ik, dat g
wil daarop met
valschheid dezer
moge zien." Dit v
rden. Zij overhandi
ook de overwinning
schrijven van eene
titel gaf van Archel
pte namelijk, dat, g
e ook daarmede een ei
, in het Duitsch gesch
, met het oog op de
lk, en hier en dáár
rrijkt, is opgedragen

capituli concessu oculos in
ti gauderent. Archet. Opp.

CHRISTUS te herstellen. "Zoo veel ik m
zegt hij, "streef ik er naar, om de mensc
trouwen op eenig schepsel terug te leiden
waarachtigen God en JEZUS, zijnen *eenig*
onzen Heer, in wien te gelooven het *ee*
Ik prent hun met inspanning van alle k
zij genade zoeken bij Hem, die, hoe *groot*
ook zijn, ons tot zich roept, zeggende: *kom*
die vermoeid en belast zijt, en ik zal u ru
Ik vermaan tot bidden zonder ophouden,
den in geest en waarheid, zoo als CHRIS
wij bidden zullen. — Aanhoudend roep ik:
doet den armen wel, en alles zal u rein *zijn*
ik mij niet beroem den Geest Gods te be
niet te min in deze vaste hoop, dat Hij *zijn*
zal begeven, gelijk ik tot hiertoe altijd onder

1) Opp. V. III. p. 26—76. Dit geschrift werd 22
druk uitgegeven.

2) l. l. p. 48.

'at het Evangelie
uitoefent om de
en, te vertrooster
ı de besmetting
eer gij zegt, dat
Kerk, die naar
: wie ontkent da
op komt het derh
Zoon des levend
de Heer hem ook
ng van uwe mei
aan, dat de eer
l die kennis bez
is, weshalve de
eb u nog vele
niet dragen,

apostolische zendbrief aan de Gemeente te Zurich te beschouwen is, wordt de christelijke vrijheid tegenover het voorgeschreven vasten op het nadrukkelijkst verdedigd. Het is in twee hoofddeelen vervat. In het *eerste* wordt aan de hand van gepaste plaatsen uit de H. S. betoogd, dat het den geloovige geoorloofd is, alle spijzen te nuttigen; gevolgelijk, dat er van hem niet gevorderd mag worden, eenig verschil daarin te maken. In het *tweede* worden de bedenkingen, die daartegen aangevoerd worden, uit de Schrift beantwoord. Meende men dat, wat den *éénen* tijd geoorloofd is, den *anderen* tijd ongeoorloofd kan zijn; daarop wordt geantwoord: "de ware christelijke vroomheid is aan geen' tijd bepaald. Want gelijk God niet den éénen tijd toornig en den anderen tijd zachtmoedig en barmhartig is (want God is onveranderlijk) zóó is den christen geen tijd voorgeschreven, om godsdienstig te zijn. Ook heeft CHRISTUS gezegd, dat de Sabbath gemaakt is om den mensch, niet de mensch om den Sabbath. Maar indien nu de Sabbath den mensch onderworpen is, zóó dan ook de tijden, die ons door menschen zijn voorgeschreven. Ja, niet alleen de tijden, maar ook de menschen zelve, die ons deze tijden voorgeschreven hebben; want zij zijn dienstknechten van CHRISTUS: en PAULUS schrijft: *alles is het uwe.* — "Maar," zal men zeggen: "het godsdienstig gebruik wil het zóó." "Wel nu! die vasten wil, dat hij vaste. Maar niemand legge daarom het geweten van een' ander' aan banden. Voor Ul., die een gemakkelijk leven hebt, kan het wel eens goed zijn, eenige malen te vasten, ja soms u aan geheele onthouding te gewennen. Maar het is dwaas, hetzelfde den arbeidenden landbouwer en handwerksman op te leggen; want hun harde arbeid beneemt hun al vleesch genoeg. — Men zegge nu niet, dat door het afschaffen van de vaste de rijke en weelderige lieden, even zoo goed als de handwerksman, vleesch zullen gebruiken. Ik antwoord: de rijke en weelderige

lieden weten zich toch wel voor de onthouding van vleeschspijzen schadeloos te stellen door andere spijzen, welker gebruik zelfs nog veel meer hunne lusten en begeerlijkheden voedt, dan wanneer zij vleesch gebruikten. — Of zult gij zeggen, dat er toch velen zijn, die zich uit ware godsdienstigheid onthouden. Ongelukkig mensch! die u zóó bezorgd maakt, welke spijze uw naaste behoort na te laten, in plaats dat gij moest onderzoeken, of uw naaste misschien nooddruftig is, en hoe gij door uwe hulpe zijne ellende zoudt kunnen verligten. — 't Is waar, om het vasten te wettigen, beroept men zich op de overleveringen der Kerkvaders. Doch men kan noch uit de Kerkvaders noch uit de Concilien eenig bewijs bijbrengen. Het eenigst, wat men doen kan, is tot het kanonieke regt zijn toevlugt te nemen, en zich op THOMAS AQUINAS te beroepen, alsof het gezag van dezen monnik zóó geldig was, dat de geheele christelijke Kerk daaraan behoorde onderworpen te zijn. Het vasten nu is wel een oud gebruik, maar de verordeningen daaromtrent zijn eigenlijk te Rome uitgevonden, om den Pausen een nieuwe bron van geldgewin te openen — Eindelijk, men wil, dat er door het schenden der vaste geene ergernis gegeven worde. Maar wat is ergernis? De christelijke liefde eischt, dat wij ons van dat alles wachten, waardoor onze naaste aanstoot lijden en slechter kan worden: maar dit moet men echter zóó verstaan, dat daarbij aan den anderen kant geen nadeel aan de zaak des geloofs toegebragt worde. B.v. Het Evangelie wordt gepredikt, en terwijl sommigen daardoor tot betere menschen gemaakt worden, worden er anderen slechter door. Zal men nu, omdat velen daardoor slechter worden, de prediking des Evangelies nalaten? Dan zou men handelen tegen het woord van CHRISTUS, die zegt: *wie mij belijden zal voor de menschen, dien zal ik ook belijden voor mijnen Vader, die in de hemelen* is. Maar is het met eene zaak zóó gelegen, dat zij, ofschoon in zich zelve niet kwaad,

echter den naaste tot aanstoot en verslechtering zou kunnen strekken; dan moet men om des naastens wil die zaak achterlaten. Het is geene zonde, ten iederen tijde vleesch te gebruiken; maar hebt gij met zwakken in het geloof te doen, het betaamt u dan, dat gij om hunnent wil u daarvan onthoudet, totdat gij hun een beter onderrigt van de goddelijke waarheid gegeven hebt. Doch wil iemand zich niet laten onderrigten, maar verzet hij zich hardnekkig tegen de waarheid, dan hebt gij uwe christelijke vrijheid niet door hem te laten beperken, en, al is het, dat gij u om der liefde wil in zijne tegenwoordigheid onthoudt, gij moet u het zachte juk van CHRISTUS niet laten ontnemen, om daarvoor den zwaren last van menschelijke inzettingen op u te laden. Boven alles hebben wij toe te zien, dat wij, wat wij ook doen, Gode welgevallig worden." — Aan het slot van het geschrift plaatst ZWINGLI vijftien stellingen, tot welker wederlegging hij alle geleerden uitnoodigt, indien er de zin der H. S. niet in mogt zijn uitgedrukt. Hij eindigt met de bede, dat God zijn eigen woord mogt handhaven, beschermen en verbreiden door zijne kracht en zijnen Geest.

In dit gansche stuk heerscht een bedaarde en kalme toon met het blijkbaar doel, om te overtuigen. De hoofdregel, daarin op den voorgrond gezet, is niet af te wijken van het Woord van God, en wat daarin niet verboden is, den menschen vrij te laten. "Dit *éëne*," — schrijft hij — "onderzoeken wij, in dit *éëne* stellen wij al onze zorg, dat de christenen in alle zaken der godsdienst zich aan de Goddelijke voorschriften houden." Met gedurig beroep op de H. S. wordt de zaligheid, alleen door de genade Gods te verkrijgen, hier overgesteld tegen het vruchteloos streven om haar door goede werken te verdienen. Opmerkelijk is daarbij het opschrift, dat hij boven dit stuk plaatste, en dat ook vroeger reeds zijne zinspreuk geworden was, waarom wij het ook schier boven al zijne

overige schriften lezen. Het is het woord van den Zaligmaker:

Komt tot mij allen, die vermoeid en belast zijt, en ik zal u rust geven. (Matth. XI : 28).

Welke woorden hij elders aldus verklaart: "CHRISTUS alleen kan de ontruste en beangstige gewetens vertroosten en weder oprigten, de driften bedaren en rust en vergenoegdheid geven. En dit geschiedt, wanneer wij CHRISTUS als onzen Zaligmaker en als het onderpand van Gods genade door het geloof aangrijpen, waardoor wij dan onder het getal der kinderen Gods aangenomen en van den eeuwigen dood verlost worden" 1). Ook hier zien wij dat het de strekking zijner Hervorming was, om uitsluitend CHRISTUS aan het hart der geloovigen weder te geven als den regten vervuller van al hunne geestelijke behoeften.

Naauwelijks was dit geschrift in druk verschenen of er werd eene groote beweging door veroorzaakt. Men hoorde daarover verschillende oordeelvellingen. Velen meenden, dat de zaak voldongen was, en verheugden zich, dat niemand hun het bezit van hunne christelijke vrijheid voortaan met eenigen schijn van regt meer zou kunnen betwisten. Anderen werden er over in drift ontstoken, en noemden ZWINGLI een' ketter, die het op niets anders toeleide, dan op het ondermijnen van het gezag des Pausen en der Bisschoppen. Inzonderheid gevoelde zich de grijze CONRAD HOFMAN, van wien wij reeds vroeger hoorden, gedrongen wederom als kampvechter, tegen hetgeen hij eene nieuwe leer noemde, op te treden. Hij stelde een geschrift op, vol van beschuldigingen tegen ZWINGLI, hetwelk hij bij het kapittel indiende, begeerende daarbij, dat alle nieuwigheden mogten worden tegengegaan. Er werd over deze zaak vergadering gehouden. Het was echter den ouden

1) In Matth. V. VI. T. I. p. 282.

RÖSCHLI, gevoelde zich wegens zijnen lee
opgewassen voor de vervulling zijner pligt
daar hij de onrust en moeite der tijden
vermeerderen. Hij verlangde dus zijn onts
liet om hem te doen vervangen, terstond
op zijnen vriend LEO JUDAE, die zich nog
Einsiedeln bevond. Hij schreef hem, 22
hij moest overkomen, om in St. Pieter te pr
dan aanstaanden zaturdag tot mij, opdat gij
dag eene predikatie voor het volk kunt ho

Van de vuile bronnen, die zij gegraven hebb
gezond water welt: verlos ons, Heer!

Van de ondragelijke lasten, die zij op de sch
tenen geworpen hebben: verlos ons, Heer!

Beveel hen zelve te dragen en te doen, wat
vorderen.

En wanneer zij er op geene andere wijs toe kun
den, om uw juk zacht en uw last ligt te maken:
toe, o Heer!

1) Opp. V. VII. p. 222.

UKU LIBRARIES

voorgedragen of op eenigerhande wijze besproken worden. Volhardt bij de leer en de gebruiken der Kerk, totdat de daartoe bevoegde magten over alles uitspraak zullen gedaan hebben." Dit schrijven had blijkbaar ten doel, het kapittel te bewegen, den man, dien hij duidelijk genoeg aanwees, van zijn ambt te ontzetten. Hij wist toch, dat niet weinigen hunner hem vijandig gezind waren. Toen de brief in de vergadering voorgelezen was, vestigden allen hunne oogen op ZWINGLI. Inzonderheid deden dat HOFMANN, GÖLDLIN, GRAFIUS, NIESSLIN, BATTMANN en EDLIBACH, verheugd dat de Bisschop tegen hem partij getrokken had [1]). Ziedaar een gevaarlijk oogenblik! Alles kwam thans op de gezindheid van het kapittel aan. Weifelde het, ZWINGLI zou verloren geweest zijn. Rustig en moedig zag hij zijne ambtgenooten aan, en sprak: "Dewijl ik het u aanzie, dat gij het er voor houdt, dat in dit schrijven op *mij* gedoeld wordt, van welke meening ik zelf ook ben, zoo begeer ik, dat gij het mij in handen stelt. Want ik wil daarop met Gods hulp antwoorden, zoodat ieder de valschheid dezer lieden en de regte waarheid der zaak moge zien." Dit verlangen kon hem niet geweigerd worden. Zij overhandigden hem den brief, en nu was dan ook de overwinning zijne. Terstond zette hij zich aan het schrijven van eene verhandeling, aan welke hij den titel gaf van *Archeteles*, dat is: *Begin en einde*. Hij hoopte namelijk, dat, gelijk daarmede den strijd begon, dezelve ook daarmede een einde zou nemen. Deze verhandeling, in het Duitsch geschreven, in populairen toon gesteld, met het oog op de behoeften van het Zwitsersche volk, en hier en dáár met geschiedkundige uitweidingen verrijkt, is opgedragen *aan*

---

1) — dum hujus farinae homines in capituli concessu oculos in me procacius torquent, ut cujus caput peti gauderent. Archet. Opp. V. III. p. 29.

den Hoogwaardigen, den Vader en Heer in CHRISTUS, HUGO VAN HOHENLANDENBERG, *Bisschop van Constans.* De schrijver noemt zich zelven: *Evangelist der kapittel-kerk te Zurich* [1]). Op eene krachtige wijze, waarin dikwijls veel vernuft schittert, toetst hij de kerkelijke leerbegrippen, de eeredienst en de praktijk des levens, aan de leer des Evangelies. Hij volgt het herderlijk schrijven van den Bisschop op den voet, en toont aan, hoe ver het allerwege in strijd is met de waarheid, die in CHRISTUS JEZUS is. Door van CHRISTUS af te wijken was de Kerk in een treurig verval gekomen. Daarover had God hem de oogen geopend. Daarom had hij zich tot doel zijns levens gesteld, om, met verwerping van alle leering, die geboden van menschen zijn, door eenvoudige prediking van het Evangelie, de oude waarachtige eenheid der Kerk van CHRISTUS te herstellen. "Zoo veel ik maar immer kan," zegt hij, "streef ik er naar, om de menschen van het vertrouwen op eenig schepsel terug te leiden tot den eenigen waarachtigen God en JEZUS, zijnen eenig geboren Zoon, onzen Heer, in wien te gelooven het eeuwige leven is. Ik prent hun met inspanning van alle krachten in, dat zij genade zoeken bij Hem, die, hoe groote zondaars wij ook zijn, ons tot zich roept, zeggende: *komt tot mij allen, die vermoeid en belast zijt, en ik zal u rust geven* [2]). — Ik vermaan tot bidden zonder ophouden, maar een bidden in geest en waarheid, zoo als CHRISTUS wil, dat wij bidden zullen. — Aanhoudend roep ik: bekeert u, en doet den armen wel, en alles zal u rein zijn!" "Hoewel ik mij niet beroem den Geest Gods te hebben, sta ik niet te min in deze vaste hoop, dat Hij zijn werk nooit zal begeven, gelijk ik tot hiertoe altijd ondervonden heb,

---

1) Opp. V. III. p. 26—76. Dit geschrift werd 22 Aug. 1522 in druk uitgegeven.

2) l. l. p. 48.

dat, wat Hij door mij gewrocht heeft, Hij het voorspoedig gemaakt heeft" [1]). — Vervolgens handelende over het goddelijk gezag van het Evangelie, onafhankelijk van het getuigenis der Kerk, zegt hij: "zij, die menschelijke overleveringen boven het Evangelie stellen, beroepen zich tot hunne regtvaardiging op AUGUSTINUS, als hij schrijft: *indien de Kerk niet met haar gezag het Evangelie bekrachtigd had, zoo zou ik het niet gelooven.* Maar ik bid u, als gij opregt wilt spreken, moet gij niet toestemmen, dat AUGUSTINUS indien al niet roekeloos, altans al te onvoorzigtig spreekt? In allen gevalle, wat doet het er toe, of AUGUSTINUS geloofd heeft? Want indien hij ook nooit geboren geweest ware, het Evangelie zou niet te min als de goede boodschap der genade Gods bestaan. — Maar het woord van God heeft inderdaad geene bevestiging van menschen noodig. Wat het Evangelie is, blijkt genoeg uit de kracht, die het uitoefent om de menschen te verlichten, tot zich te trekken, te vertroosten, het geweten tot rust te brengen, van de besmetting der zonde vrij te maken" [2]). — "Wanneer gij zegt, dat er maar één CHRISTUS is en maar één Kerk, die naar CHRISTUS woord, op een rots gebouwd is: wie ontkent dat? Maar die rots is CHRISTUS zelf: daarop komt het derhalve aan, dat wij Hem belijden als den Zoon des levenden Gods, zoo als SIMON deed, waarom de Heer hem ook PETRUS noemde" [3]). — "Tot verdediging van uwe menschelijke leeringen voert gij vruchteloos aan, dat de eerste discipelen van CHRISTUS nog niet al die kennis bezeten hebben, die ter zaligheid noodig is, weshalve de Heer tot hen zeide (Joh. 10 : 12) *ik heb u nog vele dingen te zeggen, maar gij kunt die nu niet dragen,* alsof Hij

1) l. l. p. 49.
2) l. l. p. 54.
3) l. l. p. 55.

daarmede had willen zeggen, dat hij later aan THOMAS AQUINAS en SCOTUS zou bekend maken, wat Hij den Apostelen niet bekend gemaakt heeft. Maar bedenkt, dat, toen de Heer dit sprak, zijne discipelen over zijne aanstaande scheiding zeer bedroefd waren, zoodat zij uit dien hoofde niet in staat waren den waren zin zijner woorden te begrijpen. Daarom beloofde hij hun den H. Geest, die, hetgeen zij voor het tegenwoordige niet verstonden, hun later verklaren zou. Ziet gij wel, dat Hij eenen THOMAS AQUINAS, eenen SCOTUS, eenen BARTHOLUS of eenen BALDUS niet bedoeld heeft. Als CHRISTUS er nu bijvoegt: *wanneer de Geest der waarheid zal gekomen zijn, zoo zal Hij u in alle waarheid leiden:* zoo zegt Hij dit wederom tot zijne Apostelen, en niet tot menschen, die eigenlijk beter leerlingen van ARISTOTELES dan van CHRISTUS genoemd zouden kunnen worden. Wanneer het aan deze Doctoren overgelaten was, aan het Evangelie toe te voegen, wat daaraan mogt ontbroken hebben, zou daaruit volgen, dat zij, die vóór hen geleefd hebben, een onvolkomen Evangelie bezeten hadden, derhalve dat JEZUS CHRISTUS, de Zoon van God, den Vader in alles gelijk, het onvolkomen verkondigd had: hetwelk eene Godslastering is. Daaraan maken zich derhalve diegenen schuldig, die menschelijke leeringen aan Gods woord gelijk stellen. Eindelijk, indien niemand zalig zou kunnen worden, zonder te gelooven aan de Besluiten der Conciliën en aan de uitspraken van de Leeraars der Kerk; dan zijn de Apostelen en eerste christenen niet zalig geworden. Ziet eens, hoe ver gij van de waarheid afdwaalt" [1])! "Gij meent, dat de christelijke Kerk niet zonder ceremoniën bestaan kan; dat alle orde in den Burgerstaat verloren gaat, indien niet de dus genoemde Bisschoppen de muren der tempels met water, zout en asch wijden; niet de al-

---

1) l. l. p. 59, 60.

taren met heilige olie zalven en wat des meer zij. En toch is de christelijke Kerk nooit in beteren toestand geweest, dan toen er schier geene ceremoniën waren. Nooit drong de leer van CHRISTUS dieper in de gemoederen der menschen in, dan toen de godsdienstoefeningen der geloovigen zich tot het voorlezen der h. Boeken, tot het gebed en tot broederlijke vermaningen bepaalden. En de orde in den Burgerstaat zal nooit beter bewaard worden, dan wanneer de leer van CHRISTUS eenvoudig en zuiver gepredikt wordt" [1]). "Gij beschuldigt mij, dat ik door het berispen der geestelijkheid den Staat verwoest. Maar niemand kan meer achting hebben voor den waren Priester, dan ik, — maar ik word van verontwaardiging ontstoken, wanneer zij, die Herders der kudde moesten zijn, door hunne gedragingen zeggen: *wij* zijn uitverkorene Priesters, *gijl.* zijt oningewijden; *wij* zijn geleerden, *gijl.* zijt onwetenden; *wij* dragen de sleutels, *ul.* komt het toe ledige buidels te dragen; *wij* mogen in luiheid leven, *gij* moet in het zweet uws aangezigts uw brood eten; *gijl.* hebt u van overspel te wachten, *wij* mogen ons aan alle soort van wellust overgeven; *gijl.* moet tienden en offergaven brengen, *wij* mogen die in zachte rust verteeren; *uw* pligt is het den vijand van de muren te verdrijven, *ons* wordt door de godsdienst verboden een burger uit het gevaar te redden. Verneem daarentegen het Christendom, hetwelk ik belijd. Dit gebiedt mij, gehoorzaamheid aan de Overheid en de Wet te bewijzen; schatting en tol aan den Staat op te brengen; alleen in goede werken met den naaste te wedijveren; verdraagzaamheid te oefenen; de armen te vertroosten; in het lijden der ellendigen hartelijk deel te nemen; alle menschen met broederlijke liefde te omvatten; en ten laatste gebiedt het mij, mijne zaligheid alleen te bouwen op God, en

1) l. l. p. 62, 63.

zijnen eeniggeboren Zoon, JEZUS CHRISTUS, onzen Heer en Verlosser, die aan allen, die in Hem gelooven, het eeuwige leven geeft" 1). — "De geheele strijd komt dan hierop neder, of men aan de goddelijke geboden of aan de menschelijke leeringen moet gehoorzamen. Maar CHRISTUS zegt: *Ik ben de weg, de waarheid en het leven.* Indien Hij dan *de weg* is, waarom bewandelt gij Hem niet? Indien Hij *de waarheid* is, waarom gelooft gij Hem niet? Indien Hij *het leven* is, waarom zoekt gij dan bij Hem niet het leven? Niemand kan CHRISTUS ooit verlaten zonder de grootste schade aan zijne ziel te lijden" 2). "Gij, o Heer JEZUS! weet, hoe ik van mijne kindschheid af een afkeer gehad heb van alle twist en verwarring, en nogtans behaagt het U mij, ondanks mij zelven, daarin te werpen. Daarom roep ik uwen bijstand ook met vertrouwen in, dat Gij het goede werk, hetwelk Gij begonnen hebt, wilt volbrengen tot op uwen dag. Maar indien ik iets gebouwd hebbe, dat verkeerd en niet naar Uwen wil is, werp Gij het dan ter neder" 3).

Aldus hebben wij getracht van dit strijdschrift, waarin doorgaans een geest van ernst, waardigheid en zachtmoedigheid doorstraalt, eene beknopte opgave te leveren. Maar wat in het oog valt, is dat de schrijver zich hier vooral beroept op het gezag der H. S., 't welk echter ons niet bevreemden kan, omdat er een toetssteen moest zijn, waaraan zijne leer in onderscheiding van de Roomsche Kerkleer beproefd kon worden. Toch was ook hier weder CHRISTUS als haar groote inhoud, waarvan alle kracht uitgaat, het middelpunt, om 't welk hij zich uitsluitend bewoog. Hij betreurde het, dat hij aan de uiteenzetting zijner denkbeelden geen meer tijd had kunnen besteden. "Ik heb," schrijft hij aan MYCONIUS, "het in haast geschreven. Het ligt in mijne natuur wat ongeduldig te zijn en ik gun mij

1) p. 62, 63. 2) l. l. p. 67. 3) l. l. p. 74, 75.

een' tijd, om hetgeen ik geschreven heb, behoorlijk te eschaven. Neem het dan, zoo als het is" [1]).

Niet onbelangrijk is het, over den *Archeteles* het oorteel van ERASMUS te vernemen; maar belangrijker zou et ons geweest zijn, indien hij hem met meer aandacht ad willen lezen. Hij zelf deelde het ZWINGLI in eenen rief van 8 Sept. 1522 mede. "Ik heb," schreef hij, eenige bladzijden van uw Verdedigingschrift gelezen. laar ik bid u bij de eer van het Evangelie, die u zoo eer dierbaar is, en waaraan ons allen, die christenen enoemd worden, het meest moet gelegen zijn, dat, inien gij in het vervolg iets in het licht geeft, ernstige aken ook ernstig door u behandeld worden, en gij oowel der christelijke bescheidenheid als der christelijke ematigdheid gedachtig zijt [2]). Raadpleeg uwe geleerde rienden, eer dat gij iets in druk geeft. Ik vrees, dat it Verdedigingschrift u in een groot gevaar brengen en der aak des Evangelies geen voordeel aanbrengen zal. Zelfs p die weinige bladzijden, die ik gelezen heb, wordt niet einig aangetroffen, waaromtrent ik gewenscht had, dat ien u te regt gewezen had. Ik twijfel niet, of gij zult

1) 26 Aug. 1522. Opp. V. VII. p. 218.

2) Dit doelt buiten twijfel daarop, dat Zwingli, naar aanleiding ui den eenigermate jammerenden toon, waarin de Bisschop zijne laate klagten uitdrukt, aldus op de wijze eener litany overgaat:

Dat wij in de eenheid onzer h. Moeder, de Kerk, blijven mogen: dat bidden wij van u, o Heer! Verhoor ons!

Dat wij onze Oversten, dat is, de godvruchtige Landsregering, gehoorzaamheid bewijzen: dat bidden wij van u. Verhoor ons!

Dat Gij de valsche Bisschoppen zoo veel nederigheid leeren moogt, dat zij zich niet voor Oversten, maar, naar Petrus woord, voor medeherders houden: dat bidden wij van u. Verhoor ons!

Dat Gij hen met uw licht verlicht, opdat zij de ware Kerk kennen mogen: dat bidden wij van u. Verhoor ons!

Dat Gij hun de bronnen des levenden waters opent: dat bidden wij van u. Verhoor ons!

mijne aanmerking ten goede opnemen. Want ik heb het u uit vriendschap geschreven. Het is reeds laat in den nacht. Vaarwel [1]).

Intusschen zag ZWINGLI tot zijne blijdschap zich het uitzigt geopend te Zurich, waar hij altijd nog het gemis van zijnen MYCONIUS betreurde, voor dit gemis eene aangename vergoeding te verkrijgen. De Predikers-plaats aan St. Pieter stond eerlang vakant te worden. Deze kerk was de eigenlijke volkskerk. Zij was door de leden der kerkgemeente in de stad en van de naastbijgelegene landgemeenten Wiedikon, Enge en Leimbach op eigene kosten gebouwd: weshalve ook, van harer eerste gronding af, de kerkelijke bedieningen daaraan door de gezamelijke leden der stads- en landgemeenten vervuld werden. De toenmalige dienstdoende Priester, de oude RUDOLF RÖSCHLI, gevoelde zich wegens zijnen leeftijd niet langer opgewassen voor de vervulling zijner pligten, inzonderheid daar hij de onrust en moeite der tijden bij den dag zag vermeerderen. Hij verlangde dus zijn ontslag; en ZWINGLI liet om hem te doen vervangen, terstond zijn oog vallen op zijnen vriend LEO JUDAE, die zich nog in het klooster Einsiedeln bevond. Hij schreef hem, 22 Mei 1522, dat hij moest overkomen, om in St. Pieter te prediken: "Kom dan aanstaanden zaturdag tot mij, opdat gij den volgenden dag eene predikatie voor het volk kunt houden. Dit zal

---

Van de vuile bronnen, die zij gegraven hebben, waaruit geen gezond water welt: verlos ons, Heer!

Van de ondragelijke lasten, die zij op de schouders der christenen geworpen hebben: verlos ons, Heer!

Beveel hen zelve te dragen en te doen, wat zij van anderen vorderen.

En wanneer zij er op geene andere wijs toe kunnen gebragt worden, om uw juk zacht en uw last ligt te maken: dwing er hen toe, o Heer!

1) Opp. V. VII. p. 222.

tot mijn oogmerk zeer dienstig zijn. Men moet somtijds iets doen, wat men niet gaarne wil doen, opdat men eindelijk verkrijge, wat men vurig begeert te verkrijgen. Als wij te zamen zijn, zullen wij veel met elkander te spreken hebben" [1]). Zijn wensch werd vervuld; de Gemeente van St. Pieter verkoor LEO JUDAE tot haren Prediker; doch het verliep nog tot Maria Lichtmis van het volgende jaar, eer hij zijne bediening aanvaardde.

HOOFDSTUK III.

BEDE EN VERMANING AAN DE BURGERLIJKE EN KERKELIJKE OVERHEID.

In het laatst der maand Mei 1522, verspreidde zich in de Zwitsersche kantons een gerucht, dat alle harten met rouw vervulde. Het bleek spoedig niet dan maar al te waar te zijn. Niet ver van Pavia namelijk hadden hunne legerbenden eene vreeselijke nederlaag geleden. Er waren van hen 3000 man op het slagveld gevallen. Want nog altijd was het Hertogdom Milaan het tooneel der worsteling tusschen den Keizer en het Roomsche Hof aan de ééne zijde en den Koning van Frankrijk aan de andere zijde. Al de kantons hadden Frankrijk hulptroepen geleverd, met uitzondering alleen van Zurich, dat zich, hoe ook van beide zijden aangezocht, geheel onzijdig gehouden had. Genoeg, de nederlaag was aan den kant der Franschen zoo volkomen, dat zij al hunne bezittingen in Italie verloren. De Zwitsers keerden geheel ontmoedigd, en nog daarenboven van de Franschen zelven smadelijk behandeld, naar hun vaderland terug. Vooral in het kanton Schwytz bragt deze treurige uitkomst een' diepen indruk

---

1) Opp. V. VII. p. 200.

te weeg, zoodat de regering er op bedacht was, om zich, op het voetspoor van Zurich, van alle verbindtenissen met buitenlandsche Vorsten los te maken.

Toen ZWINGLI deze stemming der gemoederen vernam, achtte hij het oogenblik gunstig, om een ernstig woord te spreken tegen de in zijn oog voor de godsdienst en zedelijkheid en voor het welzijn des algemeenen vaderlands allerderfelijkste verbindtenissen. Hieraan is zijn oorsprong verschuldigd zijn geschrift: *Vermaning aan die van Schwytz, dat zij zich van vreemde krijgsdiensten losmaken* [1]). Hij vangt aan met te herinneren, dat God de menschen door onderscheidene banden aan elkander verbonden heeft, bijzonder de christenen, welke deswege, zoo als de Apostel zegt *één ligchaam en één geest* behooren te zijn; — waaruit hij dan het gevolg afleidt, dat de ware oorzaak van alle tweedragt gelegen is *in gemis aan godvrucht en in ongeloof*. — Waar men God verlaat en op zich zelven vertrouwt, dáár volgen noodzakelijk allerlei zonden als eene regtvaardige straf der goddeloosheid. — Maar de menschen zijn zóó rampzalig, dat zij niet zien willen, hoe God van hen geweken is, ofschoon zij het aan hunne vele zonden als een duidelijk bewijs zien konden. — God was met de vaderen geweest en had hun de vrijheid, voor welke zij in Zijne kracht om den wil van vrouw en kinderen tegen eenen overmoedigen adel gestreden hadden, als een gunstbewijs geschonken. — Maar het tegenwoordige geslacht, magtig geworden zijnde, roemt met vergeting van God in zijne eigene ingebeelde sterkte. — Wij

1) Ein göttlich Vermanung an die eersamen, wysen, eerenfesten, ältisten eidgnossen zu Schwyz, dasz sy sich vor frömden herren hütind und entladind, Huldrychi Zwingli, einfaltigen verkünders des evangelii Christi Jesu. — (Der deutschen Schriften, Th. III.) Opp. V. II. T. II. p. 286. Welk geschrift binnen drie dagen door hem geschreven, vervolgens gedrukt en verzonden werd. Het is gedagteekend 16 Mei 1522.

zoeken niet anders dan met hoogmoedig zelfbehagen onzen naam uit te breiden. Wij roemen: "*dit* hebben wij gedaan, *dat* zullen wij doen; wie kan ons wederstaan?" alsof wij met den dood een verbond gemaakt hadden. — Daarom heeft het de Satan den buitenlandschen Vorsten in het hart gegeven, om tot ons te zeggen: "Gij, sterke helden! wat zit gij dáár rustig in uw gebergte? Dient ons om soldij. Dat zal u een' grooten naam en rijkdom geven, en uw moed en dapperheid zal gevreesd worden!" En wij, eenvoudige Zwitsers, hebben ons in dezen strik laten vangen, en niets dan ellende over het vaderland gebragt. — Bedenkt eens, welke onheilen! Want vooreerst, wat men in den krijg anderen aandoet, datzelfde heeft men ook van hen te verwachten. En wat zoudt gij zeggen, wanneer vreemde krijgsknechten, die gij nooit beleedigd hadt, met geweld uw vaderland indrongen, uwe akkers en wijngaarden verwoesteden, uw vee wegdreven, uwe woningen in brand staken, uwe zonen, die zich ter uwer verdediging hadden aangegord, met de wapenen nedervelden, uwe dochters onteerden, uwe vlugtende vrouwen met voeten traden, en met de grijze hairen uwer vaders spotteden en hen voor uwe oogen vermoordden? Voorzeker! gij zoudt God smeeken, dat Hij zulke barbaren verdelgen mogt, en, wanneer gij ze ongestraft zaagt woeden, gij zoudt misschien aan Gods regtvaardigheid twijfelen. Verblinden! Die barbaren zijt *gij!* Dat is *uwe* handelwijze, welke gij nog, ik weet niet met welk een krijgsregt verontschuldigt. God, zegt gij, is het die de volken, welke zijnen toorn verdiend hebben, met den krijg straft. Zeker is de oorlog noodig, om het menschdom over zijne zonden te tuchtigen: maar wee den mensch, door welken hij komt! — Er is geen volk door den krijg opgekomen, of het heeft ook weder door den krijg zijn' ondergang gevonden. — God bedient zich van de boozen, om de boozen te straffen. Maar daarmede heeft Hij echter in hen geen welge-

FORD LIBRARIES

maakte op allen een diepen indruk, en d
ken verstommen. De Burgemeester wend
tot dezen, en zeide: "Ja, mijne Geestelijk
is het gevoelen van den Raad, dat gij wel
voortaan het Evangelie, PAULUS en de P
diken; en SCOTUS en THOMAS AQUINAS en d
aars te laten rusten." Hiermede sloot hij d

Er was in de stad een vrouwenklooster,
denbach. Het was reeds in 1223 gesticht i
de nabijheid van het Zuricher meir, en beho
aan de Augustijner-orde. In 1314 binnen
stad getrokken ging het later in de hander
caner-orde over. De Nonnen waren dochter
zienlijkste Zuricher geslachten. Terwijl het
der hervorming reeds elders binnen de dikke
begon door te dringen, omringden de Domi
telijken dit klooster Oedenbach met eene w
elke doorbrekende straal op te vangen en
Geen Prediker dan van hunne eigene Orde
den kansel der klooster-kerk betreden. Doch
verhaalde gaf de Raad der stad een besluit,

denken kon, maar 't welk te bevorderen naar zijn beste inzien en innerlijke overtuiging in den grond niemand ten kwade kan geduid worden. Maar hetgeen daarop volgde, verwekte groote opspraak en ontstak de gemoederen van niet weinigen. En werkelijk was het eene groote schrede voorwaarts op den weg der hervorming, en van te meer beteekenis, omdat zij in vereeniging met vele anderen geschiedde. Wij begeven ons naar de Abtdij Einsiedeln. In één der zalen vinden wij een gezelschap van Geestelijken bijeen. Het was aldaar beschreven, om uithoofde van den afstand van sommiger woonplaats gemakkelijker te kunnen vergaderen, dan elders had kunnen geschieden. Sommigen, die mede genoodigd waren, hadden zich om onderscheidene redenen verontschuldigd. Men spreekt druk met elkander. Inzonderheid dringt één hunner, dien wij kennen, op eenen doortastenden maatregel en op spoed aan. De zaak betrof niets minder dan de vrije verkondiging van het Evangelie en het huwelijk der Priesters. Kon er wel door iets anders dieper in het leven der R. Kerk worden ingegrepen? Vrije Evangelieverkondiging! Huwelijk der Priesters! En daartoe een beroep niet alleen op de kerkelijke Overheid, maar ook op het volk! — In Julij 1522 verscheen er in de Duitsche taal in het licht: *eene vriendelijke vermaning aan het algemeene Zwitsersche Bondgenootschap, om de verkondiging des Evangelies niet te verhinderen noch zich tegen het huwelijk der Priesters in den weg te stellen.* En ten zelfde tijde in de Latijnsche taal: *eene bede van eenige Evangeliepredikers aan Z. H.* HUGO, *Bisschop van Constans, dat hij zich niet tegen het Evangelie verzette en den Priesteren vrijheid geve om te huwelijken* 1). Beide stukken, van welke

---

1) Het eerste stuk was zonder onderteekening, maar bij het laatste waren de volgende namen onderschreven: Balthasar Trachsel, Pastor Artae; Georg Chalybeus (Stähelin,) Kapelaan van

het eerste verreweg het uitvoerigste is, ademen eenen echt christelijken geest, en boeijen inzonderheid door de groote opregtheid, die daaruit tot de lezers spreekt. "Het Evangelie (dus luidt het in het eerste geschrift [1]), dat thans weder verkondigd wordt, is niets anders dan wat God van den beginne der wereld af heeft laten verkondigen, namelijk Zijne genadige gezindheid, om het rampzalige menschdom tot de kennis van Hem als Vader terug te brengen, inzonderheid wat Hij door zijnen Zoon, in wien Hij de onuitputtelijke bron Zijner genade geopend heeft, tot verlossing van zondaren gedaan heeft. — Hij derhalve is de ware Evangelie-prediker, die geene moeite noch zorg spaart, daarentegen alle krachten inspant, om de kennis van Gods wil en bedoelingen dagelijks uit te breiden en Zijne eer te verhoogen, opdat daardoor de zondaars tot bekeering gebragt en de treurenden en bekommerden vertroost worden; die daarbij niet zijn eigen voordeel, roem en eer op het oog heeft, maar uitsluitend het heil der menschen zoekt." — Hierna wordt aldus vervolgt: "Daarom, lieve Heeren! wie er ook zijn mogen, die, beducht voor het verlies van hunne tijdelijke voordeelen, u zouden willen bewegen, om de prediking van het Evangelie te verbieden, of die het slechts derwijze willen hebben voorgedragen, dat zij er voor hun tijdelijk belang geene schade bij lijden, noch dat hunne schandelijke gedragingen daardoor aan het licht gebragt worden: hoort

---

Zwingli; Werner Steiner, van Zug; Leo Judae, Pastor te Einsiedeln; Erasmus Fabricius (Schmidt,) Kanunnik te Zurich; Simon Stumpf, Pastor Hoengae; Jodocus Kilohmeijer, Kanunnik te Lucern; Huldrich Pistoris (Pfister,) Pastor Usterae; Caspar Megander (Grossmann,) pastor in het Gasthuis te Zurich; Johannes Faber (Schmid,) Kapelaan te Zurich; Huldrich Zwingli.

1) Amica et pia paraenesis ad comm. Helv. civit. scripta. Opp. V. I. p. 41.

naar hen niet, indien gij niet wilt dat de toorn Gods over u komen zal. Het is reeds eene vermetele zaak, wanneer een mensch zich door den raad van een ander wijzer mensch niet wil laten besturen en verbeteren; maar hoe veel vermeteler is het dan, wanneer een mensch aan God gehoor weigert. — Wat ons aanbelangt, ons voornemen staat vast, om het Evangelie zoo zuiver en getrouw te prediken als ons mogelijk is; want niets is noodzakelijker in onze bedorvene tijden."

Vervolgens wordt in eene scherpe hekeling gewaagd van de schandelijke zeden der toenmalige geestelijkheid, die voornamelijk aan haar gedwongen echteloos leven worden toegeschreven. "Wij," — heet het, — "wij zijn der wereld tot eene ergernis en geven haar het voorbeeld der onkuischheid. Maar de schuld daarvan is te wijten deels aan de driften der jonkheid, die zich niet ligt onder de tucht laten brengen, deels vooral aan diegenen, die ons niet van de gelofte der kuischheid willen ontheffen, hoewel zij zelve weten, dat zij noch van anderen noch van hen zelven kan gehouden worden." — Daarop worden uit de H. S. elf plaatsen aangevoerd en op eene treffende wijze daaruit aangetoond, dat het huwelijk der Priesters bij niet ééne goddelijke wet is verboden, en voorts aangewezen, hoe daarover in de eerste tijden van de Christelijke Kerk tot op AUGUSTINUS gedacht geworden is. Het geschrift besluit aldus: "Door deze gronden der H. S. zijn wij bewogen geworden, om ons met ons verzoek tot u te wenden, dat gij ons toelaten wilt, huwelijken te sluiten, en die reeds gesloten zijn, openlijk te laten bevestigen. Want wij kunnen de schande, die wij over ons gebragt hebben, niet langer verdragen; wij mogen de menschen niet langer ergernis geven; wij wenschen vurig onze gewetens te bevredigen. Daarom betuigen wij u, die onze vaders zijt, bij God, onzen Schepper, die ons allen van ééne en dezelfde natuur gemaakt heeft, opdat wij in elkander broe-

ders zouden zien, bij het bloed van CHRISTUS JEZUS, dat voor ons allen is vergoten, opdat niemand zich boven den anderen eenig voorregt zou toekennen, bij den Geest van God, die, als God, nooit het huwelijk der priesters verboden heeft: ontfermt u over ons, uwe getrouwe dienaren, opdat, wat bij God niet zondig is, ook bij de menschen niet voor schandelijk gehouden worde!"

Aan den Bisschop werd geschreven [1]): "Om tot de ware eenheid te komen, moeten wij ons niet houden aan eenig mensch, want de mensch is gedurig met zich zelven in strijd; noch aan menschelijke wetten, want zij wederspreken steeds elkander; noch aan menschelijke meeningen, want zij werpen gedurig elkander omver: integendeel is dit de weg, om hoe langer zoo meer in dwaling en in tweespalt te geraken. Willen wij één worden, wij moeten één in God zijn: want God is één. In één God, in één geloof, in één doop moeten wij één worden: dit is de éénheid, die wij zoeken moeten; en wij vinden haar alleen in CHRISTUS, die gezegd heeft: *indien iemand dorst, die kome tot mij en drinke.* — Doch Hij nu heeft aan zijne Apostelen bevolen: *predikt het Evangelie* (niet uwe leerstellingen en voorschriften, noch de geboden, die van eenig mensch zijn voortgekomen) en gezegd: *wie geloofd zal hebben* (namelijk het Evangelie) *en gedoopt zal zijn die zal zalig worden, maar wie niet geloofd zal hebben, zal verdoemd worden.* — Daarom hebben wij besloten, het Evangelie zonder ophouden te prediken, welk een tegenspraak het moge vinden. Want CHRISTUS is altijd geweest de steen des aanstoots en een rots der ergernis en het teeken, dat wedersproken werd. — Gij dan, Hoogwaardige Vader! begunstig onzen arbeid; want dit is een voortreffelijk werk en eenen Bisschop waardig."

---

1) Supplicatio quorundam apud Helvetios Evangelistarum ad R. D. Hugonem Episc. Const. Opp. V. III. p. 17.

Men kan zeggen, dat met deze twee geschriften, in verband beschouwd met den *Archeteles*, die omstreeks denzelfden tijd in het licht kwam, de breuk met Rome aanvankelijk gemaakt was. Sommigen prezen ZWINGLI's moed; anderen waagden het niet hunne goedkeuring of afkeuring uit te spreken; velen veroordeelden hem. Men zeide, dat hij eene zaak ondernomen had, die hij nooit ten einde zou kunnen brengen [1]).

HOOFDSTUK IV.

DE MONNIKEN.

De spanning was intusschen niet weinig vermeerderd door den strijd, waarin ZWINGLI met de Monniken gewikkeld werd. Reeds van zijne komst te Zurich af had hij zich nadrukkelijk tegen hunne schraapzucht en gierigheid uitgelaten [2]). Zelfs op den predikstoel spaarde hij hen niet, maar waarschuwde het volk tegen hunne leeringen en zeden. Eens liet hij zich in het vuur zijner rede zelfs de uitdrukking ontvallen, dat de Monniken-orde eene uitvinding van den duivel was, waarover zijne toehoorders verschrikten, en deswege zijne vrienden hem aanmaanden zich meer te matigen [3]). Zij van hunnen

1) Myconius ad Zwingl. 28 Jul. 1522. Opp. V. VII. p. 210.

2) Caspar Hedio ad Zwingl., 1520. Opp. V. VII. p. 136.

3) Myc. ad Zwingl. 25 Mart. 1520. Opp. V. VII. p. 123. — Sebast. Hofmeister schreef hem: "Scio, Scio, mi Huldrice! omnes (Religiosos) a suo instituto longe decidisse, humana esse figmenta omnes religiosorum ceremonias injustissimis causis a Rom. Pontificibus auctas firmatasque, agente Daemone et nostris criminibus demerentibus; sed sustine parum, donec in melius recipiscat mundus." 17 Sept. 1520. l. l. p. 147.

kant voeren niet minder heftig tegen hem en zijne prediking uit, maar op eene wijze, waardoor zij bij de menigte niet in achting rezen. Toen hij eens op het feest der kruisvinding gepredikt had, dat de Kerkvader AUGUSTINUS somwijlen zeer had misgetast, waren er, die met groote verontwaardiging van hem zeiden, dat hij de zonde tegen den H. Geest begaan had [1]). Een zeker Franciscaner leerde van den predikstoel, dat men geen gehoor moest geven aan diegenen, die zeiden, dat men de ware christelijke leer uit de Evangeliën en uit PAULUS putten moest; want dat SCOTUS omtrent het christendom grootere verdiensten had dan PAULUS zelf; dat alle geleerdheid, die men thans voorbragt, genomen en gestolen was uit dezen grooten Leeraar der Kerk, behalve dat men uit zucht om te pralen er eenige Grieksche en Hebreeuwsche woorden liet invloeijen, waardoor men de zaak in den grond veel duisterder maakte [2]). Doorgaans ging men nog verder, en het kwam zelfs tot schelden en lasteren; maar dan gebeurde het ook niet zelden, dat sommige heethoofdigen uit de toehoorders, met name jongelieden, den dwazen prediker openlijk in de rede vielen met te zeggen: "gij liegt Monnik!" zoodat er in de kerk groote opschudding ontstond.

Het vuur, dat reeds brandde, werd nog aangestookt door de komst van zekeren Franciscaner uit een klooster te Avignon, FRANCISCUS LAMBERTUS geheeten. Deze man bezat reeds eenigermate eene opgeklaarde denkwijze, maar hield toch nog aan vele leerbegrippen der R. K. vast. Hij was te Zurich gekomen met oogmerk om ZWINGLI in persoon te spreken, en had zich aan hem door BERCHTHOLD HALLER, den Prediker te Bern, laten aanbevelen [3]). In

---

1) Myconius ad Zwingl. 10 Jun. 1520. Opp. V. VII. p. 137.
2) Casp. Hedio ad Zwingl. 17 Mart. 1520. Opp. V. VII. p. 121.
3) Bercht. Haller ad Zwingl. 8 Jul 1522. Opp. V. VII. p. 207.

zijn monnikpij gehuld, trad hij vier malen in het Koor van het Frau-Munster op, en hield dáár in de latijnsche taal predikaties, waarin hij sommige dwalingen der R. K. onverholen bestreed. Maar toen hij in de vierde de voorbede der Heiligen en bijzonder van Maria verdedigde, werd ZWINGLI ongeduldig en zeide: "gij dwaalt, broeder!" [1]) Men besloot daarover een twistrede te houden. Dit gebeurde. Op den 12 Julij des voormiddags te tien ure verzamelde men zich in de gewone vergaderplaats der Kanunniken, en de twee kampstrijders vingen hun twistgeding aan. Het duurde vier uren, en had dit gevolg, dat de Monnik in het einde met opheffing zijner handen God dankte voor het licht, dat hij ontvangen had, en betuigde, van nu af aan God alleen te zullen aanroepen [2]).

De Monniken werden woedend. Om zooveel mogelijk den vrede te herstellen, liet de Raad in de Proostdij eene bijeenkomst beleggen. Daartoe werden aan de ééne zijde de Predikers der drie Geestelijke orden en aan de andere zijde de drie wereldlijke Priesters van de hoofdkerken uitgenoodigd. Men zou over de bestaande verschillen handelen in de tegenwoordigheid van het gansche kapittel, van den commendeur SCHMIED van Küssnacht, en van eenige afgevaardigden van den Raad zelven met den Burgemeester ROIST aan het hoofd. ZWINGLI had een geschrift bij zich en las daaruit voor, wat de Monniken onbetamelijks tot het volk gesproken hadden. Toen nu zij daartegen op hunne beurt het één en ander hadden ingelegd, en de Burgemeester vervolgens voorstelde, dat men

1) Het was toenmaals niet vreemd, dat iemand onder eene preek opstond, en tegen het gesprokene luide zijne stem verhief. Zóó deed ook Leo Judae onder het gehoor van een' Augustijner monnik. Zwingl. ad Oecolamp. 3 Jan. 1527. Opp. V. VIII. p. 8.

2) Frans Lambert werd later Hoogleeraar te Marburg; hij verklaarde zich voor Zwingli's Avondmaalsleer, en heeft als Hervormer van Hessen grooten roem verworven.

Stanford Libraries

een schat van onverderfelijk heil ons verworven is
den Zone Gods, die uit de Maagd MARIA gebor
opdat zij allen tot den eenigen God, den Vader
CHRISTUS, die voor ons geleden heeft en gestor
komen mogen. — Laat u dan door geene lasteringen
ken, die er van mij verspreid worden. Niets kan
wegen, om niet het doel, dat ik mij voorgesteld h
volharding na te jagen. Welk hiervan ook de uit
het is Gode bekend, ik zal dien met blijmoedigh
wachten. — Maar dit wil ik vooral, dat gij we
namelijk, dat in CHRISTUS JEZUS, den Zoon
ons het ware voorbeeld gegeven is, dat wij moe
gen, opdat wij God den Vader welbehagelijk m
den. Laat ons Hem in ons geheele leven en
handelingen zoo ter navolging stellen, dat wi
wat wij doen of laten, daarin een' zekeren reg
Die van dezen regel afwijken, zondigen. W
TUS is de weg; Hij is het licht; Hij is d
Wanneer gij in eenig opzigt door bezwaren ge
of in eenigen nood verkeert, neemt tot Hem
toevlugt, stort voor Hem uwe klagten uit,
uwe geloften, en zoekt bij Hem alleen uwen

het den wereldlijken Priesters der hoofdkerken behagen mogt, dáár te prediken, dit hun van nu af zou geoorloofd zijn. Naauwelijks was dit besluit bekend, of ZWINGLI's vrienden drongen hem ten sterkste, om van deze vrijheid gebruik te maken. Hij liet zich van hen bewegen. Op den 7. Sept. 1522 trad hij in de kloosterkerk voor de kloosterzusters op, predikende het woord Gods, dat is, "CHRISTUS JEZUS, het eenige fundament, buiten hetwelk geen ander gelegd kan worden." Te dien einde hield hij eene Leerrede over: *de duidelijkheid en zekerheid van Gods woord.* "De mensch," zegt hij, "naar het beeld Gods geschapen, gevoelt in zich een hevig verlangen, om met God vereenigd te worden, hetwelk zelfs de magt van het zedelijk bederf, waardoor hij is aangetast, niet in staat is uit te roeijen. Vandaar dat hij door niets zoo verblijd, gerust gesteld, bevredigd en vertroost kan worden dan door het woord van zijnen Schepper, die het Oorspronkelijke is, naar wien hij gevormd en gemaakt is." — "Magtig en onwederstaanbaar is, wat God spreekt. Zoowel de redelooze als de redelijke schepselen zijn aan het bevel Zijnes monds onderworpen. Wat Hij zegt, moet geschieden, wat Hij belooft en bedreigt, zal gebeuren. Volbrengt Hij het niet terstond, het is, omdat Zijne wijsheid het den geschikten tijd niet acht, maar niets kan het verijdelen, niets het verhinderen." — Wat God ons in de H. S. leeren wil, is, wat men ook daartegen zegge, volkomen duidelijk. Scherpt slechts uw verlangen op naar het goddelijk onderwijs, en wilt gij dan alleen van God zelven onderwezen worden, gij zult met elken dag over de waarheid een helderder licht zien opgaan. Maar die met een' vleeschelijken zin tot de H. S. komt, en door zijne bedorvene rede hare woorden geweld aandoet en ze naar zijne opgevatte meeningen en vooroordeelen plooit: denkt gij, dat hij iets ontvangen zal? Geenszins. De zoodanige zal ook beroofd worden van hetgeen hij gelooft

orakel van Delft. Maar ik durf het ... zeggen noch schrijven. Uw helder verstand zal ... zelf op het spoor brengen, van waar u dit berigt toe... Naar de liefde en genegenheid, die ik u toedraag, ... ik het u niet verbergen. Het is genoeg, u teg... gevaar gewaarschuwd te hebben. Voor het tegenwo... niets meer. Gij intusschen spaar u, zooveel u do... is, voor u zelven, spaar u voor de uwen, spaar u ... de zaak van CHRISTUS, wiens zaligmakend woord, ... gij zoo gelukkig begonnen hebt, ik hoop, dat gi... verder verkondigen zult. CHRISTUS bescherme u ... uwe vijanden! Zeer haastig geschreven uit Zwaben. ... ik moge zijn, ik ben de uwe. Gij zult mij later ... kennen" [1]). Den volgenden dag moest STÄHELI, Z... GLI's medehelper, naar de Waterkerk gaan, en kwa... de Bovenbrug. Hier ontmoette hem een Kapelaan, ... tot hem zeide: "laat ons om de graven wandelen." ... zij dáár gekomen waren, fluisterde deze hem in: "il...

1) De schrijver van dezen brief was Michael Hummelb... Pastor te Ravensburg. Opp. V. VII. p. 198.

woords ontzegt." — Aldus sprak hij tot de vergaderde kloosterzusters. Maar een groot aantal derzelve had zich door hare Ordes-Geestelijken laten opzetten, om uit vrees voor de besmetting van ketterij afwezig te blijven.

Toen daarom deze leerrede kort daarop, eenigzins uitgewerkt, in druk verscheen, deed hij haar vergezeld gaan met eene opdragt aan al de Zusters, waarin hij zijne belangstelling in haar zielenheil op de hartelijkste wijze aan den dag legde [1]).

HOOFDSTUK V.

DREIGENDE GEVAREN.

De grenzenlooze haat, dien de Monniken ZWINGLI toedroegen, bleef voor hem niet zonder gevolgen. Niet alleen zijne veiligheid, maar ook zijn leven zelfs stond aan de dreigendste gevaren bloot, welke hem van de zijde dezer lieden of altans door hunne aanstoking berokkend werden.

Van zijne leerredenen zeide men, dat zij niets dan leugen en schandelijke taal behelsden en de voortbrengsels waren van enkel nijd en boosheid; — dat hij daarin de Geestelijke Overheid schold en smaadde, en zelfs niet schroomde God en de H. Maagd te lasteren; — dat hij openlijk het plegen van overspel aanbeval, en wat des meer zij. Doelende op zijne liefde voor de Muzyk, noemde men hem met den spotnaam van *Evangelischen Fluitspeler*. Vooral had men het op zijne zeden geladen. Men verhaalde, dat hij in het geheim zijne diensten zoowel aan den Paus als aan den Koning van Frankrijk had verkocht; — dat hij zich van twee of drie aanzienlijke kerkelijke

---

1) Opp. V. I. p. 66 ssqq.

prebenden had weten meester te maken; — dat hij zijn tijd doorbragt met dansen, fluiten, zingen en snarenspel; — dat hij iemand, die aan zijn huis overleden was, 's nachts heimelijk begraven had; — dat hij bij onderscheidene vrouwen vele kinderen had; — dat hij ten zijnent des avonds schandelijke bijeenkomsten hield, en des nachts langs de straten liep; eindelijk, dat de Raad der stad zelf ingezien had hem van zijn ambt te moeten ontzetten [1]).

Wat zijn persoon betreft, trok hij zich deze allerwege verbreide lasteringen weinig aan. Alleen bedroefde hij er zich over, in zoo ver daarmede aan de zaak des Evangelies schade gedaan werd [2]). "Ik heb" — zóó schreef hij aan den Landschrijver van Schwytz, BALTHASAR STAPFER, "door Gods genade mogen leeren, mij niet te laten kwellen door de menigerlei leugens, waaraan ik voor mijn' persoon ten prooi ben. Maar wanneer zij van dien aard worden, dat er de waarheid Gods onder lijdt, gevoel ik mij geroepen, om tegelijk met mijnen goeden naam de eer van Gods woord te verdedigen. — Dat ik nooit uit twistgierigheid, haat en boosheid gepredikt heb, daarvoor beroep ik mij op het getuigenis van die van Glaris en Einsiedeln. — Een hatelijk mensch leeft niet ten beste van anderen. — Dat ik het algemeene welzijn des lands naar mijn vermogen zoek te bevorderen: dat voorzeker kan niet uit boosheid zijn, maar is het gevolg

---

1) Myc. ad Zwingl. 5 Jan. 1522. Opp. V. VII. p. 188. Jac. Salandronius ad Zwingl. 26 Aug. 1522. Ibid. p. 220. Balth. Stapfer ad Zwingl. 19 Oct. 1522. Ibid. p. 233. Seb. Meijer ad Zwingl. 11 Nov. 1522. Ibid. p. 242. Joh. Zuiccius ad Zwingl. 28 Nov. 1522. Ibid. p. 246.

2) Hij zelf bragt de geruchten, die men van hem uitstrooide, op den predikstoel, verklarende, dat hij niet voornemens was zich tegen zoodanige leugens te verdedigen; want dat hij geleerd had te vergeven, maar, wanneer men hem van godslastering beschuldigde, dat hij dan niet zwijgen mogt. De semper casta Virg. Maria. Opp. v. I. p. 111.

d te strijden hee
er voor oogen s
elijk, maar kunn
kken, dat onze z
zij, en wij hem i
ren!

K VI.

ALTIJD REINE
BIA.

gen den Hervormer
pleegde van openli
eide onder anderen,
het *ave Maria!* uitsl

02—104.

moed en zelfverheffing, ik verbied u niet, daaraan eenig geloof te hechten. Want ik ben het mij tot innige smart mijner ziel bewust, dat ik tot deze en dergelijke zonden maar al te zeer geneigd ben. Maar wanneer mijne vijanden mij van hebzucht en trouweloosheid beschuldigen, wanneer zij zeggen, dat ik, door giften omgekocht, eene valsche leer verkondig, gelooft dat niet, al ware het, dat men u dit met eeden bevestigde. — Wederom wanneer iemand u zegt, dat ik God en de h. Maagd lastere en de zuivere leer van God met mijne leugens bezoedele: gelooft dat niet. Want dit is van al mijn arbeid mijn eenig doel, naar hetwelk ik streef, dat alle menschen weten en bedenken mogen, hoe groot eene genade en welk een schat van onverderfelijk heil ons verworven is door den Zone Gods, die uit de Maagd MARIA geboren is, opdat zij allen tot den eenigen God, den Vader, door CHRISTUS, die voor ons geleden heeft en gestorven is, komen mogen. — Laat u dan door geene lasteringen schokken, die er van mij verspreid worden. Niets kan mij bewegen, om niet het doel, dat ik mij voorgesteld heb, met volharding na te jagen. Welk hiervan ook de uitslag zij, het is Gode bekend, ik zal dien met blijmoedigheid verwachten. — Maar dit wil ik vooral, dat gij weten zult, namelijk, dat in CHRISTUS JEZUS, den Zoon van God, ons het ware voorbeeld gegeven is, dat wij moeten navolgen, opdat wij God den Vader welbehagelijk mogen worden. Laat ons Hem in ons geheele leven en in al onze handelingen zoo ter navolging stellen, dat wij bij alles, wat wij doen of laten, daarin een' zekeren regel hebben. Die van dezen regel afwijken, zondigen. Want CHRISTUS is de weg; Hij is het licht; Hij is de waarheid. Wanneer gij in eenig opzigt door bezwaren gedrukt wordt of in eenigen nood verkeert, neemt tot Hem alleen uw toevlugt, stort voor Hem uwe klagten uit, brengt Hem uwe geloften, en zoekt bij Hem alleen uwen vrede en de

ıl gewo
Sillthal
·anden
zangers
·ingen,
d. Al
ɔder.
elares
ig m
steek
t en

ɔwel

ıd d
s te
·tafe
pla

pil van de aarde verdelgen, en zij zullen u die in het geheim in uwe spijze doen bereiden. Neem u derhalve zooveel in acht, als gij kunt. Wanneer gij honger hebt, zoo eet te huis het brood, dat door uwe eigene keukenmeid gebakken is. Want buiten uw huis kunt gij niets met zekerheid gebruiken. Binnen de muren van Zurich wonen er met u lieden, die al het mogelijke doen zullen, om u te verderven. Hoed u, mijn dierbare, van God geliefde HULDRICH! hoed u, en nog eenmaal hoed u voor deze gifmengers. Geloof mij, alle vreemde, niet in uw huis toebereide spijzen zijn vergiftigd. Nergens zijt gij zeker. Allerwege dreigt het gevaar. Van waar ik dit weet, en welk orakel mij het heeft bekend gemaakt, hebt gij niet noodig te weten. Genoeg, het is zekerder dan het orakel van Delfi. Maar ik durf het u niet duidelijker zeggen noch schrijven. Uw helder verstand zal u van zelf op het spoor brengen, van waar u dit berigt toekomt. Naar de liefde en genegenheid, die ik u toedraag, mogt ik het u niet verbergen. Het is genoeg, u tegen het gevaar gewaarschuwd te hebben. Voor het tegenwoordige niets meer. Gij intusschen spaar u, zooveel u doenlijk is, voor u zelven, spaar u voor de uwen, spaar u voor de zaak van CHRISTUS, wiens zaligmakend woord, gelijk gij zoo gelukkig begonnen hebt, ik hoop, dat gij ook verder verkondigen zult. CHRISTUS bescherme u tegen uwe vijanden! Zeer haastig geschreven uit Zwaben. Wie ik moge zijn, ik ben de uwe. Gij zult mij later leeren kennen" [1]). Den volgenden dag moest STÄHELI, ZWINGLI's medehelper, naar de Waterkerk gaan, en kwam op de Bovenbrug. Hier ontmoette hem een Kapelaan, die tot hem zeide: "laat ons om de graven wandelen." Toen zij dáár gekomen waren, fluisterde deze hem in: "ik bid

---

1) De schrijver van dezen brief was Michael Hummelberg, Pastor te Ravensburg. Opp. V. VII. p. 198.

ɜrd duizendmaal: *wee*
ɜn komt daarmede g
melen. Bedenkt en
het werk en het li
dat is het beste gel
ɪA vereeren, dat ka
ldaden, die de Zali
't, dankbaar erkent
evlugt neemt. Wan
orden is in zijn eigen
n God en menschen.
rderfelijkste dwaling
zeggen van zooveel
veel aflaat van zon

LIBRARIES

als of men hier handelde over het koopen en verk
van een paard of rund. Intusschen wendt niemand
met een boetvaardig hart tot de goddelijke barmhartig
niemand vraagt er na, op welk eene wijze hij den he
God welbehagelijk kan worden. Alle godsvrucht is u
midden van ons geweken. Daar is geene vreeze des
ren meer. Men zegt alleen bij zich zelven: ""We
volbreng deze zonde, volg de lusten van uw vleesc
steel, roof, bezoedel uwe handen met bloed! Alles
toch gemakkelijk vergeven. Zie hier de verdiensten
gebeden! Zie hier de volkomene genade van den a
Voor geld is alles goed te maken."" O Hemel! o Aa
o schrikkelijke moord, aan de zielen gepleegd! In pl
dat wij de menschen zouden leeren, dat zij tot den t
der genade hun toevlugt moeten nemen, en geene wa
hechten aan hunne goede werken. Want indien e
in ons iets goeds is, het is niet het onze, maar Gods v
in ons[1]). — Wilt dan uwe ziele in den hemel tot G

1) p. 119.

kracht geeft. — CHRISTUS heeft tot onze zaligheid Zijn bloed willen vergieten. Daar wij dan nu eenen Veldheer hebben, die met den grootsten heldenmoed en eene volkomene vrijwilligheid voor zijne krijgsknechten zijn leven ten offer gebragt heeft: welk een krijgsknecht zou *hij* zijn, en hoe geheel dien naam onwaardig, die ook niet voor dezen Veldheer zijn leven zou willen verliezen? Zij alleen zijn de echte krijgsknechten, die de lidteekenen hunnes Heeren in hun ligchaam dragen en dagelijks gewillig hun hoofd aan de gevaren en slagen blootstellen" [1]).

Belangrijk zijn deze uitboezemingen in gemeenzame brieven, waarbij evenmin de zwakheid en wankelmoedigheid des geloofs verbloemd, als zijne hervatte sterkte in 's Heeren kracht ontveinsd wordt. Zoodanig is de christen, die zich opregt aan zijnen Heer heeft toegewijd, maar niet te min met vleesch en bloed te strijden heeft. Waar ons op deze wijze de Hervormer voor oogen staat, gevoelen wij ons aan hem meer gelijk, maar kunnen daarbij den wensch niet onderdrukken, dat onze zwakheid altans niet grooter dan de zijne zij, en wij hem in zijnen geloofsmoed meer mogten evenaren!

HOOFDSTUK VI.

LEERREDE OVER DE ALTIJD REINE MAAGD MARIA.

Er was een hevig geschrei tegen den Hervormer opgegaan, dat hij de heiligschennis pleegde van openlijk de Moeder Gods te smaden. Men zeide onder anderen, dat, wanneer hij op den predikstoel het *ave Maria!* uitsprak,

1) Ad Fratres germ. Opp. V. I. p. 102—104.

dit in zijnen mond niet anders beteekende, dan *ave Margaretha!* (*Gott grüss dich, Grettlin!*[1]) Op deze wijze meende men hem in de haat des volks te brengen, dat voor MARIA, de Koningin des hemels, den diepsten eerbied had, en gewoon was haar als voorspraak bij haren Zoon aan te roepen. Hij doorzag geheel de bedoeling zijner vijanden. Intusschen was hij zich levendig bewust, dat hij omtrent de gezegende Maagd zoodanig een gevoelen had, als naar het Evangelie elken christen betaamde van haar te hebben. Maar te grooter was daarom zijne verontwaardiging over het schandelijk bijgeloof, dat men overal omtrent haar pleegde. Nog te Einsiedeln zijnde had hij, nu eens meer bedektelijk, dan eens meer regtstreeks, de Maria-dienst afbreuk pogen te doen. Ook te Zurich was hij hiermede op dezelfde wijze voortgegaan. Maar hij begreep thans, dat het oogenblik gekomen was, om eenen forschen slag te slaan, en deze onwaardige dienst, ware het mogelijk, te doen ophouden. Daartoe koos hij een gepast tijdstip uit, namelijk het feest van *Maria boodschap* (*festum annunciationis*,) dat den 25. Maart gevierd wordt. Het gewone feest-Evangelie, Luc. I:26-28, behandelende, hield hij die leerrede over *de altijd reine Maagd Maria*, die schier eene algemeene vermaardheid verkregen heeft[2]). Daarin toonde hij ten duidelijkste, dat

1) Om het hatelijke van deze beschuldiging te gevoelen, bedenke men dat Margaretha de naam van Zwingli's dienstmaagd was. Zie over dezen laster Jac. Salandronius ad Zwingl. 26 Aug. 1522. Opp. V. VII. p. 220. Men had aanleiding daartoe genomen uit eene vergelijking, die Zwingli eens gebruikt had. Hij had gezegd: "Gelijk de menschen gewoon zijn elkander aan te spreken en te groeten, zoo zeggen wij ook, Maria groetende: *ave Maria!*" Dit is dus hetzelfde als wat wij doen, wanneer wij elke eerwaardige vrouw aanspreken en bv. zeggen: *zijt gegroet Anna!* of: *zijt gegroet Margaretha!* Opp. V. I. p. 114.

2) Bij de uitgaaf dezer leerrede staat enkel het jaartal 1522. Op

het geenszins zijne bedoeling was MARIA de eere te ontmen, die haar toekomt, en spreekt zelfs nog zijne overtuiging uit aangaande haren voortdurenden maagdom, ja laat haar ook den naam van *Moeder Gods*, hoe weinig die titel naar de letter met zijne denkbeelden aangaande den CHRISTUS strookte. Maar het was hem niet genoeg, aldus te Zurich gesproken te hebben: hij wilde ook het bijgeloof aantasten ter eigener plaats, alwaar het het meeste voedsel ontving. In Sept. van 1522 stond weder het zevenjarig feest der Engelen-wijding te Einsiedeln aan te breken. Hij reisde derwaarts in gezelschap van den Commandeur der Johanniter-orde SCHMIDT [1]), en zou bij deze gelegenheid de feestleerrede houden. Hetgeen hij toen sprak, was hetzelfde, wat hij op *Maria-boodschap* te Zurich gezegd had, alleen gewijzigd naar den tijd en de omstandigheden: bij welke omwerking de leerrede echter niet weinig aan kracht en gloed zal gewonnen hebben [2]).

Begeven wij ons naar het Sillthal en in de ons reeds bekende klooster-kapel. De wanden kunnen de opeengedrongene scharen van bedevaatgangers niet omvatten. Rijken en armen, edelen en geringen, allen zijn met den geest der diepste *devotie* vervuld. Allen knielen met aanbidding voor het Maria-beeld neder. Het *ave Maria!* gaat uit aller harten op tot de Middelaresse Gods en der menschen. ZWINGLI ziet met innig medelijden op de verblinde menigte. Zijn hart ontsteekt in zijnen boezem, omdat men God de eere onttrekt en haar aan het schepsel wijdt. Hij begint aldus:

"Wie leert, dat God even zoowel heilig en regtvaardig

---

grond van den feest-tekst heb ik gemeend den dag te moeten bepalen, als ik boven gedaan heb. De leerrede is te vinden Opp. V. I. p. 107.

1) Verg. Usteri en Vögelin, Jahrtafel S. 32.

2) Hier meenen wij dus te moeten plaatsen, 't geen Ballinger verhaalt, dat vroeger zou gebeurd zijn.

als barmhartig en genadig is, en deze leer met bewijzen uit de H. S. staaft, *hij* mag een leeraar der waarheid genoemd worden. Maar welk een' naam zullen wij aan hen geven, die zeggen, dat een zondaar de strenge regtvaardigheid Gods door de verdienstelijkheid van goede werken kan verzoenen; die daarenboven het zich aanmatigen, om de graden der zondigheid te bepalen en naar willekeur de verschillende soorten van straffen vast te stellen, waarvan men dan weder zich met geld kan vrij koopen, en die hiermede geen ander oogmerk hebben, dan hunne wellusten, hunne hebzucht en hunnen hoogmoed te bevredigen? O! zij dwalen schromelijk, en wandelen in eene vreeselijke duisternis." — Nadat hij aldus de aandacht opgewekt had, gaat hij tot zijn onderwerp over, en zegt:

"Men beschuldigt mij van godslastering, alsof ik der gezegende Maagd hare eer ontroof. Maar ik werp die beschuldiging verre van mij. Hoort, wat ik belijde te gelooven. Ik geloof, op grond van het Evangelie, dat MARIA, als eene reine Maagd, den Zoon van God heeft ter wereld gebragt, en in eeuwigheid eene reine maagd gebleven is. Ik vertrouw ook *dit* vastelijk, dat zij door God boven alle zaligen en Engelen verhoogd en in de eeuwige vreugde opgenomen is [1]). Maar welk eene eer zij ook ontvangen heeft, hiervan ben ik verzekerd, dat zij hare voornaamste eer van haren Zoon ontleent, en hare vreugde eene vreugde in Hem is, gelijk zij zelve in haren lofzang zegt: *mijne ziele verheugt zich in God, mijnen Zaligmaker* [2]). — Wat bidt men haar aan, zeggende: *ave Maria, vol van gratie!* Verstaat het wel, Christenen! De Engel kwam tot MARIA en zeide tot haar: *wees gegroet, gij, die vol van genade zijt! De Heer is met u. Gij zijt gezegend onder de vrouwen!* Maar dit: *gij, die vol van genade zijt!* wil niet zeg-

1) p. 124.
2) p. 112.

gen, dat zij, als ware zij der Godheid gelijk, een schat van genade bezit, om dien aan anderen uit te deelen. Het geeft te kennen, dat zij bij God genade gevonden heeft, en boven alle vrouwen zijne gunst deelachtig geworden is [1]). — Begrijpt ook dit! De groetenis des Engels is geen gebed. Want indien het bidden daarin bestaat, dat wij iets van God begeeren: wat is er in deze groetenis, dat naar eene begeerte of een verzoek gelijkt? — Zien wij toch toe, dat wij MARIA geene hoogere eer bewijzen, dan zij door Gods genade is waardig geacht; namelijk dat zij de moeder geworden is van JEZUS CHRISTUS, den Zaligmaker der wereld! Men smade en lastere mij vrij, terwijl ik dit zeg. Want het eenig doel van al mijn streven is, de menschen te leeren, dat zij het Gods-woord stellen boven het menschen-woord [2]). — Welk eene stompheid van geest is het, dat men waant door het zeggen van: *wees gegroet, Maria!* zich bij haar aangenaam te kunnen maken. Al zegt men ook honderd duizendmaal: *wees gegroet Maria! wees gegroet Maria!* men komt daarmede geen stap nader tot het Koninkrijk der hemelen. Bedenkt en betracht liever de leer, de armoede, het werk en het lijden en sterven van CHRISTUS. Want dat is het beste gebed, dat men doen kan. Wilt gij MARIA vereeren, dat kan alleen geschieden, wanneer gij de weldaden, die de Zaligmaker voor de wereld verworven heeft, dankbaar erkent en voor alle uwe zonden tot *Hem* de toevlugt neemt. Want buiten Hem, die onze verzoening geworden is in zijn eigen bloed, is daar geen Middelaar tusschen God en menschen. Dat is de eenige weg [3]). Maar de allerverderfelijkste dwaling is het, te gelooven, dat men door het opzeggen van zooveel en zooveel: *ave Maria!* zooveel en zooveel aflaat van zonden zou

1) p. 112.
2) p. 114, 115.
3) p. 124, 125.

kunnen verkrijgen. — Die dwazen! die op hun ijdel woordengeklap hun vertrouwen stellen, maar het eenige waardige gebed, dat niets anders is dan een kinderlijk opzien tot God, en waardoor de mensch dagelijks meer van zonde gereinigd wordt, verzuimen en verwaarloozen. — Maar wij zelve, dienaars van het altaar, wij zelve, zeg ik, hebben het eenvoudige volk zulke dwalingen geleerd. Wij hebben het in de duisternis geleid, daar wij door de valsche leer van den aflaat de goede werken op eenen *geldelijken* prijs gesteld hebben. Daarvan is onze hebzucht en gierigheid de eenige schuld. Zóó komt het, dat het volk niet naar den wil van God vraagt, maar er zich alleen over bekommert, hoe men zijne bedrevene zonden kan boeten en afkoopen. Helaas! Wij maken van de zonde, ja van den hemel en de hel eene koopwaar, even als of men hier handelde over het koopen en verkoopen van een paard of rund. Intusschen wendt niemand zich met een boetvaardig hart tot de goddelijke barmhartigheid, niemand vraagt er na, op welk eene wijze hij den heiligen God welbehagelijk kan worden. Alle godsvrucht is uit het midden van ons geweken. Daar is geene vreeze des Heeren meer. Men zegt alleen bij zich zelven: ""Welaan! volbreng deze zonde, volg de lusten van uw vleesch in, steel, roof, bezoedel uwe handen met bloed! Alles wordt toch gemakkelijk vergeven. Zie hier de verdiensten uwer gebeden! Zie hier de volkomene genade van den aflaat! Voor geld is alles goed te maken."" O Hemel! o Aarde! o schrikkelijke moord, aan de zielen gepleegd! In plaats, dat wij de menschen zouden leeren, dat zij tot den troon der genade hun toevlugt moeten nemen, en geene waarde hechten aan hunne goede werken. Want indien er al in ons iets goeds is, het is niet het onze, maar Gods werk in ons[1]). — Wilt dan uwe ziele in den hemel tot God,

---

1) p. 119.

onzen Vader, verheffen en bidt Hem, dat Hij zijne genade u niet onttrekke, en dat Hij in u het ware geloof vermeerdere, opdat gij in de verleidingen dezer wereld moogt staande blijven. En vereert MARIA door den Zone Gods, die uit haar geboren is, met geheel uw hart lief te hebben en te doen, wat Hij u geboden heeft. Want hoe meer CHRISTUS in de wereld door dankbare liefde en gehoorzaamheid gediend wordt, des te meer zult gij MARIA vereeren. Want zij begeert geene andere eer dan deze. — Meent dan niet, dat gij door haar aan te roepen uwe leugen, uwe ontucht, uwe echtbreuk, uwe doodslagen, uwe meineeden zult kunnen verzoenen, even als of de hoog geloofde Moeder des Heeren eene beschermvrouw der ongeregtigheden ware. De heilige God wordt door geene ijdele en hartelooze woorden verzoend. Hij vergeeft alleen dengenen, die ook zelf de beleedigingen zijner medemenschen vergeeft en jegens zijne vijanden verzoenlijk is. Langs welk eenen weg wij tot God komen, toonen ons de voorbeelden der Heiligen, en niet alleen dat van MARIA, maar ook die van PETRUS, JOHANNES, STEFANUS en de gansche rij der martelaars. Laat ons hun geloof en wandel navolgen, opdat wij met God in gemeenschap komen. Maar ziet boven alles op JEZUS CHRISTUS, den goeden Herder en den oversten Leidsman onzer zielen, en rigt uw leven in naar het voorbeeld, dat Hij ons nagelaten heeft. Op deze wijze zijn de Heiligen de hemelsche heerlijkheid deelachtig geworden. Volgen wij hen op den weg van kruis en lijden met standvastige volharding, en wij zullen dan ook met hen in de eeuwige vreugde deelen. Dat geve ons de eeuwige God, de Vader, door zijnen Zoon met den H. Geest! Amen" [1]).

Aldus sprak hij. CHRISTUS de eenige Verlosser van zondaren en Middelaar bij God; — reinheid van hart en

---

1) p. 125—127.

leven de vrucht van het geloof in Hem en de ware weg, om met God in gemeenschap te staan; — navolging van de deugden van MARIA en der Heiligen, inzonderheid van het voorbeeld des Heeren de roeping van den christen: deze waren de hoofddenkbeelden, die in deze leerrede ontwikkeld werden. Zóó hadden velen, misschien verreweg de meesten, nooit hooren prediken, en de uitwerking, die deze leerrede gehad heeft, kan niet anders dan groot geweest zijn [1]).

HOOFDSTUK VII.

VERTROOSTING. JOHANNES OECOLAMPADIUS.

De vele onaangenaamheden, die ZWINGLI van zoo vele zijden ondervond, werden hem verzacht door de menigvuldige bewijzen van hartelijke toegenegenheid zijner talooze vrienden. Ook werden hem van wijd en zijd de treffendste verzekeringen van hoogachting en zelfs van bewondering gegeven. Men roemde zijne verdiensten als die van den uitstekendsten man der wereld. Men sprak van hem als van den waren patriot, die het Zwitsersche volk aftrok van die jammerlijke oorlogen, waardoor het vaderland te gronde ging, en die er altijd op aandrong, dat de betrachting van liefde en vrede de hoofdzaak van het Christendom is. Men prees zijne standvastigheid, zijn' onbezweken moed en het geduld, waarmede hij al

1) Wat Joh. Zuiccius, 8 Nov. 1522 (Opp. V. VII. p. 247) aan Zwingli schrijft van eenige Edellieden, die hem te Einsiedeln gehoord hadden en over zijne prediking verrukt geweest waren, kan verstaan worden zoowel van ééne of andere vroegere gelegenheid, ten tijde dat hij nog te Einsiedeln was, als van zijne leerrede, gehouden op het tegenwoordig feest.

het geleden onregt verdroeg. Men noemde hem een' waar Israëliet, in wien geen bedrog was, het voorbeeld van eenen christelijken Prediker, die niet alleen eene uitstekende geleerdheid bezat, maar in wien ook, wat men zeldzaam vond, gave der profetie was, en die door woorden en werken de menschen tot CHRISTUS bragt [1]).

Doch 't meest streelde hem, dat de groote ERASMUS zijn worstelstrijd met belangstelling gadesloeg en hem niet zelden, maar op *zijne* wijze, tot christelijke volharding aanmoedigde. In het voorjaar van 1522 had ZWINGLI hem te Bazel bezocht. Of dit alleen geweest is om zich eens in het algemeen met hem over de gebeurtenissen des tijds te onderhouden, of dat deze reis ook nog een nader doel gehad hebbe, is ons uit niets gebleken. Zeker is het, dat hij niet naliet zijn oog op ERASMUS gevestigd te houden. Hij had van zijnen vriend GLAREANUS, die toenmaals te Bazel woonde, vernomen, dat er tusschen ERASMUS en LUTHER, uithoofde van hun verschillend gevoelen over 's menschen vrijen wil, een vredebreuk dreigde te ontstaan [2]). Dit smartte hem bovenmate, omdat hij inzag, hoeveel schade daardoor de goede zaak des Evangelies lijden zou. Hij wist, dat aan de ééne zijde de Wittenbergers niet ophielden LUTHER te drijven, om, zoo als zij zich uitdrukten, den vleijer te ontmaskeren, en dat aan den anderen kant die van Rome bij ERASMUS aandrongen, den ketter, die hun ten verderve was, te vernietigen. Hij wist, welk eene talrijke aanhang zich rondom den éénen en den anderen schaarde, en daarbij hoeveel bekwaamheid tot den strijd en hoeveel behendigheid om te ontwijken, de aanvoerders hadden. Hij kende beiden als mannen van het scherpzinnigste oor-

---

1) Nic. Hagaeus ad Zwingl. Seb. Hofmeister ad eundem. Petrus Wikgram ad eundem. Opp. V. VII. p. 127. 146. 183 alibi.
2) Glareanus ad Zwingl. 4 Mart. 1522. Opp. V. VII. p. 191.

deel, maar die ieder iets eigenaardigs hadden, zoodat het de grootste man zijner eeuw zou geweest zijn, die de voortreffelijkheden van deze beiden in één persoon had kunnen vereenigen. Hoe zou hij dan een onverschillig aanschouwer hebben kunnen blijven van den strijd, die tusschen deze twee groote mannen dreigde uit te breken? Hij deed terstond, wat mogelijk was, om dien nog te voorkomen. Aan zijne vrienden schreef hij, dat zij hetzij mondeling, hetzij schriftelijk naar dat het noodig was, hunne beste pogingen moesten aanwenden, om LUTHER en ERASMUS tot eenen verzoenenden geest te stemmen[1]). Hij zelf echter achtte het ongeraden, zich in den twist te mengen, opdat hij niet schijnen mogt, tegen ERASMUS, wiens gevoelen over *den vrijen wil* hij niet deelde, partij te trekken. Hij beijverde zich integendeel, om diens vriendschap te behouden, en dit te meer, omdat hij wist, hoe deze uitstekende man thans met vele kwalen des ligchaams worstelde. Het schijnt, dat hij heeft weten te bewerken, dat de Raad van Zurich hem het burgerregt aanbood.

Dien ten gevolge schreef ERASMUS hem: "Ik dank u en de Regering uwer stad voor uwe toegenegenheid te mijwaarts. Maar ik verlang een wereldburger te zijn, die alle menschen tot mijne medeburgers heb, of nog liever, ik verlang een vreemdeling op aarde te zijn. Och of mijn naam mogt opgeschreven staan als burger van de hemelstad! — Want van zoo vele zich gedurig herhalende krankheden bezocht en afgemat, streef ik liever naar boven, en kan, wat gij mij aanbiedt, geenszins aannemen. —

---

1) Zwingl. ad Beat. Rhenanum, 25. Mart. 1522. Opp. V. VII. p. 193. "Ik geloof," schreef hij, "dat beiden het te goed met het Christendom meenen, dan dat zij, wat zij met zuren arbeid en vele slapelooze nachten verkregen hebben, door hunne twisten weder te gronde zouden willen rigten en verhinderen, dat het rijke vruchten droeg."

Wees verzekerd, dat ik, zoo lang ik leef, der zaak van CHRISTUS getrouw zal blijven. En gij, mijn ZWINGLI! Strijd niet alleen dapper, maar ook voorzigtig. CHRISTUS geve u, met een gelukkigen uitslag voor Hem te strijden!" 1)

Ook in Zurich zelf werd ZWINGLI krachtig door zijne vrienden ondersteund. Getrouw stonden hem ter zijde UTINGER, ENGELHARD en FRYGIUS, moedige en voortvarende grijsaards, ERASMUS SCHMIDT en MEGANDER, mannen van helderen geest en ijverige werkzaamheid; AMMAN, BINDER en de twee broeders GREBEL, allen edelaardige en geleerde jongelieden. Inzonderheid was zijn LEO JUDAE, die zich met al zijne krachten aan de dienst des Evangelies had toegewijd, de ijverige deelgenoot zijner werkzaamheid. Dikwijls werd hij ook bezocht door den Administrator van het klooster Einsiedeln, dien hij hartelijk lief had, en dien hij gewoon was zijn' vader te noemen, veelal begeleid van zijnen FRANCISCUS ZINCK, mede één zijner dierbaarste vrienden. De eenige, wiens afwezenheid hij nog altijd betreurde, was zijn MYCONIUS, die zich thans onder veel verdrukking te Lucern bevond, en op wiens terugbrenging naar Zurich hij daarom steeds bedacht bleef 2).

MICHAËL HUMELBERG en JOHANNES ZUIC te Constans, BERCHTOLD HALLER en SEBASTIAAN MEYER te Bern, WILHELM NESEN te Frankfort, WERNER STEINER te Zug, JODOCUS KILCHMEYER en JOHANNES XYLOTECTUS (ZIMMERMAN) te Lucern en vele anderen, onderhielden met hem eene bestendige briefwisseling. Ook de vrienden zijner jeugd, VADIANUS en GLAREANUS schreven hem gedurig, en de laatste noodigde hem dringend uit, om te Bazel te komen en getuige van zijn huiselijk geluk te zijn 3).

---

1) Erasmus ad Zwingl. 3 Sept. 1522. Opp. V. VII. p. 221.

2) Zwingl. ad Myc. 26 Aug. 1522. Opp. V. VII. p. 218.

3) Zie o. a. Glarean. ad Zwingl. 29 Dec. 1522. Opp. V. VII. p. 248.

Inderdaad het tijdperk der hervorming, waarin de menschelijke geest zoo zeer naar een verheven doel streefde en de harten door een heilig vuur ontvlamd werden, was ook het tijdperk der schoonste en edelste vriendschapsverbindtenissen. Inzonderheid trok ZWINGLI, groot aan gaven des geestes en van karakter, alle voortreffelijke mannen tot zich aan. Dit blijkt vooral uit de liefde, welke hij den man wist in te boezemen, die nevens hem het allermeest heeft toegebragt tot de Zwitsersche Kerkhervorming, en hem een andere MELANCHTON werd, den uitstekenden OECOLAMPADIUS. Het zal niet ongepast zijn, hier ter plaatse van dezen man, wiens werkzaamheden in die van ZWINGLI waren ineengevlochten, iets nader te zeggen.

JOHANNES HAUSSCHEIN (OECOLAMPADIUS) de zoon van zeer vermogende ouders, werd ten jare 1582 te Winsberg in het Hertogdom Wurtemberg geboren, en openbaarde reeds van zijne jeugd af, bij groote vlugheid van geest, een' overheerschenden lust voor de beoefening der wetenschappen. Zijn vader had hem voor den koophandel bestemd, maar zijne moeder verkreeg na lang bidden, van dezen, dat hij aan de neiging van zijnen zoon toegaf. Reeds op zijn twaalfde jaar verwierf hij te Heidelberg den graad van Baccalaureus. Eerst wilde hij zich op de regtsgeleerdheid toeleggen; maar hij veranderde van keus en besloot, zich aan de beoefening der godgeleerdheid te wijden. Hij keerde derhalve van Bologne naar Heidelberg terug, en ging van daar naar Stuttgart om den beroemden REUCHLIN te hooren. Tot Priester gewijd, vervulde hij een' korten tijd de geestelijke bediening in zijne vaderstad, maar werd ten jare 1515, door bemoeijing van zijnen vriend CAPITO, als Prediker naar Bazel geroepen, waar hij door bestuurders der Hoogeschool tot Doctor in de Godgeleerdheid bevorderd werd, en ERASMUS hielp aan zijne Aanteekeningen op het N. T. Van daar vertrok

hij naar Augsburg, en naar een voornemen, dat hij reeds meermalen geopenbaard had, begaf hij zich in een bijgelegen klooster, genaamd Altmunster, van de orde van de h. Brigitta, 't welk wegens vroomheid en vrije denkwijze in het godsdienstige een' grooten naam bezat. Twee jaren verbleef hij aldaar, gedurende welke hij de levenswijze der Monniken, die hij nu van nabij leerde kennen, van lieverlede meer begon te verafschuwen. Het klooster ontweken, en na zich eenigen tijd bij den edelmoedigen Ridder FRANZ VON SICKINGEN op den Ebernburg, opgehouden te hebben, keerde hij naar Bazel terug in November 1522, werd Vicaris bij de Parochie van St. Martin, en ontving in 1523 eene aanstelling aan de Hoogeschool, waaraan men juist toen eenige uitbreiding gaf, als Leeraar in de Godgeleerdheid, tevens belast met het Predik-ambt. Terstond kreeg aldaar de goede zaak des Evangelies met hem eene groote aanwinst. Want OECOLAMPADIUS, hoe zwak van ligchaam, was een man van groote geleerdheid en een scherp oordeel, eenvoudig van gemoed, zacht van geest, rein van zeden en bekwaam, om wat hij eenmaal als goed en Gode welbehagelijk had leeren kennen, met standvastigheid en voorzigtigheid voor te staan en te bevorderen [1]). Dit was de man, dien ZWINGLI als vriend verkreeg. Wel moest hij voor ZWINGLI onderdoen in gaven des geestes en in sterkte van karakter, maar hij overtrof hem weder in innigheid en diepte van gemoed; weshalve beide die mannen gezegd kunnen worden elkander te hebben aangevuld. Op den 11. Dec. 1522 ontving ZWINGLI van hem een' brief van den volgenden inhoud:

"Mijne groete, goede ZWINGLI! Verwonder er u niet over, dat ik reeds met een' brief tot u kom, eer ik u nog persoonlijk ontmoet heb, en schoon u van aangezigt on-

---

1) J. J. Herzog, das Leben Johannes Oecolampadius; 2. B. Basel 1843.

bekend, aanspreek, zoo als slechts vrienden elkander gewoon zijn te doen. Schrijf dit toe aan den lof, die er van uwe deugden, bijzonder van uwe goedwilligheid uitgaat; meer nog aan dien Heer, die door zijnen Geest u daartoe heeft bekwaam gemaakt. Van daar, dat wie den Heer ook maar flaauwelijk lief heeft (indien namelijk de liefde tot Hem ooit eene flaauwe liefde kan zijn) niet alleen ook u moet lief hebben, maar zich ook gedrongen gevoelt uwe vriendschap te zoeken en, zooveel slechts mogelijk, deelachtig te worden. — Want terwijl er van u zooveel goeds gezegd wordt, zoodat ik niet verzadigd kan worden daarvan te hooren, word ik door de bewustheid van mijne eigene traagheid en onvolkomenheid nedergedrukt, en gevoel mij, of ik wil of niet, gedrongen, om mij zelven bij u aan te prijzen en aangenaam te maken, opdat ik mede moge werken, de goede reuk, die er van u uitgaat, en die een reuk ten leven is, eenigermate te versterken. — Grootelijks verheug ik mij, dat het mij mag gebeuren door de nabijheid onzer woonplaats de gelegenheid geopend te zien, u te eeniger tijd persoonlijk te ontmoeten, en inmiddels door eenig schrijven u de gevoelens van mijn hart te openbaren. Neem dit mijn voornemen naar uwe heuschheid op, of nog liever om den wil desgenen, die de bron der liefde en de liefde zelve is. Ik bid God, dat Hij u nabij zij, versterke, bemoedige en zegene, opdat ik dikwijls de beste berigten aangaande u verneme en tevens dat de roem des Evangelies en van CHRISTUS steeds krachtiger door uwen ijver bevorderd worde. — Laat, mijn ZWINGLI! door dit mijn schrijven de grond gelegd zijn tot eene christelijke vriendschap tusschen u en mij" [1]).

Wie gevoelt, na dezen brief gelezen te hebben, geene liefde voor den man, die met zulk een vromen zin en

1) Oecol. ad Zwingl. Bas. 10 Dec. 1522. Opp. V. VII. p. 251.

zulk een' welmeenenden ernst, om voor de zaak van CHRISTUS te arbeiden, zoo veel nederigheid paarde? Wie die de aangename en innemende wijze, waarop hij zich aan ZWINGLI aanbeval, heeft opgemerkt, wenscht dezen niet geluk, zoodanig een' mede-arbeider en mede-strijder in de dienst des Heeren gevonden te hebben? ZWINGLI althans erkende dit. Getuige zij zijn antwoord van 14 Jan. 1523, waarin hij zegt, dat het hem te midden van al zijne bezwaren en al zijn lijden om des Evangelies wil, waaronder hij zich in CHRISTUS als den vasten rotssteen zocht te sterken, tot eene vertroosting en bemoediging was, dat een man van eene zóó opregte godvrucht, van zulk een edel gemoed en van zóó groote geleerdheid zich aan zijne zijde wilde scharen en in den geest der liefde met hem werkzaam zijn. "Wanneer ik," schreef hij, "niet zóó zeer op uwe genegenheid te mijwaarts lette, meer dan ik op mij zelven zie, ik zou u van onverstand niet kunnen vrijspreken, omdat gij mij zóó hoog stelt en u zelven zóó gering acht. — Maar laat ons dat dáár laten. Wij willen met elkander zamenwerken tot hetgeen ter verbreiding van de hemelsche waarheid strekken kan" 1).

Aldus was het verbond van vriendschap tusschen deze twee groote mannen gesloten. Inzonderheid hing OECOLAMPADIUS ZWINGLI met de gansche liefde zijnes harten aan. Ofschoon hij zijne zelfstandigheid nimmer opofferde, plaatste hij zich zelven echter altijd beneden hem, vroeg in alles zijnen raad en schikte zich in vele dingen naar zijne inzigten. Vraagt men, waardoor die twee mannen zich aldus tot elkander getrokken gevoelden: het antwoord op deze vraag wordt ons gegeven door beider overeenkomst van geest. In beiden toch zien wij mystiek en humanisme (in ZWINGLI meer overwegend het laatste, in OECOLAMPADIUS meer het eerste) op eene zeldzame wijze

---

1) Zwingl. ad Oecol. 14 Jan. 1523. Opp. V. VII. p. 261.

in vereeniging gekomen. Bij beiden was reinheid van gezindheid en heiligheid van bedoelingen. Bij beiden drukte zich een godsdienstige ernst in al hunne handelingen uit. Voor beiden was waarheid het hoogste, naar welks bezit de mensch trachten moet. Met één woord, beiden streefden er naar, den geest van CHRISTUS *en* in zich zelven *en* in anderen tot zijne volkomene werkzaamheid te brengen. Zulk eene overeenstemming der geesten moest wel eene onverbrekelijke vriendschap daarstellen, die met hen in de eeuwigheid overging.

HOOFDSTUK VIII.

DE 67 ARTIKELEN.

De Pauselijke Stoel was door den dood van LEO X opengevallen, en ADRIAAN VI tot zijn' opvolger verkoren. "Wij hebben," schreef ERASMUS aan ZWINGLI, "een' Paus gekregen, die een Godgeleerde is: weldra zullen wij zien, hoe het met de zaak des Christendoms gaan zal" 1). Doch de wenschen der braven werden teleurgesteld, en het bleek maar al te spoedig dat in waarheid met het Pauselijk Hof geen vrede was te houden. Bij de vergadering der Duitsche Vorsten, die te Neurenberg gehouden werd, kwam een Pauselijke Breve in, waarbij, wel is waar, allerlei beloften van eene toekomstige verbetering der Kerk gegeven werden, maar anderzijds den Duitschen Vorsten hunne begunstiging van LUTHERS zaak verweten werd, en zij tot uitroeijing der ketterij werden aangemaand.

Dit kwam ZWINGLI ter ooren. De vurige man kon daarbij niet zwijgen. Hij was beducht voor de listen van het Pauselijk Hof, en gevoelde zich gedrongen de Duit-

---

1) Erasmus ad Zwingl. 3 Sept. 1522. Opp. V. VII. p. 221.

sche Vorsten daartegen te waarschuwen. Zonder zijnen naam zond hij een geschrift in de Latijnsche taal in het licht onder dezen titel: *Beschouwingen over de Breve van* ADRIAAN, *Roomschen Paus, aan de Duitsche Vorsten te Neurenberg, door iemand die het met de geheele Christenheid en inzonderheid met Duitschland wel meent.* Geene vreeze, maar de zucht om den schijn van verwaandheid van zich te weren, had den schrijver bewogen zijn naam te verbergen. — Aan de beloften van den Paus kon men geen vertrouwen schenken; want het was hem slechts te doen, om de volken met eene ijdele hoop te vleijen en inmiddels LUTHER te verderven. De schrijver trok geen partij voor LUTHER, maar voor de zaak des Evangelies, die thans op het spel stond. Indien de Paus, die overigens een voorzigtig en geleerd man was, het wel met CHRISTUS meende, moest hij een gebod uitvaardigen, dat overal de leer van CHRISTUS zuiver gepredikt werd, en de belofte geven, om de Kerk naar de leer van CHRISTUS te hervormen. De Vorsten moesten derhalve toezien, dat zij om den wil van het Roomsche Hof, dat er altijd op uit geweest was, om met de Duitschers spel te drijven, geen' opstand in hunne eigene landen verwekten, en dat zij zich niet van zulk eenen slaafschen geest betoonden, om de ketenen der slavernij boven de hun aangebodene vrijheid te kiezen. Het geschrift eindigt met de woorden van den Profeet JEZAIA (8 : 9, 10) *vergezelt u te zamen, gij volkeren! en wordt verbroken: en neemt ter ooren allen, gij die in verre landen zijt: omgordt u, doch wordt verbroken, omgordt u, doch wordt verbroken. Beraadslaagt eenen raad, doch hij zal vernietigd worden; spreekt een woord, doch het zal niet bestaan, want God is met ons* 1).

1) Suggestio deliberandi super propositione Hadriani P. R. Nerobergae facta ad Principes Germaniae a quodam ingenue tum in commune Reipublicae Christ. tum privatim Germanis favente scripta. Opp. V. III. p. 77—82.

"Indien LUTHER overwonnen moet worden, men moet hem overwinnen door de kracht des Woords." Deze woorden uit het bovengenoemde geschrift drukken den ganschen geest van ZWINGLI uit. De kracht des Woords, *dit* was zijne sterkte, en daarmede had hij vast besloten zijne tegenstanders ter neder te slaan. Had hij daarvan zich tot nu toe reeds bediend in al zijne redenen en geschriften; hij wilde haar thans openlijk beproeven tegenover eenen iegelijk, wie hij ware, die de dwalingen der Kerk in zijne bescherming mogt willen nemen. Het moest eenmaal der wereld blijken, waaraan men zich voortaan te houden had, aan Rome of aan het Evangelie. Het tijdstip scheen geboren, om aan de zaak der waarheid hare zegepraal te bereiden. Een' beslissenden stap te doen was te noodzakelijker, omdat het geschreeuw tegen de prediking van ZWINGLI zich sedert eenigen tijd hoe langer zoo meer begon te verheffen. Aldus rijpte bij hem het voornemen, om te Zurich een openbaar gesprek te verkrijgen. Maar dit moest door het gezag van den Raad der stad gewettigd en onder deszelfs bescherming gehouden worden, en het volk moest oordeelen en beslissen. En hierin nu ligt de grond, dat de inrigting der Hervormde Kerk van zelve eenen meer republikeinschen vorm moest verkrijgen dan de Luthersche Kerk, welke van haar ontstaan af voornamelijk op het gezag der Vorsten steunde, waardoor zij eene meer monarchale gedaante aannam.

Het voornemen van ZWINGLI vond bij zijne vrienden bijval en goedkeuring. "Gij doet wel, mijn HULDRICH!" schreef hem OECOLAMPADIUS, "en de zaak is *en* overeenkomstig uwen pligt *en* ook uw vroom gemoed waardig, dat gij bereid zijt en u aanbiedt, om rekenschap te geven van uw geloof en van alles, wat gij tot hiertoe geleerd hebt. Maar gij zelf weet, hoe veel en lang er in de scholen gestreden werd, en welke daarvan de vrucht geweest

is. Ik bid daarom onzen Heer CHRISTUS, dat, wat mij toeschijnt in den geest begonnen te zijn, niet in het vleesch eindige. — Naarmate men scherper met woorden strijdt, naar die mate doet men der waarheid grooter schade. De zucht om overwinnaar te zijn, voert tot hevigen twist, en uit den twist komt weder allerlei ander kwaad voort. God bemint een nederig en kalm gemoed, hetwelk liever voor zich oneere en schande verkiest, dan dat zelfs het minste aan de waarheid en de eere Gods worde te kort gedaan. Daarom zoo zeer ik uw voornemen goedkeur om de zuiverheid van uwe leer tegen uwe tegenstanders te verdedigen, indien gij daarin met zachtmoedigheid te werk gaat (och of dit aller geest ware!) zoo zeer zou ik het beklagen, indien gij u daarbij tot te groote hevigheid vervoeren liet. — Bedenk, dat zij het er op zullen toeleggen, om u buiten u zelven te brengen, en u in drift iets te laten zeggen, wat niet met den geest des Heeren overeenkomstig is" [1]). — Ook GLAREANUS schreef hem: "vrees niet! zijt sterk van geest! Ik twijfel niet, of CHRISTUS zal u nabij zijn" [2]).

ZWINGLI vervoegde zich derhalve bij den Raad, stelde hem de noodzakelijkheid van een openlijk godsdienstgesprek voor, en bad dat het mogt uitgeschreven en daartoe ook gezanten van den Bisschop van Constans genoodigd mogten worden. Wat hem betrof, hij beloofde, dat, wanneer men hem van dwaling overtuigde, hij niet alleen zijne leer herroepen, maar zich ook aan elke kastijding onderwerpen zou. Daarentegen verlangde hij van den Raad, dat, als het bleek dat zijne leer met het Evangelie overeenkomstig was, deze het niet mogt toelaten,

---

1) Oecol. ad Zwingl. in die S. Anthonii 1523. Opp. V. VII. p. 262.

2) Glarean. ad Zwingl. XIII kal. Febr. 1523. Opp. V. VII. p. 263.

dat de leugen langer in plaats der waarheid verkondigd werd, maar de laatste in zijne bescherming wilde nemen. Toen de Raad, na ernstige beraadslaging, besloten had zijn verzoek in te willigen, gaf hij van zijn voornemen ook van den predikstoel der Gemeente kennis, en betuigde haar, dat de waarheid Gods buiten twijfel zou zegepralen. 1)

Daarop liet hij in de Duitsche taal die beroemde 67 Artikelen of Stellingen in het licht verschijnen, welke hij als een getuigenis der Evangelische waarheid tegen alle tegenspraak van wie het ook zijn mogt, verdedigen wilde.

---

1) De rondgaande brief, door den Raad aan al de Priesters in het geheele Kanton geschreven, was van den volgenden inhoud: "Er is van wege de verkondiging van Gods woord een groote tweespalt tusschen de Predikers ontstaan. Sommigen verzekeren, dat zij het Evangelie in deszelfs oorspronkelijke zuiverheid verkondigen, en beschuldigen hunne tegenpartij van groote dwalingen en onwetendheid: uit den mond van anderen daarentegen hoort men niets anders dan klagten over dwaalleeraars, ketters en volksverleiders. Intusschen zwijgen de Kerkvoogden, wie het in de eerste plaats toekwam, deze twisten te beslechten, of putten zich in vruchtelooze vermaningen uit. Wij zien daarom ons genoodigd, zelve voor het welzijn van onze onderdanen zorg te dragen, en aan de verdeeldheden een einde te maken. Te dien einde ontbieden wij al de leden onzer Geestelijkheid, om op 29 Jan. op het Raadhuis onzer Stad te verschijnen. Het is onze begeerte, dat aldaar ieder die stellingen, die hij voor kettersch houdt, onbeschroomd aanwijze en met het Evangelie in de hand bestrijde. Wij nemen ons voor in de vergadering tegenwoordig te zijn en de redewisselingen aan te hooren. Door het oordeel van onze voornaamste Godgeleerden en Predikers geleid, zullen wij daarna zoodanige maatregelen treffen, als ons noodig zullen toeschijnen. Ieder, die later zich niet gedragen zal naar de besluiten, die wij in het belang der openbare orde nemen zullen, zullen wij, hoe ongaarne wij gestrengheid gebruiken willen, tot zijnen pligt weten te brengen. Voorts bidden wij, dat de Allerhoogste ons bijsta en ons oordeel besture, opdat de waarheid aan het licht moge komen, en wij alzoo als kinderen des lichts wandelen mogen. Gegeven te Zurich 1523."

Naar de meening van onzen Hervormer en volgens den uitgedrukten wil van de Zurichsche Regering moesten deze stellingen den hoofdinhoud bevatten van al hetgeen hij den volke gepredikt had [1]). Zij waren in zekeren haast vervaardigd, en van daar dat er eenigzins eene geregelde orde in gemist wordt. Willen wij er echter eene verdeeling in zoeken, wij zouden ze tot *negen* hoofdpunten kunnen brengen. I. Het Evangelie en deszelfs inhoud, CHRISTUS. II. De Kerk. III. CHRISTUS de eenige Heer en Middelaar. IV. De goede werken. V. De wereldlijke Overheid. VI. De geestelijke godsvereering. VII. De ergernis. VIII. De Biecht, het Vagevuur en het Priesterschap. IX. Herstelling van misbruiken.

Om derzelver geest en strekking te doen kennen, laten wij de voornaamste hier volgen:

1. Al wie zegt, dat het Evangelie geen gezag heeft zonder het gezag der Kerk, dwaalt en lastert God.

2. De hoofdsom des Evangelies is, dat onze Heer CHRISTUS JEZUS, de waarachtige Zoon van God, ons den wil zijnes hemelschen Vaders bekend gemaakt, en ons door zijne onschuld van den dood verlost en met God verzoend heeft.

3. CHRISTUS is alzoo de eenige weg tot zaligheid voor allen, die er geweest zijn, nog zijn of komen zullen.

6. Hij is de overste Leidsman en Voorganger, aan het geheele menschelijke geslacht door God beloofd en ook geschonken.

7. Hij is het eeuwig heil en het Hoofd van alle geloovigen, die zijn ligchaam zijn, die zonder Hem dood zijn en niets vermogen.

8. Allen, die in Hem, welke het Hoofd is, leven, zijn kinderen Gods. Dit is de Kerk of de gemeenschap der Heiligen, de Bruid van CHRISTUS, *ecclesia catholica.*

---

1) Expositio Artic. Opp. V. I. p. 191.

10. Wie CHRISTUS hoort en van Hem zich in den wille Gods onderwijzen laat, wordt door den Geest Gods tot God getrokken en der goddelijke natuur deelachtig (in Deum trahunter et veluti transformantur).

15. Wie aan het Evangelie gelooft, wordt behouden; wie niet gelooft, wordt verdoemd.

17. CHRISTUS is de eenige eeuwige Hoogepriester; daaruit volgt, dat wie zich voor Opperpriesters uitgegeven hebben, zijne eer en magt weerstreven en ter zijde stellen.

18. CHRISTUS, die eenmaal zich aan den dood des kruises overgegeven heeft, is het offer, dat in eeuwigheid voor de zonden aller menschen genoeg doet. Daaruit volgt, dat de Mis geen offer is, maar de herinnering van het door CHRISTUS gebragte offer, en een onderpand der verlossing, welke CHRISTUS ons bewezen heeft.

20. Daar God ons alle dingen door CHRISTUS geven wil, zoo volgt daaruit dat wij buiten dit leven geen' anderen Middelaar behoeven.

22. CHRISTUS is onze geregtigheid; waaruit volgt, dat onze werken in zoo ver goed zijn, als zij in CHRISTUS gedaan worden, maar voor zoo veel zij onze werken zijn, niet regt en niet goed zijn.

25. Daar tijd en plaats den christen onderworpen zijn, zoo leeren wij daaruit, dat wie den christen tot zekere tijden en plaatsen verpligten, hem van zijne vrijheid berooven.

27. Alle christen-menschen zijn broeders van CHRISTUS en broeders onder elkander. Daarom mag niemand op aarde zich tot een' vader opwerpen: en alzoo vervallen alle geestelijke ordens.

28. Daar alles, wat God veroorloofd en niet verboden heeft, goed is, zoo blijkt daaruit, dat het allen menschen vergund is te huwelijken.

31. Geen enkel mensch, maar alleen de Kerk, dat is de Gemeente, in welke wij wonen, in vereeniging met

den Bisschop, dat is de Prediker der Gemeente, kan iemand in den ban doen.

36. Alles wat de zoogenaamde geestelijke stand zegt te bezitten, behoort aan de wereldlijke Overheid, wanneer deze christelijk is.

37 en 38. Haar zijn zonder uitzondering alle christenen gehoorzaamheid schuldig, in zoo ver zij namelijk niets gebiedt, dat tegen Gods wil is.

39. Wanneer de Overheid zich in strijd met CHRISTUS geboden gedraagt, mag zij met God van haar ambt ontzet worden.

50. God alleen vergeeft de zonde en dat alleen om den wil van JEZUS CHRISTUS, onzen Heer.

52. De biecht kan niet tot vergeving van zonden leiden, maar is alleen als eene beraadslaging daarover aan te merken.

57. De ware H. S. kent geen vagevuur.

60. Dat een mensch voor de dooden God ijverig aanroepe, opdat Hij ze genade bewijze, verwerp ik niet; maar daarvoor een' tijd te bepalen en gewinshalve te liegen, is een duivelsch handwerk.

61. De H. S. weet niets van eenen Priesterlijken stand, zoo als die in latere tijden is opgekomen.

Wanneer wij deze Stellingen met die van LUTHER vergelijken, dan dringt zich van zelve de opmerking aan ons op, welk een verbazenden voortgang de erkentenis der christelijke waarheid, gedurende de vijf jaren, die er tusschen de beide tijdstippen in het midden liggen, reeds gemaakt had. Die van LUTHER lieten veel onbeslist, en keurden meer de misbruiken af, dan dat zij zich bepaaldelijk tegen de kerkelijke inrigtingen verklaarden. Zij vermeden het, om de strijdvragen tot vaste beginselen terug te leiden. ZWINGLI daarentegen ging van zijn eenmaal gekozen onwrikbaar standpunt uit, en viel van daar op de dwalingen der R. Kerk met al zijne magt aan. Bij

alles stelt hij Gods woord tegenover het menschen-woord, CHRISTUS tegenover eigene geregtigheid, de Geest tegenover het uitwendige. Met één woord, indien zijne Stellingen voor waar erkend en aangenomen worden, dan is daarmede de R. Kerk gevallen.

Deze 69 Stellingen zouden in het openbaar besproken worden. Geen Paus, geene Conciliën, ook geene geleerde Universiteiten zouden hier oordeel spreken, maar het volk zou hooren en oordeelen. Er zou eene overtuiging gewonnen worden, uitsluitend op het woord van God gegrond. Het heilbegeerige christelijke gemoed, onder de leiding van den H. Geest, wiens invloed nimmer achterblijft, zou beslissen, waar het voortaan zijne bevrediging zou zoeken: bij de leeraars uit de menschen of bij CHRISTUS, den Zoon van God? Voor het eerst na vele eeuwen, zou het regt der Gemeente in geloofszaken weder gehandhaafd worden, naar het woord van den Apostel: *als tot verstandigen spreek ik: oordeelt gij hetgeen ik zeg.* Aldus ging men den gewigtigen dag tegen.

HOOFDSTUK IX.

HET RAADHUIS TE ZURICH.

In de Boven-stad, niet ver van däär de Limmat in de Zuricher-zee vloeit, verheft zich een gebouw, dat reeds van het jaar 1398 dagteekende. Het staat met de achterzijde aan de rivier, met den regtervleugel naar de brug en met den linkervleugel naar de vischmarkt gekeerd. Sedert 1402 was de muur uit het water met groote kosten gebouwd en in 1502 tot in het midden van het huis opgetrokken. Overigens was het van hout. Onder dit gebouw kon men toenmaals doorgaan en de kramers stalden

ıdig en onbekwaam bevonden
hem," zeide hij, "over de vo
n van MARIA, de moeder Goc
armzalig was hij in zijne bewi

stond ZWINGLI, "niet zonder
Vicaris spreekt over de voorb
n MARIA, de moeder Gods.]
die ik voorgesteld heb. — D
mt, dat hij den Prediker te F
der H. S. overtuigd heeft: — w
mij die plaatsen aanvoere, w
vij de Heiligen als onze voorb

ıede in de engte gedreven.
door het houden eener lange a
allerlei uitweidde. Hij sprak o
ijen, over hetgeen door de C
de zuiverheid der leer ged
lige beroeringen, waardoor

konden slechts uit de verte getuigen zijn. In het midden van de zaal stond eene tafel, waarop eenige Bijbels in verschillende talen lagen. Daaraan zat ZWINGLI alleen. Rondom hadden de Doctoren, de Kanunniken en de overige Geestelijken hunne plaatsen ingenomen. Afgezonderd zat het Gezantschap van den Bisschop. Op verhevene zitplaatsen hadden zich de leden van den Raad ten getale van honderd en tachtig nedergezet. Men zegt, dat de geheele vergadering uit tusschen de vijf- en zeshonderd personen bestond. Het geheel leverde een indrukwekkend schouwspel. Op ieders aangezigt stond eene ingespannene aandacht te lezen.

Thans stond de Burgemeester ROIST met waardigheid op, en opende de vergadering met eene plegtige aanspraak. Hij ontvouwde haar doel, en riep ieder, wie wilde, dringend op, om hetgeen men tegen de leer en prediking van ZWINGLI had, vrijmoedig in het midden te brengen. Terstond daarop nam FRIDERICUS VON ANWIJL, Hofmeester van den Bisschop, het woord. Hij verklaarde namens zijnen Heer zijn leedwezen over de gerezene godsdienstverschillen. Hij zeide, dat het gezantschap verschenen was, om de oorzaken der verdeeldheid te vernemen, en alles toe te brengen, wat tot bevordering van den onderlingen vrede strekken kon, totdat de Bisschop later overlegd zou hebben, wat in deze zaak te doen ware.

Toen ving ZWINGLI aldus aan. "Geliefde Broeders in CHRISTUS! De Almagtige God heeft van het begin der wereld af uit vaderlijke goedheid aan het menschelijk geslacht zijnen wil geopenbaard. Daarvoor getuigt ons Zijn geschreven Woord, zoodat wij weten, dat het nimmer aan goddelijke vertroosting ontbroken heeft. En ofschoon Hij somtijds wegens de hardnekkige boosheid der menschen het licht der waarheid verborgen gehouden en toegelaten heeft, dat zij, hunnen verkeerden zin en het bederf hunner natuur volgende, in groote dwalingen ver-

rediker te Tubingen, c
n Bisschop behoorde, vre
n Vicaris een' kwaden in
t woord op. Hij gaf toe
n misschien uit de H. S.
en; maar des sterker drong
gezag der algemeene Kerk-
des Heeren: *die u hoort*,
den Canon der Mis, op de
s, en op de wonderen, die
verrigt werden.
voordde ZWINGLI, "wil nog
— Gij verlangt dat ik mij
onderwerpen: wel! zeg mij
verstaat. Indien gij meent,
nalen en Bisschoppen de Kerk
den, dat aan *deze* de onfeil-
chreven? Want wie zal zul-
nzien, die ontelbare oorlogen

die blijde boodschap van CHRISTUS naar de Schriften, ben ik daardoor echter niet geregtvaardigd, maar men scheldt mij voor een' leugenaar en een' vijand der Kerk, zoo als dit den Raad der stad Zurich ten volle bekend is. Daarom heb ik gemeend, mijne klagten bij denzelven te moeten inbrengen en vergunning te vragen, om van mijne leer en prediking openlijk voor menschen van allerlei rang en stand en in de tegenwoordigheid van de Gezanten des Bisschops rekenschap te geven, welke ik ook bereid ben te Constans, den Bisschoppelijken zetel zelven, af te leggen, indien men mij de belofte van vrijgeleide geven wil. Dat gij, achtbare leden van den Raad dezer stad! niet zonder de beschikking Gods mij mijne bede hebt toegestaan, en dit openlijk godsdienst-gesprek door uw gezag hebt willen bekrachtigen: daarvoor breng ik u mijnen hartelijken dank toe. — Ik bied thans mij zelven aan, om een' ieder, die meent, dat mijne leer eene onchristelijke en kettersche leer is, zachtmoedig te beantwoorden."

Toen verhief zich de Vicaris-generaal. Zijne aanspraak had blijkbaar ten doel eene afleiding te weeg te brengen. Hij zeide, dat zulke redewisselingen tot niets dienden, dan om verwarring onder de Christenheid te veroorzaken; dat de beslissing over leergeschillen niet hier, maar bij eene algemeene Kerkvergadering te huis behoorde; eindelijk dat in allen gevalle de verschilpunten, die door ZWINGLI waren voorgesteld, in geschrifte aan het oordeel der Universiteiten te Parijs, te Keulen en te Leuven moesten onderworpen worden.

"En waarom," viel ZWINGLI spottend in, "waarom niet te Erfurt en te Wittenberg? — Lieve Broeders in CHRISTUS! De Vicaris wendt alle mogelijke kunst aan, om u van het doel, waartoe deze vergadering belegd is, af te brengen. — Maar het is de vraag niet, of iets door een oud gebruik sinds onheugelijke tijden gewettigd is; maar dit alleen is de vraag, of wij gebonden zijn aan mensche-

lijke inzettingen, dan of wij tot gehoorzaamheid aan den wil van God zijn verpligt. — Aan eene algemeene Kerkvergadering hebben wij geene behoefte. Zie hier eene christelijke vergadering, die uit zucht voor de waarheid is bijeengekomen, en die daarom, op grond van de beloften des Evangelies, hopen mag, dat de Heer haar op haar gebed zal nabij zijn. — Om de waarheid te leeren kennen is het niet noodig een Bisschop te zijn —: het is genoeg, indien iemand een geloovige is. — Door over het woord van God te spreken kan geene verwarring onder de volken der christenheid worden aangerigt. Want waar de waarheid, zonder inmenging van menschelijke bijvoegselen verkondigd wordt, zal zij zich zelve ingang in alle christelijke gemoederen verschaffen. — Wat aangaat de belofte, dat er binnen kort eene Kerkvergadering zal gehouden worden —: de Pausen, de Bisschoppen en de Vorsten der Kerk beminnen geene Kerkvergaderingen. — Wat moet er intusschen van zoo velen worden, wier gewetens tegenwoordig zeer beangstigd zijn? Moeten deze zielen, die naar waarheid dorsten, langer van het woord Gods beroofd en aan hunne twijfelingen ten prooi gegeven worden? Mogen wij het toelaten, dat zij als armen en beroofden leven en sterven? Broeders! Gelooft mij, het is eene zaak van den hoogsten ernst. God, onze toekomstige Regter, zal ons niet vragen, of wij ons naar menschelijke leeringen en geboden gerigt hebben, maar of wij Zijn gebod onderhouden hebben. — Spreke mij de Vicaris niet van het oordeel der Universiteiten. Wij hebben hier, die een onfeilbare uitspraak zullen doen, namelijk de goddelijke Schriften, die niet feilen noch liegen kunnen. Zij zijn hier ter tafel in de Hebreeuwsche, Grieksche en Latijnsche talen. Wij hebben hier mannen, die in deze onderscheidene talen wel onderwezen zijn, Doctoren en Geleerden van onderscheidene Universiteiten. — En al ontbraken ook deze, wij hebben hier geloovige

christenen, die van God zelven geleerd zijn, en door den H. Geest gemakkelijk zullen kunnen onderscheiden, of hetgeen ik leer, overeenkomstig de H. S. is, dan of ik den zin harer woorden geweld aandoe. — Burgers van Zurich! bidt den Heer, onzen God, met een opregt hart! Indien het u niet aan geloof ontbreekt, Hij zal u wijsheid geven."

Nadat ZWINGLI dit met grooten ernst gezegd had, ontstond er eene diepe stilte in de vergadering. Toen niemand het woord opvatte, rees de Burgemeester ROIST op, en noodigde, wie iets in het midden te brengen had uit, om vrijelijk zijn gevoelen voor te dragen. De stilte bleef voortduren. Zelfs toen sprak niemand, toen ZWINGLI zelf nog eenmaal bij de christelijke liefde en om der waarheid wille bad, dat men hem, indien hij eene dwaalleer verkondigd had, thans daarvan overtuigen en beter leeren mogt.

Er werd geen enkele gevonden, die zich met hem waagde te meten. Men vreesde zijne geleerdheid en de geweldige kracht zijnes woords.

Plotseling klonk er eene stem van uit de nabijheid van de deur der vergaderzaal: "Waar zijn nu die grootsprekers, die zich op de straten zóó dapper betoonen? Komt nu te voorschijn? Hier is uw man! Bij den vollen beker zijt gij welsprekend; *hier* zijt gij stom!" Het was zekere GUTSCHENKEL uit Bern, die zich aldus liet hooren en tegelijk zijn woord met eene kluchtige beweging zijner hand deed vergezeld gaan, zoodat er een algemeen gelach ontstond.

Reeds scheen de vergadering onverrigter zake te zullen scheiden, toen de Prediker van Neftenbach, een dorp in het Kanton Zurich, JACOB WAGNER (CARPENTARIUS) het woord opnam. Hij herinnerde aan het laatste herderlijke schrijven van den Bisschop, waarbij de geloovigen vermaand waren geworden zich aan de geboden der Kerk te houden. Hij maakte melding van het treurig lot van zekeren

URBANUS WEISS, Prediker te Fislisbach, die wegens de vrije verkondiging van het woord Gods op bevel van den Bisschop naar Baden gevoerd was. Hij deed opmerken, dat ZWINGLI dezelfde gevoelens omtrent het Evangelie voorstond als deze. "En," zeide hij, "daar thans niemand het onderneemt hem tegen te spreken, moet ik het er voor houden, dat de Prediker te Fislisbach onregtvaardig is behandeld geworden."

Door dit opgeworpen woord liet zich de Vicaris uit de voorzigtige stelling, waarin hij zich tot nu toe geplaatst had, om zich niet in een twistgeding te mengen, voor zijne zaak ter kwader ure afbrengen. Hij beklaagde zich over de leeringen, die er verspreid werden, en waardoor overal oproerigheden en wanordelijkheden gesticht werden. Wat dien bedoelden Prediker aanging, hij verklaarde dien man ten hoogste onkundig en onbekwaam bevonden te hebben. "Ik sprak met hem," zeide hij, "over de voorbidding der Heiligen en van MARIA, de moeder Gods: maar, goede God! hoe armzalig was hij in zijne bewijsvoering!"

"Dat is," hernam terstond ZWINGLI, "niet zonder de Voorzienigheid, dat de Vicaris spreekt over de voorbidding der Heiligen en van MARIA, de moeder Gods. Dit is juist één der zaken, die ik voorgesteld heb. — Daar nu de Vicaris zich beroemt, dat hij den Prediker te Fislisbach met de woorden der H. S. overtuigd heeft: — welaan, ik bid hem, dat hij mij die plaatsen aanvoere, waar ons geleerd wordt, dat wij de Heiligen als onze voorbidders moeten aanroepen!"

FABER zag zich hiermede in de engte gedreven. Hij zocht zich nu te redden door het houden eener lange aanspraak, waarin hij over allerlei uitweidde. Hij sprak over den oorsprong der ketterijen, over hetgeen door de Conciliën tot bewaring van de zuiverheid der leer gedaan was, over de tegenwoordige beroeringen, waardoor het

heeft Rome met ...

Wie zou het verwacht hebben, dat het Rome in ... zin zou hebben kunnen komen, hem nog voor zich te ... houden?

Weinige dagen na het gehouden godsdienst-gesprek kw... ten zijnen huize de Pauselijke Nuntius, ENNIUS. Vri... delijk naderde hij hem, en sprak van de genegenhe... die de H. Vader hem toedroeg. Tegelijk overhandi... hij hem eene Pauselijke Breve onder des Pausen gewo... zegelring.

"ADRIANUS VI, Paus, aan zijnen geliefden zoon ... en den apostolischen zegen! Wij hebben den eerwaardi... ENNIUS, den Bisschop van Verulanum, Prelaat van ... huis en Gezant van den apostolischen Stoel, een' man ... muntende in voorzigtigheid en in het geloof, gezon... tot het heldhaftige en aan den apostolischen Sloel ...

1) Zwingl. ad Just. Zimmermann (Xylotectum) Canoni... Lucernae, 1 Mart. 1523. Opp. V. VII. p. 278.

2) Zwingl. ad Werner Steiner. Als boven.

3) Als boven.

...RD LIBRARIES

geregtigheden, die zij dan weder door geld liet af-
open.
Thans rees eerst SEBASTIAAN HOFMANN, een Francis-
ner uit Scaphuizen en Dr. der Godgeleerdheid, en na
m LEO JUDAE op, en drongen beiden bij den Vicaris
n, dat hij de aanroeping der Heiligen uit de H. S. be-
jzen zou.
"HERCULES zelf," riep de Vicaris uit, "was tegen geen
ee bestand! Moet ik dan nu twee vijanden tegelijk be-
ijden?" Na zich vervolgens op de algemeene overeen-
mming der Kerk in de leer van de vereering der Hei-
en beroepen, en voorts eenige plaatsen der H. S., waarin
lof van Maria gesproken wordt, aangevoerd te hebben,
sloot hij met te zeggen: "indien al wat ik voorbreng,
or ijdele klanken gehouden wordt, is het beter dat ik
ijg." Toen ging hij zitten.
Dr. MARTINUS BLANSCH, Prediker te Tubingen, die
de tot het gezantschap van den Bisschop behoorde, vree-
nde, dat de houding van den Vicaris een' kwaden in-
uk zou maken, vatte toen het woord op. Hij gaf toe,
t de aanroeping der Heiligen misschien uit de H. S.
et zou kunnen bewezen worden; maar des sterker drong
i aan op eerbiediging van het gezag der algemeene Kerk-
rgadering naar het woord des Heeren: *die u hoort,*
ort mij. Hij wees nog op den Canon der Mis, op de
tanie van den H. GREGORIUS, en op de wonderen, die
g dagelijks door de Heiligen verrigt werden.
"Ook die goede man," antwoordde ZWINGLI, "wil nog
at in het midden brengen! — Gij verlangt dat ik mij
n het gezag der Kerk zal onderwerpen: wel! zeg mij
n wat gij door de *Kerk* verstaat. Indien gij meent,
t de Paus met zijne Kardinalen en Bisschoppen de Kerk
, hoe kunt gij staande houden, dat aan *deze* de onfeil-
arheid moet worden toegeschreven? Want wie zal zul-
n niet voor dwalenden aanzien, die ontelbare oorlogen

hebben ontstoken, geheele landen te vuur en te zwaard verwoest, Staten omgekeerd, het christen-volk verdrukt hebben, die zich niet laten gelegen liggen aan het bevel van CHRISTUS en zijne Apostelen, maar alles wat zij doen, enkel doen om hunne wellusten en eerzucht te bevredigen? — Voorzeker! daar is eene onfeilbare Kerk. Deze is de gemeenschap der ware geloovigen in CHRISTUS, hunnen Zaligmaker, die door den Geest en den wille Gods gesticht is. Maar zij tracht niet naar vleeschelijke magt; zij wil niet heerschen als de Koninkrijken dezer wereld. Deze is de Kerk die niet dwalen kan; zij zoekt, beveelt en volgt, wat de Geest van God gebiedt. Deze is de Bruid van CHRISTUS zonder vlek en rimpel. — Zij is het, die de woorden des Heeren bewaart. En niets willende verkondigen, dan wat de Heer haar bevolen heeft, geldt van haar het woord: *die u hoort, hoort mij!* Te vergeefs beroept gij u ter gunste van de aanroeping der Heiligen op HIERONYMUS; want ieder weet hoe kwalijk hij vele plaatsen der H. S. verstaat: — of op den Canon der Mis; want daarbij wordt veel geleerd, waarvan de Apostelen niet geweten hebben: — of op de wonderen der Heiligen; want daarvan kan niets met zekerheid gezegd worden." — Wij hebben aan den eenigen CHRISTUS genoeg. Nog tot het schepsel de toevlugt te willen nemen, zou hetzelfde zijn, als aan de algenoegzame hulp van CHRISTUS te wanhopen."

Toen na dit zeggen van ZWINGLI nu SEBASTIAAN HOFMANN andermaal opstond, en den Raad bad, thans de leer des Evangelies te willen handhaven en beschermen, omdat er niemand gevonden was, die haar had kunnen bestrijden: werd FABER in drift ontstoken en beriep zich op den Bisschop. "Ik zeg openlijk," hernam HOFFMAN, "dat ik niets op de belofte van den Bisschop reken."

Daarop rigtte een Franciscaner uit Bern mede het woord

tot den Raad, en moedigde hem aan, om het aangevangen werk in de vreeze Gods te voleindigen.

Nadat de Burgemeester nogmaals vruchteloos allen had opgeroepen, of zij iets hadden voor te brengen (want het was reeds middag geworden), sloot hij de vergadering met uitzondering van de leden van den Raad. Na den maaltijd kwam men weder in het Raadhuis bijeen: en nu werd een Raadsbesluit voorgelezen, waarvan het slot aldus luidde: "Het is dan onze ernstige meening, dat Mr. HULRICH ZWINGLI voortaan even als tot hiertoe het h. Evangelie en het zuivere woord Gods naar den Geest Gods overeenkomstig zijn vermogen verkondige. Desgelijks zullen alle Priesters, Zielzorgers en Predikers in onze stad, landschap en onderhoorigheden niets prediken, dan wat zij met de H. S. bewijzen kunnen. Maar het zal niemand vrijstaan anderen te beschimpen en te verketteren."

Toen dit besluit voorgelezen was, sprak ZWINGLI met de vreugde op het gelaat: "U dank ik, o Heer," dat het Uw wil en welbehagen is, Uw woord te doen heerschen zoowel op aarde, als in den hemel! En gij, achtbare Raad! de Heer zal u zegenen en bevestigen, opdat gij Zijn woord in uw gebied zult kunnen beschermen en handhaven! Amen.

Nog eenmaal nam de Vicaris het woord, en beklaagde zich, dat men zijne vermaning niet geacht had. Ook betuigde hij, dat hij thans eerst in de gelegenheid geweest was, de stellingen van ZWINGLI te lezen, en ligt bewijzen kon, dat zij onhoudbaar waren.

Nu verhief zich onverwacht de strijd op nieuw. Van zelf kwam men weder eerst op het gezag der Overleveringen; vervolgens handelde men over de Mis. De Vicaris wendde veel list aan, om zijnen tegenstander in verwarring te brengen. Maar ZWINGLI antwoordde: "Ik heb medelijden met u dat gij tot zulke sofisterijen uw toevlugt moet

nemen. Maar ik ben aan de Hoogeschool daarin ook onderwezen. Ik zal niet toelaten, dat de waarheid Gods aldus schade lijde. Laat ons met de H. S. strijden."

De woorden werden van beide zijden korter en bitterder, zoodat de ontevredenheid in de vergadering zigtbaar werd. Allen rezen op, en heengaande zeide de Burgemeester ROIST lagchende: "het zwaard, waarmede de Prediker van Fislisbach geslagen is, wilde heden niet uit de schede." Waarop WOLFGANG ROUPLI (JOUERUS) met luider stem vervolgde: "Waar zijn zij nu, die ons moord en brand gedreigd hebben?"

Aldus eindigde het Godsdienst-gesprek op het Raadhuis te Zurich [1]).

HOOFDSTUK X.

DE OVERWINNING VOLTOOID.

ZWINGLI ontving van alle zijden gelukwenschingen over den afloop van het openlijk Godsdienst-gesprek. "Ik wensch u geluk," schreef hem GLAREANUS, "neen! niet u, maar ik zegen het Evangelie, dat overwinnaar gebleven is. Geprezen zij de genade van CHRISTUS"! [2]) — OECOLAMPADIUS schreef: "Ik had alle hoop op eene goede

1) Het verhaal van dit gesprek is te boek gesteld door Erhardus Hegenwald, die van hetzelve oorgetuige was. Faber, die den schrijver van eenzijdigheid beschuldigde, heeft ook een verhaal daarvan in het licht gegeven. Vervolgens hebben zeven burgers van Zurich in een openbaar gemaakt geschrift den Vicaris weder teregt gewezen. Johannes Salat heeft zijn verhaal van dit gesprek uit dat van Faber ontleend. Het één en ander vindt men met elkander vergeleken Zwingl. Opp. V. I. p. 128—189.

2) Glarean. ad Zwingl. Pridie Non. Febr. 1523. Opp. V. VII p. 270.

uitkomst. Want ik wist, dat CHRISTUS Zijne eigene zaak niet zou verlaten. — Ik heb vernomen, dat uwe tegenstanders zich zoodanig onbekwaam gedragen hebben, dat u niet eenmaal de gelegenheid is aangeboden, om uwe krachten te toonen. Maar wat is niet altijd magteloos bevonden, dat zich tegen de waarheid Gods verzet?" [1])

Gelijk het echter doorgaans gaat, dat beide partijen zich de overwinning toeschrijven: zóó roemde deswege ook FABER, "voorzeker onbeschaamd genoeg," schreef ZWINGLI aan URBANUS WEISS, den gevangen Prediker van Fislisbach, dien hij door eenen brief tot getrouwheid aan zijne overtuiging aanmaande. "Voorzeker onbeschaamd genoeg, na volkomen geslagen te zijn!" [2]) Naar zijn oordeel was FABER rijk aan woorden, maar arm aan ware geleerdheid, een man, die geen ander Christendom kende, dan dat hij te Rome geleerd had [3]). Daarom verdroot het hem te meer, dat hij van dezen man, gelijk hij vernam, gesmaad en van groote misdaden beticht werd. Hij zond hem een' scherpen brief, waarin hij hem vermaande om zich stil te houden [4]). Wat de valsche beschuldigingen betreft, "dit is," schreef hij aan OECOLAMPADIUS, "de gewone toevlugt van zulke lieden. Ik vrees ze echter niet, zijnde mij zelven mijner onschuld ten vollen bewust. Laat hen lasteren! Niets heeft uw ZWINGLI ooit gedaan, waarvan hij geene verantwoording doen kan, en zelfs door de onregtvaardigste vierschaar niet zal vrijgesproken worden!" [5])

---

1) Oecolamp. ad Zwingl. In die Juliani martyris. Opp. V. VII. p. 274.

2) Zwingl. ad Urb. Wyssium, captivum Christi confessorem in Gottlieben, 23 Febr. 1523. Opp. V. VII. p. 277.

3) Zwingl. ad Werner Steiner, 19 Febr. 1523. Opp. V. VII. p. 275.

4) Joh. Alex. Brassicanus ad Zwingl. 20 Febr. 1523. Opp. V. VII. p. 276.

5) Zwingl. ad Oecol. 1523. Opp. V. VII. p. 291.

ting! Met welk eene ...
goddelooslijk van U afgeweken zijn, ons in ellende ...
zonkene schepselen aangezien! Tot welk eene groote...
zekere hoop hebt gij ons, die buiten hope waren, ...
heven. Tot welk eene waardigheid en heerlijkheid ...
in uwen Zoon geroepen! Dit alles gaat ons begrip ...
eindig ver te boven. Voor zoo vele weldaden ontbr...
ons de regte dankbaarheid" 2). — Maar, zegt hij bi...
zestiende Stelling, het Evangelie bevat zoo wel Gods...
velen aan de menschen, als zijne Openbaring aan ...
Want voor die God lief hebben is immers ook *dat* ...
blijde boodschap, waardoor zij zijn wil verstaan. Ik ...

---

1) Zwingli neemt hierbij als eene gegevene waarheid aan, d... mensch ten gevolge van eene *goddelijke verkiezing* zalig wordt. ... zegt bij de twintigste stelling: "God heeft ons uitverkoren, opd... vruchten zouden dragen, en dat kunnen alleen diegenen, welk... van eeuwigheid heeft uitverkoren. — Waarom God dan diegenen ... doemt, die geene vrucht voortbrengen, daar Hij er hun toch de k... niet toe geeft: daarover kunnen wij niet oordeelen. *Dit alleen z...* met Paulus: God is niet onregtvaardig." Ibid. *p. 286. 29...* Later zullen wij hem dit leerbegrip zien ontwikkelen.

2) Ibid. p. 206. 207.

verbonden Zwitsersche volk, ten einde met hetzelve te handelen over de gewigtigste belangen, die ons, den apostolischen Stoel en de gansche Christenheid betreffen. Hoewel wij hem bevolen hebben, deze belangen openlijk met allen te bespreken: daar wij echter van uwe uitstekende regtschapenheid in het bijzonder vernomen hebben en u wegens uwe aanhankelijkheid zeer beminnen, en een bijzonder vertrouwen op u hebben, hebben wij onzen Gezant in last gegeven, dat hij bepaaldelijk u ons schrijven overhandige en u onze goede gezindheid te uwaarts te kennen geve. Wij vermanen derhalve u, onzen getrouwen in den Heer! dat gij *en* hem uw volkomen vertrouwen schenkt *en*, gelijk wij gezind zijn u in eer en aanzien te verheffen en uwe belangen te bevorderen, desgelijks van uwe zijde alles aanwendt, wat tot bevordering van onze belangen en die van den H. Stoel strekken kan. — Gegeven te Rome bij St. PIETER, onder den zegelring van den Visscher, 23 Jan. 1523, het eerste jaar van ons Pausschap."

Toen ZWINGLI dit stuk gelezen had, gaf hij den Gezant zijne verwondering te kennen, dat men den Paus zoodanige gedachten, als de Breve inhield, aangaande hem had ingeboezemd. Hij verzekerde dat men hem zeer misleid had. Hoe zou het mogelijk zijn, dat hij de belangen van Rome bevorderde, hij, die van oordeel was, dat Rome niets gemeen met CHRISTUS had? Hij wist al te wel, van welk eenen geest de Pausen bezield waren. Uit al wat zij verordend en gedaan hadden, bleek genoegzaam, dat zij der Kerk van CHRISTUS tot groot nadeel geweest waren. De geest der Pausen was de geest van den Antichrist. De Paus zelf was de Antichrist. Daarom wilde hij verre van hem zijn. Zijn geloof en zijne hope was op het Evangelie van CHRISTUS, hetwelk de Pausen wilden onderdrukken [1]). Ongetroost ging de Gezant van hem

1) Dat dit de hoofdzakelijke inhoud van zijn antwoord aan Ennius

heen; maar de ondervondene teleurstelling vervulde hem met bitterheid. Kort daarna kreeg ZWINGLI een bezoek van zijnen vriend ZINGK uit Einsideln, die nog den titel droeg van Kapelaan van den H. Stoel. Deze deelde hem mede, dat ook hij een Pauselijk schrijven ontvangen had, hetwelk inhield dat hij al het mogelijke moest aanwenden, om ZWINGLI weder voor de zaak van Rome te gewinnen. Toen ZWINGLI ZINGK vroeg, wat de Paus daarvoor beloofde, antwoordde hij: "alles, behalve den Pauselijken Stoel." ""Ik verkies,"" hernam hij terstond daarop, ""de armoede van CHRISTUS verre boven de schatten en heerlijkheden der Pausen"" [1]). Het is ligt te denken, welke de uitslag van het gesprek was dat tusschen de twee vrienden gevoerd werd.

Weldra verspreidde zich het gerucht, dat zoowel de Pauselijke Nuntius als de Bisschop van Constans ijverig werkzaam waren, om ZWINGLI allerlei hinderlagen te leggen. Toen men hem dit aanbragt, antwoordde hij: "indien ik ooit voor eenige hinderlagen gevreesd had (geloof mij, ik zeg dit zonder te roemen) ik zou de bediening des Evangelies niet op mij genomen hebben" [2]).

Voor zich zelven was hij niet voldaan met het gehouden godsdienst-gesprek. Hij was te weinig in staat gesteld geworden, om naar zijnen wensch zijne meeningen uit de H. S. te staven. De tegenwerpingen zijner tegenpartij waren hem al te onbeduidend geweest. Het had hem gehinderd, dat FABER aan het slot met een magtspreuk gezegd had, dat zijne Stellingen valsch waren, en dat

---

was, blijkt uit zijn schrijven aan zijnen voormaligen leermeester Thomas Wyttenbach. Zwingl. ad Th. Wyttenbach, 15 Jun. 1523. Opp. V. VII. p. 300.

1) Expl. Art. XXXVII. Opp. V. I. p. 367.

2) Zwingl. ad Wern. Steiner, 14 Apr. 1523. Opp. V. VII. p. 290.

hij hem, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk, daarvan zou overtuigen. Hij had geene rust noch duur. Hij zette zich terstond aan het schrijven van eene Verklaring en Verdediging zijner Stellingen in de landtaal, onder zijne gewone zinspreuk: *Komt tot mij, allen, die vermoeid en beladen zijt, en ik zal u rust geven* 1). Hij arbeidde aan dit werk dag en nacht. Den 14 Julij 1523 had hij het voleindigd, en droeg het met eene uitvoerige voorrede aan den Raad en het volk van Glaris, "zijne voormalige parochialen en thans zijne lieve broeders in CHRISTUS," op 2). Wegens den rijkdom van zaken, die daarin behandeld en de kracht, waarmede daarin alle bewijzen en bedenkingen der tegenpartij afgeslagen worden, verdient dit geschrift de uiterste opmerkzaamheid. Het bevat een protest tegen alles, wat de R. Kerk in strijd met het Evangelie leert. In het geheele tijdperk der Hervorming is er naauwelijks een ander geschrift aan te wijzen, dat deze uitlegging overtreft in ernst, in overtuigende en wegslepende welsprekendheid, in de kracht van den volkstoon en van het eigenaardig woord, dat rotsen splijt en der waarheid den weg baant. Het eenige, dat men er op zou kunnen aanmerken is, dat sommige bewijzen, die bijgebragt worden, wel eens te veel bewijzen, en daardoor over het doel heenreiken. Maar dit is niet zelden het geval, als men van zijn onderwerp zóó geheel vervuld is, dat men niet naauwkeurig acht geeft op hetgeen ter zake meerder of minder dienstig is 3).

---

1) Expositio et Confirmatio Articulorum sive conclusionum ab Huldr. Zwinglio, Tiguri ad XVI kal. Febr. Anni MDXXIII promulgatarum. Opp. V. I. p. 190 sqq.

2) "Opdat hij hun daarmede een openbaar blijk mogt geven, hoe hij hunne liefde en achting, hem vroeger bewezen, gedachtig bleef." In een brief aan Myconius bekent hij, dat het niet zonder vele gebreken is, maar verontschuldigt zich met den haast, waarmede hij het had moeten opstellen. 26 Aug. 1522. Opp. V. VII. p. 218.

3) Verg. over de stellingen van Zwingli en derzelver uitlegging de

Had onze Hervormer bij zijne eerste Stelling geleerd, dat het eene dwaling en verwerping van God is, als men het Evangelie niet zonder het getuigenis der Kerk wil laten gelden: in de Uitlegging geeft hij de reden op, waarom hij dit voorop geplaatst had. Werd toch dit erkend: het grootste deel van het vijandelijk heir zou uit het veld geslagen zijn. De aardsche menschen spreken uit de aarde; alleen de Geest van God leert alle waarheid. Wie CHRISTUS regt kennen wil, moet van God, niet van de menschen geleerd zijn. Geen mensch is van natuur bekwaam de hemelsche dingen te begrijpen. Maar wie door God verlicht en onderwezen wordt, is van de meening van Gods woord verzekerd, meer dan wanneer het met nog zoo veel schrifts bezegeld was [1]). — Hij ontwikkelt dit op treffende wijze nog nader bij de vijftiende Stelling. Men kan niemand toestaan voor ons te beslissen, wat de H. S. leert. Want alle menschen zijn leugenachtig. Ieder moet zich door God, die alleen de waarheid en de beste leermeester der waarheid is, laten onderwijzen. Wie dit doet en zich met een geloovig hart aan God overgeeft, zal kunnen beoordeelen al, wat de menschen voor waarheid uitgeven. Indien hij in zijn Evangelie, dat is in die leer, welke hij uit de ingeving des H. Geestes (in de H. S.) door Gods genade ontvangen heeft, iets vindt, (dat zich als waarheid aan hem voordoet) dan neemt hij dit nu niet eerst aan, noch stemt dit nu eerst toe, maar hij is reeds te voren zóó helder onderwezen en verlicht, dat hij niets aanneemt, dan hetgeen God hem door CHRISTUS onderwijst. En indien soms de mensch spreekt wat Godes is, dan bewijst de geloovige zijn woord niet aan den naaste, maar hij zegt: *dit moet geloofd worden; want dit is uit God* [2]).

Reform. Kirchenz., herausg. von Prof. Ebrard in Erlangen. 1851. N. 45.

1) Exposit. Opp. V. I. p. 195. 196. 2) Ibid. p. 227. 228.

Wat het is, dat hij voor het eenige waarachtige *Evangelie* houdt, verklaart hij bij de vijfde Stelling. "Nadat ADAM van het licht en de leiding van Gods Geest afgeweken en op zich zelven en zijne eigene wijsheid begonnen was te steunen (want hij wilde groot en Gode gelijk worden,) heeft hij door dezen afval zich zelven en zijne nakomelingen onder de heerschappij der wet, onder de magt der zonde en des doods gebragt [1]). Het was ons onmogelijk, ons van deze dienstbaarheid te verlossen, dit juk van onze schouders af te werpen. Want wij waren vleesch: wij waren zondaars en stervelingen. God alleen kon ons van dit verderf redden. God heeft ons zóó lief gehad en was met zulk eene ontferming over ons bewogen, dat Hij, niet door eenig bevel-woord, maar door dat eeuwige Woord, door 't welk Hij alles geschapen heeft, zijnen eenigen en geliefden Zoon, ons behouden en met zich verzoenen wilde. Door Hem wordt al, wat in ons onrein en verkeerd is, geheel en volkomen genezen. God heeft Hem gezonden, opdat Hij onze zwakke natuur (die echter haren grond niet in de zonde had) aannemen, en geenen gewonen, maar den schandelijksten dood onschuldig voor ons ondergaan zou, opdat Hij ons van de oorzaak des doods, welke de zonde is, verlossen, en met de goddelijke geregtigheid bevredigen zou, ten einde deze niet genoodzaakt zou zijn, ons voortdurend te veroordeelen. CHRISTUS, waarachtig mensch, zonder zonde uit eene maagd geboren, en waarachtig God, is naar zijne menschelijke natuur onschuldig voor ons gestorven, en, voor zoo ver Hij God is, heeft Hij als eeuwig en onverander-

---

1) Zwingli stond *thans* nog op het infralapsarisch standpunt. Immers hij zegt bij de vijfde stelling: "De mensch is vóór den val met eenen vrijen wil voorzien geweest, zoodat hij de wet had kunnen onderhouden, wanneer hij gewild had, of ook overtreden, wanneer hij de gehoorzaamheid niet wilde." Ibid. p. 203.

lijk goed eene eeuwige verzoening voor ons te weeg gebragt. — Door eene zoo groote en onuitsprekelijke liefde heeft God ons weder tot zich willen trekken en wederliefde in ons ontstoken, terwijl anders zijne hooge en eeuwige majesteit ons met vreeze zou vervuld hebben [1]). — Van zulk eenen liefderijken Vader kunnen nu allen, die in den Zoon met een volkomen hart gelooven, alles goeds vragen en verwachten. Want wat zal hij weigeren, die zijnen eigenen Zoon gegeven heeft? Of wien zal de vergeving van zonden ontzegd worden, voor welke CHRISTUS bij God betaald heeft, indien wij maar vast en onbewegelijk in het geloof zijn. — O! ontfermend, heerlijk God! Vader van alle barmhartigheid en God van alle vertroosting! Met welk eene liefde hebt Gij ons, oproerigen, die goddelooslijk van U afgeweken zijn, ons in ellende verzonkene schepselen aangezien! Tot welk eene groote en zekere hoop hebt gij ons, die buiten hope waren, verheven. Tot welk eene waardigheid en heerlijkheid ons in uwen Zoon geroepen! Dit alles gaat ons begrip oneindig ver te boven. Voor zoo vele weldaden ontbreekt ons de regte dankbaarheid" [2]). — Maar, zegt hij bij de zestiende Stelling, het Evangelie bevat zoo wel Gods bevelen aan de menschen, als zijne Openbaring aan hen. Want voor die God lief hebben is immers ook *dat* eene blijde boodschap, waardoor zij zijn wil verstaan. Ik zou

---

1) Zwingli neemt hierbij als eene gegevene waarheid aan, dat de mensch ten gevolge van eene *goddelijke verkiezing* zalig wordt. Hij zegt bij de twintigste stelling: "God heeft ons uitverkoren, opdat wij vruchten zouden dragen, en dat kunnen alleen diegenen, welke Hij van eeuwigheid heeft uitverkoren. — Waarom God dan diegenen verdoemt, die geene vrucht voortbrengen, daar Hij er hun toch de kracht niet toe geeft: daarover kunnen wij niet oordeelen. Dit alleen zeg ik met Paulus: God is niet onregtvaardig." Ibid. p. 286. 294. — Later zullen wij hem dit leerbegrip zien ontwikkelen.

2) Ibid. p. 206. 207.

het Evangelie ook wel eene *Wet* kunnen noemen, maar ik verkies den naam *Evangelie*, deels omdat het als zoodanig alleen voor de godvruchtigen is, deels omdat ik allen twist over *Wet* en *Evangelie* wil voorkomen. Niet te min, dit weet ik, dat CHRISTUS de hoofdzaak der zaligheid en tevens alle volmaaktheid is; want CHRISTUS zelf is de gansche zaligheid" [1]).

Ziedaar in deze woorden heldere inzigten in het Evangelie gegeven. De mensch een zondaar en buiten hope; — God, de eeuwige geregtigheid en liefde, ontfermt zich over ADAMS ellendig nageslacht en is de eenige oorzaak van behoud; Hij zendt zijnen eigenen Zoon in onze menschelijke natuur, om ons te verlossen; de heilige CHRISTUS sterft voor ons als mensch, opdat wij, door zijnen dood met God verzoend, niet langer voor Gods heilige majesteit vreezen, maar voor Hem met wederliefde vervuld zouden worden; — door het geloof in dezen CHRISTUS worden wij weder kinderen Gods, die eeuwig in zijne gunst deelen, maar ook gaarne naar zijnen wil leven. — Het eigenaardige in deze voorstelling is vooral, dat CHRISTUS, hoewel als mensch voor ons gestorven, echter als God onze verzoening heeft aangebragt. Wat overigens de uitdrukking: *betaling*, *voldoening* (*satisfactie*) aan Gods geregtigheid betreft, daarvan bleef ZWINGLI even als LUTHER en de overige Hervormers zich steeds bedienen.

Maar dat ook bij hem, even als bij LUTHER, de leer der vrije genade het uitgangspunt der Hervorming was, blijkt uit eene menigte plaatsen van deze Uitlegging. Ten voorbeelde diene, wat hij bij de twee en twintigste Stelling zegt: "Daar niemand tot God komen kan, die niet regtvaardig is, en geen mensch in zich zelven regtvaardig kan zijn, heeft God CHRISTUS gegeven tot onze geregtigheid. CHRISTUS is regtvaardig, en Hij is ons Hoofd, wij

---

1) Ibid. p. 231.

zijn zijne leden. De leden komen derhalve tot God door de regtvaardigheid van het Hoofd. Daarmede is alle verdienstelijkheid onzer werken uitgesloten. Wij worden alleen uit de genade Gods zalig. Hoe meer wij onze schuld inzien, des te meer vinden wij God, en komen tot liefde jegens Hem en vertrouwen op zijne genade, en langs dezen weg worden wij godvruchtig. — Want geloovende, dat ons heil in CHRISTUS is, gevoelen wij in ons en ondervinden het, dat wij nooit te voren zulk een welbehagen gehad hebben in hetgeen God geboden heeft; nooit te voren zulk een' afkeer van het kwade, dat door Hem verboden is" [1]).

Tegen de Mis en het begrip daarvan als offer is de achttiende Stelling gerigt. Tot de handeling van een offer, zegt hij, behoort de dood van het offer; maar CHRISTUS heeft slechts eenmaal kunnen sterven. — Kan derhalve het Sacrement des Altaars geen offer zijn, zoo blijft alleen over dat het eene *gedachtenis* is, *een pand en zegel* van de verlossing, die door het offer eenmaal volbragt is, opdat wij weten, dat zij in eeuwigheid kracht heeft, eene verzekering voor de zwakgeloovigen door een uitwendig teeken. De betrekking dergenen, die aan de tafel deelnemen, tot het teeken is geen ander dan die van geloovigen in CHRISTUS, door wiens onschuldig sterven eene eeuwige verzoening is te weeg gebragt [2]).

Hier treffen wij derhalve reeds in de grondtrekken ZWINGLI's avondmaals-leer aan.

Maar vraagt nu iemand nog, op welk eenen grond onze Hervormer de gehoorzaamheid aan den Paus meende te moeten opzeggen? "Geen ander," antwoordt hij u, "dan omdat ik slechts éénen Hoogepriester erkennen kan, namelijk CHRISTUS. Daarom besluit ik, dat, wie zich zel-

---

1) Ibid. p. 325. 326.
2) Ibid. p. 253. 269.

ven een opperpriester noemt, CHRISTUS tegenstaat en verwerpt. Hoe! Zal een nietig sterveling zich durven aanmatigen, waartoe God met eenen heiligen eed alleen zijnen Eeniggeboren Zoon gewijd en bekrachtigd heeft? Is dat niet het werk van den Antichrist, de gruwel der verwoesting, waarvan de Heer gesproken heeft! —— Ik weet wel, dat men zegt: "wij houden den Paus niet voor eenen God, maar voor zijnen Stedehouder op aarde. "Die ijdele uitvlugten! Wanneer heeft God hem deze magt gegeven? Waaruit kan men bewijzen, dat CHRISTUS op aarde eenen Stedehouder hebben moet? —— Men spreke mij niet van den Apostel PETRUS! De Heer heeft niet gezegd: *wees Priester te Rome! Zijt boven alle geloovigen verheven!* Maar de Heer heeft gezegd: *weid mijne schapen.* Maar dat is dezelfde last, dien Hij aan al zijne Apostelen heeft opgedragen" [1]).

Op niets drong hij sterker aan, dan op de gelijkheid der christenen onderling. Hoe hartelijk spreekt hij over de christelijke broederschap bij de zeven en twintigste Stelling. "Allen, die met mij God als den algemeenen Vader aanroepen, moeten ook mij voor hunnen broeder erkennen, of zij hebben den Vader niet. Wat mij aangaat, ik houd hen allen voor mijne broeders. En gij, o mijne ziele! al is het, dat velen u buiten hunne genegenheid sluiten, laat het u maar nooit aan liefde ontbreken. Bid voor allen als voor broeders. Gedenk inzonderheid in uwe gebeden de armen en ellendigen, dat God hen door zijnen Geest verlichte en aanneme tot zijne kinderen, wier zonden vergeven zijn" [2]).

Als het middenpunt van zijne godsdienstige begrippen moet beschouwd worden, dat God, gelijk Hij de eenige oorsprong van alles is, zoo ook de eenige werkmeester van het

1) Art. 17. Ibid. p. 249—251.
2) Ibid. p. 335.

geestelijk leven des menschen is. "De mensch maakt den mensch niet geloovig, maar alleen de Geest, die hem trekt en zijn hart verandert. Ofschoon wij het uitwendig Woord niet verwerpen, maar van deszelfs onderwijzing gebruik maken, het kan echter het hart niet geloovig maken. Dit geschiedt alleen door den Geest en het inwendig Woord" 1).

Dat hij overigens zóó uitvoerig is in de bestrijding van de vereering der Heiligen, en gedurig tegen de enkele uitwendigheden in de godsdienst uitweidt, daarentegen aanhoudend op vertrouwen op God, gegrond in het geloof in den eenigen Middelaar, CHRISTUS, en op het dienen van God in ootmoed, heiligheid en broederlijke liefde aandringt, dit ligt in zijne beschouwingswijze van de R. Kerk, en is daaruit te verklaren. In de R. Kerk ziet hij niets dan de afdwaling van den Schepper tot het schepsel, eene oplossing van het levende Christendom in eene ontelbare menigte van plegtigheden, eene omkeering van dat ware Evangelie, 't welk den geloovige leert God en menschen lief te hebben.

Uit hetgeen wij aangevoerd hebben, kan genoegzaam blijken, dat in deze Uitlegging zijner Stellingen al de grondbeginselen van ZWINGLI's Hervorming vervat zijn. Men kan haar aanmerken als zijne geloofsbelijdenis op zijn tegenwoordig standpunt. Daar zij in zijne moedertaal geschreven en alom gelezen werd, werden spoedig wijd en zijd de zaden der Hervorming verspreid, die eerlang vruchten zouden dragen. "Het is mijne vaste verwachting," dus eindigt hij dit geschrift, "dat CHRISTUS, die de waarheid is, zijn woord niet zal laten onderdrukken;

1) Art. 18. Ibid. p. 253. Zóó zegt hij nog: "De oorsprong des geloofs is van God. — Het geloof leert, dat God alle dingen werkt, en wij niets. — Daaruit volgt, dat, wanneer wij geloovigen zijn, wij niets ons zelven toeschrijven. — Wij zijn slechts werktuigen in de hand van God."

maar Hij zal ons, arme zondaren, meer en meer met het licht zijner genade bestralen."

Intusschen had Keizer KAREL V een gestreng Edict tegen de Luthersche leer en predikatien tot het Duitsche volk gerigt. In het begin van Julij 1523 werd dit Edict der Regering van Zurich toegezonden door den Bisschop van Constans tegelijk met een Bisschoppelijk schrijven. De Raad besloot het niet aan het Raadhuis aan te slaan, en den Bisschop te antwoorden, dat in het gebied van het Kanton het Evangelie zuiver verkondigd werd. Was Z. H. W. onverhoopt van een ander gevoelen, Z. H. W. behoorde dan de ketterij aan te wijzen.

Zóó had dan ook de Overheid het groote woord gesproken: CHRISTUS *verdraagt zich met Rome niet. Dat men zich van Rome scheide!*

Beschouwen wij nog eens het beeld van ZWINGLI zoo als het ons uit het voorgaande voor oogen treedt! Het vertoont ons een groot karakter, dat zich zelf gevormd heeft, in de omstandigheden gerijpt, en door menigerlei beproevingen bevestigd is. Sedert hij voor zich in CHRISTUS de waarheid en het leven gevonden had, en zich innerlijk zijne geloofsvereeniging met Hem bewust geworden was, was hij met eene steeds klimmende geestdrift voor Hem bezield geworden. Daarom vond al wat CHRISTUS *niet* was, Diens eer en verdiensten te kort deed, of zich in zijne schatting tegen over den eenigen Zaligmaker stelde, in hem eenen tegenstander en ijverigen bestrijder. Het was hem onmogelijk de overtuiging, waarvan hij doordrongen was, binnen zich zelven besloten te houden; hij *moest* haar aan anderen, in de eerste plaats aan zijnen naasten kring, maar dan ook verder aan zoo velen, als immer mogelijk was, mededeelen. Zijne betrekking tot zijne kerkelijke Over-

heid, die hij eerbiedigde, zoo lang hij kon, gebood hem bij haar hulp te zoeken voor hetgeen hij zag, dat nood was. Maar toen zij achterbleef, toen was het hem niet mogelijk meer in het te vergeefs beproefde te berusten. Evenmin kon hij het van de omstandigheden laten afhangen, of hij stil zou blijven zitten, of zelf de hand aan den ploeg slaan. Hij zag voor zich geene andere keuze, dan of zelf de omstandigheden te voorschijn te roepen, waaronder hij de aangevangene taak zou voortzetten, of bij deze poging te bezwijken. En die taak stelde hij zich geene andere voor, dan in de plaats der menschelijke inzettingen, der uitwendige gebruiken en Kerkplegtigheden, en der vereering van MARIA en der Heiligen, CHRISTUS *alleen, den Zoon van God, door den Vader tot eene verzoening van zonden in den dood overgegeven, weder in de harten en het leven der Christenen in te planten.* Van daar zijn worstelstrijd met de onkunde, het bijgeloof en de zedeloosheid zijner dagen. En het wapen in dien strijd was hem het Evangelie: dat is, volgens hem, de boodschap des heils, waardoor de genadige gezindheid van God en zijn heiligen wil verkondigd wordt. "Waar CHRISTUS," zegt hij, "in zijne waardij gekend wordt, dáár roept men met zijne discipelen uit: *tot wien zouden wij henengaan? Gij hebt de woorden des eeuwigen levens.* Heer! u heb ik gevonden; u houd ik vast; van u zal niets mij scheiden" 1)! Wordt nu CHRISTUS alleen uit de H. S. gekend, en was hij zelf alleen door de H. S. tot Hem gekomen: haar moest hij dus aanbevelen, en er op aandringen, dat men zich uitsluitend aan haar houden en naar haren zin vorschen zou. Hij wist bij ondervinding, dat wie dit geloovig en biddende doet, door den Geest van God tot de waarheid, die in CHRISTUS is, geleid zal worden, en de Geest hem de meening des Geestes leeren zal.

---

1) Opp. V. I. p. 288.

noedigde ZWINGLI
s aan. Op deze o
n aan: "Wij moet
OMINICUS of den k
Het is ook de wi
ingen te maken.
uden ons aldus
Of is het u dan
dan God, en geen
om hangt gij ons zo
e woorden, daar
ons alleen aan Go
ct gij onzen naam t
rmeester, CHRISTU
llen in het klooste

rg, 2 Febr. 1523.

Zijns Geestes deelachtig. En God is het, die dat geloof werkt in den mensch.

Eindelijk werd het hem volkomen duidelijk, dat er slechts één groot beletsel was, waardoor CHRISTUS in Zijne Kerk niet tot Zijne volkomene heerlijkheid komen kon. Dit beletsel was het Pausdom. Hij deed den beslissenden stap. Hij verheelde het niet, dat men, om CHRISTUS te gewinnen, den Paus moest wegwerpen. De Paus, meende hij, trad in de regten van het eenig Hoofd der Kerk. Zijne heerschappij is slechts aanmatiging. Die zich Stedehouder van CHRISTUS op aarde noemt, is de ware Antichrist.

Zóó was dan de Hervorming, die ZWINGLI beproefde *negatief*, afbrekend, verstorend en verwoestend. Ja, wat niet uit God is, moet naar zijne vaste meening ter nedergeworpen worden. Maar in de plaats van al wat hij wegruimde, *stelde hij weder*, van wien de Kerk nimmer had moeten afwijken, CHRISTUS, en verdedigde Zijne regten met eene kracht, die in het geloof haren oorsprong had en daarom onverwinnelijk was.

ZESDE AFDEELING.

De Hervorming tot stand gebragt.

HOOFDSTUK I.

VERBETERING VAN ZEDEN EN VAN SOMMIGE MISBRUIKEN.

Op zekeren dag van het jaar 1522 was er een groote oploop in de straten van Zurich. Er had een schouwspel plaats, waarvan de kronieken der stad nog geene melding gemaakt hadden. Eene groote schare van slechte vrouwlieden werd door de gewapende magt uitgeleid, en niet alleen zag men hier de openbare vrouwen, maar ook allen, van wie het gebleken was, dat zij het om schandloon met gehuwde mannen hielden. Wij kunnen ons het gejoel en gejuich der volksmenigte voorstellen; en het verminderde niet, toen men het misbaar en den vruchteloozen tegenstand dier vrouwlieden zag en de smaadredenen en scheldwoorden hoorde, die zij tegen ZWINGLI als den bewerker van haar ongeluk uitgilden. Hij had namelijk in zijne leerredenen het dulden en toelaten van dergelijke zonden in eene christelijke maatschappij van tijd tot tijd ernstig bestreden. En het was hem daarom eene groote zelfvol-

doening, toen hij vernam, dat de Raad bij besluit bepaald had, al de slechte vrouwlieden uit het gebied der stad te verwijderen. Hij boog voor God zijne knieën en dankte Hem, dat Hij in het Woord Zijner genade zulk een' kracht en zegen gelegd had [1]).

Dat men deze gebeurtenis algemeen aan den invloed van ZWINGLI toeschreef, kunnen wij ook opmaken uit een' brief, omtrent dezen tijd van de hand eener onbekende, blijkbaar eene ongelukkige huisvrouw, aan hem geschreven, waarbij hij dringend gebeden werd, meerdere ongeregeldheden te helpen weren. Deze brief was van den volgenden inhoud:

"Lieve Meester ULRICH! Ik bid u vriendelijk en om Gods wil, dat gij u beijvert, dat het spel verboden worde. Gij gelooft niet, hoe God daarbij gelasterd wordt. Men vervloekt hemel en aarde. Niet alleen zit men gedurende den dag bij elkander, maar men brengt ook den halven nacht met het spel door. Men kan en wil niet werken. Het geld, dat men voor het onderhoud van vrouw en kinderen besteden moest, wordt schandelijk verteerd. Als zij thuis komen, dwingen zij hunne vrouwen, om hun te eten te geven, en eischen haar ook nog geld af, om te kunnen spelen. Klagen wij dan onzen nood aan een' vriend of aan den Burgemeester, zoo dreigen zij ons dood te zullen slaan. Och! dat het spelen verboden mogt worden! Kan dat niet, men verbiede ten minsten, dat er hooger dan om een *angster* [2]) gespeeld worde. Ook late men niet toe, dat een kastelein na negen ure kaarten en wijn geve, en men zette daarop eene boete. Men heeft

---

1) Zwingl. ad Joan. Zuiccium, 20 Dec. 1522. Opp. V. VII. p. 255.

2) Een penning. De *angster* schijnt oorspronkelijk genoemd te zijn *auguster*, dat is keizerlijke penning. Deze penningen werden eertijds geslagen op last van de Abdissen van het Frau-Munster, maar na 1524 eigende de Regering zich daarvan het regt toe. Zie Bluntschli, Memor. Tig. S. 9.

toch ook het dansen en zingen wel verboden. God zij met u!"

Aldus openbaarde de Hervorming te Zurich terstond haar zedelijk karakter, gestreng misschien, maar niet te gestreng, waar men eene maatschappij gronden wil op evangelische beginselen. In eenen christelijken Staat kan geene openbare ongeregtigheid geduld worden. Men moet haar daaruit weren met alle middelen, die ten dienste staan. En indien de Overheid hare roeping van God ontvangen heeft, zij verzaakt haar pligt en maakt zich voor God verantwoordelijk, indien zij niet Gods woord tot grondslag van al hare handelingen stelt. Zoodanig was ZWINGLI's meening; en hij vertrouwde tegelijk zoo vast op de kracht en invloed van het woord van God, dat hij daarvan de geheele herschepping des maatschappelijken levens te gemoet zag [1]).

Hij kon er echter niet voor, dat sommige onrustige menschen van zijne woorden misbruik maakten en de zaken verder dreven, dan de goede orde en het regt gedoogde. Dit had plaats met betrekking tot de *tienden* en *intresten*. Het gebeurde, dat er zich eenige afgezondenen uit naburige gemeenten bij den Raad vervoegden met verklaring, dat de tienden eigenlijk aalmoezen waren, die aan de armen behoorden, en dat het schande was, dat ze door de Kanunniken van het Groot-Munster op eene onnutte wijze verteerd werden. Men beriep zich daarbij op hetgeen ZWINGLI predikte, en verzocht van het betalen der tienden ontslagen te mogen worden. Hoe weinig had men hem begrepen! Wel is waar, hij had zich meermalen over de zaak der tienden ongunstig uitgelaten, bepaaldelijk in zoo ver het regt van derzelver heffing op eenen valschen grond steunde; maar daarmede had hij nog het regt zelf niet willen opheffen. Naar zijn

1) Zwingl. ad Nic. a Wattenwyl. Opp. V. I. p. 439.

oordeel had het Mozaïsche gebod, waaruit het werd afgeleid, voor Christenen geen gezag; maar bragt het desniettemin de *christelijke* verpligting mede elke schuld, die uit eene wettige verbindtenis was voortgesproten, stiptelijk en zonder morren te voldoen. Hij zag zich nu gedrongen deze denkbeelden nader te ontwikkelen. Met dit oogmerk hield hij den 24. Junij 1523 (den dag van JOHANNES den Dooper) zijne leerrede over *de goddelijke en menschelijke geregtigheid.* — De geregtigheid Gods is zijne zedelijke volmaaktheid, en hare vordering aan den mensch is: *zijt heilig! want ik ben heilig.* Maar opdat wij bij dien eisch niet vertwijfelen zouden, belooft God ons Zijne genade, die wij door het geloof in CHRISTUS kunnen deelachtig worden. — God heeft twee wetten gegeven. De ééne betreft 's menschen gezindheid en beginselen, die alleen door God, den kenner der harten, beoordeeld kunnen worden. De andere gaat over 's menschen uitwendige handelingen. *Gij zult niet stelen!* is een gebod der laatste wet: want dit betreft de uitwendige braafheid. Maar: *gij zult niet begeeren!* is een gebod voor het gemoedsbestaan. En toch hebben beide deze geboden betrekking op dezelfde zaak. — Uit de betrachting nu van de eerste wet ontstaat de goddelijke geregtigheid, en uit de vervulling der andere, 't welk eene zaak is, die onder de beoordeeling der menschen valt, de menschelijke geregtigheid. De eerste kunnen wij nooit volkomen volbrengen: wat wij vermogen, is haar steeds nader te komen. Maar de laatste kunnen wij betrachten, ofschoon dit ons nog niet voor God regtvaardig maakt. — De menschelijke geregtigheid is ons ook wel van God geboden; maar den godvruchtigen echter is zij eigenlijk niet ten wet gesteld, omdat deze haar van zelve betrachten door de kracht Gods, die al het goede in hen werkt. Maar den goddeloozen, die tot het doen van het goede geenen lust hebben, wordt deze wet strengelijk voorgehou-

den: en om haar te handhaven heeft God de Overheid aangesteld. Men moet derhalve aan de Overheid gehoorzamen. CHRISTUS zegt: *Geeft den Keizer, wat des Keizers is!* En voorts moet men ieder geven, wat men hem verschuldigd is. Het eigendomsregt is heilig. — Aldus kwam de Prediker op het betalen der tienden en der verschuldigde intresten. Uitvoerig ontwikkelde hij den zin van de woorden van PAULUS, Rom. 13:1—7, en paste ze op de tijdsomstandigheden toe. Hij wees zoowel der Overheid als den onderdanen, ieder zijne eigene pligten aan. Vooral waarschuwde hij ernstig tegen al wat de orde zou kunnen storen. "Laat ons," zeide hij, "ons *allen* onderwerpen aan het woord Gods. Dat alleen heersche over ons. Laat ons *allen* ootmoedig tot de genade onze toevlugt nemen, opdat wij vroom en deugdzaam leven mogen. Voorts zij Gode de uitkomst aanbevolen, die alle dingen naar Zijn welbehagen beschikken zal!" 1)

Deze rede had eene gewenschte uitwerking: aan de ééne zijde werden de gemoederen bezadigd, en van de andere zijde werd de aandacht op het afschaffen der bestaande misbruiken gevestigd.

Aan het stift bij het Groot-Munster waren vier en twintig Kanunniken verbonden, wier eenige bezigheid bestond in het koorzingen en mis lezen. Zij hadden uit hunne kerkelijke diensten groote inkomsten. Want voor het doopen, het laatste oliesel, de begrafenissen, het klokluiden, voor alles moest betaald worden. ZWINGLI oordeelde, dat de tijd geboren was, om hierin en in andere dingen op wettige wijze verbetering te brengen. In eene vergadering der Kanunniken wilde hij dit ter sprake brengen. Hij hield eene uitvoerige aanspraak, waarin hij aantoonde, dat de inrigting van het kapittel, zoo als zij thans bestond, verre van hare oorspronkelijke bedoeling

---

1) Orat. de div. et hum. justitia. Opp. V. p. 439.

afgeweken was. Hij betuigde, dat hij zich door het woord van God gedrongen gevoelde, om eene verbetering te helpen beproeven. Hij betoogde, dat der burgerlijke Overheid het wettig gezag toekwam, en begeerde dienvolgens, dat het kapittel zich daaraan zou onderwerpen. Hij wilde, dat een groot aantal lasten, die tot hiertoe voor kerkelijke diensten betaald moesten worden, zou worden afgeschaft. Hij sprak zijn' wensch uit, dat er van wege het kapittel leerstoelen tot eene behoorlijke opleiding van jongelieden voor den Leeraars-stand opgerigt, en de verdere inkomsten tot bezoldiging der Leeraren en ten beste der armen besteed zouden worden. Eindelijk deed hij het voorstel, dat de gezamelijke Kanunniken zich verpligten zouden, om hunne kerkelijke diensten naar behooren te vervullen, maar dat wie daarvoor niet meer bekwaam was, met behoud van zijne inkomsten tot zijnen dood toe, zou ontslagen worden. — De zaak was reeds lang voorbereid, en vond dus niet den tegenstand, dien men anders zou hebben kunnen verwachten, waar het zoo teedere belangen gold. Er was slechts eene geringe minderheid in de vergadering, die zich tegen deze voorstellen verzette. Alles werd verder met den Raad besproken, en tot geene kleine blijdschap der ingezetenen werd er weldra een raadsbesluit afgekondigd, waarbij de zaken van het kapittel in den zin van ZWINGLI geregeld werden.

"Alle misbruiken," dus schreef hij aan eenen vriend, "alle verkeerdheden zijn ontstaan uit den afval van de leer van CHRISTUS. Want wanneer men het licht verlaat en de duisternis liever heeft dan het licht, is het niet te verwonderen, dat men in groote dwalingen vervalt." Daarom beproefde hij voortdurend, door het verspreiden van de waarheid Gods het kwade uit het volk te weren en alle standen der maatschappij van de ware godzaligheid te doordringen. "Wat God niet geleerd noch geboden heeft hetzij door woord hetzij door daad, dat is

zonde"[1]). Zóó wees hij onder anderen ook eens de leden der Geestelijke Ridderschap op het Evangelie. "God," zeide hij, "is aan geene plaats gebonden, zij het Jeruzalem of Rome. Hij is overal, en wie Hem zich meer nabij acht in zekere heilige oorden, is een dwaal-christen. — Het is dwaasheid, er eene grooter vroomheid in te stellen, dat men tot lid van de eene of andere geestelijke Broederschap aangenomen is. De geestelijke Broederschappen zijn menschelijke uitvindingen. Wie heeft het van uwe hand begeerd, God daarmede te vereeren?" [2])

Ook in het klooster Oedenbach was de prediking van ZWINGLI en zijnen vriend LEO JUDAE niet zonder vrucht. Er ontstond daarover onder de Nonnen geen geringe tweespalt. Velen wilden zich niet langer aan haren gewonen Biechtvader toevertrouwen, en sommigen toonden zelfs verlangen om van hare kloosterlijke geloften ontslagen te worden. Krachtig moedigde ZWINGLI ze tot volvoering van hare voornemens aan. Op deze of dergelijke wijze sprak hij ze meermalen aan: "Wij moeten ons niet laten noemen naar den h. DOMINICUS of den h. BENEDICTUS of den h. FRANCISCUS. Het is ook de wil der Heiligen niet geweest, zich volgelingen te maken. Wanneer zij heden terugkwamen, zij zouden ons aldus toespreken:
""Dwazen! wat doet gij? Of is het u dan onbekend,
""dat er geen ander Vader is dan God, en geen ander Mees-
""ter dan CHRISTUS? Waarom hangt gij ons zoo zeer aan?
""Waarom zweert gij bij onze woorden, daar wij toch ge-
""durende ons geheele leven ons alleen aan God gehouden
""hebben? Waarom misbruikt gij onzen naam tot onteering
""van onzen hemelschen Leermeester, CHRISTUS?"" Laat ons dan geene heiligheid stellen in het kloosterlijk leven.

---

1) Opp. V. III. p. 118.

2) Zwingl. ad a Landenberg, 2 Febr. 1523. Opp. V. VII. p. 268.

Want er is voor allen slechts één weg, om de hemelsche heerlijkheid te verkrijgen; en die weg is CHRISTUS. Van zijn licht moeten allen zich laten bestralen. Wilt gij Hem dienen, werkt dan mede, dat dit goddelijk licht alom verspreid worde, en houdt u niet langer met nuttelooze verrigtingen bezig. Indien er onder u gezond en sterk zijn, dat zij door den arbeid harer handen zich het dagelijksch onderhoud verschaffen. Maar heeft iemand van u ligchaamsgebreken, of dringt anders de nood u, in het klooster te blijven: blijft daarin! Maar kent in geen geval een' anderen regel dan dien van CHRISTUS. Draagt geen' anderen naam dan den Zijnen. — Werpt mij niet tegen, dat er althans eenig onderscheid in uitwendige teekenen tusschen de Geestelijken en de leeken behoort te bestaan. Ik antwoord: wie zich door uitwendige teekenen boven zijne broeders zoekt te onderscheiden, is een geveinsde. CHRISTUS schrijft zijnen discipelen nederigheid en zedigheid voor. *Wie van u de eerste wil zijn, die zij aller dienaar. Hieraan*, zegt Hij verder, *zullen mijne discipelen gekend worden, dat zij liefde hebben onder elkander.* Indien wij, dienaars des Woords, door eene vurige liefde jegens alle menschen bezield zijn; indien wij het woord der waarheid en des levens met gemoedelijken ernst prediken; indien wij aller belangen tot de onze maken; indien wij voor ieders geluk bezorgdheid toonen, en naar ons vermogen daaraan bevorderlijk zijn: dan zullen wij genoeg bij de menschen bekend worden en eerwaardig onder hen zijn: de kinderen zelve zullen ons kennen; en het is geenszins noodig, dat wij ons nog door eenig uitwendig teeken van hen onderscheiden. Laat ons naar één ding trachten, namelijk dat wij God behagen. Maar Gode wordt niet beter behaagd dan door den verborgen ootmoed des harten" [1]). —

---

1) Aldus schreef Zwingli reeds in zijne Expl. Art. XXVII en XXVI. Opp. V. I. p. 336. 338. 334.

Het werd ten laatsten door den Raad vergund, aan wie dit mogt verlangen, het klooster te verlaten, ook met zich nemende, wat zij van meubelen en kleederen daarin gebragt hadden. Niemand echter werd gedwongen. Wie wilde, bleef in het klooster, slechts met deze bepaling, dat zij hare ordes-kleeding afleggen en de predikaties van LEO JUDAE bijwonen zouden.

Vreeselijk mokte over dit gebeurde de haat der Monniken. Met het oog daarop, schreef ZWINGLI aan een' vriend: "Er blijft ons nog een zeer zwaren strijd over. Maar CHRISTUS is ons nabij" [1]).

HOOFDSTUK II.

EERSTE PROEFNEMING TOT VEREENVOUDIGING DER EEREDIENST.

De behoefte des oogenbliks scheen te vorderen en het volk reeds vatbaar genoeg te zijn, de openbare eeredienst van hare ontelbare ijdele gebruiken te ontlasten. Deze zaak was voor ZWINGLI niet onverschillig, en minder nog dan voor LUTHER, die meende, dat er aan deze uiterlijke regeling, ofschoon zij den naasten nuttig kan zijn, echter gewetenshalve voor God niets gelegen is. ZWINGLI daarentegen zag in de ceremoniën der R. Kerk voor een groot deel eene navolging van het Jodendom, die met den geest van het Evangelie niet bestaanbaar was. "Wat toch" sprak hij, "is het wijwater, waarmede wij ons dagelijks besprengen, en het berooken der dooden anders dan bij de Joden de besprenging met water, gemengd met asch,

---

1) Zwingl. ad Bonif. Wolfhart. 11 Oct. 1523. Opp. V. VII. p. 313.

en de brandingen en bewierookingen? *Wat* zijn de inwijdingen der Tempelgebouwen en de vierdagen anders dan de Loofhuttenfeesten en de rust der Sabbathen? Wat geeft de luister onzer Heiligdommen, wat geeft die heilige kleeding, wat die altaardienst anders te kennen, dan dat wij in kinderachtige dwaasheid zelfs de grofzinnelijke Joden zoeken te overtreffen? Wat zijn die Monnikenordes met hare onderscheidene benamingen en leuzen anders dan de secten der Esseën, Sadduceën en Farizeën? Ik zwijg van het koorgezang, van de offerhanden, van de tienden, van de penningen, bij het altaar vergaderd, en van al het overige, dat hier niet op te noemen is, en dat alles geheel naar de oude Wet ingerigt is" [1]).

De christelijke Kerk moest derhalve van dezen Joodschen zuurdesem gezuiverd worden, maar zonder geweld en langzamerhand. De zwakken moesten verschoond worden. Hij beschouwde velen als zulken, die lang in eenen duisteren kerker gezeten hadden, en wier oogen niet op eenmaal het volle daglicht konden verdragen. Hij vergeleek ze met kranken, die uit eene zware ziekte begonnen te herstellen, en met wie men bij het geven van spijs voorzigtig moet handelen.

Het eerst sloeg hij zijn oog op de wederinvoering van de landtaal bij de verrigting der plegtigheden en h. gebruiken. Op zijn verlangen vervaardigde LEO JUDAE een Doopsformulier in de landtaal, van hetwelk men zich voortaan bij het doopen van kinderen zou bedienen. Daarbij werd nog het één en ander van het ritueel der R. Kerk behouden, b. v. het *exorcisme* of de uitbanning des Duivels, de zalving, het maken van het teeken des kruises enz.. "Ik wilde echter liever," schreef LEO JUDAE in zijne Opdragt aan de Dienaars des Woords, "dat men,

---

1) Zwingl. ad Bercht. Haller. 4 Dec. 1523. Opp. V. VII. p. 315 sqq.

waar het geschieden kan, dit formulier mogt weglaten, en den Doop en al het overige in de christelijke vergaderingen verrigten overeenkomstig de inzetting en het woord Gods" [1]). Op ST. LAURENTIUS (10 Aug.) 1523 werd naar dit Doopsformulier in het Groot-Munster het eerste kind terstond na de geboorte gedoopt, ULRICH ABERLI genoemd [2]).

Met blijdschap merkte ZWINGLI op, dat deze proefneming geene wederspraak van eenige beteekenis uitgelokt had, en hij wilde daarom nu eene schrede verder gaan. "Wat aarzelen wij langer," zeide hij, "om alle verschansingen neder te werpen, die zich nog tegen de kennis Gods verheffen? Wat staan wij daar? Wat vreezen wij nog onze vijanden, die blijkbaar toonen magteloos en buiten raad te zijn? — Dat ik alle bedenking varen late, en den aanval doe op het heiligdom der R. Kerk, den Canon der Mis. Het heil dergenen, die ik in CHRISTUS tot één wil vergaderen, eischt het gebiedend." Weldra (4 Sept. 1523) verscheen zijne *Proeve van een Canon der Mis*, opgedragen aan THEOB. VAN GEROLDSECK [3]), waarin hij eerst de dwalingen, die er in de gebruikelijke *Canon* werden aangetroffen, met den vinger aanwees, en daarna zijne proeve aanbood, "niet, om iemand tot een voorschrift en regel te dienen, maar om daardoor aan grootere geleerden dan hij aanleiding te geven, iets beters te leveren." Waarin deze zijn *Canon* zich onderscheidt, is

1) De titel is: *ein kurze und gemeine form für die schwachglöubigen, kinder zu toufen.* Daarop volgen: 1. *ein ermanung zü dem volk, so eins gestorben ist.* 2. *ein gemein gebet am sunntag.* 3. *die offen schuld.* 4. *ein segen über die, so sich eelich verplichtend.* Opp. V. II. P. II. p. 224 sqq.

2) Bluntschli Mem. Tig. p. 467. 468. Bij aanleiding van den strijd met de Wederdoopers werd dit Doopsformulier eenigzins veranderd, en ook het *exorcisme* bij den doop afgeschaft.

3) De Canone Missae Huldr. Zwinglii Epichiresis. Opp. V. III. p. 83.

het volgende: dat de gebeden alleen tot God gerigt worden; dat de bekende plaatsen uit de Evangeliën en Brieven in de landtaal gelezen; dat de woorden der inzetting des Avondmaals geheel naar de H. S. gebruikt; dat, waar van de offerhande sprake is, op het eenig eenmaal volbragte offer van CHRISTUS gewezen; eindelijk, dat de voorbeden voor de dooden niet verder uitgestrekt worden, dan Gods woord leert met deze bijvoeging: *uw wil geschiede!* Na dit alles stelt de schrijver een algemeen formuliergebed voor, waarin 's menschen oorspronkelijke staat, zijn val en zijne wederoprigting in weinige woorden beleden worden. Daarop volgen nog drie andere formuliergebeden van meer bijzonderen inhoud. Eindelijk komt de instelling des Avondmaals met de woorden der Evangelisten en van PAULUS. Het volgende gebedsformulier nemen wij om zijne merkwaardigheid hier over:

"Wij bidden U, o God! dat Gij onze hongerige zielen met hemelsche spijze wilt verzadigen. — Onze ziel is van eene geestelijke natuur, door uwe hand naar uw beeld gevormd. Daarom kan zij ook maar alleen met geestelijke spijze versterkt worden: en deze wordt haar verstrekt door uw Woord. Want uw Woord is de waarheid. Gij zelf, o God! zijt de waarheid, en wat waar en heilig is, kan alleen van U voortkomen. Wij bidden u dan, o Heer! dat Gij ons deze zielespijs altijd laat behouden. Uw Woord is het ware Woord, dat der wereld het leven geeft. Want vruchteloos eten wij het vleesch uwes Zoons en drinken zijn bloed, indien wij niet op het getuigenis uwes Woords vóór alle dingen vastelijk gelooven, dat deze uw Zoon, onze Heer JEZUS CHRISTUS, die voor ons gekruisigd is, de zonden der geheele wereld verzoend heeft. Want Hij zelf heeft gezegd: *het vleesch is niet nut; de geest is het die levend maakt.* Opdat wij dan door uwen Geest leven mogen, laat daartoe Uw Woord altijd bij ons blijven. Want *door hetzelve als door het regte middel* komt Uw

Geest tot ons: het keert niet ledig tot U weder. Door hetzelve en door niets anders wordt de menschelijke geest vrij. Want Uw Woord is waarheid, en Gij hebt ons door Uwen Zoon laten verzekeren, dat, wanneer de waarheid ons vrij gemaakt heeft, wij waarlijk vrij zijn. Geef dan, o God! dat het ons aan deze spijze nooit ontbreke, opdat wij waarlijk vrij en van onze zaligheid verzekerd mogen zijn. Dit bidden wij U door onzen Heer JEZUS CHRISTUS, Uwen Zoon, die met U leeft en regeert als God in de eenigheid des Geestes in alle eeuwigheid, Amen."

ZWINGLI vergunde het voorts den Bedienaar des altaars nog de gewone heilige gewaden te dragen. "Wij willen, wat den vorm aangaat," zegt hij, "de kleeding niet veroordeelen. Er is iets treffends in, het hoofd (des Priesters) bedekt te zien, even als CHRISTUS het hoofd bedekt werd in de zaal van KAJAFAS: indien ook maar het hoofd zelf gedekt is; want die geschoren kruin en die roode wangen, die wij vertoonen, zijn meer een ijdele pronk dan eene navolging van CHRISTUS. De *Alba* (het witte kleed) stelt dat kleed voor, waarmede CHRISTUS bij HERODES als een spotkleed omhangen werd: waarom ik liever wil, dat het van de schouders afhange, dan dat het opgegord zij, tenzij dat wij het wegens de verrigtingen te zamenbinden. Met het purperen-kleed moet het ten allen tijde niet anders zijn dan met den witten mantel. Het *Pusillum*, dat de Priester in de linker hand houdt, kan beschouwd worden als verbeeldende den pilaar, waaraan CHRISTUS met roeden gegeesseld is. Evenzoo kan, wat men de *Stola* noemt, gedragen blijven, daar het de banden aanwijst, waarmede CHRISTUS gekluisterd was. Maar wat betreft al het overige van goud, van zilver, van welriekende kruiden, van zijde: het is er zoo ver af, dat wij het goedkeuren, dat het ons veeleer eene bespotting van CHRISTUS schijnt. Dit alles is eene uitvinding der hebzucht. Dit is geveinsdheid. CHRISTUS alleen moet ons bij de Mis voor oogen

gesteld worden. Het is misdadig iets anders te dragen, dan Hij gedragen heeft" [1]).

't Is duidelijk, dat onze Hervormer, hoe afkeerig om in den zin der R. K. aan een voortdurend offer van CHRISTUS te gelooven, echter voor als nog de Mis wilde behouden hebben als eene voorstelling van en herinnering aan het offer dat CHRISTUS eenmaal aan het kruis voor de zonden der wereld opgebragt heeft. Het scheen hem toe, dat, indien men maar daarbij niet afweek van Gods woord, en ook de gebeden bij de Mis geheel deszelfs geest uitdrukten, er in in hare bediening voor de menigte eenige nuttigheid kon gelegen zijn; en van dit standpunt zou hij niet geaarzeld hebben te onderschrijven, wat LUTHER stelde: "De Duitsche Mis is goed voor de eenvoudige leeken en eene openlijke aansporing tot geloof en Christendom."

Het duurde eenigen tijd, eer de uitgegevene *Proeve van een Canon der Mis* vijandelijk bestreden werd. De aanval geschiedde uit de verte. HIERONYMUS EMSER, Geheimraad van Hertog GEORG VAN SAXEN en Professor te Leipzich, die zich reeds als een' tegenstander van LUTHER had doen kennen, meende geroepen te zijn ook tegen ZWINGLI in het strijdperk te treden, en deed dit in het begin van 1524 met een geschrift vol van bitterheid en smaadredenen [2]). Dit noodzaakte dezen weder te

1) Er waren eenige wargeesten, die meenden, dat Zwingli te veel toegegeven had, b. v. dat van de priesterlijke kleeding. Ook zeiden zij, dat hij geene formulier-gebeden had moeten geven. Tegen deze menschen verdedigt hij zich in zijne de Canone Missae lib. Apologia. Opp. V. III. p. 117. Niet lang hierna, bij het tweede dispuut, verklaarde hij omtrent den priesterlijken mantel beter onderrigt te zijn, als zijnde uit de Mozaïsche eeredienst ontleend, en sprak als zijn gevoelen uit, dat de Geestelijken in een gewoon gewaad moesten optreden, immers waar dit zonder ergernis voor de gemeente geschieden kon. Opp. V. I. p. 540. 541.

2) Zwingl. ad Vadian. 16 Mei 1524. — Jac. Wimpheling

antwoorden, en alzoo verscheen zijn *Verweerschrift tegen* HIERONYMUS EMSER, *den verdediger van den Canon der Mis*, waarin hij de voornaamste twistpunten: de Kerk, de voorbede der Heiligen, de verdienstelijkheid der goede werken, de Mis en het vagevuur behandelt, en de leer der R. K. daaromtrent als onhoudbaar voorstelt. De opdragt aan EMSER is vol geest en luim en geheel in den vloeijenden stijl van ERASMUS geschreven. Om te doen zien, hoe volkomen ZWINGLI zijne tegenpartij ter aarde geworpen heeft, voeren wij als ten proeve het volgende daaruit aan:

"Sommigen mijner vrienden hebben mij afgeraden zoo veel ijdel gesnap, als gij, o EMSER! voortgebragt hebt, met een enkel woord te verwaardigen. Er waren weder anderen, die mij zochten te overreden, dat een antwoord gepast en noodzakelijk was. Ten einde nu (want wie kan het iedereen naar den zin maken?) iets te doen, heb ik besloten op deze wijze te werk te gaan. Ik zal met stilzwijgen datgeen voorbijgaan, wat toch voor doove ooren zou gezegd zijn. Want wat zou ik weder met u strijden over den tijd, waarop de *Canon* gemaakt is? Ik zie toch, dat gij zelfs niet weet, dat het woord *Canon* bij de schrijvers genomen wordt in den zin van een *regel* voor de uitoefening van elke godsdienst-plegtigheid, en 't is mij duidelijk gebleken, dat gij, waar gij bij hen het woord *Canon* hebt aangetroffen, het opgevat hebt, alsof däär overal slechts van den *Canon der Mis* sprake was. Of waarom zou ik verontschuldigingen aanvoeren voor hetgeen ik, naar uwe meening, bespottelijk en potsierlijk zou gezegd hebben? Want wie weet niet, dat een verdediger allerlei wapenen gebruikt, om zijne tegenpartij ter neder te slaan, en nu eens ernstig dan eens schertsend spreekt,

---

ad Mart. Luther et Huldr. Zwingl. 21 Mei 1524. Opp. V. VII. p. 341. 342.

al naarmate de zaak is, die hij onder handen heeft? Ik zie wel, dat gij daarover geweldig uitvaart; maar wat baat dit, daar gij, waar het eigenlijk op de groote zaak aankomt, niets vermoogt? Ik zal dan dit alles, als minder beteekenend, maar niet aanroeren. Maar die zaken zal ik behandelen, die gij voorbijgaat, opdat het allen, die maar een weinig met de H. S. bekend zijn, terstond in het oog moge vallen, dat gij er met opzet over heen gegleden zijt, hetzij omdat gij ze niet verstaat, hetzij omdat gij wanhooptet ze te wederleggen. Zoodanigen zijn: de Kerk, de voorbede der Heiligen, de verdienstelijkheid der goede werken, de Eucharistie, of zij namelijk een offer is, het vagevuur, of het bestaat dan of het slechts een droombeeld is. In *deze* zaken, indien ik er in gedwaald had, hadt gij mij mijne dwaling moeten aantoonen, en dat niet maar met uitroepingen, maar uit de bron van het goddelijk Woord. Ik zal de genoemde zaken kortelijk en als bij wijze van *Aphorismen* behandelen, opdat het u ligter valle, daarvan eenig begrip te verkrijgen. Wanneer gij nu, wat ik schrijf, gelezen hebt: ik bid u, ga dan niet terstond over tot uitroepingen, als deze: o hemel! o aarde! o verfoeijelijke zaak! Want daarmede zoudt gij niets anders dan uwe oudwijfsche zwakheid aan den dag leggen. Maar indien gij waarlijk gelooft, dat ik een dwaalgeest ben, welaan! neem uwe wapenen uit het tuighuis der wetenschap, en, ze wel voorgebragt hebbende, strijd tegen mij, werp ter neder, al wat zich tegen de waarheid, die uit God is, verzet, en stel in de plaats van een ijdel menschenwerk het waarachtige werk Gods. Wanneer gij dit gedaan hebt, dan zult gij een' broeder gewonnen hebben, en ik zal u een eeuwigen dank verschuldigd zijn. Wanneer gij dit niet vermoogt, gij zult mij niet kunnen winnen, al ware het, dat gij duizend boeken mogt schrijven. Want hoeveel woorden uit de menschen gij moogt aanvoeren, het is even zoo veel, alsof

gij een gat in de lucht zoudt willen slaan. Waarlijk! Gij mat er u vruchteloos door af. Te vergeefs toch — zóó sprak Hij, die boven de hemelen verheven is en wien de vijandige pijlen der booze menschen niet bereiken kunnen — leeren zij leeringen die geboden van menschen zijn. — Voor het overige ik heb uw geschrift tegen mij veel beleefder behandeld, dan gij het mijne. Ik kom niet met dreigingen. Ik val u niet op het lijf met geweld, met tyrannen, met het kruis, gelijk gij mij doet. Gij treedt tegen mij op, alsof gij DAVID waart en ik een onbesnedene. Gij moest bedenken, dat het hier geen strijd is, die met vleeschelijke wapenen behoort gevoerd te worden. Het is een strijd der waarheid en godzaligheid" [1]).

HOOFDSTUK III.

STRIJD OVER DE BEELDEN EN DE MIS.

In een der laatste dagen van September 1523 was de voorstad Stadelhofen getuige van een ergerlijk tooneel. Daar ter plaatse stond een hoog opgerigt kruisbeeld, kunstig van hout gemaakt en op een steenen voetstuk gesteld. Dit kruisbeeld was een bijzonder eigendom van den molenaar. Het was in groote eer, en, wie er voorbijging, betoonde er gaarne zijne *devotie* aan. Op den genoemden dag nu zag men eenige mannen met verhaaste schreden de stads-poort uitgaan, die naar Stadelhofen leidt. Hunne houding en gebaren drukten eene hevige gemoedsbeweging uit, en door luide met elkander te spreken schenen zij

1) Adv. Hieron. Emserum, Canonis Missae adsertorem H. Zwinglii Antibolon. Sept. 1524. Opp. V. III. p. 121. — Dit verweerschrift werd door Leo Judae in het Duitsch vertaald.

daaraan lucht te willen geven. Onder die allen onderscheidden zich met name twee personen door hunne hevigheid; de een heette NICOLAAS HOTTINGER, een schoenmaker van beroep; de andere was LAURENTIUS HOCHRÜTINER genoemd, een verwer. Beide deze lieden hadden zich, bijzonder in den laatsten tijd, veel met het lezen der H. S. bezig gehouden, en de eerste bezat daarenboven eene hem aangeborene gave van welsprekendheid. Reeds sedert lang was hun het kruisbeeld te Stadelhofen eene oorzaak van groote ergernis geweest, en meermalen hadden zij er bij den eigenaar op aangedrongen, dat hij het weg zou nemen. Toen hunne verzoeken vruchteloos bleven, besloten zij zelve de hand aan het werk te slaan. Met dat oogmerk hadden zij eenige gelijkgezinde lieden aan zich getrokken, en waren thans op weg om het ten uitvoer te brengen. Zij hadden zich daartoe van de noodige werktuigen voorzien. Nabij het kruisbeeld gekomen, vielen zij er eendragtig op aan, en onder een luid geroep: "weg met de beelden! weg met de afgoderij!" wierpen zij het van het voetstuk af, en groeven zij ook het voetstuk zelf uit den grond. "Maar het hout," zeide HOTTINGER tot zijne makkers, "zullen wij tot een brand aan de armen geven."

Als een loopend vuur werd het gebeurde door de gansche stad bekend. Ieder stond verbaasd en ontzet. "Er is heiligschennis gepleegd!" riepen eenigen. Anderen lieten daarop volgen: "Die gruwel moet met den dood gestraft worden!" Niemand wist of waagde altans iets ter verschooning in te brengen. ZWINGLI was over deze eigenmagtige daad hoogst ontevreden. De Raad was bezorgd. Wat moesten er de gevolgen van zijn? Waar zou het heen, indien ieder aldus naar willekeur handelde? Men nam het besluit de schuldigen te vatten en in de gevangenis te werpen. De drie Stads-Predikers werden op het Raadhuis ontboden, om mede te helpen beraden,

wat in deze zaak te doen stond. ZWINGLI sprak: "Hoewel ik de beelden afkeur, omdat ik derzelver vereering in strijd acht met het woord van God, veroordeel ik echter de daad dezer lieden ten strengsten. Want het staat niemand vrij op eigen gezag eene handeling te doen, die in strijd is met de gehoorzaamheid, aan de wettige Overheid verschuldigd. Opdat nu dergelijke handelingen mogen voorgekomen worden, zal het noodig zijn, dat de zaak der beelden uitgemaakt worde. Ik bid u, mijne Heeren! een openlijk gesprek te willen verordenen, waarin over de vereering der beelden, alsmede over de Mis, die mij toeschijnt zoo veel te bevatten, dat niet naar het Evangelie is, uit de H. S. gehandeld wordt. Zóó alleen zal alles met orde kunnen voortgaan." Dit voorstel vond bij den Raad bijval, hopende dat er aldus op eene wettige wijze een einde aan de zaak zou komen en de spanning, die er in de stad heerschte, tot rust gebragt worden.

Het is maandag, de 26. October 1523, vroeg in den morgen. Wij bevinden ons in het Groot-Munster. Er is eene onafzienbare schare bijeen. In hunne verhevene gestoelten zijn de Burgemeester en leden van den Raad gezeten. In het ruim der kerk ziet men Priesters, Doctoren, Abten, Afgevaardigden van Steden, eene menigte van omtrent negenhonderd personen. Voor deze vergadering treedt ZWINGLI op. Op zijn gelaat staat een diepe ernst te lezen. Aldus vangt hij met spreken aan. "Dat er in de Schriften des O. en N. V., der Profeten en Apostelen, vele vermaningen aan de Herders gegeven worden, kan niemand uwer onbekend zijn, die met eenige vlijt deze Schriften gelezen heeft, geliefde Broeders in CHRISTUS en mijne mede-arbeiders in de dienst van God! Daarom heb ik het gepast geoordeeld, in deze heilige vergadering, waartoe zoo vele honderde Herders, zulk een aantal van geleerde mannen, en zoo groot eene menigte van geloovigen, die in het woord van God wel ervaren zijn, zijn

te zamengekomen, eene plegtige en ernstige rede te houden over ons gemeenschappelijk Herderlijk-ambt. Komt, laat ons onder opzien tot God deze taak aanvaarden!"

Na deze inleiding toonde hij uit de leer en het voorbeeld van CHRISTUS in de bijzonderheden aan, hoe diegenen behoorden gesteld te zijn, die het gewigtig ambt eens Herders in de Gemeente wilden bekleeden. Als in eene levende schilderij stelde hij het beeld van den waren Herder voor, die door den Geest van God bestuurd wordt; alles, ook het liefste dat hij in de wereld heeft, om CHRISTUS wil verzaakt; naar niets dan naar den wil van God vraagt, en op God al zijne verwachting heeft; die, het ware Evangelie predikende, den zondaar tot kennis van zich zelven brengt en vervolgens hem berouwhebbend tot CHRISTUS JEZUS als den eenigen Verlosser leidt; en die eindelijk zijne prediking met een godzalig leven bevestigt, en daartoe bestendig op CHRISTUS ziet. "Zulk een getrouw Herder," riep hij uit, "wordt niet door loonzucht gedreven. Hij dient zelfs niet om het loon eener eeuwige zaligheid. Want hij is zich zijner zaligheid bewust door zijn geloof, en waar het geloof is, dáár volgt de liefde van zelve, en geloof en liefde drijven hem tot ijver en getrouwheid in de dienst zijns Heeren aan." Met dit beeld van den waren Herder vergeleek hij vervolgens de gesteldheid van het meerendeel der toenmalige diep bedorvene Geestelijkheid, en waarschuwde met de Schrift in de hand en met eene vrijmoedigheid, die aan geen gevaar dacht, tegen alles, wat den waren Herder niet betaamde. Diep was de indruk, dien deze rede maakte, vooral toen de Prediker, aan het slot gekomen, met eene plegtige aanspraak zich eerst tot de getrouwe Herders en daarna tot de ongetrouwe wendde en aldus besloot: "Dat derhalve het woord Gods u, die het Herders-ambt met trouwelooze handen voert, tot bekeering leide! Reeds lang heeft de Heer Zijn toorn terug gehouden. Nu is de roede

Zijner gramschap nabij. Want de Satan zelf schijnt eerder tot behoudenis te zullen komen, dan gij, die het heilige ontheiligt en in uwe onverbeterlijkheid volhardt. Neemt eindelijk uw toevlugt tot de genade Gods, die alleen de zielen der menschen vertroosten kan. Ik bid Hem, dat Hij u genadig tot Zijne ware kennis brenge en Zijne magtige hand u door middel van het kruis van CHRISTUS tot behoudenis en de erfenis der eeuwige zaligheid doe komen!" [1])

Na de godsdienstoefening verzamelde zich de menigte in het Raadhuis. Tot Voorzitters werden verkozen JOACHIM VADIANUS, de vriend van ZWINGLI's jongelingschap, thans lid van de Regering zijner vaderstad St. Gallen, Dr. SEBASTIAAN HOFMEISTER, uit Schaffhausen, en CHRISTOPHORUS SCHAPPELER, mede van St. Gallen. De voornaamste sprekers waren aan de ééne zijde ZWINGLI, LEO JUDAE en CONRAD SCHMIDT, Commandeur der Johanniter-orde te Küssnacht. De beide eersten verklaarden als hun gevoelen, dat alles in de godsdienst verwerpelijk is, wat niet uit de H. S. kan bewezen worden. De laatste, uit beginsel tot gematigdheid genegen, wilde, dat men niet zou nederwerpen, voor dat men eerst opgebouwd had. "Laat ons," zeide hij, "eerst de valsche beelden uit ons hart wegdoen door de prediking des Goddelijken Woords, voordat wij de uitwendige beelden verwoesten. De beelden zijn steunsels voor de zwakken, die men niet moet wegnemen, dan nadat men hun een' sterkeren steun gegeven heeft."

""Waar,"" liet ZWINGLI volgen, ""waar is in de H. S. een bewijs, dat de beelden steunsels voor de zwakken zijn? Hare duidelijke uitspraken hebben wij te volgen. Het is onbetwistbaar, dat de H. S. geene beelden duldt, allerminst gouden en zilveren, wier waarde den armen

1) Deze leerrede verscheen eenige maanden later, aanmerkelijk uitgebreid, in druk onder den titel van: *Pastor*. Opp. V. I. p. 656.

ontroofd is."" Het voorbeeld van PAULUS bij de Atheners, vervolgde hij, kan hier niet gelden. Hij sprak wel van hunnen altaar, aan den onbekenden God gewijd. Maar de Atheners waren Heidenen en hadden nog niets beters gekend. Anders is het bij de Christenen: deze kennen het betere, en daarom moet men bij hen het misbruik des te minder dulden. Voorts zeide hij, indien men met het afschaffen van schadelijke gebruiken wilde wachten, totdat de ergernis ophield, dan zou men er in het geheel niet toe komen.

Hierop werden er door sommigen eenige bedenkingen te berde gebragt. De voornaamste daarvan was: de Heiligen kunnen, als zijnde leden van CHRISTUS, die het Hoofd is, vereerd worden. Hunne beelden te hebben is geene zonde: want zij leiden door de zinnen tot het geestelijke op. Zij herinneren ons hunne edele daden, en wekken ons tot navolging.

""Neen!"" antwoordde ZWINGLI. ""Het is genoeg, dat de H. S. ze verbiedt. Het hoogste, het ware voorbeeld, naar hetwelk wij ons leven in te rigten hebben, is de eenige CHRISTUS. Wij moeten alles alleen van het Hoofd afleiden, en niet van de leden.""

Nog volgden hierop eenige redewisselingen, maar niemand waagde het als een verdediger van de vereering der beelden op te treden. Want ieder verstomde aanstonds op de aanmerking van den onverzettelijken Hervormer: "het betreft hier niet, wat *gij* zoudt goedvinden. *Uwe* meening gaat ons niets aan. Zeg ons maar eenvoudig, wat de H. S. van de beelden leert.

Den volgenden dag, wederom vroeg in den morgen, was in het Raadhuis eene gelijke menigte bijeen. Thans stond over de Mis gehandeld te worden. Hier raakte het den grondslag der R. Kerk. De vraag moest beantwoord worden, of CHRISTUS nog dagelijks in de offerhande der Mis den Vader moest aangeboden worden tot verzoening der zonden.

"Geenszins!" zeide ZWINGLI. "Niet in de *hostie* van meel moet men den zich opofferenden CHRISTUS zien, maar in Zijn eigen levend beeld en Zijne eenmaal volbragte zelfopoffering voor de ellendige menschheid."

Men ging thans op den wetenschappelijken weg voort, waarop zich als ZWINGLI's sterksten tegenstander kennen deed MARTINUS STEINLY, een geestelijke uit Schaffhausen. In kalmen toon en niet zonder geleerdheid en kennis der H. S. voerde deze het woord, zoodat ZWINGLI zelf bekende, niet weinig van hem geleerd te hebben.

De derde dag, waarop de redewisselingen over de Mis voortgezet werden, leverde minder belangrijks op. Men kwam in onderscheidene kleinigheden. ZWINGLI toonde onder anderen het dwaze aan van het gebruik van de Latijnsche taal bij de openbare eeredienst, sprak over de ceremoniën, bij de Mis in gebruik, en hoe daardoor de ware verheffing der ziel tot God belemmerd werd, en wilde, dat het oordeel der Gemeente beslissen zou over al die dingen, welke in Gods woord niet uitdrukkelijk voorgeschreven zijn. Tot het uitspreken van deze zijne denkbeelden kreeg hij aanleiding door een' uitval van CONRAD GREBEL, weleer ZWINGLI's bewonderaar en vriend, maar sedert, ten gevolge van de uitspattende levenswijze, waaraan hij zich overgegeven had, van hem verwijderd. Hij trad in allerlei vragen, die eigenlijk weinig ter zaak dienden. ZWINGLI behandelde hem met verschooning, en liet geene zijner vragen onbeantwoord.

Toen er eindelijk niemand meer gevonden werd, die iets in het midden te brengen had, nam de Hervormer met plegtigen ernst het woord, en, zich tot den Raad keerende, sprak hij: "Achtbare Vaders! Ik bid en bezweer u, dat Gij in alle zaken, die de Geest Gods leert en beveelt, de uitkomst en het oordeel Gode wilt overlaten. Want wie Christen wil zijn, dien betaamt het zich eeniglijk te houden aan de geboden Gods, die alleen de

behouder der menschen is. Dat u de tegenstand der wereld niet doe vreezen! Aan onze zijde staat God, die een beschermer der zijnen is. Wat u ook moge wedervaren, geeft het aan Zijn bestuur over. Hij zal zijne vereerders niet aan hunne nooden prijs geven. Er is niets zóó goed gemeend, of de laster valt er op aan. Zóó heb ik gisteren nacht gehoord, dat sommigen overal rondgingen, om te verspreiden, dat wij het ligchaam en bloed van CHRISTUS in een dronkenmans-maaltijd wilden veranderen. — "Neen!" riep hij uit, "dat wil niemand!"

Hier overstelpten hem de aandoeningen en zijne rede werd door tranen afgebroken. Toen velen dit zagen, werden ook hunne oogen met tranen gevuld.

"Zoo God wil," antwoordde LEO JUDAE, "zullen wij allen bij het Evangelie volharden en er ons ernstig tot verbetering van ons leven van bedienen."

Nadat daarop de Burgemeester ROIST nog gesproken, en de vergadering onder aanroeping van Gods naam gesloten had, legden de Voorzitters hunnen post neder met eene bede aan den Raad om de vrijlating van Hottinger en de overige gevangenen: welke bede ook door anderen ondersteund werd [1]).

Welke gevolgen had dit tweede openbare godsdienstgesprek? Wij vernemen dit uit een schrijven van ZWINGLI aan zijnen vriend VADIANUS, van 11 Nov. 1523 [2]).

De Kleine-Raad benoemde vier leden uit zijn midden en vier leden uit den Grooten-Raad, ten einde in vereeniging met JONER, Abt van Cappel, BRENNWALD, Proost te Embrach, SCHMIDT, Commendeur uit Küssnacht, en de drie stads-Predikers, Dr. ENGELHARD, LEO JUDAE

1) Acta Disp. sec., conser. a Lud. Hezero Opp. V. I. p. 483. Ook Joh. Salat. heeft van dit gesprek eene *historica relatio* gegeven, maar blijkbaar uit het verhaal van Hezer ontleend, en dit nog grootelijks verminkt.

2) Zwingl. ad Vadian. Opp. V. VII. p. 343.

en ZWINGLI, te beraadslagen, *op welk eene wijze de zaak van* CHRISTUS *het best zou kunnen bevorderd worden.* Allen kwamen daarin spoedig overeen, dat er door ZWINGLI een *Kort-onderrigt* zou geschreven worden ten dienste van onkundige of nog afkeerige Geestelijken, opdat zij zouden worden opgewekt en in staat gesteld, om CHRISTUS te verkondigen. Dit Kort-onderrigt werd 9 Nov. aan den Raad overhandigd en vervolgens onder deszelfs goedkeuring gedrukt [1]). Het werd aan de Bisschoppen van Constans, Chur en Bazel, insgelijks aan de Bazelsche Hoogeschool, en aan de Regeringen der twaalf Kantons toegezonden tot onderzoek, of er iets in gevonden mogt worden, 't welk met Gods woord in strijd was. In dit *Onderrigt* wordt voorop gesteld, dat al het leeren vruchteloos is, indien men ook niet inwendig van God geleerd wordt. Op dien grond wordt aangedrongen tot een ernstig bidden om de verlichting des H. Geestes. Dan wordt aangevangen met hetzelfde, waarmede CHRISTUS begonnen was te prediken *bekeert u!* Vervolgens wordt de leer der zonde, van de Wet en hare geregtigheid, van het Evangelie, van de vergeving van zonden, en van de heiligmaking voorgesteld. Eene afzonderlijke afdeeling is er aan de leer der Heiligen-vereering en der Mis gewijd. Het geheel is meest uit duidelijke Bijbelplaatsen zamengesteld, en kan voor den nadenkende dienen, om eene vaste overtuiging te gewinnen. "Ik heb u aangetoond, christelijke lezer!" schrijft ZWINGLI, "dat wij in twee-erlei zin van de wet vrijgemaakt zijn, vooreerst van den last der ceromoniën, die niets anders dan een ijdel spel zijn, ten anderen van de straf onzer zonden. Indien wij ons door een waar-

---

1) Brevis Isagoge in Evangelicam doctrinam, a prud. Tig. civ. Senat. cunctis Ecclesiarum tam in agro, quam in urbe ministris tradita, qua instructi evang. veritatem pure et sincere praedicare possent. Opp. V. I. p. 549.

achtig geloof met God vereenigen, hebben wij geene wet meer van noode. Want dan is God zelf met ons, die ons door Zijnen Geest leidt: en even als God geene wet behoeft, zóó behoeven ook zij haar niet, in wie God woont; want God leidt hen. Zij doen van zelve met vurigen ijver al wat den Christen betaamt; zij zijn nederig, geduldig, vol van liefde en goede werken, gelijk zij in dit alles CHRISTUS tot een voorbeeld hebben [1]).

Behalve het in het licht zenden van dit geschrift, wilde men nog een naderen weg beproeven, om op den geest des volks te werken. Met onderling overleg werden den Abt van Cappel, den Commandeur uit Küssnacht en ZWINGLI, elk voor zijn deel, eenige oorden aangewezen, waar zij prediken en toezigt houden zouden, dat het volk niet van het woord der zaligheid verstoken bleef. Wanneer dan overal het volk genoegzaam onderwezen zou zijn, zou de Raad — zóó werd er bepaald — ten aanzien der beelden een besluit nemen. Intusschen zou het aan ieder vrijstaan die beelden, die zijn eigendom waren, waar dit zonder onrust te verwekken geschieden kon, weg te nemen. Met de gevangenen werd billijk gehandeld. HOTTINGER en HOCHRÜTINER werden als de belhamels, de eerste voor twee jaren, de andere om herhaling van misdrijf levenslang uit het gebied der stad verbannen. De overigen werden na het betalen van eenige boete vrijgelaten. ZWINGLI oordeelde het vonnis over HOCHRÜTINER, dien hij een' goed man noemt en onschuldig voor God, hard genoeg. Hij beval hem daarom, ook uit naam van LEO JUDAE, aan VADIANUS aan. "Wat gij," schrijft hij hem, "aan dezen ter zijner bescherming doet, kunt gij ZWINGLI aanrekenen" [2]).

---

1) Ibid. p. 569.

2) Zwingl. ad Vadian. 4 Nov. 1523. Opp. V. VII. p. 314.

HOOFDSTUK IV.

VERDERE VERBETERINGEN IN DE EEREDIENST.

Middelerwijl vingen eenige Geestelijken aan het bedienen der Mis na te laten, en het volk begon op vele plaatsen haar te verzuimen. Er moest dus op deze zaak orde gesteld wordon. Zóó begreep het de Regering van Zurich. Ten gevolge van eene beraadslaging met de drie stads-Predikers, werd den 19. Dec. den Proost het volgende Raadsbesluit overhandigd. "Al de Geestelijken in de stad zullen op *den dag der onnoozele kinderen* des morgens op het Raadhuis te verschijnen hebben, in de tegenwoordigheid van de leden van den Grooten en Kleinen Raad, ten einde den wil en het goedvinden der Regering te vernemen. Wanneer er iemand zijn mogt, die, wat in het onlangs gehouden openbaar Godsdienst-gesprek behandeld en erkend is, meent uit de H. S. te kunnen wederleggen, hem zal op den voorschreven dag vergund worden, om, met de H. S. bij zich, zijn gevoelen te staven. Voorts is besloten, dat al de altaardeuren zullen gesloten worden; alsmede dat de zilveren, vergulden en andere beelden niet zullen voorgebragt en rondgedragen worden."

Het scheen op den bepaalden dag weder op een twistgesprek te zullen uitloopen. Conrad hofman, de Kanunnik, had reeds bij het laatstgehouden openbaar gesprek nadrukkelijk, maar te vergeefs aangedrongen, om alles bij het oude te laten. Hij bood zich aan om ter gelegener tijd de aanroeping der Heiligen, de vereering der beelden en de Mis te zullen verdedigen. Aan zijne zijde stonden nog vier andere Predikers. De Raad gaf aan zijn verlangen toe, en bepaalde den 20. Jan. des volgenden jaars. Van dit gesprek zij het genoeg, den uitslag te berigten, welke deze was, dat de tegenpartij niet bij magte bleek

te zijn hare zaak vol te houden. HOFMAN riep in het einde, "hij wilde niets met ZWINGLI te doen hebben, daar men met zulk een twistgierig en halstarrig man niet handelen kon." — "Indien ik," antwoordde hem deze, "iets tegen de waarheid leer of u poog op te dringen, neem het dan niet van mij aan. Maar wanneer gij nu uwe meeningen niet uit de H. S. bewijzen kunt, verg dan ook van mij niet, dat ik het u gewonnen geve." — Dit was billijk gesproken. Maar het is echter niet te ontkennen, dat hij dikwijls zijne tegenpartij weinig ontzag, en hem met het een of ander scherp wapen plag aan te vallen, inzonderheid aan die zijde, waar hij hem zwak en onverdedigbaar bespeurde.

Eindelijk werd door de drie stads-Predikers in vereeniging met den Abt van Cappel, den Commendeur uit Küssnacht, den Proost van het Stift bij het Groot-Munster, en den Proost te Embrach, met betrekking tot de Mis het volgende gewigtige voorstel gedaan:

"Opdat het eenvoudig gebruik des Sacraments naar de instelling van CHRISTUS voortaan behouden blijve, en er daarna geene noodzakelijkheid geboren worde, om nieuwe verandering te maken, wenschen wij, dat alles wat bij de bediening des Sacraments van menschen is ingesteld, in den naam des Heeren worde weggedaan en afschaft. — Maar aangezien de ziel des menschen behoort gespijzigd te worden met het Woord, dat uit den mond Gods uitgaat, en opdat niemand moge kunnen klagen, dat hem de weg ter bepeinzing der goddelijke dingen gesloten zij, verlangen wij, dat onze Predikers elken gewonen dag der week in den vroegen morgen gedurende een half uur eene onderwijzing uit de H. S. houden zullen, waarna ieder zich tot zijnen arbeid begeve, en dat hetzelfde iets later gedurende een uur op de feestdagen zal geschieden. Vervolgens, dat na geëindigde leerrede, zoo iemand het Sacrament mogt begeeren te genieten, de Predikers hem

het brood en den beker zullen geven, met gebruik alleen van de woorden der instelling uit de H. S. in onze moedertaal."

Maar de Raad begreep den bedachtzamen en voorzigtigen weg nog te moeten blijven bewandelen. Hij bepaalde, wat de Mis betrof, dat zij nog voor het tegenwoordige zou bediend worden, en dat voor ieder, die dat verlangde, de gewone gebruiken bij het celebréren derzelve zouden behouden worden. Ten aanzien der beelden bepaalde hij, dat zij, waar de meerderheid het goed mogt vinden, op de gevoegelijkste wijze zouden weggenomen worden; maar dat, waar het volk nog niet genoeg onderwezen was, de Predikers zouden voortgaan hetzelve met naarstigheid en getrouwheid uit het woord van God te leeren, tot dat het een goed inzigt in de waarheid zou verkregen hebben [1]).

Zwingli was tevreden met deze uitkomst, en hij verheugde zich over de toenemende zegepraal des Evangelies. "Want," zeide hij, "de zaak van het Evangelie is de mijne, en niet alleen de mijne, maar aller" [2]).

Het liep tot den 20. Junij 1524, toen de Regering haar besluit ter uitvoer leide. Op dien dag zag men eenige afgevaardigden uit den Raad zich eerst naar het Groot-Munster, en vervolgens naar de overige Parochie-kerken begeven, om hunnen last omtrent de beelden te volbrengen. Uit al die kerken werden nu de beelden weggenomen, en daarna in eene afgezonderde plaats ter bewaring gebragt; alleen liet men de zoodanigen blijven, die in de vensteren stonden, uithoofde zij geene voorwerpen van vereering waren. Er waren twee beelden van Karel den Groote, de één in het Groot-Munster, hetwelk men eenige eer

---

1) Het een en ander vindt men uitvoeriger in het Consultum de Simulacris et Missa. Opp. V. I. p. 583.

2) Zwingl. ad Erasm. Ritterum, Scaphusiae episc. 1 Jan. 1524. Opp. V. VII. p. 323.

bewees, het andere in een hoek van een' kerk, maar dat door niemand vereerd werd: het eerste nam men weg, maar het laatste gaf geene ergernis, en men liet het derhalve staan [1]). Hoe ordelijk en betamelijk geschiedde hier alles, en hoe ver verwijderd van de woeste geestdrijverij der beeldstormers in ons vaderland!

Verder liet men de kistjes, waarin de overblijfsels der Heiligen bewaard werden, openen en de beenderen begraven [2]).

Men was eenmaal op den weg, en het was nu gemakkelijker dien te vervolgen.

Sedert bijkans twee honderd jaren was het gewoonte, op Pinkstermaandag uit Zurich met een groot kruis in processie naar Einsideln te trekken; tot welke processie uit ieder huisgezin een persoon moest medegaan. De voortzetting van dit gebruik zou bij de heerschende stemming der gemoederen eene bespotting geweest zijn. Het werd daarom van nu af als een ijdel werk en niet naar den geest van het woord Gods door den Raad verboden. Tegelijker tijd werd besloten, dat de Sacramentsdag niet langer, als tot hiertoe, als een dag van ijdele vertooning zou gevierd, maar dat er op donderdag-morgen vroegtij-

---

1) Ad Valent. Compar. Opp. V. II. p. 26.

2) Hierbij wordt de volgende bijzonderheid aangeteekend. „*Im Brachm. wurden etliche geordnet, die sogenannte Särke der Heil. Martyrer, welche jährlich durch Raths-Glieder auf den Lindenhof getragen worden, in gänzlicher Beredung, dasz die Gebeine St.* ***Felix*** *und* ***Regula*** *darinnen wären, aus der Kirch zu nehmen, und die Gebeine, so darinnen gefünden werden möchten, ehrlich zu beërdigen. — Als man aber über die Särker im Grossen Münster kame, fande man nicht, wie man beredt ware, die ganze Leiber oder Gebeine der Heil. Martyren, sondern nur etwas wenig Gebeine, auch Kolen und Ziegelsteine etc. Item eine gelöchelte Haselnusz. Im Sark zum Frau-Münster wurde Aeschen gefunden und etwas in seidenen Tüchlein eingewickeltes Gebein, samt An.* 1272 *eingerucken Zedul.* Bullinger. Hottinger.

dig in de Parochie-Kerken zou gepredikt worden, waarna ieder weder tot zijne gewone bezigheden zou kunnen terugkeeren.

Wat de feestdagen in het algemeen betreft, ZWINGLI wilde ze allen afgeschaft hebben met uitzondering van het feest der geboorte van CHRISTUS, van STEFANUS tot gedachtenis aan de martelaren, van Maria-boodschap, van JOHANNES tot vermelding van het geloof der vaderen en der Profeten, en van PETRUS en PAULUS tot gedachtenis aan de Apostelen en Evangelisten [1]).

Nog ging men over tot het afschaffen van vele bijgeloovige gebruiken, als daar zijn: het luiden der klokken bij begrafenissen en bij onweder, het wijden van palm, van zout, van water, van waschkaarsen, ook het laatste oliesel aan stervenden te bedienen; en zelfs de orgels werden in de Kerken buiten werking gesteld. Dit alles ging zoowel buiten als in de stad zonder de minste stoornis en beweging, en zoo geheel rustig voort, dat het ieders verwachting overtrof.

Vraagt men, of de Bisschop van Constans deze omwenteling te Zurich geheel lijdzaam aanzag? Zeker niet. Hij liet een uitvoerig schrijven naar Zurich uitgaan, waarin hij zijn onderrigt gaf met betrekking tot de Mis en de beelden, en ten stelligsten verbood, om op eigenmagtige wijze de H. S. uit te leggen en eenigerhande nieuwigheden in te voeren, en vermaande, om zich aan het gezag der Kerk te onderwerpen. De Raad droeg het aan ZWINGLI en eenige andere geleerden op, om op dit onderrigt van den Bisschop een antwoord te vervaardigen, maar in eenen bescheidenen en vriendelijken toon. Dit antwoord verscheen in het laatst van Augustus 1524 onder den titel van *christelijk antwoord van den Burgemeester en den Raad van Zurich aan* Z. H. W. HUGO,

---

1) Explan. Art. XXV. Opp. V. I. p. 321.

Bisschop van Constans [1]). Het was van wijden omvang, geheel van eenen verdedigenden inhoud en met vlijt en geleerdheid opgesteld. De strekking daarvan was aan te toonen, dat men niet dan na ernstig overleg tot het werk der Hervorming was overgegaan. Het stuk eindigt aldus. "Het is ons onveranderlijk besluit naar de genade, die ons van boven gegeven is, eeniglijk de voorschriften van Gods woord te volgen en alles te verwerpen, wat daartegen is. Wij vertrouwen op Gods hulp en bescherming, daar wij geene andere bedoeling hebben dan de eer van Zijnen grooten naam."

Was in de R. Kerk de eeredienst bijkans uitsluitend op het uitwendige gerigt, wij zagen, hoe ZWINGLI die rigting met al zijn vermogen bestreed, en de stichting der Gemeente, dat is hare opbouwing in kennis en geloof door de prediking van Gods woord als het voorname doel der openlijke godsvereering beschouwde. In het bijzonder verklaarde hij zich tegen de vereering der beelden als aandruischende tegen de uitdrukkelijke leer der H. S. Men heeft hem echter, gelijk ons ook gebleken is, te onregt beschuldigd, dat hij het bezit van beelden op zich zelf zou afgekeurd hebben. Hij betuigde eens, dat hij boven anderen een groot behagen schepte in schoone schilderstukken en standbeelden. Verstaat men, zeide hij, door beelden handteekeningen, schilderijen en afbeeldingen, in welker bezit men niet bijgeloovig eene bijzondere kracht stelt en waaraan men geene eer bewijst, men kan ze met gerustheid bezitten. Maar hij duldde niet, dat men de beelden in waarde hield als middelen, waarvan men hulp te verwachten had, of als voorwerpen van eerbewijzing.

1) Chr. Resp. Consul. ac Senat. Tig. ad Rev. Dom. Hugonem, Episc. Const. de doctrina utrorumque articulorum, simulacrorum ac Missae, ipsis impertita, in divina veritate ita fundatum, ut intelligere nemo non possit, quid de iis apud chr. populum existimari debeat. Opp. V. I. p. 600.

Dit, meende hij, was Gode zijne eer te onttrekken. In dezen zin noemde hij de beelden afgoden (*götzen*). Wanneer men hem tegenwierp, dat evenwel het Crucifix, als voorstellende den Zaligmaker der wereld, vereerd mogt worden, antwoordde hij: "In geenen deele! Want beschouwt gij Hem naar zijne goddelijke natuur, dan kan Hij niet afgebeeld worden. Zegt gij: naar zijne menschelijke natuur! — welaan, dat men CHRISTUS naar zijne menschheid afbeelde, maar men zie toe, dat dit afbeeldsel geen voorwerp van vereering worde, gelijk de Pausgezinden het daarvoor houden [1]). Het was uit bezorgdheid daarvoor, en omdat hij het kwaad met wortel en tak wilde uitroeijen, dat hij de beelden uit de kerken liet wegnemen. Indien men, meende hij, aan de afgoderij voor goed een einde zou maken, dan moest men alle aanleiding, die daarheen zou kunnen voeren, afsnijden. Wie geene zwaluwen op zijn dak hebben wil, moet de zwaluwnesten vernielen, wie zijne dochter tegen ontucht wil beveiligen, moet geene boeleerders tot haar toelaten. Een Koning, wiens leger, ofschoon op de vlugt geslagen, nog behouden is, herstelt zich ligt tot den krijg: evenzoo blijft er voor den Roomschen Paus nog gelegenheid over zijne zaken te herstellen, zoo lang er nog beelden in de kerken ter vereering staan, de Mis nog bediend wordt, en de Monniken en allerlei gemeene lieden nog het koorgezang zingen. Is daarentegen dit alles weggenomen, dan is zijne hoop vernietigd [2]). Doch de voorname grond, op welken hij de beelden verwierp, bleef altijd deze: God heeft ze verboden, omdat Hij niet wil, dat de mensch op iets buiten Hem zijn vertrouwen stelle [3]).

---

1) Ad Valent. Compar. Opp. V. II. T. I. p. 20, 26, 27.
2) Zwingli ad Cunh. Somium. Opp. V. VIII. p. 29.
3) Acta Disp. sec. Opp. V. I. p. 506.

"Ik beken gaarne," schreef hij, "dat ik de heerschende zonden ernstig bestraf, en eenigermate met eene forsche hand aantast, voornamelijk het ten krijg loopen bij de buitenlandsche Vorsten; maar ik doe dit niet met mijne eigene woorden, maar met Gods woord. En zoo dikwijls ik tegen de hoofdzonden, doodslag, verraad, verkoop van zich zelven en anderen gesproken heb, heb ik nooit het een of ander volk genoemd, maar ik heb in het algemeen gesproken, zoo als het eenen getrouwen herder betaamt. Want CHRISTUS, onze Verlosser, heeft hetzelfde gedaan. — Heb ik al de Landsregering genoemd, ik heb haar daarom niet gesmaad: want van mijne kindschheid af heb ik het nooit kunnen dulden, dat men ons vaderland smaadde. — En wanneer de bestraffing der zonden eene algemeene is, dan worden die aan deze zonden onschuldig zijn, daaronder niet opgenomen noch daarmede bedoeld. Men zegt dikwijls: *gij woekert, gij doet overspel*, in het algemeen, al is het grootste gedeelte der toehoorders vrij van die misdaden. Zóó schrijft PAULUS ook 1 Cor. 5:2: *Gij zijt opgeblazen.* Dat zegt hij tot de geheele Gemeente, en echter waren er onder haar slechts eenigen hoogmoedig en opgeblazen. — Ik weet overigens wel, dat men van mijne leer, alsmede van mijne zeden de schromelijkste leugens en lasteringen verhaalt, en mij voor eenen ketter uitmaakt. Maar men kan dit alles niet naar waarheid bewijzen. Indien daaraan eenige waarheid ware, ik zou de christelijke stad Zurich beklagen, dat zij zulk eenen verworpen mensch, ik zeg niet tot eenen inwoner had, maar wat meer is, tot eenen herder en leidsman des volks. — Ik bid uwe wijsheid, dat, wanneer men in uwe vergadering beschuldigingen tegen mij mogt voorbrengen, uwe wijsheid gelaste, dat men ze bij de Regering van Zurich indiene, welker onderdaan ik ben. — Maar wat mijne prediking betreft, begeer ik geene andere bescherming van iemand, wie het ook zij, dan deze

ééne, dat men mij het woord Gods ongehinderd late spreken" [1]).

Had zich de Bondsraad, in Januarij 1524 te Lucern vergaderd, op aanzoek van de Bisschoppen van Constans, Chur en Bern, verpligt gevoeld, Zurich te vermanen, zich in het geloof niet van het overige Zwitsersche volk af te scheiden: de Raad had daarop geantwoord: "wij willen de verpligtingen, die ons aan het Eedgenootschap verbinden, getrouwelijk vervullen, maar van Gods woord kunnen noch mogen wij afwijken." Nu liet ook ZWINGLI op hetgeen de drie Bisschoppen in de Bonds-vergadering hadden voorgedragen, een antwoord volgen. "'t Is geene nieuwe leer," schreef hij, "die ik predike; want CHRISTUS en Zijne Apostelen hebben vóór 1500 jaren hetzelfde geleerd. Eene nieuwe leer is zoodanige, die buiten het woord Gods gaat." — "Hoe veel de leer en de verordeningen der Bisschoppen met het *Evangelie* overeenkomen, kan uit de volgende stukken blijken. Het *Evangelie* verbiedt alle geveinsdheid, en *gij* bevordert haar door uwe orden en broederschappen. Het *Evangelie* zegt, dat God te vergeefs geëerd wordt door leeringen en geboden der menschen, en *gij* dringt er op, dat de leeringen en geboden der menschen zullen gehandhaafd worden. Het *Evangelie* leert alle geestelijke hulp en dienst om niets te bewijzen, en *gij* verkoopt alles voor geld. Het *Evangelie* leert ons het ligchaam en bloed van CHRISTUS in brood en wijn te genieten, en *gij* geeft ons alleen het brood. Het *Evangelie* leert, dat het ligchaam en bloed van CHRISTUS eene spijs der ziele is, en *gij* maakt daarvan eene spijze, die niet zonder geld wordt uitgedeeld. Het *Evangelie* weet van geen vagevuur, maar *gij* stelt uwe vreugde in den jammer der arme zielen. Het *Evan-*

---

1) Entschuldigung etlicher Huldr. Zwingli zugelegter Artiklen, doch unwarlich. Opp. V. II. P. II. p. 299.

gelie laat het huwelijk aan alle menschen vrij, maar *gij* bindt hunne vrijheid, en duldt inmiddels de schandelijkste hoererij" [1]).

Op deze wijze werd de leer der R. K. in de schatting van onzen Hervormer eene tegenstelling tegen het Evangelie; en van daar zijne innige overtuiging, dat het Evangelie, nu eenmaal weder te voorschijn gebragt, onmogelijk weder verdrongen zou kunnen worden. De zondige wereld, zeide hij, heeft CHRISTUS gedood; maar toen Hij was omgebragt, hebben eenvoudige visschers Zijnen naam over de gansche aarde verkondigd. Zóó zal het ook heden gaan. Wanneer men meenen zal het Evangelie verdreven te hebben, zullen de pottebakkers, de molenaars, de schilders, de wevers, de schoenmakers en kleedermakers het prediken [2]).

De pogingen, door zijne vijanden beproefd, om zijnen ijver te verlammen, hadden op zijnen vurigen geest eene tegengestelde uitwerking; zij vuurden dien te meer aan, en, waar het zijne overtuiging gold, spaarde hij niets. Getuige daarvan was *zijne getrouwe en ernstige vermaning aan de Eedgenooten, om tot de zeden der vaderen weder te keeren*, die hij in dezen zelfden tijd in het licht zond, maar, ten einde daarvan de uitwerking niet te belemmeren, zonder zijnen naam [3]). Na het geschrift ingeleid te hebben met eene betuiging van hartelijke liefde tot het vaderland, herinnert hij de zegeningen, die God aan de vaderen geschonken had. De vaderen hadden zich van het juk der tyrannen vrijgevochten. Eendragtig en in

---

1) Anmerkungen uf der dry bischofen fürtrag an die sammtliche eidgnoszschaft. Opp. V. II. T. II. p. 307.

2) Ad Hieron. Gebwyler, epist. 1524. Opp. V. II. T. II. p. 312.

3) Ein trüw und ernstlich vermanung an die frommen eidgenossen, dasz sy sich nach jrer vordren bruch und gestalt leitind, damit sy die untrüw und gefärd jrer fygenden nit beleidigen mög. Opp. V. II. P. II. p. 314.

broederlijken zin hadden zij met elkander geleefd. Regt en geregtigheid was altijd onder hen in eere gehouden. Het land was een toevlugtsoord voor de verdrukten geweest. De vaderen hadden eer en aanzien naar buiten bij magtige Vorsten! Maar thans was het geheel anders. Het land was door tweedragt verscheurd. Hebzucht en geldzucht delfden den afgrond, waarin het volk dreigde neder te storten. De adel was overgegeven aan het spel, aan drinkgelagen, aan weelde en pracht, en aan hoererij. Onder het volk wilde niemand arbeiden. Bij gebrek aan handen lagen de velden woest. De jongelingen, wier roeping het was, het vaderland te beschermen, lieten zich door buitenlandsche Vorsten ter slagtbank voeren. Alles was voor geld veil. Was het dan wonder, dat de hand Gods zwaar op zulk een verdorven volk rustte? O God! verlicht gij de harten der verblinden! — Wat moet er dan gebeuren? Zoo zal men misschien vragen. Hoe zal de eendragt hersteld worden? Vraagt men dit: welaan! men doe de hebzucht en de geldgierigheid van zich! "Maar om haar uit de harten der menschen uit te roeijen, is het noodig, dat het woord Gods verkondigd worde. Want waar God het hart niet vervult, dáár heerscht de zelfzucht. En waar de zelfzucht heerschappij voert, dáár bedenkt men slechts, wat de driften streelt; dáár zorgt men alleen voor zich zelven; dáár tracht men zijne belangen te grondvesten ten kosten van de belangen van anderen. Maar als God het hart in bezit heeft, dan bedenkt de mensch, wat Gode welgevallig is, en hij zoekt de eer van God en het nut van den naaste. En God nu komt in het hart door middel van zijn woord. Laat dan het woord Gods zonder bijvoegselen van menschelijke wijsheid gepredikt worden, en alsdan zal de vreeze Gods onder het Zwitsersche volk wederkeeren."

Omstreeks dezen tijd, of iets vroeger kwam een voorname Jood uit Wintertur, met name MOZES, te Zurich,

omdat hij gehoord had, dat men aldaar veel werk van de Hebreeuwsche taal maakte. Hij woonde dan ook de Hebreeuwsche lessen bij, bezag het schrift, en betuigde, dat men er regt goed mede kon omgaan, ja te wenschen, dat hij het aldus mogt kunnen behandelen. Deze MOZES bezocht ook ZWINGLI, en hield met hem geen onbelangrijk gesprek. En dit gaf aanleiding tot een nader bezoek, waarbij meer dan tien geleerden en godsdienstige lieden zoowel uit Wintertur als uit Zurich tegenwoordig waren. De zamenkomst had ten doel, om te spreken over de Messiaansche voorzeggingen in het O. T.. ZWINGLI trachtte hem aan te toonen, dat daarin niemand anders bedoeld werd dan JEZUS van Nazareth, en dat deze de van God beloofde Messias was. Doch het was een vergeefsch werk. De Jood wilde niets van JEZUS CHRISTUS weten, en verklaarde de voorspellingen op zijne wijze. Toen de bijeenkomst geeindigd was, zeide ZWINGLI bij zich zelven: "wat geldt het woord Gods bij eenen verstokten Jood? Maar — wie zou het gedacht hebben? — deze gebeurtenis was oorzaak dat men buiten af algemeen verspreidde: ZWINGLI houdt het met de Joden, en al wat hij te Zurich predikt, is niets, dan hetgeen hij van de Joden geleerd heeft. Ja, men zeide, dat MOZES van Wintertur zelf zich beroemde, dat ZWINGLI bij hem ter schole ging. Hierover schreef deze aan den Jood, en ontving daarop onmiddellijk het volgende antwoord:

"Lieve Heer, ik laat u weten van zulke redenen, als mij voorgehouden worden, dat mij zulke redenen nooit uit den mond gegaan zijn. Ook zoo zou ik dien wel eens willen zien, die zulks van mij gezegd heeft, hij zij, wie hij wil, zoo wil ik hem staan, dat ik zulks niet gezegd heb, en het kan niet met waarheid bewezen worden, zoo waar er een God in den hemel is!"

Nu dan, zeide ZWINGLI, er is geen einde aan het uitstrooijen van leugens. Maar men moest er zich eigenlijk

niet over verwonderen; want de leugen is uit den duivel, en, daar hij zijn rijk verstoord ziet door het Evangelie, kan hij niet anders, of hij moet het Evangelie bestrijden met zijn eigen wapen; en dat wapen is de leugen. Maar deze strijd zal en moet de eer van het woord Gods bevorderen. Hoe meer wederstand het ondervindt, hoe meer het in kracht toeneemt. De waarheid moet eenmaal over de leugen zegepralen. En al zullen wij misschien deze zegepraal niet beleven, dit is zeker: Gods eer en de zaligheid onzer zielen zullen toenemen [1]).

Hij had grond voor zijne verwachting. Te Zurich althans zag hij zegen op zijne prediking. Toen hij op den avond van St. Thomas, 20 Dec. 1523, in het Frau-Munster weder eene nadrukkelijke rede tegen de *pensioenen* gehouden had, had dit zulk eene uitwerking, dat reeds den volgenden morgen de Raad bijeenkwam, om den eed tegen het trekken van *pensioenen* af te leggen; en den avond van dienzelfden dag werden al de Geestelijken der stad in het koor van Groot-Munster bijeengeroepen, waar zij voor den Raad plegtig zweeren moesten, dat zij noch van wereldlijke noch van geestelijke Vorsten immer eenig jaargeld trekken zouden. Ware dit kwaad eenmaal uitgeroeid, hoeveel zou daarmede gewonnen zijn!

HOOFDSTUK VI.

ZWINGLI HUWT. ZIJN HUISELIJK LEVEN.

In de parochie, die aan ZWINGLI's bijzondere herder-

---

1) Ein flyssige und kurze underrichtung, wie man sich vor lügen (dero dise zyt nit on gefärd voll loufend) hüten und bewaren soll. Opp. V. II. T. II. p. 322.

lijke zorg was aanbevolen, in de nabijheid van zijne woning, in het huis genaamd *zum Höfli*, leefde eene weduwe met hare drie kinderen, twee dochters en eenen zoon. Zij had den roem van groote schoonheid. Haar innemend uiterlijke bekoorde ieder. Levendig en altijd opgeruimd van geest, was zij overal gezocht en bemind. Men behoefde haar slechts aan te zien, om haar lief te hebben. Dit was ANNA REINHARD, de weduwe van JOHAN MEIJER VON KNONAU. Zij stamde af van een oud adellijk geslacht, dat oorspronkelijk uit St. Gallen afkomstig was, en in 1432 in Zurich het burgerregt verkregen had. Tegen den zin van zijnen vader, den Zurichsen Raadsheer GEROLD MEIJER, die eene andere bruid voor hem bestemd had, was JOHAN heimelijk met haar in het huwelijk verbonden geworden, en van dit oogenblik af was de betrekking tusschen vader en zoon verbroken. Kortstondig was het geluk der echtgenooten. Van een' veldtogt in Italie krank naar huis terug gekomen, stierf hij den 26. Nov. 1517 in de armen zijner gade, na eene verbindtenis van dertien jaren. Zijn verlies dompelde haar in eenen diepen rouw. Belast met de opvoeding van hare kinderen, van welke de oudste pas twaalf en de jongste acht jaren oud was, had zij geene andere hoop dan op God. Van haren schoonvader had zij geene hulp te verwachten. Hare eigene ouders konden haar slechts weinig ondersteunen. Maar haar vertrouwen op den goddelijken bijstand werd niet beschaamd gemaakt. Het gebeurde op zekeren dag, dat de oude MEIJER uit zijne woning, die naar zijnen stamvader het *Meijershof* genoemd werd, en die het uitzigt op de vischmarkt had, onder de menigte eene dienstmaagd zag, met een knaapje aan hare hand. Het aanvallig kind trok door zijne levendige gebaren zijne opmerkzaamheid tot zich. Hij vroeg, wien het toebehoorde. Men antwoordde hem, dat het zijn eigen kleinzoon was, die voor den lieveling der gansche stad gehou-

den werd. Den grijsaard schoten de tranen in de oogen. Hij liet het jongske binnen komen. En toen de kleine GEROLD hem nu onbeschroomd en vrolijk in het aangezigt zag en met zijne handjes hem bij den langen baard vatte, werd het hart des grijsaards geheel verteederd. "Kind!" zeide hij, "uw vader heeft mij zeer vertoornd; maar gij zult voor zijne schuld niet boeten. Voortaan zult gij bij mij blijven. Heb uwen grootvader lief, en gij zult mijn kind en erfgenaam zijn." Aldus zag ANNA zich van eene zware zorg ontslagen, die er voor eene moeder in de opvoeding van eenen zoon gelegen is. Toen ZWINGLI in 1519 te Zurich kwam, en in zijne woning eenige jongelieden, gelijk hij reeds te Glaris gedaan had, in de wetenschappen opleide, viel zijne aandacht op den jongen GEROLD. Van zijne ontluikende talenten en noeste vlijt verwachtte hij iets goeds voor vaderland en Kerk. Hij nam hem daarom menigmaal tot zich en wijdde hem menig uur, om hem smaak voor de beoefening der letteren in te boezemen. Naauwelijks had GEROLD den ouderdom van elf jaren bereikt, of hij werd naar de Hoogeschool te Bazel gezonden, en aan de zorg van den beroemden GLAREANUS, van BEATUS RHENANUS en van JACOB NEPOS, ZWINGLI's vrienden, toevertrouwd. "O! Wanneer gij toch hier waart," dus schreef hij hem van daar, "gij zoudt vreugde aan uwen GEROLD beleven. Hij is hier geheel en al in zijn element." In den opgeruimdsten toon deelde hij hem vervolgens het een en ander mede van het schoone Bazel, van zijn verblijf aldaar en zijne studiën [1]).

De genegenheid, die ZWINGLI jegens den zoon koesterde, gaf de ongezochte aanleiding, dat hij tot de moeder in nadere betrekking kwam. Zou zij hem niet erkentelijk zijn voor hetgeen hij aan haren lieveling deed? Bovendien gevoelde zij een diepen eerbied voor zijn edel

---

1) Gerold Meijer ad Zwingl. Bas. 1521. Opp. V. VII. p. 181.

en mannelijk karakter, door hetwelk hij de bewondering van alle braven in het geheele land was. Zijne leerredenen boeiden haar oor en hart. Waar hij in de stad predikte, altijd was zij zijne vlijtige hoorderes. Als hij in het klooster Oedenbach of voor de Stifts-vrouwen in het Frau-Munster de H. S. verklaarde, kon men haar steeds in de eerste rij vinden en bemerkte men hare buitengewone aandacht. Zoo dikwijls hij haar aan hare woning bezocht, had zij hem over het gehoorde of andere belangrijke onderwerpen nader onderrigt te vragen. Hij zag dan haren leergierigen en vromen zin, en leerde hoe langer zoo meer hare stille deugden kennen. Dit alles, gevoegd bij zooveel ligchamelijke schoonheid en zooveel aanminnigheid, hoe zou het anders mogelijk geweest zijn, of het moest op ZWINGLI's edel hart een diepen indruk maken? In de overtuiging, waarin hij stond, dat het gedwongene echtelooze leven der Priesters tegen de gezonde rede en de H. S. strijdt en de bron van vele zonden is, dacht hij, hoe gelukkig het daarentegen voor hem zijn zou, zulk eene vrouw als echtgenoot te hebben. Toen nu het verzoekschrift, in 1522 aan den Bisschop gerigt, om den Priesters het huwelijk toe te staan, gelijk wel te denken geweest was, zonder vrucht gebleven was, besloot hij zijne overtuiging te volgen. Het viel hem niet moeijelijk, om ook ANNA, die hem met hare gansche ziel lief gekregen had, in zijne meening te doen deelen. Reeds in de maand April van hetzelfde jaar verbreidde zich het gerucht, dat hij zich met haar in den echt had laten verbinden [1]). Zeker schijnt het te zijn, dat het huwelijk in

---

1) Glarean. ad Zwingl. tempore paschali 1522. "Men verhaalt hier (te Basel) dat gij met eene zekere weduwe gehuwd zijt." Opp. V. VII. p. 197. Bercht. Haller ad Zwingl. 8 Id. Jul. 1522. "Thomas Wyttenbach heeft ons iets in vertrouwen van de zaken van eene huisvrouw verhaald." Ib. p. 207.

de daarop volgende maand Julij werkelijk voltrokken is [1]), maar in het geheim. Reden van voorzigtigheid geboden hem in dit opzigt nog de openbare meening te ontzien. Wel is waar, er was reeds elders door meer dan één' Priester in het openbaar het voorbeeld gegeven; maar overal ook had dit tot gevolgen geleid, waardoor zulke gehuwde Priesters ten laatsten aan hunne Gemeenten onttrokken werden. ZWINGLI duchtte, dat zijn invloed te Zurich er als nog te zeer bij lijden zou, indien hij tot eene openlijke voltrekking van zijn huwelijk overging. Een zijner vrienden, de uitmuntende Godgeleerde, MARTINUS BUCERUS, te Straatsburg, toonde later deze bewaarde geheimhouding te begrijpen. "Toen ik," schreef hij hem in April des volgenden jaars "uwen brief aan CAPITO las, dat gij openlijk als gehuwd man zijt opgetreden, heeft mij de vreugde daarover schier buiten mij zelven gebragt. Want deze ééne zaak verlangde ik in u. Ik kon u toch zulk eene kleingeloovigheid niet toeschrijven, dat gij vreezen zoudt, als gehuwd man minder bruikbaar te zijn in de dienst van CHRISTUS, dan als echteloos man. — Dat gij ongehuwd zoudt blijven, heb ik niet kunnen gelooven, nadat ik bekend geworden was met het verzoekschrift, door u en andere broeders aan den Bisschop ingediend, om de vrijheid daartoe te verkrijgen. Maar ik overwoog bij mij zelven rijpelijk, om wat reden gij uw huwelijk zoolang verborgen gehouden hebt, en het intusschen ver-

---

1) Dit blijkt uit een schrijven van Myconius aan Zwingli van 22 Julij 1522: "leef gelukkig met uwe huisvrouw en al de uwen." Opp. V. VII. p. 210. Zoo schreef ook Johannes Zuiccius hem uit Rudlingen, 28 Nov. 1522: "Ik wensch zeer van u te vernemen (indien gij althans eenen vriend iets durft *toevertrouwen*) of het zeker is, dat gij met de uwen vrouwen genomen hebt. Want ik heb onlangs gehoord, dat gij openlijk getrouwd zijt met de dochter van eenen Raadsheer." Ib. p. 247.

droegt, dat de ééne partij u voor een' zedeloos mensch hield, die in eene onwettige verbindtenis leefde, en de andere partij u als een zwakgeloovig Christen beschouwde. Ik kende u uit uwe schriften en overige handelingen, waardoor ik de diepste hoogachting voor u heb opgevat. Op dien grond heb ik geen oogenblik getwijfeld, of gij zijt door zoodanige redenen bewogen geworden, die bij ieder, welke naar het Evangelie denkt, goedkeuring moeten vinden" [1]).

De eerste Priester, die te Zurich zijn huwelijk openlijk had laten voltrekken, was WILHELM ROUBLI, Prediker te Wytikon. Spoedig daarop volgden anderen zijn voorbeeld. Dit gebeurde in het voorjaar van 1524. Nu achtte het dan ook ZWINGLI tijd, om het geheim van zijn huwelijk op te heffen. Op Zaturdag den 2. April deszelfden jaars werd het openlijk ingezegend, en de dag verder onder vrienden feestelijk doorgebragt. Men vernam niet, dat eenig redelijk denkend mensch in de gansche stad zich aan deze verbindtenis ergerde. Veeleer ontving ZWINGLI van alle zijden gelukwenschingen, en ieder prees hem over den gedanen stap. Elders wist men elkander te verhalen, dat hij zijne vrouw om haar aanzienlijk weduwengoed genomen had. Maar haar geheel vermogen, hare kleeding en vrouwelijke sieraden daar buiten gerekend, bedroeg niet meer dan ƒ 400. Uit haar eerste huwelijk bezat zij niets, dan wat zij voor hare lijfsbehoeften noodig had en ƒ 30 jaarlijksche lijfrenten. Wel is waar, hare kinderen bezaten eenig vermogen, maar daarvan behoorde aan de moeder niets. ZWINGLI wilde de bruidsgeschenken, die haar wettig toekwamen, niet eens regterlijk invorderen. Hij beschouwde al wat zij in bezitting had, als een vreemd, hem toevertrouwd goed. Dit betuigde hij openlijk [2]).

---

1) Mart. Bucer. ad Zwingl. 14 Apr. 1524. Opp. V. VII. p. 335.
2) Von dem Predigamt. Opp. V. II. P. I. p. 320. 321.

ANNA was even oud als haar echtgenoot, maar — hetgeen meer zegt, — zij stemde geheel met zijne denkwijze en gevoelens in. Van den dag van haar huwelijk af ontdeed zij zich van al die versierselen, die anders vrouwen van haren stand plegen te dragen. Zij kleedde zich eenvoudig en deftig als de gewone burger-vrouwen. Ook in haar huiselijk bedrijf behartigde zij eenvoudigheid, en was bijzonder op orde en reinheid gesteld. Nergens zag men eenig bewijs van pracht en overdaad. Het huisraad was nog van de voorouders geërfd, en werd zoolang gebruikt als het maar bruikbaar was. De kleeding was van inlandsche stof, en, als het half gesleten was, werd het voor de kinderen passend gemaakt. Wat gespaard was, werd aan de armen gegeven. Men moest toezien, om met de karige bezoldiging van den huisvader rond te komen. "Ik ben dikwijls," schrijft ZWINGLI, "aangezocht geworden, om mijne prebende over te geven: de Raad zou mij dan ongetwijfeld minstens honderd gulden daarvoor geven. Daarenboven zijn mij door eenige burgers groote aanbiedingen gedaan. — Mij werd ook nog van bijzondere lieden ver over de honderd guldens jaarlijks toegezegd, en wanneer dan de Raad daarbij honderd guldens gegeven had, en ik had mij nog op de kunst toegelegd, om mij bij dezen en genen wat in de gunst te dringen: hoeveel voordeeliger zou mij dat geweest zijn dan mijne prebende. Maar wat zou dat uitgewerkt hebben? Dit, dat ook mijne nakomelingen den bedelweg zouden betreden hebben, even als ik gedaan had, en dat de vrijmoedigheid der prediking in vleijerij zou veranderd zijn geworden. Daar nu niemand zich tegen de verzoeking tot gierigheid, zoo min als tegen andere verzoekingen, sterk genoeg moet achten, en God ons in menigerlei beproevingen brengt, zoo heb ik mij met de eenvoudige prebende van het kanunnikaat vergenoegd. Want ik geloof, dat het verre weg het beste is, dat men eenen Prediker jaarlijks een bepaald en behoorlijk inkomen

geeft. Dan toch kan niemand hem bewezene gunsten toerekenen. Want wie het bedelen gewoon is, stelt zich altijd aan, alsof hij niets had, en neemt daarom alles aan, wat hij maar krijgen kan. — Men moet niet om des gelds wil prediken. Wanneer ik ergens buiten de stad gepredikt heb, heb ik, al wat ik noodig had te gebruiken, met mijn eigen geld betaald, en ik weigerde alle aanbiedingen van geld of geschenken aan te nemen. — Wat mijne prebende hier te Zurich aangaat, daarmede staat het aldus. In het vorige jaar, 1524, zou ik het zelfs niet tot zestig guldens hebben kunnen brengen, indien niet de Proost en het Kapittel mij zestien stukken (dat is zestien mudden koorn) als toelagen gegeven hadden. — Dat zijn nu die driehonderd guldens, die men leugenachtig verhaalt, dat mijne prebende oplevert! — Maar ik kan bij God, die mij voedt en onderhoudt, betuigen, dat ik vergenoegd ben, en, wanneer ik het soms betreur, dat ik niet meer heb, dan is dit alleen om der armen wil, aan wie ik zoo veel niet geven kan, als eenigen tijd vroeger, toen ik meer inkomen had" [1]).

Onder deze zijne huiselijke zorgen nu had ZWINGLI een getrouwen steun aan zijne ANNA. Maar niet alleen dat zij de belangen van het dagelijksch bestuur behartigde, zij hielp ook haren man, zooveel zij vermogt, in de vervulling zijner ambtsbezigheden. Werkelijk ving er met zijn huwelijk een nieuw tijdperk in zijn leven aan. Gaarne onderhield hij zich met zijne vrouw over leerrijke onderwerpen. Zij lazen te zamen de vlugschriften, die hem van Bazel of door zijnen vriend, den Zuricher Boekdrukker FROSCHAUER, van de Frankforter mis toekwamen. Bijzonder gaven de vele satyrische schriften, die toenmaals het licht zagen, hun stof tot aangenaam onderhoud. Zóó vertaalde hij voor haar het voortreffelijk ge-

1) Von dem Predigtamt. a. b. p. 319.

schrift van ERASMUS over *den lof der zotheid.* Niet minder vermaakten zij zich met de tooneelspelen van NICOLAUS MANUEL uit Bern, die in 1519 en 1522 in druk uitgekomen waren, en waarin op eigenaardige wijze eveneens de zeden der toenmalige Geestelijken gehekeld werden.

Wanneer ZWINGLI, vermoeid van bezigheden, naar huis keerde, maakte ANNA het zich altijd tot vreugde hem, met hetgeen zij kon, te verkwikken. Door hare opgeruimde gesprekken en schrandere opmerkingen leverde zij hem zelfs menigmaal stof voor eene leerrede, die hij den volgenden Zondag der Gemeente zou voordragen. Eens schreef hij aan zijnen vriend VADIANUS: "Mijne getrouwe huismoeder roept mij menigmaal in het oor: "gun u toch wat meer rust, mijn schat!" — ""Rust!"" antwoord ik dan, ""gij ziet 't zelve; het ontbreekt er niet aan, dat mij de rust gegund wordt, maar daaraan, dat zij mij niet kan gegeven worden."" — Zijne woning was eene verzamelplaats zoowel van geleerden als van allen, die het Evangelie lief hadden. Dikwijls ontmoette men daar ook aanzienlijke Raadsleden; Jonker DIETHELM ROIST, die in Februarij 1524 zijnen overledenen vader, MARX ROIST, als Burgemeester opvolgde, RUDOLF THUMYSEN, JACOB WERDMÜLLER, GEORG BERGER, ULRICH FUNK en anderen. Gaarne en met een opgeruimd gelaat ontving ANNA deze vrienden van haren man, ook aan haren eenvoudigen disch. Voor sommigen hunner had zij eene bijzondere hoogachting, en onder deze met name voor den edelen en vredelievenden Commandeur uit Küssnacht, CONRAD SCHMIDT, wiens aangename en leerrijke gesprekken haar altijd het grootste belang inboezemden.

Als eenen ZWINGLI waardig, zocht zij ook in haren kring den invloed des Evangelies te bevorderen. Zoo bezocht zij meermalen de Nonnen van het klooster Oedenbach en de Stifts-vrouwen van het Frau-Munster. Niet zelden gaf zij aanleiding, dat deze of gene derzelve ten

huwelijk kwam met een regtschapen Priester. Dan plag zij te zeggen: "Priesters en Nonnen passen goed bij elkander. Want beiden smachten naar verlossing uit hunnen klooster-hemel. Ook zijn zij niet verdarteld, en in zekeren zin der wereld afgestorven. Wie zouden beter dan zij weten, wat een kuische wandel, en wat het waarachtig sieraad der vrouwen is. Dat toch is niet gelegen in haarvlechten en in het omhangen van goud of van kleederen, die de armzalige ijdelheid des harten verraden, maar, zoo als de Apostel zegt "in den verborgen mensch des harten en in eenen zachtmoedigen en stillen geest, die kostelijk is voor God."

Inderdaad, ANNA was kinderlijk vroom van gemoed. Haar geloof was helder. Zij had het ware en goede lief. Opregtheid sprak uit haar gelaat en al hare bewegingen. Hare grootste vreugde bestond daarin, dat zij onder de leiding van haren ZWINGLI tot hoe langer zoo duidelijker inzien in de waarheid des Evangelies kwam. Geen kostbaarder geschenk had hij haar kunnen geven, dan een Bijbel in 12°, waarmede hij haar op zekeren dag verraste. Zij koesterde voor hem eenen kinderlijken eerbied, terwijl zij wederkeerig door hare hartelijke liefde en bedachtzame wijsheid hem tot eene leidsvrouw werd. Onder hare eigenaardige karaktertrekken behoorde ook haar zucht tot weldoen, maar een weldoen zonder gedruisch. Wanneer, gelijk veelmalen gebeurde, verarmde vreemdelingen en vlugtelingen in Zurich een toevlugtsoord zochten, ontving zij ze vriendelijk en bezorgde zoo veel doenlijk hunne belangen, hetzij uit eigen vermogen, hetzij door voorspraak bij anderen.

Niet zelden bezocht zij de kranken, bij welke ZWINGLI geroepen was, in het bijzonder de kraamvrouwen. Dan bragt zij haar spijs en verkwikking en kleedingstukken. Ook diende zij ze met raad en troost. Haar menschlievend hart stond voor ieder open, die zich met eenig ver-

zoek tot haar wendde. Geen wonder, dat men haar den naam van DORCAS plag te geven [1]).

ZWINGLI had de vreugde, dat zijn huwelijk niet onvruchtbaar bleef. In zijne eerstgeborene, aan welke de ouders den naam van REGULA gaven, zag hij het sprekend beeld der moeder. Maar ook voor de kinderen uit het eerste huwelijk droeg hij een vaderlijke zorg. Daarvan getuigt een brief, dien hij in Aug. 1523 aan GEROLD schreef, als deze van zijn uitspannigs-reisje van de baden te Baden huiswaarts keerde. Waarbij hij, in plaats van een ander gewoon welkomsgeschenk, hem toezond een geschrift van zijne hand, waaraan hij ten opschrift gaf: *hoe men de jeugd in goede zeden en christelijke tucht moet opvoeden* [2]). "Lieve GEROLD! Daar het onder vrienden de gewoonte is, dengenen hunner, die van de baden terugkomt, met teekenen van vreugde te ontvangen, en voorts ook met elkander in het geven van geschenken te wedijveren; zóó zou het mij, uwen vaderlijken vriend, niet wel gestaan hebben, indien ik u bij uwe terugkomst zonder eenig geschenk wilde laten. Want ik tel u om twee redenen onder mijne vrienden, deels in het algemeen omdat gij u met loffelijken ijver op de beoefening der wetenschappen toelegt, deels in het bijzonder omdat gij u doet kennen als een verdienstelijken leerling van mijnen besten vriend GLAREANUS. Het had weinig moeite in na te gaan, welk een geschenk u het meest welkom zou zijn. Want hetgeen u behagen zal, moet of van eenen godsdienstigen of van eenen wetenschappelijken aard, of van beide tegelijk zijn. Van uwe kindschheid af hebt gij eene overhellende neiging betoond tot vroomheid en deugd, en op uwen tegenwoordigen leeftijd draagt gij, hoewel nog

---

1) S. Hesz, Anna Reinh. S. 195.

2) Quo pacto ingenui adolescenter formandi sint. praeceptiones pauculae. Opp. V. IV. p. 148 sqq.

niet geheel rijpe, toch reeds aangename vruchten van beschaving des geestes. Maar iets geleerds, en dat wel doorwrocht is, kan ik u nu niet beschikken. Evenwel hoop ik u iets te geven, dat tot bevordering van uw geestelijk en ligchamelijk welzijn strekken kan. Reeds vroeger had ik mij voorgenomen, een opstel te maken, waarin ik wilde aantoonen, op welk eene wijze men edele jongelingen tot godsvrucht en deugd moet opleiden. Maar, zoo als het gaat, altijd traden velerlei afleidingen en in het bijzonder de werkzaamheden, aan de getrouwe waarneming van mijn ambt verbonden, mij in den weg, en zoo vergat ik het weder. Thans herinnerde ik mij daaraan. En terwijl vele andere Schrijvers dikwijls angstig rondzien, wien zij toch hun afgewerkten arbeid zullen opdragen, stond ik daarover geen oogenblik in twijfel. Want wien ik op het oog had, was nabij. Ik betreur alleen, dat ik niet, naar des dichters raad, eerst na negen jaren dit geschrift in de wereld heb kunnen zenden. Maar daartoe heb ik geen rustigen tijd. Dit maakte mij derhalve verlegen. Ik besloot, zooveel tijd uit te woekeren, dat ik in der haast eenige vermaningen ter nederschreef. En, zeker! vermaningen moeten kort zijn, indien zij maar wel overwogen zijn, opdat de overvloed geene walging veroorzake. Want zoodanig is de gesteldheid der menschen, dat hunne begeerte te meer geprikkeld wordt, naarmate men hun spaarzamer toedient. Gij zult niet op sierlijkheid van woorden moeten letten, maar op de bedoeling en op het hart, waaruit zij voortkomen. Hij, die voor zich zelven in God zijn heil gezocht en gevonden heeft, mag toch wel belooven, dat hij iets zeggen kan, dat tot Gods eere is. Maar zelfs de geleerdste zal zich schamen te zeggen, dat hij iets grondig geleerds zal voortbrengen. De vermaningen, die ik geven wil, zijn drie-erlei. De eersten zullen u leeren, op welk eene wijze het nog teedere en ontvankelijke hart eens jongelings met liefde en eerbied voor God vervuld

kan worden. Bij de volgenden zult gij vernemen, hoe de jongeling zich te gedragen hebbe jegens zich zelven. De laatsten zullen aantoonen, wat hij aan anderen verschuldigd is. Gij ziet, ik heb niet het oog op kinderen, die zich nog in de laagste school-klasse bevinden, maar op jongelingen, in wie de edelste vermogens van geest en hart ontwikkeld zijn. Gij behoort tot die jongelingen. Overweeg dan deze vermaningen ernstig. Vorm u daarnaar. Word voor andere jongelingen een voorbeeld van christelijke deugd. Daartoe helpe u CHRISTUS, de magtige Heer en Zaligmaker! Amen."

Ter proeve willen wij uit het slot iets mededeelen. Het luidt aldus: "Wat meer? Hierop heeft de jongeling zich met alle vlijt toe te leggen, dat hij CHRISTUS rein en zuiver in zich opneme. Doet hij dat, dan wordt CHRISTUS de rigtsnoer van zijn leven. Dan zal hij noch uit vreeze vertragen in goed doen, noch zich daarop verheffen. Hij zal dagelijks toenemen, en toch hoe langer zoo meer inzien, hoeveel hem nog ontbreekt. Hij zal standvastig voorwaarts streven, en toch zich zelven als den minsten van allen beschouwen. Hij zal allen goeds bewijzen, en toch het niemand aanrekenen. Want alzoo heeft CHRISTUS gedaan. Wie er naar streeft, om CHRISTUS alleen na te volgen, die zal volkomen zijn. — Gij, mijn GEROLD! wend uwe jeugdige jaren vlijtig ten goede aan. Want de tijd loopt met eene snelle vaart. Geen tijdperk is meer geschikt, em het goede te doen, dan dat der jeugd. Hij is nog geen Christen, die veel over de waarheden van het Evangelie spreekt; maar hij, die een kinderlijken omgang met God onderhoudt en in Gods kracht het goede betracht. Daarom, mijn beste jongeling! vaar voort, den adel van uw geslacht, uwe schoonheid, uwe vaderlijke nalatenschap, — voorregten, die u ten deel gevallen zijn, — met het veel hooger sieraad der godsvrucht te versieren. Ik zeg nog te weinig. Want

adel, schoonheid en rijkdom zijn geene waarachtige goederen, maar aan de wisselingen van het geluk onderworpen. God zij uw leidsman! Hij beware u, dat gij Hem immer verlaten zoudt!"

HOOFDSTUK VII.

MENIGVULDIGE WERKZAAMHEDEN.

In het huiselijk leven vond ZWINGLI, die gezellig van aard was, voor zijnen geest de verkwikking en herstelling, waaraan hij onder zijne tallooze bezigheden gedurig ware behoefte had. Ongelooflijk waren zijne bezigheden en zorgen. "Gij verzoekt mij, lieve BERCHTOLD!" schreef hij aan HALLER te Bern, "gij verzoekt mij om de verklaring van eenige plaatsen uit het Evangelie van MATTHEUS; maar ik heb er thans schier geene gelegenheid voor. Ik word door zoo vele bemoeijingen en zaken voortgedreven, ik heb de belangen van zoo vele Gemeenten te behartigen, dat onlangs Dr. ENGELHARD tot mij zeide, zich grootelijks te verwonderen, dat ik nog niet tot krankzinnigheid vervallen ben. Om slechts één voorbeeld aan te halen, ik ben onder het schrijven van dezen brief meer dan tienmaal afgeroepen. Ik ontvang dagelijks brieven uit Zwaben, waarin men van mij begeert, wat ik onmogelijk volbrengen kan, ofschoon ik mijn best doe, om hunne wenschen te bevredigen. Ook uit geheel Zwitserland word ik gedurig door allen aangesproken, die om den naam van CHRISTUS vervolgd worden. Er wordt mij naauwelijks eenige rust gelaten" 1). Aan VADIANUS klaagde hij, dat hem de tijd ontbrak, om de noodige vlijt aan het bearbeiden van zijne schriften te besteden. "Lang,"

1) Ad Bercht. Haller, 4 Dec. 1523. Opp. V. VII. p. 318.

zelven mogten naderen. Wij hebben Hem wel *Vader* genoemd, maar wij hebben het nooit in den geest van CHRISTUS gedaan, dat is, wij hebben Hem niet voor *Vader* gehouden noch op Zijne *Vaderlijke barmhartigheid* ons vertrouwen gesteld. Want wij hebben het wonderbare Zijner liefde nooit erkend, dat Hij Zijnen Zoon voor ons gegeven heeft, noch de zaligheid als een genade-geschenk uit Zijne hand willen ontvangen. — JEZUS CHRISTUS heeft gezegd: *Gij zijt Mijne vrienden, indien gij doet, wat Ik u gebied;* en*: te vergeefs eeren zij Mij, leerende leeringen, die geboden van menschen zijn.* Maar wij hebben niet geaarzeld alles na te laten, wat God geboden heeft, en aan datgene ons te onderwerpen, wat ons van menschen is opgeleid." Aldus gaat hij voort verder aan te wijzen, hoe vooral ook in het stuk van het Misoffer, van de beelden en van de geheele ceremonie-dienst, de Christenheid, het woord Gods verlatende, in groote duisternis vervallen is. Daarop prijst hij de Toggenburgers, dat zij de Predikers van het woord der Waarheid niet van hunne grenzen geweerd, maar met vriendelijkheid ontvangen hadden. Hij vermaant hen, de verkondiging des Woords te handhaven, en vooral hetzelve te eeren, door er zich naar te gedragen. "Want de naam Gods," zegt hij, "wordt schrikkelijk gelasterd, wanneer men zich voor een' christen uitgeeft, maar niet christelijk leeft. — Spreekt altijd de waarheid voor God en menschen. Uw ja zij ja, uw neen neen. Want dan zult gij God in geest en waarheid dienen. Verlaat alle godslastering, het spel, de hoererij, echtbreuk, het krijgvoeren om loon: helpt de armen, beschermt de weerloozen en verdrukten. — Doet alles naar Gods woord, en stelt dan gerust uwe hoop op den Almagtige." Eindelijk verklaart hij zich, waarom hij niet reeds eerder geschreven had aan de inwoners van zijn geliefd vaderland. "Ik was beducht," zegt hij, "dat mijne vijanden zouden uitstrooijen, dat ik bij u toevlugt en troost gezocht had.

God lof! Ik heb geen toevlugt en troost bij menschen te zoeken. — Maar ten anderen, ik ben lang van voornemen geweest, om ook zelf onder u het Evangelie te verkondigen. Daarin echter ben ik tot nu toe verhinderd geworden door de gevaren, die mij bedreigen. Niet, alsof ik bezorgd was, dat gijl. mij niet beschermen zoudt; maar ik was beducht, dat er mijnentwege oproerigheden ontstaan zouden, wanneer, gelijk ik waarschijnlijk stel, de hooge Geestelijkheid geweld aan mij wilde plegen. — God zij met u! Wanneer ik in eenig opzigt u van dienst kan zijn, beschikt over mij als uwen landsman, een naam, dien ik nooit verzaken zal, en veel meer nog als uwen broeder in onzen Heer JEZUS CHRISTUS" [1]).

Maar ook tot het geheele Zwitsersche Eedgenootschap deed hij zijne stem hooren in zijne *getrouwe vermaning, om zich niet door verleiding der valsche Profeten tegen de leer van* CHRISTUS *te verzetten* [2]). Hij toont daarin, dat het een dwaas gezegde is, te willen blijven bij hetgeen de vaderen geleerd en gedaan hebben; want dat het de vraag moet zijn, of de vaderen het regt gehad hebben. Maar de vaderen zijn niet te beschuldigen, indien zij gedwaald hebben. Want zij hebben het woord Gods niet in zijne zuiverheid gekend. De vaderen hebben altijd de waarheid en de geregtigheid lief gehad. Och, of daarover voor hun oog een helder licht ware verrezen! Maar van dat licht, dat door Gods genade over u opgegaan is,

---

1) Zwingl. ad Consilium publ. honor., atq. univ. comm. suae patriae, comit. Togg. Opp. V. VII. p. 248.

2) Dit geschrift wordt niet aangetroffen in de Opp. Zwingl., door Schüler en Schulthess uitgegeven. Maar een uitvoerig uittreksel daarvan vindt men in de Lit. hist. Anhang von Leonh. Usteri, gevoegd achter de Lebensbeschr. U. Zwingli's, von J. L. Hesz, S. 396—402. Het is zonder zijnen naam uitgegeven, maar de geheele inhoud pleit er voor, dat niemand anders dan hij daarvan de vervaardiger is.

trachten de Geestelijken u thans te berooven. Zij willen, dat gij alleen hooren zult naar de leer huns vaders, dat is de Duivel. Zij roepen: "*Ketterij! ketterij! Naar den brandstapel met de ketters!*" Maar zóó geven zij bewijs van hunne boosheid. — Hierop wendt de schrijver zich met groote beweging des harten tot de onderscheidene Kantons, ieder in het bijzonder en bidt hen, naar niets te hooren dan naar het woord van God, dat eeuwig blijft. Wat niet uit God is, is tegen Hem, en wie niet vergadert, die verstrooit.

Onbegrijpelijk groot was het vuur en de kracht, die ZWINGLI bezielde, zoodra het de zaak van CHRISTUS gold. "De hemelsche Vader," zeide hij, "die door alle tijden zijne dienaren gezonden heeft, de h. Profeten, om de wereld te bekeeren, geeft ons zijn woord als bewijs zijner liefde. Want Hij is onveranderlijk in liefde, niets anders willende, dan ons van den toekomenden toorn te verlossen. Wij moeten dan zijn voorbeeld navolgen. Wij inzonderheid, aan wie Hij de Evangeliebediening toevertrouwd heeft, moeten met alle krachten ons beijveren, om de zonden tegen te gaan en de kranke gewetens te genezen, al ware het dat de gansche wereld zich tegen ons verhief, ons lasterde, steenigde, doodde. Want alzoo wil het de hemelsche Vader, dat wij de wereld overwinnen zullen door te lijden, even als Hij Zijnen eigen Zoon niet gespaard heeft" [1]).

Voor zulk een' moed en ijver scheen niets onmogelijk. Terstond levendig aangedaan door alles, wat de waarheid en het heil van Kerk en Vaderland betrof, kon hij dit gevoel onmogelijk lang in zich besluiten; het dreef hem weldra tot handelen aan. Zijn geloof, zijne overtuiging, zijn geestdrift sleepten hem mede. En toch was hij ver

1) Zwingl. ad Joh. Frosch, Theologum, 16 Jun. 1524. Opp. V. VII. p. 345.

van een dweepachtigen geest en wilden hartstogt, die onbezuisd voorholt en ter nederwerpt al wat hem in den weg staat; hij had integendeel een bedaard overleg en zijn ijver ging met bedachtzame voorzigtigheid gepaard. Zijne overtuiging was altijd op goede gronden gevestigd, maar hij wilde ook gaarne tegenspraak hooren. Van iedereen wilde hij leeren. Als hem eens een knaap zeide, dat hij zich op den kansel zeker niet goed uitgedrukt of zich versproken had, schaamde hij zich niet, dit te bekennen en merkte aan: "men kan ook veel van de jeugd en van opmerkzame leerlingen leeren." Hij hield zijne woorden voor geene godspraken. Hij stelde het ieder vrij van hem in gevoelen te verschillen. Maar hij kon niet dulden, dat iemand hem verbieden wilde, *de waarheid te spreken*, ook dan wanneer die waarheid bitter was, inzonderheid tegen de toenmalige Geestelijkheid [1]). Ofschoon hij niet met halve maatregelen tevreden was, waar het de zaak van het Evangelie raakte: — "want," zeide hij, "het is niet genoeg, de valsche Christenen verslagen te hebben, maar men moet ook alle afgoden en geheel derzelver eeredienst omverwerpen" [2]), — hij wilde echter daarbij verstand en beleid gebruikt hebben, en raadde dit ook zijnen vrienden ten sterkste aan. Men moet op tijden, plaatsen en personen behoorlijk acht geven, opdat men der zaak van CHRISTUS, in plaats van voordeel aan te brengen, geene schade doe. — Geleerdheid en ijver te hebben is goed, maar men moet toezien, dat men *en* zich zelven *en* anderen behoude [3]).

Het zou kunnen schijnen, dat het tegen ZWINGLI's grondbeginselen streed, toen er omtrent dezen tijd, te Zurich

---

1) Zwingl. ad Myc. 16 Febr. 1520. Opp. V. VII. p. 116. 117.

2) Zwingl. ad Myc. 22 Dec. 1522. Opp. V. VII. p. 255.

3) Zwingl. ad B. Haller, 29 Dec. 1521. Opp. V. VII. p. 187. — Ad Wern. Steiner, 14 Apr. 1523, l. l. p. 290.

een boeken-censuur ingevoerd werd. Had vroeger dit regt den Bisschop toebehoort, in diens plaats eigende het zich thans de Staat toe, en de Regering benoemde tot uitoefening daarvan eene Commissie, bestaande uit ZWINGLI en UTINGER van de Kanunniken, en WALDER en BINDER uit den Raad, aan wie alles, wat er in de stad gedrukt zou worden, ter goedkeuring moest aangeboden worden. Men heeft dit werkelijk ZWINGLI ten kwade geduid. Ons is echter reeds meermalen en duidelijk genoeg 's mans onbevangen geest omtrent dit punt gebleken. Maar hij was daarin zijn tijd ver vooruit, en wij mogen aannemen, dat hij slechts aan de vorderingen der Regering, bezorgd voor geschriften van oproerigen inhoud, heeft toegegeven, en dat hij daarom zich ook in de censuur-Commissie liet benoemen, om met hare overige leden op onbekrompene wijze van de opgedragen magt zich te kunnen bedienen.

Wij willen hier ter plaatse nog mededeelen, wat twee zijner tijdgenooten aangaande zijn' persoon en karakter getuigen. Het ééne getuigenis is van URBANUS REGIUS, Professor te Ingolstadt, later Prediker te Augsburg. "ZWINGLI," zegt hij, "is een ware man Gods. Wanneer hij spreekt, ontgloeit hij alles rondom zich. Zijne schriften komen wel is waar de kracht van zijn levend woord niet nabij, maar zij vertoonen ons overal de eenvoudigheid van een vroom gemoed, en meesterlijk weet hij zich van de taal te bedienen. Ik zwijg verder van zijne geleerdheid en welsprekendheid. Maar ik mag niet zwijgen van de liefde, waarin hij zoo vele belangen omvat. Zij is het, die hem dringt niets te verzuimen, wat tot eer van God en tot heil der broeders strekken kan. — Hij draagt voor alle Gemeenten zorg. Hij kent al de verzoekingen en aanvallen, waaraan de Predikers van het Evangelie ten doel staan. Hij zelf is, meer dan iemand, vele jaren in dit strijdperk geoefend geworden. — Hij roept alle tragen ten strijde op en reikt welwillend de zwakken

de hand. Als een goed veldheer gaat hij zelf vooraan, bedekt met het schild des geloofs. Met kalmte en standvastigheid verduurt hij elken aanval der vijanden. En terwijl hij in hun midden rustig strijdt, moedigt hij zijne krijgsmakkers aan, om, hoe ook het gevaar klimme, stand te houden en de zegevierende banier des kruises niet te verlaten" 1).

Het andere getuigenis is van broeder JODOCUS HESCHIUS, Conventuaal in het Karthuiser-klooster te Ittingen in Thurgau. Het werd van uit zijn standpunt gegeven. ZWINGLI, die hem om zijne opregtheid schijnt te hebben hooggeacht, had hem gevraagd, dat hij openhartig zijn oordeel over hem en zijne leer mogt uitspreken. Daarop antwoordt hij hem: "Ik zal u opregt mijn gevoelen zeggen. Gij bezit groote gaven, van welke Zwitserland veel goeds kan verwachten. Gij hebt een vurigen en tevens mannelijken geest, een veelomvattend, getrouw en vaardig geheugen, een eerlijk en buigzaam hart; eene welluidende en gemakkelijke manier van spreken. Indien gij nu maar met deze gaven de gezonde leer paardet, die niet afwijkt van de gevoelens der orthodoxe Vaders en van hetgeen de Kerk voorschrijft, dan mogten wij hopen, dat gij de roem zoudt zijn niet alleen van Zurich, maar ook van gansch Zwitserland. Maar daar alles, wat gij leert, lijnregt in tweespraak staat met de *sententies* der Kerkvaders en gij de gebruiken, door de gansche Kerk aangenomen, veracht en bespot, kan ik mij van u niets goeds voorspellen. Gij zijt in de vreeselijkste dwalingen vervallen en sleept daarenboven ook anderen in uwe onzinnigheid mede. — Die hier bij mij zijn en daaronder de voornaamste van ons volk oordeelen, dat uwe leer en ook gij zelf, indien gij u niet bekeert, ten vure moest

---

1) Urb. Regius ad Joh. Frosch, 1524. Zwingl. Opp. V. VII. p. 345.

gedoemd worden. — Gij beroept u steeds op de H. S. Maar het voegt u niet, de H. S. op eigen gezag uit te leggen. Wat is het gezag van eenen ZWINGLI? — Welk eene vermetelheid, om de Kerk, die pilaar en vastigheid der waarheid, aan welke CHRISTUS den H. G. beloofd heeft, van dwaling te beschuldigen! — Wie dit zegt, moet als de pest gemeden worden! — Ik ontken niet, dat gij vele goede dingen leert, indien ook maar met wat meerder bescheidenheid! — Maar niet alles, wat gij voortbrengt, behaagt mij, hoewel ik u daarom nog niet openlijk voor een' ketter verklaar. — Hij, voor wiens regterstoel wij allen zullen verschijnen, kent u en mij" [1]).

Dit getuigenis van den vromen broeder JODOCUS heeft te meerder waarde, omdat het blijkbaar niet van partijdigheid te beschuldigen is. Wij gaan daarom thans met stilzwijgen voorbij de lofspraken van vrienden en bewonderaars, die anders uit hunne brieven in menigte konden aangevoerd worden. Dit alles heeft zeker niet kunnen nalaten ZWINGLI te vertroosten en te bemoedigen onder de vele zorgen, die op hem drukten. Hij was ook in waarheid altijd opgeruimd, altijd vol goeden moed, zelfs onder al zijne moeiten. "Niets dan huichelaars zijn het," zeide hij, "die steeds het hoofd laten hangen, duistere lieden, die met eene stuursche houding rondsluipen en iedereen uit hunne hoogte verachten" [2]). Zijne kracht was gelegen in zijn geloof aan God en in zijn vertrouwen op de waarheid. "Voorzeker! Ik verwacht, dat God de Heer de gelegenheden openen zal, dat aan alle hongerenden en dorstigen de waarheid bekend zal worden. Want Hij is het, die deze zaak begonnen heeft, en Hij zal ze bui-

---

1) Frater Jod. Heschius ad Zwingl. Pridie Kal. Mart. 1524. Opp. V. VII. p. 328.

2) Annot. ad Philipp. 4 : 4. Opp. V. VI. T. II. p. 218.

ten twijfel voorspoedig maken" [1]). — "De waarheid zal overwinnen, wie haar ook mogen tegenstaan. Och of zij gelukkig overwinnen mogt! Doch Gods wil geschiede!" [2])

---

1) Zwingl. ad Philippum, Landgr. Hassiae. Opp. V. VIII. in Appendice p. 663.

2) Zwingl. ad Oecolamp. caet., 5 Apr. 1525. Opp. V. VII. p. 391. Bij Salat. en Tscudi (Chronic.) treft men een' brief aan, die in dezen tijd, in 1525, door Zwingli aan Frans Kolb te Bern zou geschreven zijn, aldus luidende: "Genade en zegen van God, onzen Heer! waarde Franciscus! ga langzamerhand te werk en werp voor den beer [1]) onder vele zoete appelen niet meer dan één zuren, vervolgens twee, daarna drie; en als hij begonnen is te eten, werp er hem dan al meer voor, zoowel zure als zoete; stort eindelijk den geheelen zak uit, zachte, harde, zoete, zure en wrange. Hij zal alles eten, en niet toelaten, dat men ze hem ontneme en er hem van beroove. Zurich, Maandag vóór St. George.

Uw dienaar in Christus."

Tegen de echtheid van dezen brief worden door Kirchhofer (in zijnen Bercht. Haller, S. 234—236) de volgende gegronde aanmerkingen gemaakt.

1°. In 1525 was Kolb Prediker te Werthheim en niet te Bern.

2°. Tscudi en Salat. verschillen in den tijd, wanneer in den Bondsraad deze brief ter sprake zou gekomen zijn.

3°. De wijze, waarop men dezen brief in zijne magt zou gekregen hebben, wordt verschillend opgegeven.

4°. Zwingli schreef aan zijne geleerde vrienden in het Latijn, niet in zijne moedertaal; hij onderteekende zich dan niet als hun dienaar, maar als hun broeder; en hij ving altijd aan met: "genade en vrede van den Heer," niet "zegen." Wat de uitdrukking "de beer" betreft, deze kan ontleend zijn uit de brieven van Zwingli aan Haller, waarin hij zich echter daarvan op eene meer geestige wijze bedient. — Men kan hier nog bijvoegen, dat Salat. als geschiedschrijver geen geloof verdient, en verder dat de *Chronica van Tscudi* over dezen tijd uit Salat. is aangevuld, zonder dat de bron genoemd is.

[1]) De *beer*, het wapen van Bern, hier dus voor de inwoners dier stad genomen.

HOOFDSTUK VIII.

NIEUWE HERVORMINGEN. ONTSTANE MOEIJELIJKHEDEN.

Met verkropten spijt zagen de Monniken te Zurich den voortgang der Hervorming aan. Hunne handen waren te gebonden, om iets tegen den man te ondernemen, dien zij doodelijk hateden, maar wiens overmagt van geest zij niet minder vreesden. Hun eenigste hoop nog was gevestigd op de Regeringen der overige Zwitsersche Kantons, welker verwijdering van die van Zurich gedurig grooter werd, en waarvan men vernam, dat zij meermalen onderling beraadslaagden over de middelen, om het kwaad te stuiten. Tot dat dit gebeurde, vleiden zij zich, dat zij achter hunne klooster-muren veilig zouden zijn. Doch terwijl zij er niet het minst op waren voorbereid, werd hun ter kennis gebragt, dat de Raad een besluit genomen had, waarbij de kloosters vernietigd werden [1]). Dit besluit, op voorstel van ZWINGLI en naar zijne aanwijzing genomen, werd terstond ten uitvoer gelegd. Den 3 December 1524, zijnde een Zaturdag, des namiddags, zag men de Dominicaners hun klooster verlaten en, onder geleide van eenige leden van den Raad met hunne dienaars, den weg inslaan naar het klooster der Barvoeters. Vervolgens begaven zich dezelfde Raadsleden naar het klooster der Augustijnen. In de zaal van het Convent toegelaten, vorderden zij, dat hun de sleutels zouden overhandigd worden. Na vele redenen en goede woorden bewoog men hen het voorbeeld der anderen te volgen en zich gewillig te laten vervoeren. Aldus kwamen zij, de groote brug overtrekkende,

---

1) "Nihil tale opinati," schrijft Zwingli, ad Franc. Lambertum Opp. V. III. p. 625.

mede in het Franciscaner-klooster aan. Toen derhalve al de Monniken uit de stad hier bijeen waren, werd hun aangekondigd, dat, wie zulks verlangde, de vrijheid had zich, met genoegzamen teerkost voorzien, elders naar hunne Conventen te begeven; dat de ouden en zwakken onder hen tot Paschen in het klooster konden verblijven; dat de jongen zich hadden toe te leggen op het aanleeren van een handwerk, of, indien zij aanleg hadden, zich aan de beoefening der wetenschappen moesten toewijden; dat zij hunne klooster-dragt hadden af te leggen; dat aan diegenen, die zich met hun eigen goed in het Convent gekocht hadden, aan ieder het zijne zou worden teruggegeven; eindelijk, dat al de overige klooster-goederen en inkomsten tot algemeen nuttige einden zouden worden aangewend [1]).

Niet lang hierna werd het Dominikaner-klooster in een ziekenhuis veranderd en zijne inkomsten tot onderhoud en verpleging van kranken in de stad en het land bestemd. Het Augustijner-klooster werd aangewezen tot een toevlugtsoord voor noodlijdenden en eene tijdelijke verblijfplaats voor arme vreemdelingen. De overige kloostergebouwen, zoo buiten als in de stad, verkregen eene soortgelijke bestemming.

De Monniken moesten zich aan hun lot onderwerpen; den bejaarden, die het gewillig deden, werd van de Regering vergund, bij het genot hunner Beneficiën te blijven en hunne dagen in vrede te eindigen. — Later werd het Franciscaner-klooster tot een koorn-pakhuis (Speicher der Fruchte) ingerigt.

Wat aldus ten aanzien van de Monnik-ordes door een Raadsbesluit tot stand kwam, deed de Abtdis van het Frau-Munster uit eigene beweging. CATHARINA VON ZIM-

---

1) Was mit den münchen zü Zürich gehandlet werden soll. Opp. V. II. T. II. p. 327.

MERN, eene verstandige vrouw, was met de zaak der Hervorming ingenomen. Zij hield zich van derzelver noodzakelijkheid overtuigd. Voor ZWINGLI had zij de diepste hoogachting opgevat, en hoorde gaarne naar zijne raadgevingen [1]). Zij zelve gaf dus geheel uit eigene beweging den Raad van Zurich haar klooster en deszelfs bezittingen, benevens al deszelfs regaliën, vrijheden enz. over, onder voorbehoud van een jaargeld voor zich en hare zusters, en onder voorwaarde, dat de Raad de kloostergoederen tot eer van God en tot vertroosting der armen zou aanwenden [2]). Er werd van regeringswege bepaald, dat de Abtdij tot eene inrigting gemaakt zou worden ter verzorging en opleiding van jongelingen, die zich aan de dienst der Kerke wijden wilden. Groote voordeelen trokken de armen uit al deze veranderingen, gelijk daaruit blijkt, dat reeds in 1527 uit de voormalige Geestelijke goederen hun jaarlijks ruim 1300 florenen werd toegelegd [3]).

Tot hiertoe had het kapittel van Groot-Munster als een Keizerlijk Stift zijn hoog en laag gerigt, stok en galg, zijne regaliën en vrijheden nog niet overgegeven. Maar op Dingsdag den 20. Dec. 1524 verscheen ZWINGLI in naam van het gansche kapittel voor den Raad en deed de volgende voordragt:

"Vrome, voorzigtige, genadige Heeren! Men strooit van ons uit, dat wij uit heerschzucht weigeren het hoog

---

1) Zwingl. ad Vadian. 4 Jul. 1524. Opp. V. VII. p. 347.

2) De kerk en het klooster van het Frau-Munster behoorden aan de Benedictijner-orde. Men ving met het bouwen daarvan aan in het jaar 808 (volgens anderen in het jaar 833). Het bezat uitnemende Regaliën. Oorspronkelijk werd de kerk aan St. Felix en Regula toegewijd. Zie Bluntschli Mem. Tigur. p. 141.

3) Zwingl. ad Haller et Franc. Kolb, 11 Oct. 1527. Opp. V. VIII. p. 102.

en laag gerigt, dat wij tot dus ver uitgeoefend hebben, in uwe handen over te dragen. Dit is echter geenszins het geval. Maar daar er bij de overgaaf eenige moeijelijkheden zouden kunnen ontstaan, hebben wij opzettelijk over deze zaak beraadslaagd. Het is derhalve thans onze bede en ons verlangen: vooreerst dat wij het hoog en laag gerigt in uwe handen mogen stellen, terwijl uwe wijsheid dan daarvoor zorge, dat dit geschiede zonder nadeel voor onze lieden en zonder hun oorzaak tot klagten te geven. Vervolgens, dat er behoorlijk orde gesteld worde op de tienden, renten en goederen van het Stift, opdat daarbij blijve, waaruit in de behoeften der prediking van het woord Gods en in andere noodige dingen zal kunnen voorzien worden. Wij laten dit gaarne aan uwe bescheidenheid over. — Eindelijk, dat wij en alles, wat het Stift aangaat, in diezelfde toegenegenheid en bescherming uwerzijds voortaan deelen mogen, die wij tot nu toe genoten hebben; waarbij wij van onze zijde u in alle goede en mogelijke dingen gehoorzaamheid beloven en ons ten allen tijde tot uwe dienst bereid zullen toonen." Dit aanbod werd door den Raad met dankzegging aangenomen. Intusschen had de vormelijke overdragt eerst in den loop van het jaar 1525 plaats [1]).

Aldus scheen alles in rust en vrede ten einde te zullen gebragt worden. Doch weldra kwamen, wel is waar niet te Zurich, maar daar buiten, de hartstogten in het spel. Men hoorde van het plegen van geweld en het ontstaan van oproerigheden. En ofschoon ZWINGLI daarin niet regtstreeks betrokken werd, het veroorzaakte hem echter een groot verdriet. Het berigt kwam te Zurich aan, dat de Prediker te Burg bij Stein aan den Rhijn, op bevel van den Landvoogd van Thurgau des nachts heimelijk

---

1) Fürtrag Zwingli's vor dem rat zu Zürich. (Aus Bullinger's Chronik.) Opp. V. II. T. .II p. 340.

uit zijne woning was opgeligt. Deze Prediker was niemand anders dan JOHAN OECHSLIN, één van ZWINGLI's vrienden gedurende zijn verblijf te Einsideln, en thans een ijverig verdediger van de leer des Evangelies. Maar dit was niet alles. Men vernam ook, dat, om wraak over deze daad te nemen, het landvolk, onder aanvoering van eenige lieden uit het grondgebied van Zurich, in opstand gekomen was, en een' aanval gedaan had op het klooster der Karthuisers te Ittingen, en het geheel had uit geplunderd en verbrand. Verder hoorde men, dat uit het Kanton Zug als ter wedervergelding het klooster te Kappel, nabij Zurich, met verwoesting bedreigd werd, en dat daarbij VADIANUS, ZWINGLI's oudste vriend, die als Gezant van St. Gallen zich in Zug bevond, in levensgevaar geraakt was. Op deze berigten zag de Raad zich zeer in de engte gedreven, en vreesde, dat er grootere onheilen zouden ontstaan. Ten einde die af te wenden, besloot men, ten gevolge van de gedane opeisching der negen Kantons, de aanleggers van het oproer, HANS WIRTH, ondervoogd te Stamheim, en zijnen zoon HANS, benevens BURKARD RÜTIMANN, ondervoogd te Nussbaumen, gevangen te nemen en uit te leveren. Hierbij werd echter uitdrukkelijk ten voorwaarde gesteld, dat de gevangenen alleen ter zake van het oproer gevonnisd, maar er omtrent hun geloof geen onderzoek gedaan zou worden. Dit werd wel beloofd, maar niet volbragt. De gevangenen werden te Baden gerigt, bepaaldelijk ook wegens de misdaad van ketterij. Tegen deze schennis van zijn regt kwam Zurich op. Ook ZWINGLI achtte zich geroepen, zijn gevoelen over deze ongehoorde handeling uit te brengen. "Is iemand hier schuldig," schreef hij, "het is toch wel de Landvoogd van Thurgau. Hem had men in de eerste plaats moeten straffen, omdat hij tegen alle regt eenen onschuldigen man gevangen genomen, en door deze daad van geweld de eigen-

lijke aanleiding tot het oproer gegeven heeft. Waar zal het toch heen, wanneer men nu het ééne, dan het andere voor misdaad houdt? Ten laatsten zal alles misdaad worden, en geen regtschapen man zal langer tegen geweld veilig zijn" [1]).

Dit gebeurde was niet het eenige verdriet, dat hij ondervond. In het bijzonder leed er zijne ziel onder, dat zijne welgemeende pogingen, om zijne landgenooten van de vreemde krijgsdiensten en de pensioenen af te trekken, zoo weinig invloed hadden. Hij zag, dat er aan de jammeren van zijn vaderland geen einde komen zou, zoolang deze bron des kwaads niet gestopt was. Te vergeefs hoopte hij, dat zoo vele geledene nederlagen in de dienst van buitenlandsche Vorsten en de onbeschrijfelijke ellenden, daaruit ontstaan, den Bondsraad in het einde de oogen openen zou. Op den 25. Febr. 1525 leden de Franschen, in oorlog met den Keizer, bij Pavia op nieuw eene vreeselijke nederlaag. Van de 10,000 Zwitsers, die in hunne gelederen gevochten hadden, bleven er 5000 op het slagveld. De overigen werden op hunne vlugt door de ingezetenen geplunderd en met smaad en schande overladen. Zij kwamen uitgeteerd en met lompen bedekt weder naar huis. Er ontstond een algemeen geschrei en geklag. Men vervloekte de verbintenis met Frankrijk, de pensioenen en het handgeld. Deze gelegenheid achtte ZWINGLI op nieuw gunstig om krachtig tegen het heerschend kwaad te spreken. Den 6. Maart stond hij op den predikstoel: "Diep," riep hij uit, "is ons volk gezonken. Ziet de grooten! Zij zoeken slechts schatten te vergaderen. Zij leven in weelde en gemak, en bekommeren zich over de ellenden der menigte niet. Ziet de Hoplieden! Dáár treden zij voort in kostelijke zijde, met zilver, goud en edelgesteenten, met ringen en kettingen behangen. Het

---

1) Gutachten im Ittingerhandel. Opp. V. II. P. II. p. 329.

schijnt, dat zij alle schaamte verloren hebben. — Gij weet, medeburgers! dat men van mij zegt, dat ik deze lieden bloedzuigers genoemd zou hebben. Dit heb ik niet gedaan. Maar ik wil u zeggen, aan wie zij gelijk zijn. En ik trek het mij niet aan, wie er zich ook aan ergeren moge. Zij zijn den ossedrijvers gelijk, die het slagtvee naar de markt te Constans drijven. Wanneer zij het vee aan de markt gebragt hebben, nemen zij het geld van de kooplieden aan, en komen zonder het vee weder te huis. Aldus doen ook diegenen, die pensioenen trekken, en de Hoplieden. Zij houden zich zelve ver van het gevaar, maar zij zorgen, dat zij hunne gordels met geld gevuld krijgen, waarvoor zij dan de zonen hunner medeburgers verkoopen. — Gij weet, dat ik meermalen met gevaar van mijn leven heb aangetoond, dat de verbintenis met den Koning van Frankrijk ons land in het verderf zou storten. Alzoo verklaar ik dit op nieuw. Het volk gaat te gronde, als het niet van zin verandert. Wacht u voor degenen, die pensioenen trekken, en voor de Hoplieden! Wanneer de wolf een schaap wegrooft, jaagt iedereen hem na. Maar deze rooven menschen, en niemand laat er zich aan gelegen liggen. Men verschoont zich met de uitvlugt: "dat het ieder vrijstaat te gaan of te blijven; en dat de Overheid hier niets verbieden kan." Maar heeft dan de Overheid, die van God is ingesteld, niets te bevelen? Is zij niet schuldig voor het welzijn des volks te waken? Ik zeg u, indien men het kwaad niet wil stuiten, zal de wraak der Godheid zeker volgen. Want God zal niet toelaten, dat het onregt en het lijden der armen en geringen ongewroken blijft. Hoort, wat Hij zegt: *doet den boozen uit het midden van u weg.* — Komt tot inkeer! En is er iemand, wiens geweten hem verwijt, dat hij onregtvaardig goed in bezit heeft; hij geve het aan de weduwen en weezen, aan welke hij het schuldig is. — Laat ons allen onze zonden voor God belijden, en Hem

bidden, dat Hij ons leere te doen, wat Hem welbehagelijk is" [1]).

Het is den Hervormer niet genoeg de kwaal, waaronder zijn volk leed, te hebben aangewezen; maar hij doet ook de ware oorzaak daarvan kennen, en geeft het eenige en zekere middel ter genezing op, namelijk de zuivere en getrouwe prediking van het woord van God. Wetende, dat de geregtigheid alleen een volk verhoogt, achtte hij het van zijne roeping te zijn, om, naar vermogen, het Zwitsersch volk tot de vreeze Gods, die het verlaten had, terug te leiden. Daaraan wijdde hij zijne krachten. Zijn ijver deed hem zóó vrijmoedig spreken. Hij was onvermoeid, en geene vruchtelooze pogingen schrikten hem af.

HOOFDSTUK IX.

ZWINGLI DE WIJZE RAADSMAN.

Op zekeren dag in het laatst van het jaar 1524 bevond ZWINGLI zich te Psijn, een klein vlek in het naburig Thurgau. Een boer aldaar, die hooge gedachten van zijne wijsheid opgevat had, kwam tot hem met de vraag, of het geoorloofd was, een huwelijk aan te gaan met eene vrouw, die bij den Doop over hem gestaan had. Hij gaf hem ten antwoord: "Het is niet door het woord van God verboden. De Pausgezinden zeggen: dat het gevaderschap eene geestelijke betrekking daarstelt. En dit doet zij ook. Want de gevaders worden door de ouders geroepen als getuigen, dat zij het kind in het christelijk geloof zullen

---

1) Zwingli's predigen wider die pensionen. (Aus Bullinger's Chronik). Opp. V. II. T. II. p. 350.

opvoeden, en zij nemen de verpligting op zich, om, wanneer de ouders mogten sterven, voor de christelijke opvoeding van het kind te zullen zorg dragen. Maar waar staat er ergens geschreven, dat eene geestelijke betrekking of vriendschapsverbindtenis een beletsel is, om een huwelijk aan te gaan? Het geldt hier: *wat God te zamen gevoegd heeft, zal geen mensch scheiden.* Intusschen de Christen moet zich voor het geven van ergernis wachten. Ik geef u dus den raad, dat gij niet openlijk ter kerk gaat, om zulk een huwelijk te sluiten, zoolang de leden der Gemeente, met wie gij te zamen woont, nog in de meening staan, dat dit zondig is. Wilt gij echter elkander niet verlaten, sluit dan uw huwelijk in alle mogelijke stilte, zoodat niemand daaruit ergernis nemen kan. Maar ik raad u tevens, dat gij onderzoek doet naar de gezindheid uwer burgerlijke Overheid. Want indien zij Pauselijk gezind is, is het te duchten, dat zij met geweld tusschen beiden zal komen. En overkwam u dit gevaar, men zou u tegen haren arm niet kunnen beschermen." Zoodanig was ZWINGLI's voorzigtige raad. Maar weldra wist men te verhalen, dat hij te Psijn openlijk over het huwelijk van een' boer met diens Doopmoeder den zegen gelegd had. Dit was tegen de leer en de gebruiken der Kerk, en daarom, zeide men, reeds op zich zelve eene strafbare daad. Maar zij was dubbel strafbaar, omdat hij ze verrigt had in het landgebied van Thurgau, en dus had ingegrepen in de regerings-regten van eene vreemde Overheid. — Zóó zag hij zich dan genoodzaakt, tegen deze aanklagt, die zelfs bij den Bondsraad, thans te Baden vergaderd, tegen hem ingebragt werd, zich te verdedigen. Hij stelde daartoe het gebeurde in het ware licht in een afzonderlijk geschrift *over het Gevaderschap, en dat daardoor het huwelijk niet kan noch mag verhinderd worden.* "Ik heb," schreef hij, "over zulk een huwelijk noch dáár noch elders openlijk den zegen gesproken. Ik ben echter

van meening, dat niets onregt en zondig is, dan hetgeen door God is verboden. En God heeft nergens gezegd: het is niet geoorloofd, een huwelijk aan te gaan met iemand, die in betrekking van het gevaderschap tot u staat. — Maar voor het geven van ergernis moeten wij ons wachten. En wie geeft in de zaak der huwelijken grooter ergernis, dan de Paus, daar hij de wettigheid van een huwelijk afhankelijk maakt van het betalen van eene zekere geldsom? Wanneer twee personen, die te zamen geleefd hebben, het bepaalde geld betalen, wordt hun huwelijk wettig gemaakt; maar geven zij het geld niet, zij worden van elkander gescheiden, al zijn zij ook vader en moeder. Dat is de ware ergernis. Wie nu datgeen smaadt, wat bij God eerlijk is, het ware hem nutter, naar het woord van CHRISTUS, dat hem een molensteen aan zijnen hals gehangen, en dat hij verzonken ware in de diepte der zee."

Ten opzigte van de andere beschuldiging, zeide hij: "Ik ben een dienaar des Evangelies van den waarachtigen God. En is dan het gebied mijns Gods ook niet in Thurgau, en overal waar Christenen leven? Zoo wil ik dan ook overal de vrijheid, de geboden en inzettingen van CHRISTUS prediken, waar men dit van mij begeert. Dat wil ik ook in Thurgau doen, inzonderheid omdat men het woord des heils van de daar zijnde Christenen met geweld tracht te weren. Het is ook niet nieuw, dat een Prediker van het Evangelie elders dan in zijne eigene Gemeente predikt, wanneer hij daartoe is verzocht geworden. PETRUS, PAULUS, BARNABAS, TIMOTHEUS en anderen hebben overal zoowel mondeling als schriftelijk gepredikt, want de geheele wereld was hun tot eenen werkkring gegeven" [1]).

---

1) Uber die gevatterschaft, dasz sy die ee nit hindren soll noch mag. Opp. V. II. P. II. p. 343.

Eens werd ZWINGLI door eenen Prediker gevraagd, of het geoorloofd was bij eene ongeloovige Overheid aan te dringen op het volbrengen van de werken der goddelijke wet? en of men ze daarmede niet tot geveinsden maakte? Hij antwoordde: "Indien eene Overheid ongeloovig is, is het te duchten, dat zij naar de wet Gods niet zal hooren. Want alleen die uit God zijn, hooren het woord Gods. Maar men moet zonder ophouden het geloof prediken, opdat daardoor de grondslag gelegd worde, waarop de wet kan gebouwd worden. Wilt gij, dat iemand de wet zal aannemen, onderwijs hem in het geloof, en bid God, dat Hij hem trekke. Anderzins zult gij het strand ploegen. Maar ik doe u ook opmerken, dat de behoeften der Christenen onderscheiden zijn. Daarom moet *en* het geloof *en* ook de wet gepredikt worden. Sommigen, die anders niet van het geloof vervreemd zijn, zijn zóó traag, dat men ze door den prikkel der wet moet aansporen. Anders vallen zij in nog dieper slaap. Er zijn krijgslieden, die door vrees bij hunnen pligt moeten gehouden worden; en er zijn er, wien men moed moet inblazen. Zóó is het ook bij onze Christenen, en ik weet niet, welke van die twee soorten de meesten telt. — Men mag de wet-prediking niet nalaten, maar zij moet zoodanig ingerigt worden, dat hare betrachting uit het geloof ontstaat. Door haar moet de mensch tot zelfkennis, tot mishagen in zich zelven en tot berouw over zijne zonden geleid worden. — Doch wat gij ook predikt, het is altijd de liefde, die u leeren moet, om deels met verschooning, deels met kracht te werk te gaan."

Dezelfde verlangde van hem te weten, of het geoorloofd was bij de Overheid aan te dringen, dat Predikers, die het ware Evangelie niet verkondigen, of, zoo zij al het verkondigen, er niet naar leven, van hun ambt ontzet werden? Hij gaf daarop dit ten antwoord: "Al zet gij zulke lieden af, die met het woord Gods koophandel drij-

ven, er zullen toch altijd valsche en geveinsde Leeraars overblijven. Want de wereld zal hare dienaars hebben, zoo lang de wereld staat. Wat uit vleesch geboren is, dat is vleesch." — Daarop zeide de andere: "Maar er zullen dan velen gevonden worden, die, vertrouwende op hun vleeschlijk verstand, zich tegen de kinderen Gods vijandig betoonen." — "Wees daaromtrent zonder vrees," hernam ZWINGLI. "CHRISTUS zal het oordeelen, of zij van hun ambt ontzet moeten worden. Wij moeten niet oordeelen. Indien nu het zout zijne kracht verloren heeft, dan is het reeds geoordeeld; want het is tot niets nut, maar wordt weggeworpen. Gij zijt het zout der aarde. Wanneer het derhalve openbaar geworden is, dat zij geen zout meer zijn, dan moet de Overheid ze wegwerpen. Doet de Overheid het niet, dan moet dit geschieden door de Gemeente. CHRISTUS zegt ook: *wacht u van de valsche Profeten.* Nu is niemand zóó onverstandig, dat hij het woord: *wacht u voor hen*, in dezen zin verstaat, hoort ze naarstig, al zijn zij ook valsche Leeraars, maar ziet daarbij toe, dat gij hunne leer niet aanneemt! Want kwade redenen bederven goede zeden" 1).

Op eenen anderen tijd werd hij gevraagd, of het iemand, die op grond van echtbreuk zich van zijne vrouw gescheiden had, vrijstond een ander huwelijk aan te gaan? "CHRISTUS," was zijn antwoord, "heeft gezegd, dat die zijne vrouw verlaat anders dan ter oorzake van overspel, en eene andere trouwt, die doet overspel. Men mag dus uit die woorden dit besluit trekken, dat wie eene vrouw verlaat wegens overspel, en eene andere trouwt, geen overspel doet" 2).

"Maar," vroeg hem een ander, "mag iemand, die de

---

1) Zwingl. ad Franc. Lambertum. Opp. V. III. p. 615.

2) Zwingl. ad Bercht. Haller, 4 Dec. 1523. Opp. V. VII. p. 316.

vrouw van zijnen overledenen oom gehuwd heeft, haar behouden?" ZWINGLI antwoordde: "Naar de wet van MOZES bestaan er graden van bloedverwantschap, waarin het huwelijk verboden is. Eer de wet van MOZES gegeven werd, huwde soms een man met twee zusters, b. v. de aartsvader JACOB. Maar zelfs bij de wet wordt een huwelijk, als waarvan gij spreekt, niet onder de verbodenen genoemd. Het komt mij derhalve voor, dat, wanneer iemand door liefde aan de vrouw zijnes overleden ooms verbonden is, hij haar niet behoeft te verlaten. Men kan ook al te spitsvindig zijn. Behaagt u mijn gevoelen, omhels het dan, maar indien niet, verwerp het" 1)!

Eens begeerde zeker Geestelijke van hem raad, hoe zich het doelmatigst op de wetenschap toe te leggen. "Indien gij," zeide ZWINGLI, "u geroepen gevoelt de heerschende zonden te bestrijden, beveel ik u vóór alle dingen het lezen van de Godspraken der Profeten aan, waarin zij aanhoudend allerlei goddeloosheid bestraffen, en de rampzalige gevolgen, die zij na zich sleept, aanwijzen. Gij zult dit alzoo niet alleen bij de dus genoemde groote Profeten aantreffen, maar ook bij de kleinen, zoo als AMOS en MICHA. Wilt gij, behalve uit Gods woord, ook voordeel trekken uit de woorden en daden der ouden: dan moet gij in de eerste plaats lezen SALLUSTIUS over de oorlogen met CATILINA en JUGURTHA. Uit het eerste zult gij de stoutheid, de listen en de eerzucht van sommige magtelooze menschen leeren kennen en waarop het misbruik van ambten en bedieningen uitloopt: uit het andere, wat verkwisting uitwerkt, en hoeveel diegenen durven bestaan, die aan het geld verkocht zijn. Ik wensch ook, dat gij u gemeenzaam maakt met VALERIUS MAXIMUS wegens den rijkdom van voorbeelden, die bij hem gevonden worden. Deze schrijvers zult gij

---

1) Ad Franc. Lambertum. Opp. V. III. p. 618.

spoedig gelezen hebben; want zij zijn kort en duidelijk, en zij zullen u bovendien zeer bevorderlijk zijn in de oefening van uwen Latijnschen stijl. Daarna zult gij genoegzaam gevorderd zijn, om tot het lezen van TITUS LIVIUS, den vermaarden geschiedschrijver, over te gaan. Onder uwe liefste schrijvers moet gij ook PLUTARCHUS in zijne levens van beroemde mannen opnemen. Wanneer gij meer tijd hebt, moet gij ook SUETONIUS en HERODIANUS doorloopen, benevens VOPISCUS en anderen, die u het beeld zoowel van goede Vorsten als van dwingelanden zoo levendig voor oogen zullen stellen, dat gij er voor uw oogmerk groote vrucht van plukken zult. APPIANUS ALEXANDRINUS zal u de beroeringen der burgeroorlogen voorstellen; ik houd hem voor eenen zeer aangenamen schrijver; hij is kort, en geeft ons zoo veel gewigtige zaken, dat wie begonnen is hem te lezen, daarmede niet eindigen kan. Hebt gij tijd, lees dan ook DIODORUS SICULUS wegens zijne oudheid, en ROBERT GANGUIM, om met de geschiedenis van Frankrijk bekend te worden. PLINIUS, GELLIUS en QUINTUS CURTIUS hebben ook veel, dat u van dienst kan zijn. JOZEFUS noem ik niet, omdat het meeste van hetgeen hij te boek gesteld heeft, in de H. Schrift vervat is, uitgenomen den Joodschen oorlog. Overigens kan hij gebruikt worden, om te waarschuwen tegen het verachten der genade, opdat men niet, gelijk de hardnekkige Joden, den toorn Gods over zich brenge. Aangaande eindelijk de Grieksche schrijvers, acht ik het ongeraden u, uithoofde van uwe jaren en den toestand uwer gezondheid, daartoe te begeven. Wat mij aangaat, ik lees niets liever dan deze" [1]). — Dikwijls ook gaf hij den raad, weinig te lezen, maar op eene goede keuze toe te zien [2]).

---

1) Zwingl. ad car. frat. N. 30 Jul. 1523. Opp. V. VII. p. 305.
2) "Nihil enim refert quanta, sed quam optima legas." Praef. in Apol. Compl. Jes. Opp. V. V. p. 547.

Uit de voorbeelden, die wij opgenoemd hebben, staat ons ZWINGLI voor oogen als de vraagbaak van allen in allerlei en daaronder soms moeijelijke gevallen. Met de grootste welwillendheid en den meesten ijver had hij zijne gaven voor ieder ten beste. Maar de wijsheid, die hem ten dienste stond, pleeg hij voornamelijk uit de H. Schriften te putten, boven welke hij niets hooger stelde. Daarbij echter was hij vrij van alle zelfverheffing. Hij wilde niet, dat men hem met titels zou aanspreken. "Ik verdraag het in Staatslieden," zeide hij, "dat zij zich titels laten geven; want zij zijn dit gewoon; maar die Gods woord getrouw verkondigen, moeten geenen eeretitel begeeren. Zóó deed ook de Heer niet, want toen iemand Hem goeden Meester noemde, gaf Hij dezen ten antwoord: "*wat noemt gij mij goed? Alleen God is goed*" [1]). Hij beschouwde zijne bekwaamheden en geleerdheid als zeer gering, en stond er niet na, om voor een Godgeleerde gehouden te worden: het eenige, dat hij wilde, was, dat niemand aan de opregtheid en vastheid van zijn geloof zou twijfelen [2]).

Ook zijne edelmoedigheid was onbegrensd. Onder de merkwaardige mannen, in de geschiedenis der Hervorming behoorde ook de Ridder ULRICH VAN HUTTEN. Hij had groote verdiensten. Maar hij was een zeer onrustige geest. Van daar dat zijne tijdgenooten de tegenstrijdigste oordeelvellingen over hem uitspreken. ERASMUS, met wien hij soms in hevig geschil geraakte, kon hem niet best verdragen [3]). Na veelvuldige omzwervingen zocht hij ten laatste in Zwitserland een toevlugt, en werd in Zurich met de meeste toegenegenheid ontvangen. Hij kwam aldaar aan zonder boeken en zonder goederen, met niets

---

1) Ad Valent. Compar. Opp. V. II. P. I. p. 6.

2) Kurze Antw. auf einen sehr weitläufigen Brief, aangehaald door Usteri und Vögelin, Zwingli's Sämmtl. Schrift. S. 97.

3) Desid. Erasmus ad Zwingl. Pridie Kalendas Sept. 1523. Opp. Zwingl. V. VII. p. 309 et 310.

dan zijne pen. ZWINGLI zorgde niet alleen voor zijn verblijf, maar leende hem ook drie goudguldens. Van dáár verder vertrokken om ter herstelling zijner verzwakte gezondheid de baden te gebruiken, liet HUTTEN nog meerder schulden achter. Weldra vernam men het berigt van zijn overlijden. "Men zegt ons," schrijft ZWINGLI aan zekeren BONIFACIUS WOLFHART, "dat er voor de schuldeischers van HUTTEN nog iets te verwachten is. Het schijnt zeker, dat er nog 200 goudguldens uit zijne schipbreuk te redden zullen zijn. Ik bid u, zoo gij iets doen kunt, help mede, dat ieder het zijne krijge. Maar, wat *mijne* schuldvordering aangaat, behoeft gij u niet te bekommeren. Blijft er iets over, ik zal het aannemen, maar zoo niet, ik scheld het kwijt" [1]).

Aldus bragt ZWINGLI de les van PAULUS met gemoedelijken ernst in beoefening: *een ieder zie niet op het zijne, maar op hetgeen des anderen is.*

Intusschen onderhield hij voortdurend de uitgebreidste briefwisseling met de uitstekendste mannen van zijnen tijd zoowel in als buiten Zwitserland. Daarbij werden dikwijls de belangrijkste onderwerpen des Evangelies ter sprake gebragt, met het oogmerk om er eenig licht over te verspreiden. OECOLAMPADIUS en hij deelden elkander hunne gedachten en gevoelens over de gebeurtenissen des tijds en over de te nemen maatregelen mede, en door woorden, die de innigste vriendschap ingaf, wekten zij elkander tot getrouwheid aan hunne roeping in het werk des Heeren op. Niet minder levendig bleef de betrekking met MYCONIUS, den vriend, wiens afwezigheid hij nog altijd betreurde. Eindelijk toch opende zich het uitzigt, hem weder te Zurich te zullen kunnen brengen.

MYCONIUS gevoelde zich te Lucern niet gelukkig. "Ik

---

1) Ulr. ab Hutten Eques ad Zwingl. 1523. Opp. V. VII. p. 302. Zwingl. ad Bon. Wolfhart, 11 Oct. 1523. Ib. p. 313.

wil nergens liever zijn," schreef hij, "dan bij u, mijn ZWINGLI! en nergens minder dan hier. De menschen hier behagen mij niet, en de lucht kan ik niet verdragen. Ik ben lijdende. Zij zeggen van mij, dat het niets anders dan verdiend is. Zulke sprookjes zou ik mij nu niet zeer aantrekken. Maar dit veroorzaakt mij het bitterste zielsverdriet, dat de ware leer des Evangelies hier in verachting is; dat men, terwijl ik al mijne krachten inspan, mij van pligtverzuim beschuldigt, en dat al wat ik doe, in in hunne oogen met vergif besmet is" [1]). Later meldde hij hem, dat de Regering van Lucern hem zonder reden uit zijn ambt ontslagen had, en hij nu onzeker was, werwaarts zich te begeven. Men wist geene aanmerking op hem te maken, dan deze ééne, die voldoende scheen, dat hij van ketterij was aangetast. God, dien hij in zijne verdrukking als zijne eenige toevlugt aanriep, mogt hem uitkomst geven! [2]) ZWINGLI, die ten zelfden tijde van alle zijden bemoeijelijkt en benaauwd werd, antwoordde hem vertroostend, en vermaande hem zich onwankelbaar aan zijne beginselen vast te houden en met vertrouwen zich aan God over te geven. Hij begeerde van hem, dat hij voor de zaak van CHRISTUS Lucern niet dan in den uitersten nood moest verlaten. "Treed" schreef hij hem, "van uwe leerlingen vergezeld, voor den Raad. Betuig aldaar in eene korte, christelijke en hartaangrijpende rede en zonder eenige verbitterende zinspelingen, dat gij geen Lutheraan zijt, maar een Christen, een Zwitser, een medeburger, die u ernstig op getrouwheid in uwe pligtsbetrachting toelegt, waarvan de liefde van uwe leerlingen getuigen kan, als vrijwillig met u voor den Raad verschenen om van hem te verzoeken, dat zij van hunnen leermeester niet mogten beroofd worden. Laat dan

1) Myc. ad Zwingl. 1522. Opp. V. VII. p. 192.

2) Myc. ad Zwingl. 19 et 21 Aug. 1522. Opp. V. VII. p. 215. 216.

een van de bekwaamste en aan u meest verbonden discipelen, een zoon van goeden huize, kortelijk aantoonen, hoe noodig en nuttig uw onderwijs is, om goede burgers voor den Staat te vormen." — "Wanneer" voegde hij er bij, "deze proefneming mislukt, en de Raad te Lucern onverzettelijk blijft en het gevaar te groot wordt, kom dan in mijne woning en aan mijn hart. Dáár zult gij eene veilige wijkplaats vinden" [1]). Inmiddels bemoeide hij zich bij den Administrator van het klooster Einsiedeln, om zijnen vriend aldaar eene roeping te bezorgen. Dit gelukte. — In de plaats van LEO JUDAE, van daar naar Zurich vertrokken, droeg de Administrator aan MYCONIUS de taak op, om voor de Monniken voorlezingen te houden. Dien ten gevolge kwam hij in den aanvang van het jaar 1523 te Einsideln aan [2]). Doch weldra zou zijn vurigste wensch vervuld worden, dat hij weder met zijnen ZWINGLI zou leven en werkzaam zijn.

HOOFDSTUK X.

BEMOEIJINGEN MET HET ONDERWIJS EN DE OPLEIDING DER JEUGD. BIJBEL-VERTALING.

ZWINGLI, die aan de beoefening der wetenschappen zoo veel voor zijne eigene vorming verschuldigd was, trachtte haar ook met al zijn vermogen onder zijn volk te bevorderen, opdat daarmede de zaak der Hervorming op vaste grondslagen zou gelegd worden. Hij geloofde ook, dat de wetenschap de voedster van alle deugden is [3]). Het werd hem derhalve een geliefdkoosd denkbeeld, Zu-

1) Zwingl. ad Myc. 23 Aug. 1522. Opp. V. VII. p. 217.

2) Myc. ad Zwingl. 23 Sept. 1522. 15 Nov. 1522. Dec. 1522. Opp. V. VII. p. 226. 244. 252. 255.

3) Valent. Curio ad Zwingl. Dec. 1522. Opp. V. VII. p. 260.

rich te maken tot een middenpunt, waaruit de stralen van echte geleerdheid zich naar alle zijden zouden verspreiden. Zurich bezat reeds vóór zijne komst aldaar eene school voor de oude talen, maar zij was slecht ingerigt. Het was hem gelukt daarin eenige verbetering te brengen, vooral door de krachtige medewerking van MYCONIUS. Na diens vertrek naar Lucern was daaraan de kundige JACOBUS CEPORINUS (WIESENDANGER) [1]) geplaatst geworden, die met veel vrucht niet alleen in de Grieksche, maar ook in de Hebreeuwsche taal lessen gaf [2]). Doch het oogmerk van ZWINGLI strekte zich veel verder uit. Hij verlangde eene Hoogere School te stichten, waarbij in het algemeen de grondige beoefening der wetenschap aan de belangen der godsdienst zou dienstbaar gemaakt, en in het bijzonder ook jongelingen tot de bediening van het Evangelie zouden opgeleid worden. Ten einde dit tweeledig oogmerk te bereiken, beraamde hij een plan, dat van een diep inzigt getuigt, en bij de uitvoering vervolgens de schoonste vruchten droeg. Met het krieken van elken dag werd het volk opgeroepen tot het gebed en het aanhooren van een godsdienstig woord in de landtaal zonder eenige inmenging van geleerdheid. Vervolgens vergaderden met uitzondering van Vrijdag en Zondag, wie zich op de geleerdheid wilden toeleggen, ten einde tegenwoordig te zijn bij de uitlegging der boeken des O. V. naar de oorspronkelijke taal. Deze uitlegging geschiedde bij kleine gedeelten en met de grootste naauwkeurigheid, terwijl men tot geen ander hoofdstuk overging, voor dat het eerste geheel afgehandeld was. Ook deze bijeenkomsten werden met gebed geopend, opdat

---

1) Deze was de zoon van een landbouwer uit de nabijheid van Zurich. Hij was in 1499 geboren en overleed reeds 25 Dec. 1525. Hij heeft zich beroemd gemaakt door de uitgaaf van zijne Grieksche Grammatica en van eenige Grieksche schrijvers.

2) Zwingl. ad Myc. 26 Aug. 1522. Opp. V. VII. p. 208.

men met goddelijk licht bestraald mogt worden, om den zin des Woords regt te verstaan en hart en leven daardoor te vormen tot eer van Gods naam. Dan stond één der jongelingen op, om de plaats uit de H. S., die aan de orde was, uit de Vulgata voor te lezen, welke plaats door den Hoogleeraar vervolgens in het Hebreeuwsch gelezen, naar de beteekenis der woorden verklaard en met aanwending van de Grammatica en aanhaling van de gevoelens der Rabbijnen, uitgelegd werd. Na de behandeling van den Hebreeuwschen tekst werd door eenen anderen Leeraar de Overzetting der LXX gelezen en met het oorspronkelijke vergeleken. En als hij dan de Grieksche vertaling naauwkeurig verklaard had, vatte hij al wat er tot dusver gesproken was, te zamen, en toonde aan, hoe de behandelde plaats door de oude uitleggers opgevat, welk haar verband, welke hare schoonheid en kracht, wat daaruit te leeren, en hoe zij aan de versterking in geloof en godzaligheid aan te wenden was. Het een en ander geschiedde in de Latijnsche taal. Een uur later verzamelde zich de Gemeente, om zich uit den mond der Evangelie-predikers dezelfde plaats der H. S., zoo even te voren voor de Geleerden behandeld, op eenvoudige wijze te laten uitleggen, en wat daarin tot stichting en vertroosting lag opgesloten, aan te hooren.

Dit uitnemend en wel doordacht plan kwam in 1525 tot stand. Het koor van het Groot-Munster werd daarvoor ingerigt. De geleerde CEPORINUS bekleedde den leerstoel van het Hebreeuwsch, en ZWINGLI zelf verklaarde de LXX. Deze zamenkomsten ontvingen den naam van de *Profetie*, en aan haar zijn voornamelijk de uitlegkundige Geschriften van ZWINGLI, door zijne ambtgenooten LEO JUDAE en CASPER MEGANDER uit zijnen mond opgeschreven, hunnen oorsprong verschuldigd [1]).

---

1) Huldr. Zwinglii Sermones populares et vulgares in Psalmos

Aan deze *Profetie* wilde nu ZWINGLI ook zijnen MYCONIUS verbinden. Hij bewerkte in de eerste plaats, dat hem op nieuw het onderwijs op de gewone school van het Stift werd opgedragen. Maar weldra vestigde hij voor hem een leerstoel bij het Frau-Munster voor de uitlegging van het N. T. waaraan hij elken namiddag ten drie ure een uur moest toewijden. De Administrator van het klooster Einsiedeln liet MYCONIUS met zegenbeden gaan. "Maar," zeide hij, "ik houd het voor een ongelukkig teeken, dat allen, die den Heere CHRISTUS belijden, zich te Zurich verzamelen, om vervolgens allen te zamen aldaar om te komen" [1]). Zóó donker zag hij de tijden aan!

Valt het in het oog, dat ZWINGLI de wetenschap voornamelijk op de kennis der H. S. wilde gronden: ook bij de opvoeding der jeugd wees hij dezen weg als den alleen regten weg aan. Wij weten, dat hij altijd een groot belang in de jeugd gesteld had. "Helaas!" zeide hij dikwijls, "wij stellen er zoo zeer prijs op, om onze beeltenissen aan den wand op te hangen, en ons geslacht in roem en aanzien te brengen; maar wij verwaarloozen het beeld Gods in ons en onze kinderen! — De landman geeft zich zooveel moeite en zorg, om vruchtboomen en wijnstokken te planten en moeskruiden in den hof te zetten, ten einde uit veld en hof eenen goeden oogst te vergaderen; maar de ouders en de leeraars besteden moeite noch zorg aan de opvoeding hunner kinderen, en bekommeren zich niet over de grondbeginselen, die zij hunnen harten inprenten, noch over het besturen van hunnen wandel" [2].)

Bij de opvoeding (want naar zijne meening moest alle onderwijs tegelijk opvoeding zijn) wilde hij, dat men zou uitgaan van het beginsel, dat, hoewel het niet in men-

---

et Prophetas. Opp. V. IV. p. 205. Farrago, Annotationum in Genesin. Opp. V. V. p. 1.

1) Mycon. ad Zwingl. Dec. 1523. Opp. V. VII. p. 322.

2) Ad Matth. 19 : 14. Opp. V. VI. T. I, p. 347.

schelijke magt staat, het hart in geloof tot God te rigten, zelfs al overtrof men eenen PERICLES in welsprekendheid, maar de hemelsche Vader zelf ons tot zich trekken moet, *het geloof* echter *uit het gehoor ontstaat*, te weten uit het gehoor van het woord van CHRISTUS. "Niet," zeide hij, "dat de mondelijke prediking des Woords iets zou vermogen, indien de Geest ook niet inwendig spreekt en leert. Daarom moet men de jeugd tot het geloof brengen door de eigene woorden Gods, zooals zij uit zijnen mond uitgegaan zijn, en daarmede het gebed vereenigen tot Hem, die alleen het geloof geven kan, opdat Hij hen, die wij met het *woord* leeren, ook door *zijnen Geest* verlichte" [1]).

Ten jare 1522 voerde hij het lang verwaarloosd gebruik der oude christelijke Kerk weder in, om den kinderen, zoodra zij daarvoor slechts de noodige vatbaarheid bezaten, geregeld onderwijs in de kennis van Gods woord te geven. Tot dat einde werden zij tweemalen des jaars bijeen vergaderd, namelijk in het voorjaar tegen den tijd van Paschen, en in den herfst, als het tegen het Kersfeest liep. Het onderwijs werd ingerigt naar *de XII Artikelen des geloofs* en naar *het allervolmaaktste Gebed*, welke beide eenvoudig werden verklaard en op het hart en leven toegepast [2]). En daar alleen de H. S., waarin God zelf tot ons spreekt, ons de wijsheid, magt en goedheid Gods leert kennen en over zijn wezen en wil leert nadenken, moest de Leeraar er zich voornamelijk op toeleggen, om de jeugd in haar regt verstand in te leiden. Bepaaldelijk moest hij haar de Bijbelsche geschiedenissen verhalen, en wel in dier voege, dat daarmede de leidingen Gods met de menschen, alsmede der menschen handelingen en hoe de mensch zoowel ten kwade als ten goede bestaat, dui-

---

1) Quo facto adolesc. formandi praecept. pauculae. Opp. V. IV. p. 150.

2) Explan. Artic. XVIII. Opp. V. I. p. 260.

... worden in het licht gesteld; alles tot opwekking ... gezindheden in de jeugdige harten [1]).

... jongelingen wilde ZWINGLI verder gegaan hebben, ... wij vernemen uit het geschrift, waarvan wij vroe... reeds gemeld hebben: *hoe men de jeugd in goede ze... en christelijke deugd moet opvoeden.* Allereerst moet men den jongeling regt onderwijzen in de leer der Voorzienigheid. "Want dan weet hij, dat God niet alleen de Opperheer, maar ook de Vader is van allen, die in Hem gelooven en hun vertrouwen op Hem stellen; een liefderijk Vader, die van ons verlangt, dat wij met denzelfden ijver bij Hem onze hulpe zoeken, als wij het bij onzen aardschen vader doen; een getrouw Vader, die, omdat ons gebed Hem aangenaam is, al de beloften, die Hij in zijn Woord gegeven heeft, aan ons vervullen zal. Dan weet hij, dat, wanneer wij naar ziel of ligchaam krank zijn, de regte geneesmiddelen van Hem ons toekomen; — dat wanneer een vijand ons vervolgt, wanneer wij onder den haat en nijd der menschen te lijden hebben, wij bij Hem onze toevlugt vinden kunnen; — dat, wanneer wij naar wijsheid en kennis trachten, Hij haar aan ons geven wil; — ja zelfs, dat wij vrouw en kinderen van Hem te vragen hebben; — en dat, als ons eer en voorspoed ten deel valt, wij kracht van Hem te begeeren hebben, opdat ons hart niet door hoogmoed en weelde bedorven worde. In het kort, dan weet hij, dat alleen in God ons gansche heil is, en hij zal het zich dan tot misdaad rekenen, iets van God te bidden, hetwelk te geven Zijner onwaardig zou zijn." — Na de leer der Voorzienigheid moet het verhaal van den val der eerste menschen met derzelver rampzalige gevolgen behandeld worden, "opdat de jongeling worde ingeleid in de kennis van zich zelven en van zijne zedelijke krankheid. Zóó brengt men

---

1) Ad Matth. 4:10. Opp. V. vi. T. i. p. 216.

hem tot het Evangelie, dat is de kennis van den Zaligmaker, die ons van God gegeven is tot een onderpand zijner genade, een' Borg, Voorspraak, Middelaar, het begin en het einde onzer zaligheid. Vervolgens moet men hem spreken van het geloof in CHRISTUS en van de wedergeboorte, en hem leeren, dat al onze kracht ten goede van den onveranderlijken God is; en eindelijk, dat de ware godsdienst bestaat in eene geheele toewijding van ons gemoed aan God, in geregtigheid en liefde. Maar daarbij moet hem dan nog CHRISTUS voorgesteld worden als het volmaakte voorbeeld der deugd. Wanneer hij CHRISTUS uit zijne woorden en daden regt heeft leeren kennen, zoo zal hij Hem ook lief hebben, en zich benaarstigen, om zijne deugden in al zijne gezindheden en handelingen, zoo ver het de menschelijke zwakheid gedoogt, uit te drukken" [1])

Voor het volksonderwijs ontbrak nog ééne groote zaak, de Bijbel in de eigene taal des lands. Ook in deze behoefte werd voorzien. In 1522 had LUTHER zijne vertaling van het N. T. en in 1523 die van de vijf boeken van MOZES en de overige geschiedboeken des O. T. uitgegeven. Maar deze vertaling scheen niet op alle plaatsen even getrouw te zijn; en daarenboven was zij in het Saxische taaleigen geschreven. LEO JUDAE en CASPAR MEGANDER zetten zich dus, zeker niet zonder ZWINGLI te raadplegen, aan den arbeid. Daaraan legden zij ten deele de vertaling van LUTHER ten grondslag, terwijl zij voor zoo ver het boek JOB, de Psalmen, de boeken van SALOMO en de Profetische Schriften betreft, eene geheel nieuwe vertaling uit het oorspronkelijke gaven. Reeds in 1524 verscheen het N. T. in het licht, en in 't volgende jaar had het volk daarvan een exemplaar in *duodecimo* in handen. In hetzelfde jaar kwamen de historische boeken des O. V. uit, en reeds in 1529 bezat men den ge-

---

1) Quo facto adolesc. form. praec. pauc. Opp. V. IV. p. 150—152. 153.

heelen Bijbel in vijf deeltjes 12⁰ te gelijk met een *folio* uitgaaf, bij CHRISTOP. FROSCHAUER te Zurich [1]).

Thans was de Hervorming voor goed gevestigd. "Want het eenige," zeide ZWINGLI, „waardoor de Kerk van CHRISTUS kan in stand gehouden worden, is, dat het volk de H. S. kent en verstaat."

HOOFDSTUK XI.

WAT ZWINGLI MET ZIJNE HERVORMING BEDOELDE.

Een beroemd verdediger van het Katholicisme erkent, dat het Protestantisme ontstaan is ten deele uit tegenstelling van het onloochenbaar vele slechte en gebrekkige in de Kerk, en dat daarin zijne goede zijde bestaat; ten deele uit bestrijding van bijzondere wetenschappelijke voorstellingen van het kerkelijk leerbegrip en van de toestanden van het kerkelijk leven, zoo als die door de middeleeuwen waren overgeleverd. Maar hij verwijt den Hervormers, dat zij de zaak hartstogtelijk zouden overdreven hebben, even alsof de toenmalige Kerk alleen uit dit slechte bestond en dit haar eigenlijk wezen uitmaakte [2]). Hoe onbillijk echter dit verwijt is, wordt genoegzaam bewezen uit den gang, dien blijkens de geschiedenis het werk der Hervorming genomen heeft. Want noch LUTHER noch ZWINGLI hebben zich van den beginne af aan tegen de Kerk verklaard, maar hunne klagt ging uit tegen hare misbruiken en haar diep bederf. Eerst toen zij na herhaalde proefnemingen, om haar van hare kwalen te zien

---

1) Hottinger, Helv. Kirchengesch. III. S. 224. Ruchac, Hist. de la Reform. de la Suisse, T. I. p. 297. De uitgaaf in 12⁰. komt hoogst zeldzaam voor. De *tweede* uitgaaf in *folio* is van het jaar 1531. De eerste *quarto*-uitgaaf met Latijnsche letters verscheen te Zurich in 1530.

2) J. A. Möhler, Symbolik. 5. Aufl. S. 11.

verlossen, door wie daartoe boven allen geroepen waren, voor zich de volkomene overtuiging verkregen hadden, dat haar toestand onverbeterlijk was, werden zij tot het besluit gebragt, haar aan haar eigen lot over te laten. Van nu af eerst protesteerden zij tegen de R. Kerk, niet omdat zij de Kerk, maar omdat zij de *valsche* Kerk was, die de menschen op het dwaalspoor bragt en van hun waarachtig en eeuwig heil afvoerde. Nu eerst werd het Pausdom in de schatting van ZWINGLI de Antichrist, als hebbende de Kerk losgerukt van het eenige fundament, CHRISTUS. "Het eenige kenteeken," zeide hij, "waaraan men weten kan, of eene uitwendige vereeniging van menschen het regt heeft, zich eene *christelijke* Kerk te noemen, is daarin gelegen, dat zij, voor het minst naar het uitwendige, God alleen de eere geeft en zich alleen aan Gods woord houden. Maar zoo is dan de R. Kerk eene Kerk der Vaders en niet van CHRISTUS, omdat zij *Zijn* woord niet alleen heerschen laat. Wie nu gelooven, dat even daarom de R. Kerk de ware is en geene andere buiten haar, zij zijn niet in de christelijke Kerk: want hun hoofd is niet CHRISTUS, maar de Paus, Gods woord is hunne wet niet, maar de inzettingen der menschen" [1]). — "Het is er zoo ver van daan, dat der R. Kerk de naam toekomt van de *Katholieke* Kerk, dat zij zelfs geene Kerk is, ja veeleer eene Kerk des Duivels" [2]).

Het lag oorspronkelijk zelfs niet van verre in zijne bedoeling de stichter eener nieuwe Kerk te worden. Tegen dit denkbeeld verweerde hij zich ten sterkste. "Duldt toch niet, Christenen!" schreef hij, "dat men u naar den naam van eenig mensch benoeme. — Vrage slechts een iegelijk zijnen naasten, wat hij van de leer van CHRISTUS gevoele, of hij in het woord van God een welbehagen

---

1) Expl. Art. VIII. Opp. V. I. p, 219.
2) Antib. adv. Emser. Opp. V. III. p. 128.

hebbe, en of hij een Christen zij, dat is, of hij God en den naasten hartelijk lief hebbe" 1). "Gelooft niet aan PAULUS, niet aan PETRUS, niet aan LUTHER, niet aan ZWINGLI. — Want wie zijn wij, dat niemand van ons zou mogen verschillen? Of is het niet waar, wat geschreven staat: alle menschen zijn leugenachtig? Daarom hangt alleen den Heer aan en doet zijn werk met onvermoeiden ijver" 2). Hem was het, niet minder dan LUTHER, alleen te doen, om de waarheid van Gods woord, zoolang in de Kerk verdonkerd, weder aan het licht te brengen, het echte evangelische geloof van het bijgeloof te scheiden, de verstorvene Christenheid weder met een nieuw leven te bezielen, en met één woord het ligchaam weder aan zijn eenig Hoofd te verbinden. "Ik heb," schreef hij in 1524, "vele geschriften in druk laten uitgaan, waarin ik het vagevuur, de biecht, de priesterlijke absolutie en vele andere dingen alleen daarmede bestreden heb, dat ik CHRISTUS, den Zoon van God, als onzen eenigen troost predikte. — Al mijn arbeid, zoo lang als ik het Evangelie verkondigd heb, strekte uitsluitend daarheen, dat men de zekerheid zijner zaligheid in den dood des levenden Zoon Gods stellen zou" 3).

't Is waar, ook de R. Kerk leert, dat CHRISTUS de Zoon Gods en zijn verlossingswerk de bron der genade en zondenvergeving is. Maar zij neemt deze leer weder terug, beneemt althans haar alle kracht, daar zij de Kerk voorstelt, als het onmisbaar tusschenkomend middel, om de genade te verkrijgen, en de door haar voorgeschrevene goede werken als noodzakelijk om de genade te verdienen. Dit was in ZWINGLI's oog hare misdaad. Wie, vroeg hij, geeft haar het regt, om zich tusschen CHRISTUS en zijne

1) Explan. Art. XVIII. Opp. V. I. p. 276.

2) Exeg. Euchar. negotii ad M. Luth. 1523. Opp. V. III. p. 463.

3) Eein flyssige und kurze underrichtung caet. Opp. V. II. T. II. p. 324.

geloovigen in het midden te plaatsen? Men gevoelt, het komt hier op het begrip van *Kerk* aan, en daarin zag hij de hoofddwaling van het Pausdom.

De H. S. raadplegende, had hij gevonden, dat aldaar in tweeërlei zin van *Kerk* gesproken wordt. Vooreerst worden daaronder begrepen allen, die CHRISTUS belijden en in de Gemeente der Christenen verkeeren en leven, ofschoon zij niet allen geloovigen zijn. Deze is de nog onvolmaakte Kerk. Maar in eenen anderen zin is de Kerk die Gemeente, voor welke CHRISTUS zich overgegeven heeft, opdat Hij haar heiligen zou, en die, zich geloovig verlatende op dat woord, dat Hij zich voor ons heeft overgegeven, en met het badwater des Doops geheiligd, door Hem van alle smet gezuiverd wordt. — Zij is de ware gemeenschap der geloovigen, die in den Heere JEZUS CHRISTUS gegrond en geworteld zijn. Maar indien zij eene gemeenschap is, waar is zij dan te zamen? Hier op aarde is zij bijeen in éène hope, en daarboven vergadert zij bij den eenigen God. Wie kent haar? God alleen. Zij komt in haar geheel nimmer zigtbaar te zamen, maar in het licht van Gods Geest is zij altijd bijeen, hoewel niet zigtbaar. De woorden in het Geloofsartikel *gemeenschap der heiligen* is dus slechts eene verklaring van, en synoniem met *christelijke Kerk*" [1]). — De onzigtbare Kerk is rein en heilig. Maar daarom is zij nog geen ideaal, geene Platonische republiek. Want wordt zij eene Gemeente genoemd, die geen vlek noch rimpel heeft; zij is dat niet in zich zelve, maar door de weldaad van CHRISTUS, die voor ons gestorven is, door wien ons de weg tot God geopend is, en die de Heer is van Zijn eigen huis. In zoo ver derhalve zijn hare leden rein en heilig, als CHRISTUS, in Wien zij door het geloof ingeplant zijn,

---

1) Adv. Hier. Emser. Antib. Opp. V. III. p. 126. Explan. Art. VIII. Opp. V. I. p. 217.

verrigt, dat door den tijd gevorderd wordt. Dit toch is in allen gevalle Gode welgevalliger, dan lediggaan en liederlijkheid. De geloovige is meer dan de Sabbath [1]).

En komt nu alles aan op de regte inwerking van Gods Geest in het hart der menschen, en moet de mensch daarop alleen zijn vertrouwen vestigen; zoo zijn dan, ook wat men daartegen zegge, de beelden in de kerken niet slechts zonder eenige waarde, maar in zoo ver zij de strekking hebben, om des menschen zin op het uitwendige te rigten, zelfs werkelijk schadelijk. Het is bekend, dat LUTHER omtrent dit punt vrijgeviger dacht, daar hij wilde gelet hebben op de zwakheid, van wie nog Christenen moeten worden of als zoodanig moeten toenemen. Zóó niet ZWINGLI, streng als hij zijne beginselen doorvoerde. Zijne meening was, dat ons eenig voorbeeld de Onzienlijke is, en dat wie nog de beelden tot versterking van zijn geloof behoefde, daarmede toonde, dat zijne liefde tot God koud geworden was. "En," zeide hij, "waar geene liefde tot God is, baten geene beelden. De mensch kan alleen door den Geest Gods in liefde ontvlamd worden, maar de gewaarwordingen, die door de beelden en alle uiterlijke praal van eeredienst verwekt worden, zijn slechts zinnelijke aandoeningen, die ijdel en vlugtig zijn."

Alzoo bestond het doel van ZWINGLI's Hervorming, om de Christenheid van de menschelijke inzettingen te leiden tot het woord van God, en van het vertrouwen op het uitwendige tot de regte vereeniging met God door geloof en liefde. Hare leuze was: herstelling door CHRISTUS in de zalige gemeenschap met God door inwerking van Gods Geest in het hart des zondigen mensch, naar het woord des Heeren:

Komt tot mij allen, die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven.

---

1) Explan. Art. XXV. p. 331.

4755

Stanford University Libraries
3 6105 124 444 113

BR
345
T5
v.1

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

FEB 09 1993 -ILL

